Scientific journal «ECONOMICS AND FINANCE»

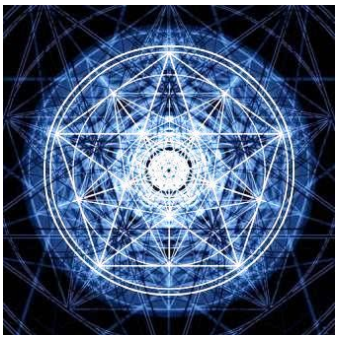

Edizioni Magi

ECONOMICS, MANAGEMENT, LAW:
SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF DEVELOPMENT

Collection of scientific articles

Volume 2

List of journals indexed

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ Science Index

Submitted for review in

Conference Proceedings Citation Index - Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH)

THOMSON REUTERS

Edizioni Magi
Roma, Italy
2016

Edizioni Magi, Roma, Italy

ECONOMICS, MANAGEMENT, LAW: SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF DEVELOPMENT

Science editor:

Drobyazko S.I.
Ph.D. in Economics, Associate Professor, Doctor of science, Honoris causa, *Professor of RANH*

Reviewers:

Carmine Bianchi,
Full Professor of Business and Public Management at the Faculty of Political Sciences, University of Palermo (Italy)

Cagri Bulut,
Assoc.Prof., Dr. of Management, Director, Graduate School of Social Sciences Yasar University, (Izmir, Turkey)

Economics, management, law: socio-economic aspects of development: Collection of scientific articles. Vol 2. – Edizioni Magi, Roma, Italy, 2016.- 276 p.

ISBN 978-617-7214-17-4

Collection of scientific articles published on the results of the International scientific and practical conference "Economics, management, law: socio-economic aspects of development" is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Russia, Ukraine and from neighbouring coutries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern economy and state structure. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern economic science development.

ISBN 978-617-7214-17-4

© 2016 Copyright by Edizioni Magi
© 2016 Authors of the articles
© 2016 Drobyazko S.I.

CONTENT

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT 6

Marsida KËNUTI (MORINA). AN EMPIRICAL STUDY ON THE SELECTION OF ACCOUNTING POLICIES BY THE ALBANIAN ENTITIES 6

Baranova A.O., Kashperska A.I. ORGANIZATION OF INTERNAL CONTROL AT ENTERPRISES OF CATERING INDUSTRY 11

Brazilii N.N., Shinkarenko O.N. THE PROBLEMS OF INTELLECTUAL PROPERTY REVALUATION AND THE BASIC DIRECTIONS OF THEIR SOLUTION 15

Bulkot A.V., Pecherska N.P. THE CONTROL OF MAIN ASSETS AT THE ENTERPRISES, AGENCIES, THE ORGANIZATIONS 18

Kuzminska O.E., Kalabukhova S.V., Moshchenskyy S.G. "GOLDEN RULES" IN THE ANALYSIS OF THE BALANCE SHEET 23

Kubik V.D. THE IMPACT OF AN ENTERPRISE'S ACCOUNTING POLICYONTHE PRODUCTION COSTSFORMATION 27

Markiv M.M. RATIONALE FOR IMPLEMENTING EXPENSES ACCOUNTING AND PRODUCTS` PRIME COST CALCULATION METHODS AT SOLID BIOFUELS WOODWORKING ENTERPRISES 32

Mykhalchyshyna L. G. FEATURES OF MANAGEMENT SECURITIES 38

Piatnychuk I.D. MODERN VIEW ON THE ACCOUNTING TOOLS 42

Porokhnavets Ya.A. PRACTICE OF IFRS, NAS AND US GAAP ACCOUNTING SYSTEM USING NATURAL RESOURCES 45

Sopko V.V., Romashko O.M. COST ACCOUNTING INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARTS 49

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM 53

Nikolov G. N., Tzenova L.M. THREE JUDGEMENTS OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EU AND THEIR IMPACT ON THE APPLICATION OF THE RIGHT OF TAX CREDIT IN BULGARIA 53

Steblyuk N.F., Bartko V.I. FEATURES OF THE TAX BURDEN IN BANKING 58

Bilyk O.I., Karkovska V.J., Hymych O.V. CONDITIONS OF PROVIDING FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF PARA-BANKING FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE 62

Dubovyk O.J. THE DIRECTIONS OF TAX REFORM IN UKRAINE 68

Ilimzhanova Z.A. ELECTRONIC FORMAT PREVENTIVE FORM OF CONTROL IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN 71

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES 75

Bychkova O.V. ENFORCEMENT PERSONNEL SECURITY COMPANIES 75

Gordiyenko N.I., Gordiyenko T.V., Azarova T.V. MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITYON PRINCIPLES OF VALUE-BASED APPROACH 79

Dudchenko N.V. THE ROLE OF GOVERNMENT REGULATION IN THE FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF BANKING INSTITUTIONS 83

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY 89

Glazkova A.S. FORECASTING AND QUANTITATIVE METHODS MACROECONOMIC INDICATORS COMPARING DEVELOPMENT OF INDUSTRIES IN THE REGION 89

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE 92

Lukianchuk R.V. THE EUROPEAN MODEL CONCEPT OF THE STATE MANAGEMENT OF CYBER SECURITY 92

Tarasiuk O.V. IMPACT OF POLITICAL ADVICE ON ECONOMIC AND POLITICAL RELATIONS 95

Trypolska G. POLICIES STIMULATING MARKET DEVELOPMENT OF E-VEHICLES IN UKRAINE 98
Shvidun V.M. PRIORITY AREAS OF MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION POSTGRADUATE EDUCATION 100

11. LAW 106
Dimitrov P.V. TAX RELIEF FOR AGRICULTURAL PRODUCERS IN THE CONTEXT OF CORPORATIONS TAX LEVY IN THE REPUBLIC OF BULGARIA 106
Amanov A.A. THE DEVELOPMENT OF THE RULES GOVERNING THE PROVISION OF INFORMATION SERVICES IN UZBEKISTAN 111
Bogachova A.V., Melnyk I.V. PROBLEMS OF DISPLACED PERSONS: INTERNATIONAL AND UKRAINIAN EXPERIENCE 114
Vernydubov I.V., Belikova S.A. PRESSING QUESTIONS CONCERNING THE GROUP IN CRIMINAL AND CIVIL PROCEEDINGS 117
Vershinina E.V. ORGANIZATION OF INTERNATIONAL COOPERATION OF THE AGENCIES OF PRELIMINARY INVESTIGATION OF RUSSIAN MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS 121
Ganiyev Sh.A. LEGAL ANALYSIS OF THE CONCEPT «PROSTITUTION» 124
Onyshchenko Y.N., Kobzev I.V., Mynko P.E. FEATURES OF ORGANIZATIONAL AND NORMATIVELY-LEGAL PRINCIPLES OF FIGHT AGAINST CYBERCRIME 128
Osipov M.Y. ON SOME PROBLEMS OF STRUCTURING THE SYSTEM OF RUSSIAN LAW 132
Sopil'nyk R.L. ON THEORETICAL BASEMENT OF THE JUDICIARY LAW OF UKRAINE 140
Fazilov I.Yu. CRIMINAL LEGAL CHARACTERISTICS OF THE NOTION OF «HUMAN TRAFFIC» 142
Yuldashev J.H. COOPERATION IN THE FIELD OF THE PASSPORT SYSTEM – A GUARANTEE OF PUBLIC SECURITY IN UZBEKISTAN (NATIONAL EXPERIENCE) 145

12. TOURISM ECONOMY 149
Stankova M. Z. LEISURE AND ITS IMPACT ON TOURISM 149
Zadorozhnyuk N.A., Peychev A.D. THE QUESTION OF SYSTEM ANALYSIS AS A NEW FIELD OF RESEARCH PROCESSES IN INNOVATION ORGANIZATION 152
Moskviak Y.Y. SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF THE CATEGORY OF "QUALITY OF TOURIST SERVICES" 155

13. MANAGEMENT 159
Bilorus T., Firsova S., Kornilova I. ASSESSING EMPLOYEE'S PROFESSIONAL ACTIVITY USING MULTI CRITERIA METHOD 159
Blagaya V.V., Kiporenko O.V., Blagoy V.V. THE ANALYSIS OF UKRAINIAN ADVERTISEMENT MARKET 165
Andreeva T.E., Getman O.A. ORIGIN OF INDUSTRIAL CLUSTERS OF COMPLICATIONS AND ENVIRONMENTAL ENHANCEMENT DYNAMIC 168
Zhylinska O., Aksom H. LEGITIMATION OF INSTITUTIONALLY CONTESTED PRACTICES 173
Soroka K.O., Zhivotun A.M. CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS AN ELEMENT OF BUSINESS STRATEGY 176
Fedorova V., Gladka O. JUSTIFICATION OF IMAGE FORMING FACTORS OF MOTOR TRANSPORT ENTERPRISE 181

14. MARKETING 185
Gafarova D. T., Shomurodov D.T. FEATURES ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES MANUFACTURING HANDICRAFT (GOLD EMBROIDERY) PRODUCTS 185

Korzhenko K.A. ADVANTAGES SYNERGISTIC USE OF MARKETING COMMUNICATION TOOLS IN THE ENTERPRISE 187
Čihovská V., Yashina M. BUILDING RELATIONSHIPS WITH CUSTOMERS - EFFECTIVE BUSINESS CONCEPT FOR INCREASING CUSTOMER SATISFACTION AND CUSTOMER RETENTION 190

15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION 199

Antoniuk V.Z., Antoniuk N.A. THEORETICAL ASPECTS OF EMOTIONAL AND VOLITIONAL DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOL AGE CHILDREN FOR SCHOOLING 199
Bulgakov D.A. PARADIGMS OF PODOLINSKIY AND FRESKO: LOOK TO THE ROLE OF SPORT IN LIFE OF HUMANITY 204
Gipters Z.V. ECONOMIC EDUCATION IN THE WESTERN LANDS UKRAINE: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS 208
Hloba O.V. TED SPEECHES AS A TOOL TO IMPROVE LISTENING SKILLS OF STUDENTS MAJORING IN PSYCHOLOGY 212
Didur N. FACILITATION AS A FORM OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S PROFESSIONAL SELF-APPRAISAL 216
**Dobryden` A.V.** THEORETICAL PRINCIPLES OF THE USE THEATRE PEDAGOGY DURING STUDENTS` TRAINING IN PEDAGOGICAL UNIVERSITIES 219
Karpenko O.G. FORMATION OF FUTURE SOCIAL WORKER'S PROFESSIONAL STANDINGS IN THE CONDITIONS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT 223
Kravets N.P. CONSIDERING THE CONDITIONS AFFECTING THE READING ACTIVITY OF MENTALLY RETARDED STUDENTS 226
Kulyk O.D. PUPIL'S PERSONALITY SPEECH DEVELOPMENT IN MASTERING WORD-BUILDING KNOWLEGES PROCESS: THEORETICAL ASPECTS OF THIS PROBLEM 229
Malkhasyn N.V. SOCIABLE ACTIVITY OF TEACHER INTELLIGENTSIA DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR 234
Matviienko O. THEORETICAL BASES OF TEACHER'S PROFESSIONAL FORMATION 237
Makhinova M.V. COMPONENTS OF LANGUAGE EDUCATION IN THE UK IN TIME AND SPACE 239
Milyavskiy M.U., Korobka I.S. MAIN DIRECTIONS OF ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS UNDER THE SUPERVISION OF A TEACHER 242
Ovsiienko L.M. REGULARITIES OF COMPETENTLY DIRECTED LEARNING OF TEXT LINGUISTICS OF STUDETS' PHILOLOGICAL SPECIALITIES 245
Pet'ko L.V. THE STUDYING OF THE MANIPULATION WITH THE STUDENTS AND FORMATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING ENVIRONMENT IN CONDITIONS OF UNIVERSITY 250
Rubashka V.P. GRADUATE SCHOOL OF HUMAN CAPITAL FORMATION 254
Sabat N.I. STAGES OF TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR WORK WITH CHILDREN OF MIGRANT WORKERS 257
Tytova N.M. INFLUENCE OF DIVERSIFICATION PROFESSIONAL EDUCATION ON VARIOUS TYPES PREPARING OF VOCATIONAL EDUCATIONAL TEACHERS 260
Shulgun M.E. GENRE DYNAMICS: METHOD OF STUDY (BASED ON THE «THE CITY DESCRIPTION» BY D. DANILOV) 262
Shcholokova O.P. ART AND PEDAGOGICAL DESIGNING AS A MEANS OF IMPROVEMENT OF MUSIC TEACHER'S PROFESSIONAL PREPARING 265
Nikolaienko V. V. TECHNOLOGY OF PROFESSIONAL-ORIENTED TEACHING RUSSIAN TO FOREIGN STUDENTS MAJORING IN NON-LINGUISTIC FIELDS 268

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Marsida KËNUTI (MORINA)
PhD Candidate, Lecturers at Accounting and Finance Department, Economic Faculty
University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani" , Elbasan, Albania

AN EMPIRICAL STUDY ON THE SELECTION OF ACCOUNTING POLICIES BY THE ALBANIAN ENTITIES

Issues of finance as the tax reporting, are often made due to disputes between accounting professionals. Although no solid empirical data, the voice recognized as "taxation" plays a key role in the selection of the entity's accounting policies. In this paper I have tried to highlight factors that influence this selection by economists. The questionnaire was designed taking into account the factors examined in the literature. The data were analyzed by principal component analysis. The results achieved do not contradict the literature. The important component "True and Fair View", is an important voice among economists priority. This is not only a theoretical principle.

Introduction

According to National Accounting Standards (NAS), entities are free to select accounting policies in assessing the positions of the financial statements, enough that they provide information about the financial position, financial performance and cash flows of the entity to be useful for decision-making stakeholders and give a true and fair financial position of the entity[1]. So often units reasoned choice on alternative accounting methods, labeled in the literature as "professional judgment".

Accounting academics admit that entities, particularly SMEs - are keenly interested in tax optimization. Although many authors have discuss the matter, each of them is based on the experience of his /her practice, so there is no previous empirical research that could confirm this effect. In this paper, I have tried to define a "model" to identify the main factors causing these decisions. The most important contribution of this research is that it is a pioneering work on the policy choices of Albanian companies as there is no previous empirical research in this field. Our results although partly in accordance with the literature review, are not still surprising. This is in the sense that the factor called "Taxation" returned to have the strongest influence, as suggested in the literature.

Literature review

Albania has an accounting system that approximates EU and International Accounting Standard (IAS / IFRS). Law Nr. 9228 dt. 29.04.2004 "On Accounting and Financial Statements" was integrated with the provisions of European Accounting Directives.

Accounting classifications suggest that accounting regulations and practices can be as different and distinct. An important issue of the financial report must be the choice of accounting policy.

Within the meaning given by the International Accounting Standards (IAS), the entity chooses the specific accounting policies, accounting principles, bases, conventions and rules on the design and presentation of financial statements. Given that the accounting policies reflect the totality of principles, methods and procedures, the basis for calculation, assessment rules, practices specific to each entity; in accordance with IAS and according to the Financial Regulation of the European Union required that each entity establish a basis of the procedures used for all operations carried out by it.

The entity must select the correct accounting policies in order to:

- The information provided, to be not only reliable but also make attractive entity for potential investors.
- Keep in mind the economic development of the country where the activity and legislation.
- Focus on harmonizing these accounting policies with European accounting directives,
- Ultimately be considered and policies accounting selected from the group (for international companies).

[1] National Accounting Standard Nr.1. Avaible www.kkk.gov.al

Accounting policy objectives vary from one company to another. Thus, certain companies pay attention to the financial consequences of decisions taken (effects on the distribution of dividends, the exchange ratio of the shares, and in relationships with third parties), while a small and medium entity pay a particular importance to optimization of the taxes (of not minimize). Thus, depending on the context, the accounting policies can have as their objective: reducing losses disclosed, reducing taxable profits, increase or decrease the output current, the growth or reduction of dividends, the positive perception by investors, etc. . While on a certain optimization strategy, accounting policies aimed selecting the most appropriate methods of accounting within a certain regulatory framework in order to avoid higher tax payments. Management decisions have as their main purpose the presentation of a special image of the financial result, though, basically will not change in any way the status and position of the company. Therefore accounting outcome is already an elastic concept, entities currently in a process of continuous transformation, transformations in the technological field but also in the overall priorities.

The rapid evolution is noticeable today, in the future, current concepts may seem obsolete. Entities that are seen today well coordinated in the market tomorrow may be bankrupt. Hence the need for continuous information requires the concepts and theories in constant development. Each piece of information is extremely necessary for accurate decision-making for the future. Extremely important is the fact that "professional judgment" also affects the quality of accounting information. Evasion of disclosure of the actual costs in order to achieve higher results to effect obtaining a loan, are now examples of creative accounting. Are we dealing with fraud? In professional language called no trick, but really is "hiding" and distorting the result. It is expected that when designing their own accounting policies. The main concern is to fulfill legal requirements in the drafting of the financial statements. This argument seems to be tailored to SMEs considering activity of many large global enterprises, which are subject to monitoring if the markets in which they operate by different economic environments-political faced. For example, the OECD guidelines determine the accounting practices and the provision of information by multinational companies. These guidelines mainly try to provide conditions for transparency and accountability in financial reporting by companies such multi-national levels, especially given their complexity and the extent to which they affect the economies of many countries in the course of their operations. However, while such expectations may be necessary in connection with the subjects of very large business, the same cannot be said of small-scale (or small and medium enterprises, SMEs). Moreover, there are reasons to reject the assumption of dominance of legal regulatory and statutory requirements on accounting policy choice of firms. For example, as noted by McLeay and Jaafar (2007), cited by Cuzdriorean (2010) :“The selection of the method of certain accounting by companies is likely to depend to a great extent not only by the rules of accounting, but also from among its operating and circumstances facing in such an environment”. We can highlight the fact that size plays an important role in the selection of accounting policies. This assertion supports more than anyone creation of specific standards for the reporting of SMEs (IFRS for SMEs) by removing them from the application of IAS / IFRSs. The larger the firm is the more careful is the selection of accounting policies, the more it gives information to stakeholders. Thus SMEs must be careful in the information you provide to their users where taxes account the main group, but other operators such as financial analysts, banks, groups of creditors and other similar users. Bosnyák (2003) studied in Hungary the selection of accounting policies between different sizes of entities. His findings confirmed de facto the impact of tax in accounting. In his study of the most powerful factor "taxation" explained 26.17% of decisions made by economists in their choices on accounting policy. According to this study 20 attributes considered important for decision-making in reporting were classified into five main factors, the most important was tax. Fekete et al (2008) found a way to measure the impact of tax accounting. Although they were not able to determine if this effect was large or small because there was no grounds comparability of reference, they determined the level 4% of this impact.

Research design

Subjects included in the study were selected randomly. The questionnaire was distributed in electronic form, and in cases where the answer was no, by hand. We sent 673 questionnaires of which 270 were returned to us. So we get 270/673 = 40% of the original sample answers. It seems statistically acceptable, since similar results were obtained by other researchers in Bulgaria and Romania. Subjects were asked to estimate according to a Liker scale (1 to 5), according to the literature 20 factors affecting the selection of accounting policies. We applied the method of principal components analysis (PCA) for reducing factors[2]. The purpose of this analysis is to understand if the questions of section 26 of the questionnaire are related to each other and explanatory factors which make it possible to create internal variations between these questions. Did have questions latent factor which will enable the movement of grouped these questions and, if so, to identify these factors.

After realizing dimension reduction SPSS either in the following criteria: the statistics were selected window "initial solution" coefficients, statistical significance, and tests determinant, KMO and Bartter's test of sphericity. Unrotated factor solutions were selected, scree plot, Eigen values> 1 as well as Varimax method because the components are independent thought among them.

The correlation matrix between the variables we presented a coefficient equal to 0.003 > 0.0001 which means that we have questions that correlation between them and can use factor analysis. On the other hand, if we see the correlation matrix greater than 0.8 which implies the presence of the multicolinearity problem in our variables. All variables correlate less than 0.8 therefore have not multicolinearity between variables.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3.237	16.184	16.184	3.237	16.184	16.184	2.287	11.437	11.437
2	2.616	13.079	29.263	2.616	13.079	29.263	2.065	10.326	21.763
3	2.205	11.025	40.287	2.205	11.025	40.287	1.955	9.777	31.54
4	1.474	7.369	47.656	1.474	7.369	47.656	1.69	8.451	39.991
5	1.32	6.601	54.257	1.32	6.601	54.257	1.654	8.272	48.264
6	1.182	5.912	60.169	1.182	5.912	60.169	1.637	8.186	56.449
7	1.147	5.733	65.903	1.147	5.733	65.903	1.62	8.102	64.551
8	1.003	5.017	70.92	1.003	5.017	70.92	1.274	6.369	70.92
9	0.758	3.79	74.71						
10	0.719	3.595	78.305						
11	0.682	3.412	81.717						
12	0.647	3.236	84.953						
13	0.593	2.964	87.916						
14	0.543	2.715	90.632						
15	0.409	2.045	92.676						
16	0.388	1.942	94.618						
17	0.319	1.594	96.212						
18	0.297	1.485	97.697						
19	0.268	1.339	99.037						
20	0.193	0.963	100						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

KMO test the adequacy of choice equals 0.75> 0.5 showing us that we are dealing with the appropriate choice to realize this factorial analysis. Likewise, the Bartter sfericitetit test has a value of 1,422 and 0,000 and statistical significance <0,01. Both tests confirm that the sample is adequate for factor analysis.KMO test the adequacy of choice equals 0.75> 0.5 showing us that we are dealing with the appropriate choice to realize this factorial analysis. Likewise, the Bartter sphericity

[2] http://documents.software.dell.com/Statistics/Textbook/Principal-Components-Factor-Analysis

test has a value of 1,422 and 0,000 and statistical significance <0,01. Both tests confirm that the sample is adequate for factor analysis. After executing the command output we have coverage as follows:

The table above reflected Eigen values for the procedure that we have selected. We see that we have eight factors which have Eigen value greater than 1 and these factors explain 70.9% of the total variance. The following will reflect the full scree which will present us with Eigen values and graph components that pass Eigen =1. We see that here are 7 factors that have Eigen values greater than 1, the factor of 8 is potentially possible.

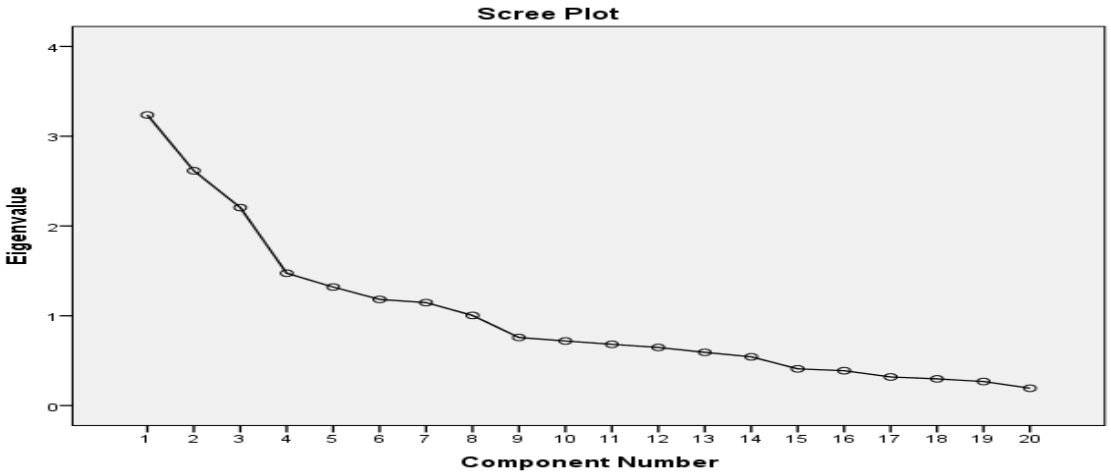

In the above graph we see that the component 1 and 3 explain worth more variance absolute total, while 1-7 factors have Eigen values greater than 1.

Rotated Component Matrix[a]

attribute	1	2	3	4	5	6	7	8
1	0.163	0.171	0.134	-0.055	0.79	-0.046	-0.22	0.067
2	-0.023	-0.027	-0.032	-0.023	0.141	0.171	-0.757	-0.219
3	0.069	0.112	0.164	0.141	-0.197	0.684	-0.075	0.133
4	0.043	0.196	0.215	0.736	-0.055	0.115	-0.071	0.155
5	-0.122	-0.05	0.001	0.569	-0.079	-0.164	0.562	-0.068
6	-0.302	0.036	-0.704	-0.029	-0.001	-0.033	-0.069	-0.087
7	0.021	-0.136	0.038	-0.015	0.011	0.053	0.126	0.916
8	0.593	0.388	-0.031	0.097	-0.241	0.225	-0.001	-0.005
9	-0.035	0.249	0.35	-0.66	-0.221	0.22	-0.098	0.255
10	0.24	-0.231	0.243	-0.048	0.087	0.278	0.588	-0.126
11	-0.325	-0.179	0.039	-0.382	-0.351	0.084	0.378	-0.435
12	-0.052	-0.072	0.811	0.033	0.047	0.166	0.118	-0.044
13	0.217	0.763	-0.263	0.044	0.084	0.107	-0.205	-0.128
14	0.484	0.132	0.123	-0.101	-0.617	0.164	-0.043	0.056
15	0.019	0.702	0.258	0.109	0.026	-0.441	-0.016	0.038
16	-0.369	0.58	-0.366	-0.117	0.309	0.115	0.076	-0.129
17	0.783	0.139	0.132	-0.056	0.131	0.053	-0.052	-0.04
18	0.006	0.345	-0.458	0.364	0.471	-0.195	0.233	0.006
19	0.773	-0.281	0.067	0.061	0.014	-0.118	0.178	0.119
20	0.008	-0.107	0.088	-0.17	0.009	0.763	-0.024	-0.058

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 14 iterations.

Attributes 2 and 6 have a value lower than 0.3. according to the study methodology they are important factors in the selection of, so you can ignore. 6. Merging the accounting registers with

fiscal data, conformity assessment methods for tax purposes, 2. Minimize cost accounting activities, the cost of the change in the registration system

The factors identified are:

Factor 1*: Review of the financial position of the entity*

8. Creating a favorable image of the entity to shareholders.

14. Financial statements compliance with the philosophy of a true and fair view.

17. Influence of the amount of profit that will be distributed to shareholders and managers.

19. The information provided in the financial statements for the entity brings advantage in applying for grants, subsidies, etc.

Factor 2: *Tax Influence on minimizing cost*

13. Minimizing taxes and other contributions (other than income tax).

15. Minimizing the profit tax

16. Maximum use of incentives coming from taxes

Factor 3: *Useful information for management and external auditors*

9. Specified and specific information need of manager

12 Creating a fair image by the external auditors of the company

Factor 4: *Being in the current with the latest updates from the field*

4. Receiving information about the assessment methods used by competitors or entity with a similar profile

5. Using evaluation methods proposed in scientific works (newspapers, books, Internet)

Factor 5: *Tradition*

1. Tradition accountant, having fear of a change in accounting methods

18. The use of the accounting policies adopted by the tax inspectors

Factor 6:

3. Utility of information for shareholders and creditors obtained by certain methods.

20. The choice of the method that best reflects the characteristics of the entity's resources (factors of production)

Factor 7: *Shareholders first*

10. Specified and specific information needs of shareholders

11. Minimizing fiscal burden (taxes and contributions) in respect of income of shareholders.

Factor 8: Thinking about investors

7. Creating a favorable image of the entity to investors (potential shareholders).

In principal component analysis (PCA) important issue is the interpretation of the economic factors that content is the most difficult of all analysis. Therefore, we will continue reasoning by finding "name" right or "descriptive" to each factor and analyze them.

Conclusion

As expected, creating a reliable view of the activity of the unit occupies a key role in the selection of accounting policies. So the first factor we have determined: *Review of the financial position of the entity*

Tax influence ranks the second on the list. So we have the second factor due to the attributes named " *Tax Influence on minimizing cost* " was included in it.

The third, fourth and fifth factors have more to do with creating an appropriate image for the management and auditing using good accounting practices. Even here, somehow reappears taxation impact.

The seventh and the eighth factor posturing entity within the attractiveness for shareholders and investors.

This study for the first time, made possible a classification of the factors that influence the selection of accounting policies by the Albanian economists. As was seen above and theoretical examinations were completed totally by empirical research. Subsequent studies might see the impact of each factor in the selection of accounting policies.

References:

1. Cuzdriorean, D., Fekete, Sz. & Sucală, L. (2010) "An attempt at measuring the fiscal influence over accounting of Romanian listed companies", Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, vol. 12, no. 1: 95-111
2. Bosnyák, J., 2003. The effect of evaluation methods on the financial position, performance and cash flows of entites. Doctoral thesis, Corvinus University, Budapest, Hungary
3. Nobes, C. W. and Schwenke, H. R. (2006) "Modelling the Links between Tax and Financial Reporting: A Longitudinal Examination of Norway over 30 years up to IFRS Adoption," European Accounting Review, Vol. 15(1): 63-87.
4. Lamb, M., Nobes C. W., and Roberts, A. D. (1998) "International Variations in the Connections between Tax and Financial Reporting," Accounting and Business Research, (Summer): 173–188
5. Gee, M., Haller, A., and Nobes, C. (2010) "The Influence of Tax on IFRS Consolidated Statements: The Convergence of Germany and the UK," Accounting in Europe, Vol. 7(1): 97–122
6. Cuzdriorean Dan. The relation between accounting and taxation insightthe European Union : The influence of the international accounting regulation, Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, 14(1), 2012
7. Istrate, C.,(2011) "Accounting principles and book-tax (dis)connection in Romania" , working paper, Avaible : http://portal.feaa.uaic.ro/Docs/costel.istrate/Articles/Istrate%20AccPrinciplesBookTaxAfter Review NotBlind.pdf
8. Deaconu a., Cuzdriorean D.,(2011) Accounting and the state. On the actual relationshipin a post-communist country, paper presented to the 5th AAC Conference, Cluj-Napoca, 21-23 September
9. Cuzdriorean, D., (2012) The relationship between accounting and taxation under the spectrum of the factors of influence: case study of Romania, working paper, Babes-Bolyai University
10. Fekete, Sz., Cuzdriorean, D., Albu, C.N. and Albu, N., (2012) "Is indeed SMEs accounting influenced by taxation? Some empirical evidence from Romania", African Journal of Business Management, 6(6): 2318-2331, DOI: 10.5897/AJBM11.1699
11. http://documents.software.dell.com/Statistics/Textbook/Principal-Components-Factor-Analysis
12. NAS Avaible www.kkk.gov.al

Baranova A.O.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Kashperska A.I.

Kharkiv State University of Food Technology and Trade, Kharkiv, Ukraine

ORGANIZATION OF INTERNAL CONTROL AT ENTERPRISES OF CATERING INDUSTRY

Баранова А.О.

канд. екон. наук, доцент

Кашперська А.І.

Харківський державний університет харчування та торгівлі, Харків, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

В даній статі розкрита структура та можливі форми організації системи внутрішнього контролю на підприємствах ресторанного господарства. Виділено основні етапи здійснення контролю на підприємствах. В статті проаналізовано питання удосконалення системи внутрішнього контролю на підприємствах ресторанного господарства та оцінки її ефективності. У статті сформована та запропонована модель розподілу обов'язків, повноважень та відповідальності під час здійснення внутрішнього контролю, що забезпечує широку участь усього колективу у процесі внутрішнього контролю за умов раціонального використання трудових та організаційних ресурсів підприємства. Узагальнені питання теоретичного, методичного та організаційного характеру внутрішнього контролю.

Ключові слова: *внутрішній контроль, організація контролю, система внутрішнього контролю, підприємства ресторанного господарства, «ідеальна» практика контролю.*

This article reveals insights into structure and possible forms of organization of internal control at enterprises of catering industry. New stages of control implementation at enterprises were highlighted. An issue of improving system of internal control at enterprises of catering industry and evaluation of its effectiveness were analyzed in the article. The article explains model for separation of duties, powers and authority as well as responsibility during implementation of internal control that ensures extensive participation of the whole staff in the process of internal control on condition that labor and organizational resources of the enterprise are used rationally. Questions of theoretical, methodological and organizational character of internal control were summarized.

Key words: *internal control, control organization, system of internal control, enterprises of catering industry, «perfect» control practice.*

Одним з найважливіших трендів розвитку сучасної економіки є стрімко зростаюча сфера послуг. Жорстка конкуренція на ринку послуг у сфері ресторанного господарства об'єктивно обумовлює необхідність постійного підвищення якості даних послуг. Це, у свою чергу, вимагає обґрунтування та реалізації нових напрямків і методів підвищення якості послуг підприємств ресторанного господарства. В цих умовах особливу значимість здобуває система внутрішнього контролю, результати якої є важливим інформаційним джерелом для обґрунтування напрямів та конкретних заходів з підвищення якості послуг.

Необхідність формування системи внутрішнього контролю на підприємствах ресторанного господарства пояснюється дією наступних основних чинників: складністю фінансових відносин, зростанням конкуренції, підвищенням вимог до якості продукції, посиленням присутності іноземних конкурентів на українському ринку.

На сучасному етапі розвитку підприємств ресторанного господарства основною метою внутрішнього контролю є підвищення ефективності бізнес-процесів, відповідність якості продукції вимогам споживачів та платоспроможність підприємства. Ресторанне господарство, як і будь-яка послуга, складається з різних бізнес-процесів. Попри те, що на практиці їх не завжди можливо розмежувати, схильність бізнес-процесів до внутрішнього контролю, а також вплив їх на фінансовий результат різні. У свою чергу, контрольна діяльність складається з безлічі різноманітних дій, процедур і політик.

На наш погляд, побудову системи внутрішнього контролю доцільно починати з аналізу основних напрямків діяльності підприємства ресторанного господарства або його окремих функціональних підрозділів. Після визначення меж та об'єктів системи внутрішнього контролю потрібно підготувати план робіт і сформувати робочу групу, мета якої - розробка спеціальних контрольних процедур. У такі групи доцільно включати працівників служби внутрішнього аудиту, а також фахівців з ідентифікації та аналізу ризиків. Крім цього корисно залучати в ролі експертів керівників тих функціональних підрозділів, для яких створюють процедури контролю. Важливим етапом процесу побудови ефективної системи внутрішнього контролю є необхідність регламентувати ті бізнес-процеси, які були відібрані для впровадження в систему внутрішнього контролю і скласти їх докладний опис.

Організація системи внутрішнього контролю - це багатоступінчастий, трудомісткий і безперервний процес. Залежно від розмежування зон відповідальності і повноважень між підрозділами підприємства, що здійснюють контрольну діяльність, прийнято виділяти три моделі функціонування системи внутрішнього контролю: західна модель, традиційна модель, розширена модель.[2]

Система внутрішнього контролю - це сукупність елементів внутрішнього контролю, що включає:

- цілі, завдання та напрямки внутрішнього контролю;
- політику і стратегію внутрішнього контролю;
- суб'єкти та об'єкти внутрішнього контролю;
- компоненти системи внутрішнього контролю;
- методи (способи) проведення внутрішнього контролю;
- інструменти внутрішнього контролю.

Таким чином, основна мета системи внутрішнього контролю - сприяти забезпеченню фінансової стійкості та фінансової безпеки підприємства ресторанного господарства. Відповідно до мети основними завданнями системи внутрішнього контролю є:

• забезпечення функціонування системи внутрішнього контролю як системи контролю за власними ризиками підприємства з метою їх мінімізації;

• відповідність обліковій політиці, законодавства і досягнення підрозділами підприємства поставлених завдань;

• своєчасне виявлення та аналіз ризиків діяльності підприємства;

• необхідність забезпечення беззбитковості проведення господарських операцій, фінансової стійкості та платоспроможності, належного стану активів і зобов'язань підприємства;

• можливість сприяти забезпеченню збереження активів шляхом проведення ефективної інвестиційної діяльності;

• забезпечення достовірності, повноти, об'єктивності і своєчасність складання та подання фінансової звітності;

• підтримку етичних принципів і професіоналізму (компетентності) працівників.

Аналізуючи основні завдання, треба визначити наступні напрямки системи внутрішнього контролю.

1. Контроль дотримання законодавства.
2. Контроль фінансових ризиків підприємства.
3. Контроль дотримання фінансової звітності.
4. Контроль інформаційної захищеності підприємства.
5. Контроль проведеної маркетингової політики підприємства.

Проведені дослідження довели, що на підприємстві доцільно виділяти 6 етапів побудови системи внутрішнього контролю:

1. Оцінка існуючої практики внутрішнього контролю.
2. Формування «ідеальної практики» внутрішнього контролю.
3. Порівняння існуючої практики із законодавчими вимогами і «ідеальної» практикою.
4. Приведення внутрішніх документів у відповідність з «ідеальною» практикою.
5. Приведення органів внутрішнього контролю у відповідність з «ідеальною» практикою.
6. Приведення кадрового забезпечення у відповідність з «ідеальною» практикою.[1]

Потрібно відмітити, що зміст внутрішнього контролю розкривається в його основних функціях:

- аналітична функція, яка передбачає проведення аналітичних процедур щодо виявлення фінансових операцій, що погіршують фінансовий стан підприємства, пов'язані з невиконанням його зобов'язань перед власниками, контрагентами і не забезпечують рентабельність діяльності підприємства;

- інформаційна функція, яка передбачає збір і обробку економічної та фінансової інформації, що характеризує стан активів і зобов'язань підприємства за певний період часу;

- попереджувальна функція, яка передбачає проведення попереджувальних заходів щодо недопущення неправомірних дій з боку контрагентів, посередників, керівників підприємства;

- функція забезпечення ефективності управління ризиками підприємства, яка передбачає виявлення, оцінку ризиків та визначення прийнятного рівня ризиків для підприємства.

Сьогодні на підприємствах ресторанного господарства внутрішній контроль реалізується в недостатньому вигляді. Щоб зрозуміти, які зміни необхідно вносити в діючу систему внутрішнього контролю на підприємстві, потрібно провести оцінку значущих елементів, які дозволяють надалі модифікувати систему контролю відповідно до законодавчих вимог. Формування «ідеальної практики» внутрішнього контролю проводиться на підставі законодавчих актів, передового наукового та практичного досвіду.

Система внутрішнього контролю на сучасних підприємства ресторанного господарства повинна будуватися таким чином, щоб вона відповідала сучасним вимогам і відстежувала нові ризики діяльності підприємства. На наш погляд, найбільш сучасною системою внутрішнього контролю є модель, яка складається з п'яти компонентів: контрольне середовище, оцінка та аналіз ризиків, контрольні процедури, інформація та комунікації, моніторинг.

Наявність нормативного забезпечення щодо діяльності підприємства є одним з необхідних заходів забезпечення якісної системи внутрішнього контролю. З метою вдосконалення Положення з організації внутрішнього контролю - основного методичного документа, необхідно акцентувати увагу на фінансовій стійкості підприємств. Виходячи з того, що фінансова стійкість є ключовим атрибутом успішної галузі - її досягнення має стати основним завданням регулювання. Тому підприємства ресторанного господарства повинні формувати Положення таким чином, щоб вони сприяли забезпеченню беззбитковості при проведенні господарських операцій, фінансової стійкості та платоспроможності, належного стану активів і зобов'язань підприємства.

Таблиця 1

Типовий розподіл обов'язків

Суб'єкт внутрішнього контролю	**Ключові функції суб'єкту внутрішнього контролю**
Загальні збори	Внесення змін та доповнень до Статуту підприємства в частині внутрішнього контролю та служби внутрішнього контролю.
Рада директорів	Створення системи внутрішнього контролю та затвердження його регламентації на підприємстві. Підбір та затвердження керівника служби внутрішнього контролю. Розподіл обов'язків серед підрозділів з внутрішнього контролю. Прийняття рішень за результатами перевірки ефективності системи контролю.
Орган внутрішнього контролю	Ключові функції органу внутрішнього контролю підприємства.
Генеральний директор	Встановлення відповідальності за виконання рішень Ради директорів, реалізацію стратегії та політики щодо організації та здійснення внутрішнього контролю. Створення системи контролю, націленої на усунення виявлених порушень і недоліків внутрішнього контролю та заходів, прийнятих для їх усунення. Затвердження посадових інструкцій працівників підприємства, у тому числі в службі внутрішнього контролю. Вивчення матеріалів та результатів періодичних оцінок ефективності контролю.
Менеджмент	Делегування повноважень, пов'язаних з внутрішнім контролем відповідним працівникам підрозділів підприємства і контроль за їх виконанням. Контроль за виконанням доручень в частині внутрішнього контролю. Вивчення матеріалів та результатів періодичних оцінок ефективності внутрішнього контролю.
Ревізійна комісія	Проведення перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства і підготовка висновку за підсумками перевірки.
Фінансовий відділ	Ведення бухгалтерського обліку. Формування облікової політики підприємства. Формування обов'язкових вимог щодо оформлення господарських операцій і регламенту за поданням необхідних документів і відомостей. Своєчасне представлення повної і достовірної бухгалтерської звітності.
Внутрішній аудитор	Перевірка фінансової та управлінської інформації, оцінка її якості та достовірності. Контроль раціональності, ефективності та результативності операцій. Оцінка ефективності системи управління ризиками підприємства.
Служба внутрішнього контролю	Здійснення постійного моніторингу ризиків діяльності і операційних ризиків. Організація постійного контролю шляхом регулярних перевірок діяльності підрозділів підприємства на предмет відповідності їх дій вимогам законодавчих та нормативних актів, стандартів професійної діяльності, внутрішніх документів, що регулюють діяльність і визначають політику підприємства, посадовим інструкціям. Розслідування фактів порушень та розробка рекомендацій і вказівок щодо їх усунення, а також здійснення контролю за їх виконанням. Підготовка висновків за підсумками перевірок власникові підприємства і відповідним керівникам підрозділів для вживання заходів щодо усунення порушень та аналізу діяльності співробітників. Своєчасне інформування керівництва про всі нововиявлі випадки порушень співробітниками, про вжиті заходи та їх результати. Розробка методики вдосконалення системи внутрішнього контролю.
Спеціаліст з протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом	Розробка правил внутрішнього контролю в частині протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Контроль за дотриманням правил внутрішнього контролю та реалізацією програм з його здійснення.

На основі аналізу основних підходів, керівником та головним бухгалтером, вибирається найкраща модель і робляться висновки про зміни, які необхідно внести для

максимальної відповідності законодавства в частині внутрішнього контролю. Порівняльний аналіз найбільш поширеної практики організації внутрішнього контролю підприємств ресторанного господарства і «ідеальної» практики дозволяє сформулювати першочергову потребу в наступних змінах:

1. Внесення змін до Статуту в частині внутрішнього контролю та розробка положень про внутрішній контроль та про Службу внутрішнього контролю.

2. Організація роботи Служби внутрішнього контролю, у тому числі планування її діяльності.

3. Розробка посадових інструкцій керівника та фахівців Служби внутрішнього контролю, внесення змін до посадових інструкцій працівників страхової компанії.

4. Організація моніторингу системи внутрішнього контролю підприємства. Безпосередньо організаційна структура системи внутрішнього контролю залежить від особливостей діяльності підприємства але, в цілому, можна запропонувати наступний типовий розподіл обов'язків (табл. 1).

Таким чином, при організації системи внутрішнього контролю підприємств ресторанного господарства забезпечується взаємодія вищих органів управління і співробітників її основних підрозділів а також взаємозв'язок всіх видів контролю: управлінського, бухгалтерського та ревізійного.

Треба відмітити доцільність того, що система внутрішнього контролю повинна аналізувати контрагентів підприємства ресторанного господарства як у сукупності, так і окремо. Це дозволяє вивчити стан збереження власності, визначити ті етапи бізнес-процесів, в яких стан внутрішнього контролю оцінюється як неблагополучний. Однако вжиті заходи повинні бути адекватними: надто детальний і глибокий контроль буде перешкоджати веденню справ підприємствами ресторанного господарства і відлякувати можливих партнерів.

У свою чергу, сучасна контрольна діяльність складається з безліч різноманітних дій, процедур і політик. На нашу думку, для якісного керування підприємством необхідні як превентивні заходи, так і постійний моніторинг засобів контролю.

Література:

1. Бурцев В.В. Внутренний контроль коммерческой организации. / В.В. Бурцев управления. – 2007. - № 1. – с. 41-48.
2. Нагоев А.Б. Роль внутреннего контроля в деятельности организации / А.Б. Нагоев, С.С. Сижажева, Ж.А. Аппоева // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 9-10. – С. 2283-2287. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=35312

Brazilii N. N.

PhD, Associate Professor

Cherkasy State Technological University, Ukraine

Shinkarenko O. N.

PhD, Associate Professor

Cherkasy institut banking University of Banking of National Bank of Ukraine

THE PROBLEMS OF INTELLECTUAL PROPERTY REVALUATION AND THE BASIC DIRECTIONS OF THEIR SOLUTION

Бразілій Н.М.

к.е.н., доцент

Черкаський державний технологічний університет, Україна

Шинкаренко О.М.

к.е.н., доцент

Черкаський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ, Україна

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

The article considers some problems of revaluation of objects of intellectual property in modern economic conditions. Methodical and theoretical approaches to their solution are subject to the requirements of the legislative and regulatory framework.

Keywords: *intellectual property, original cost, fair value, active market, intangible assets, revaluation, devaluation.*

В статті розглянуто окремі проблеми переоцінки об'єктів інтелектуальної власності в сучасних умовах господарювання. Обґрунтовано методичні та теоретичні підходи, щодо їх вирішення з урахуванням вимог законодавчої та нормативно-правової бази.

Ключові слова: *інтелектуальна власність, первісна вартість, справедлива вартість, активний ринок, нематеріальні активи, дооцінка, уцінка.*

Актуальною проблемою в системі обліку та оцінки інтелектуальної власності є проблема їх переоцінки. У процесі діяльності підприємства згідно з П(С)БО 8 первісна вартість об'єктів інтелектуальної власності може переоцінюватися [6]. Підприємство може здійснювати переоцінку за справедливою вартістю на дату балансу [4].

Однак це стосується лише тих активів, щодо яких наявний активний ринок. Активний ринок - ринок, якому притаманні такі умови: предмети, що продаються та купуються на ньому, є однорідними; у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців; інформація про ринкові ціни є загальнодоступною [4]. Однак у сучасних умовах господарювання сформований активний ринок лише для таких об'єктів інтелектуальної власності , як програмне забезпечення та ліцензії на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Отже, на практиці переоцінка об'єктів інтелектуальної власності є досить складним питанням. Причому в разі переоцінки окремого об'єкта нематеріального активу потрібно переоцінювати всі інші активи групи, до якої належить цей нематеріальний актив (крім тих, щодо яких не існує активного ринку). Якщо підприємством проведена переоцінка об'єктів групи об'єктів інтелектуальної власності , то надалі вони підлягають щорічній переоцінці.

Переоцінену первісну вартість та накопичену амортизацію об'єкта нематеріального активу визначають як добуток відповідно первісної вартості або накопиченої амортизації та індексу переоцінки. Індекс переоцінки розраховують діленням справедливої вартості об'єкта, який переоцінюється, на його залишкову вартість [6].

Якщо залишкова вартість об'єкта об'єктів інтелектуальної власності дорівнює нулю, то його переоцінену залишкову вартість обчислюють додаванням справедливої вартості цього об'єкта до його первісної (переоціненої) вартості без зміни суми накопиченої амортизації об'єкта. Відомості про зміни первісної вартості та суми накопиченої амортизації об'єктів інтелектуальної власності заносять до регістрів їх аналітичного обліку. Суму дооцінки залишкової вартості об'єкта об'єктів інтелектуальної власності відображують у складі капіталу у дооцінках, а суму уцінки - в складі витрат звітного періоду, крім випадків, наведені у п.23 П(С)БО 8 [6]. Порядок відображення переоцінки об'єктів інтелектуальної власності залежить від виду переоцінки (табл. 1).

Таблиця 1

Порядок відображення переоцінки об'єктів інтелектуальної власності

Від переоцінки	Порядок відображення в обліку
1.Перша дооцінка залишкової вартості	Суму дооцінки відображують у складі капіталу у дооцінках
2.Перша уцінка залишкової вартості	Суму уцінки відображують в складі витрат звітного періоду
3.При черговій дооцінці перевищення сум попередніх уцінок над сумою попередніх дооцінок	Включають до складу доходів звітного періоду з відображенням різниці між сумою чергової (останньої) дооцінки залишкової вартості та вказаним перевищенням в складі капіталу у дооцінках
4.При черговій уцінці перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок	Спрямовується на зменшення капіталу у дооцінках з включенням різниці між черговою (останньою) сумою уцінки і наведеним перевищенням у витрати звітного періоду

При вибутті об'єктів об'єктів інтелектуальної власності, які раніше були переоцінені, перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта об'єктів інтелектуальної власності включають до складу нерозподіленого прибутку з одночасним зменшенням капіталу у дооцінках [2, 6].

Тобто для здійснення переоцінки основною умовою є зміна справедливої вартості об’єкта об’єктів інтелектуальної власності від вартості, яка числиться на балансі підприємством. Тобто знову-таки ніякої уваги не приділяється прибуткам, отриманим у результаті використання цього об’єкта об’єктів інтелектуальної власності.

Досить тісно з переоцінкою пов’язано поняття зменшення корисності. Однак якщо переоцінка - захід добровільний, то операція відображення зменшення корисності нематеріального активу має обов’язковий характер.

Згідно з нормами П(С)БО 8 «Об’єкти інтелектуальної власності » потрібно систематично здійснювати процедури оцінки зменшення корисності об’єктів інтелектуальної власності на дату річного балансу [2, 6]. Оцінку суми зменшення й відновлення корисності об'єктів інтелектуальної власності проводять за нормами П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів» [5].

Облік зменшення й відновлення корисності об'єктів об’єктів інтелектуальної власності здійснюють відповідно до норм пунктів 32 і 33 П(С)БО 8 «Об’єкти інтелектуальної власності » [6]. Зменшення та відновлення корисності об'єктів об’єктів інтелектуальної власності пов'язані з визначенням та відображенням у бухгалтерському обліку втрат від зменшення корисності та вигід (доходу) від відновлення корисності.

Відповідно до п. 32 П(С)БО 8 «Об’єкти інтелектуальної власності » втрати від зменшення корисності об'єкта об’єктів інтелектуальної власності включають до складу витрат звітного періоду із збільшенням суми накопиченої амортизації об'єкта об’єктів інтелектуальної власності , а об'єкт об’єктів інтелектуальної власності , відображений в обліку за переоціненою вартістю, - в порядку, передбаченому абзацом другим п. 23 цього положення. Згідно з цим абзацом у разі наявності (на дату проведення чергової (останньої) уцінки об'єкта об’єктів інтелектуальної власності) перевищення суми попередніх дооцінок об'єкта і вигід від відновлення його корисності над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта і втрат від зменшення його корисності сума чергової (останньої) уцінки, але не більше від зазначеного перевищення, спрямовується на зменшення іншого додаткового капіталу, а різниця (якщо сума чергової (останньої) уцінки більшу від зазначеного перевищення) включається до витрат звітного періоду [6]. За нормою п. 33 П(С)БО 8 «Об’єкти інтелектуальної власності » суму вигід від відновлення корисності об'єкта об’єктів інтелектуальної власності, визнану відповідно до П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів», відображують як дохід з одночасним зменшенням суми накопиченої амортизації об'єкта об’єктів інтелектуальної власності [5]. Відновлення корисності об'єкта об’єктів інтелектуальної власності , відображеного в обліку за переоціненою вартістю, здійснюють у порядку, передбаченому абзацом першим п. 23 П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів».

Так, у разі наявності (на дату проведення чергової (останньої) дооцінки об'єкта об’єктів інтелектуальної власності) перевищення суми попередніх уцінок об'єкта і втрат від зменшення його корисності над сумою попередніх дооцінок залишкової вартості цього об'єкта і вигід від відновлення його корисності суму чергової (останньої) дооцінки, але не більше від зазначеного перевищення, включають до складу доходів звітного періоду, а різницю (якщо сума чергової (останньої) дооцінки більша за зазначене перевищення) спрямовують на збільшення капіталу [1, 6].

Особливої уваги заслуговує питання, щодо оцінки списання об’єктів інтелектуальної власності з балансу. За загальним правилом об’єкти об’єктів інтелектуальної власності списуються з балансу за залишковою вартістю, яку визначають як різницю між первісною вартістю і сумами амортизації, накопиченими до моменту вибуття.

Як правило, об’єкти інтелектуальної власності мають обмежений термін корисного використання. Якщо термін корисного використання об’єкта об’єктів інтелектуальної власності законодавчо не визначено або його визначити неможливо, він приймається таким, що дорівнює 20 років [3, 6]. Саме в розрахунку на такий період організація встановлює норму амортизації об’єктів інтелектуальної власності. По закінченні терміну корисного

використання об'єкта об'єктів інтелектуальної власності і повного перенесення їх вартості на продукцію (роботи чи послуги) нарахування амортизації припиняється, і підприємство може списати їх з балансу. При цьому їхня залишкова вартість дорівнює нулю, оскільки первісна вартість повністю замортизована. Якщо амортизаційні відрахування по будь-яких об'єктах об'єктів інтелектуальної власності відображують в бухгалтерському обліку накопиченням відповідних сум на окремому рахунку, то одночасно з первісною вартістю цих об'єктів списанню підлягає накопичена сума амортизації.

Об'єкти інтелектуальної власності можуть також списуватися з балансу підприємства в разі їх продажу. Ціна продажу об'єкта об'єктів інтелектуальної власності визначається договором, укладеним між продавцем і покупцем, і є ринковою ціною. Крім того підприємство також може подарувати об'єкт об'єктів інтелектуальної власності , який йому належить іншій юридичній або фізичній особі, тобто передати його за договором дарування. В цьому випадку його вартість розраховують із застосуванням ринкового підходу виходячи з вартості на подібні активи.

Література:

1. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. № 996. зі змінами та доповненнями.
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи», 36 «Знецінення активів», 3 «Об'єднання бізнесу» www.accountingreform.ru.
3. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затв. постановою Кабінету міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 "Об'єднання підприємств", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р. № 163, зі змінами та доповненнями.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 "Зменшення корисності активів", затв. наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2004 № 817, зі змінами та доповненнями.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи", затверджене наказом Міністерства фінансів України №242 від 18.10.1999 р., зі змінами та доповненнями.

Bulkot A.V.

PhD, Associate Professor

Pecherska N.P.

Student

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

THE CONTROL OF MAIN ASSETS AT THE ENTERPRISES, AGENCIES, THE ORGANIZATIONS

Standard and legal features of main assets are considered. Problem aspects in the accounting and tax law are outlined. Recommendations concerning improvement of main assets which will promote accumulation of resource capacity of the enterprises are developed, providing their effective housekeeping. The main directions of control of main assets, their mistakes and violation are considered.

Key words: *main assets, legislation, control of main assets, tax accounting, cost, depreciation.*

Formation and effective use of production potential which as much as possible will satisfy needs of the country for goods and services is the basic from tasks which face economy of Ukraine today.

The relevance of studying of main assets is predetermined that in the conditions of the market relations such questions as a technological level, quality, reliability of production which completely depends on a qualitative condition of main assets of the enterprise and their effective use, because improvement of qualities of means of labor provides the main part of growth of efficiency of all production that are put in the forefront.

Studying of a current state of standard legal support of the accounting of main assets in Ukraine testifies to harmonization of accounting and tax accounting, the maximum simplification of the tax law and so forth. In particular, taking into account provisions of the Law of Ukraine «About modification of the Tax code of Ukraine (rather tax reform)» the financial result to the taxation increases by the sum of the added depreciation of main assets according to the accounting, but decreases by the sum of the calculated depreciation according to standards of the Tax code of

Ukraine. At the same time the current version of the Tax code of Ukraine contains only one difference from rules of accounting - establishments of minimum admissible useful services (didn't change in comparison with the previous edition), which are applied in case in accounting other terms that are established. According to the item 11 Transitional provisions of the Tax code of Ukraine, at calculation of depreciation of main assets, according to item 138.3 of century 138 these codes, their balance cost a state for January 1, 2015 has to equal the balance cost of such assets according to tax accounting that is determined by a state for December 31 in 2014. That in tax accounting it is authorized to apply the same methods of depreciation, as in accounting except for a production method is positive. The section III the Tax code of Ukraine in the new edition doesn't contain specific rules of tax accounting of operating costs on the contents, improvement and repair of main assets. Therefore, the corresponding sums are considered as a part of expenses by rules of accounting. In case of sale or elimination of main assets the financial result to the taxation increases by the residual cost of that object determined according to Ukrainian Accounting standards, and decreases by the residual cost of such object determined according to rules of tax accounting.

At the same time in the existing circumstances of improvement of legislative base which regulates the accounting of main assets, there was imperfect a methodical maintenance of continuous standard and legislative changes in the accounting of main assets, generating a huge number of questions concerning their practical application [1,2].

Practical activities of the accounting of main assets, insufficient level of its research, from the point of view of many numerical changes and additions to the current legislation, caused need of writing of this article and developing of concrete measures concerning improvement of main assets [6].

Research objective is justification of standard and legal features of the accounting of main assets and the formulation of concrete recommendations concerning their decision.

The effective organization of business activity demands obligatory existence and appropriate use of means of labor. In production economic activity of the enterprise use means of labor which are long used in the course of production, store initial appearance, test gradual wear and transfer the cost to product cost (address expenses) gradually during their standard useful service behind the established norms.

According to Ukrainian Accounting standards 7, main assets are material assets which the enterprise holds for use in the course of production or delivery of goods, rendering of services, leasing to other persons or for implementation of administrative and welfare functions which expected term of useful operation is more than a year (or an operational cycle if it is longer than year) [5, 7].

Main assets of the payer of a tax classify in the relevant groups to which it is established minimum admissible terms of their depreciation. At the same time in the financial account it isn't set restrictions in terms of depreciation of objects. The list of groups of tax accounting which it is approximate to grouping in accounting, is provided in article 145 of the Tax code of Ukraine. Thus the payer of a tax isn't deprived of the right to establish longer term of operation and, respectively, depreciation. The sum of depreciation decreases that leads to increase in base of the taxation.

The tax code of Ukraine regulates depreciation terms more accurately, than it was carried out by the Law of Ukraine «About the taxation of profit of the enterprises». It establishes the minimum useful services for each group of main assets, contains completely logical recommendations concerning its definition [3].

According to Ukrainian Accounting standards 7, liquidating cost is the sum of means or cost of other assets which the enterprise expects to receive from realization (elimination) of non-turnaround assets after the termination of term of their useful use (operation), for a deduction of the expenses connected with sale (elimination). Therefore, if to take as a basis Ukrainian Accounting standards 7, the enterprise, having got object of main assets before to exploit him has to solve, how many years the enterprise intends to use such object for appointment and for what sum hope to sell subsequently.

Through complexity of an assessment of assets in the future to problematic issues there is an order of determination of liquidating cost of main assets [4].

The tax code of Ukraine doesn't regulate this question, and establishes the minimum useful service in certain cases can even create to the enterprise of a problem, preventing to liquidate the main means if as a result of revaluation it appears that it already reached beforehand the liquidating cost. As we see, a problem of divergences in accounting and tax accounting, unfortunately is present. Through inconsistency of national standards of accounting and the tax law the accountant has to calculate twice the same depreciation in accounting and at payment of income tax.

The tax code of Ukraine approached rules of definition of depreciation charges in tax accounting to national Ukrainian Accounting standards. Charge of depreciation for the taxation is carried out by the enterprise for the method that is determined by the order on accounting policies for charge of depreciation for the purpose of folding of financial statements. So in tax and accounting will be applied identical methods of charge of depreciation. The tax code of Ukraine also provides implementation of revaluation of main assets unlike the current legislation which notes only indexation of balance cost of main assets.

Depreciation of main assets in tax accounting is with application of the same methods that recommended in Ukrainian Accounting standards 7 «Main assets», except production, namely: rectilinear, reduction of residual cost, acceleration of reduction of residual cost, cumulative. At the same time the Tax code of Ukraine limited use of the accelerated depreciation, reducing the same taxation level that part of profit which goes not for consumption, and for development of the enterprise. It, in the turn, will lead to decrease in investments, in particular internal investment into main capital which forms a basis for effective development of the state.

Legislatively approved order of depreciation has to get rid of shortcomings of the operating methodology, for this purpose it has to provide reduction of restrictions on application of the accelerated depreciation, permission to the enterprises independently to choose methods of depreciation and freely to pass from the accelerated methods on rectilinear at any time.

The expected period of time during which non-turnaround assets will be used by the enterprise, is useful service of the main means which will be amortized. Thus physical wear of object of main assets, practically disregarding its obsolescence which reduces efficiency of use of the available resources and, respectively, loss by an economic entity of profit is considered.

The tax code notes that when determining useful service (operation) it is necessary to consider an obsolescence which is provided. But it is all that is told about it there. Therefore, developing of the qualifier with deep specification of objects of main assets taking into account branch features is expedient.

Owing to different economic and social factors the financial statements of the enterprises of the different countries have the features and differences. Information mutual understanding is the important prerequisite of successful development of business, economic integration of the countries.

Some international organizations deal with an issue of standardization of accounting. Among them first of all it is necessary to call International Accounting Standard Committee (IASC). This organization is independent body which is engaged in development of the international standards of accounting.

In the conditions of integration of Ukraine to the world community of importance gets achievement of unity both economic terms, and concepts at the international and interstate levels. For the sake of achievement of compliance of domestic sources we consider world in definition of the term «main assets» for expedient to address to the International standard of accounting 16th «Main assets».

According to the International standard of accounting 16th «Main assets», main assets are material assets, which: 1. Are used by the company for production or delivery of goods and services, for leasing to other companies, or for the administrative purposes. 2. It is expected to use during more than one period.

Having compared this definition with what offers Ukrainian Accounting standards 7 «Main assets», we can claim that full compliance of national standards to the international takes place.

According too that, authors of this research offer to consider such directions of control of main assets: control of ensuring preservation of main assets; control of timeliness of carrying out inventory of main assets within the last two-three years, carrying out selective inventory; control of correctness of classification of main assets; control of correctness of definition of active part of main assets; control of correctness of reference of object to main assets; control of correctness of maintaining the analytical accounting of main assets; control of correctness of an assessment and revaluation of main assets; control of correctness of documentary registration and accounting of receipt of main assets; control of correctness of charge and reference on expenses of depreciation of main assets; control of correctness of reflection in the accounting of leaving of main assets, the taxation of leaving of main assets; an assessment of a condition of the accounting of main assets and the reporting on them, the analysis of their use; the general conclusion about the importance of mistakes in the accounting of main assets and their influence on reliability of the reporting.

At monitoring procedure of operations with main assets it is necessary to be guided by the following: the available assets have to be protected from possible thievery, abuses, premature wear; receipt and leaving of main assets has to be authorized by the management; reflection in accounting of receipt, movement and leaving of main assets, and also depreciation calculations on them have to answer the approved accounting policies of the enterprise and the accepted procedures.

First of all controllers have to make sure of correctness of registration of the property rights to objects of main assets and their transfer to structural division for its operation according to the delegated powers and features of economic activity. For this purpose controllers study documents for acquisition and transfer of objects.

The special place is taken by control of preservation and existence of objects of main assets, correctness of their assessment, as with it directly connected the taxation of property and reliability of reflection of financial results and the reporting. Controllers check, what actions are accepted in structural division concerning ensuring preservation of objects of main assets. For this purpose the following is established: or there are orders of the head on appointment of responsible persons and written contracts with them on a full individual liability for their preservation; whether created appropriate conditions for their storage (the room, safes, cases are closed); whether held events concerning ensuring fire safety (the equipment of rooms the fire-prevention alarm system). Further acts of inventory of main assets for the last 2-3 years are checked: their reliability, correctness of registration, timeliness of carrying out check according to accounting policies of the enterprise. The inventory description, comparative data, decisions of the guide to results of inventory and their performance are also subject to control. Controllers can make selective inventory of main assets for an assessment of objectivity and informality of the work on inventory which is carried out in division. At control of maintaining the accounting of assets it is necessary to check, first of all, or their group answers with the accepted classification. Also correctness of maintaining the analytical accounting of objects is controlled: assignment of accession numbers, maintaining inventory cards or books, correctness of assignment of the code, depreciation charge, existence of technical documentation on object. Control of correctness of an assessment of main assets can be also continuous or selective. Controllers need also to check, or revaluation of main assets or their part and on what basis was carried out; in what way it was carried out; whether there are documents which confirm market prices, and correctness of calculations; whether displayed results of revaluation in inventory cards and accounting and the reporting.

Important stage control at the enterprise is check of operations on the movement of objects of main assets: receipts, internal displacement, leaving.

Also at control of reliability of the reporting of main assets controllers check compliance of the applied forms approved to forms; compliance of records of the synthetic and analytical account to entries in the Ledger and balance; reliability of data in the report on existence and the movement of main assets, correctness of carrying out from the accounting of main assets. Completeness of disclosure in the reporting of information on main assets is analyzed according to an explanatory note to the report, and also on such indicators as a primitive project cost for the beginning and the

end of the reporting period, the sum of depreciation charges for the beginning and the end of the year, cost of write-off of objects.

Authors of this research offered to consider such following mistakes and violations: untimely tax assessment main assets; absence or wrong registration of primary documents; violation of storage conditions and operation of objects of main assets; wrong determination of primitive cost of objects; absence or wrong organization of the analytical accounting of main assets; reflections of reconstruction or modernization of objects of main assets as their repair; charge of wear behind objects of main assets which are completely amortized; incorrect correspondence of accounts on operations of receipt and leaving of objects; formal carrying out inventory or violation of terms and order of its carrying out; absence of documents which confirm the market value of objects at their revaluation; distortion of financial result due to charge of depreciation in case of a loss; depreciation charge once for a quarter; charge of depreciation at completely amortized objects; inaccuracies in definition of terms of the beginning and the end of charge of depreciation; application for transferred to division to objects of other way of depreciation; not tax assessment materials and spare parts which remain at elimination of objects of main assets; absence of the organization of a liability of rather leased main assets; the illegal accelerated charge of depreciation of main assets; discrepancy of information on existence of main assets according to the Ledger and inventory cards; not maintenance of a tax upon purchase of main assets from natural persons; stealing of main assets.

Therefore, generalizing all above, it is possible to draw a conclusion that features of standard legal support of main assets consist in further harmonization of their financial account with tax, gradually coming nearer to requirements of the international standards. Main assets is one of the most important factors of any production, a state and which effective use directly influences the end results of economic activity of the enterprises. Legislatively approved order of depreciation has to provide reduction of restrictions on use of the accelerated depreciation, and also permission to the enterprises on an independent choice of methods of depreciation and free transition at any time. Development of the qualifier with deep specification of objects of main assets taking into account branch features will allow to strengthen control of quality and efficiency of use of main assets.

Literature:

1. Benko I. Analiz efektyvnosti vykorystannia osnovnykh zasobiv u medychnykh ustanovakh [Analysis of the effectiveness of fixed assets in health care] / Iryna Benko, Svitlana Sysiuk // Collection of scientific works «Ekonomichnyi analiz». – Ternopil : Publishing: TNEY. – 2011 – Publish 8. Part 1. – p. 254 – 257.
2. Kondeus O. Ekonomichna diahnostyka efektyvnosti vykorystannia osnovnykh zasobiv v umovakh innovatsiinoi ekonomiky [Economic efficiency diagnostics of fixed assets in the conditions of innovative economy] / Oleksandr Kondeus // Collection of scientific works «Ekonomichnyi analiz». – Ternopil : Publishing: TNEY. – 2010. – Publish 6. – p. 430 – 432.
3. Kostetskyi I. Efektyvnist analizu osnovnykh vyrobnychykh zasobiv pidpryiemstv APK [Efficiency analysis of fixed assets of enterprises APC] / Ivan Kostetskyi, Yaroslav Kostetskyi // Collection of scientific works «Ekonomichnyi analiz». – Ternopil : Publishing : TNEY. – 2010. – Publish 5. – p. 118 – 120.
4. Fatiukha N. H. Analiz stanu osnovnykh zasobiv torhovelnoi merezhy zaporizkoi oblasti v 2009 rotsi [Fatyuha NG Analysis of fixed assets sales network Zaporozhye region in 2009] / N. H. Fatiukha, O. S. Khramtsova // Collection of scientific works «Ekonomichnyi prostir». – Dnipropetrovsk : Publishing PDABA. – 2011. – № 49. – p. 112 – 117.
5. Ukrainian Accounting standards 7 «Main assets» // Balans. – 2000. – № 22(303). – p. 9 – 14.
6. Ekonomika pidpryiemstva [Business Economics] / M. H. Hreshchak, V. M. Kolot, A. P. Nalyvaiko and other / Under the general editorship. S. F. Pokropyvnoho. – KNEU, 2001. – p 528 .
7. The official website of the State Statistics Committee of Ukraine. – [Electronic resource]. – Access mode: http:// www.ukrstat.gov.ua.

Kuzminska O.E.
PhD, Associate Professor
Kalabukhova S.V.
PhD, Professor
Moshchenskyy S.G.
Postgraduate
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine

"GOLDEN RULES" IN THE ANALYSIS OF THE BALANCE SHEET

Кузьмінська О.Е.
к.е.н., доцент
Калабухова С.В.
к.е.н., професор
Мощенський С.Г.
аспірант
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

«ЗОЛОТІ ПРАВИЛА» В АНАЛІЗІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО БАЛАНСУ

In this article the generally accepted rules of financial planning has been summarizes. The "golden rules" essence of accounting, financing, balance sheet, liquidity, auditing, and economy of the enterprise has been disclosed. Horizontal interconnection between chapters of the balance sheet for the Ukrainian enterprises that provide information about the "normal" financial position of an entity has been proposed.

Keywords: *financial equilibrium, horizontal rules for financial proportions in balance, parallelism of the financing and investing*

В статті узагальнено загальноприйняті правила фінансового планування. Розкрито сутність «золотих правил» бухгалтерського обліку, фінансування, балансу, ліквідності, аудиту, економіки підприємства. Запропоновано горизонтальні співвідношення між окремими розділами активу і пасиву бухгалтерського балансу для українського підприємства, що забезпечують інформацією про «нормальний» фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Ключові слова: *фінансова рівновага, горизонтальні правила фінансових пропорцій в балансі, паралельність фінансування та інвестування*

В умовах глобалізації щоденно підвищуються вимоги користувачів до інформації бухгалтерського балансу. В країнах Європи при прийнятті рішень інвесторами, позичальниками та іншими кредиторами щодо надання ресурсів суб'єкту господарювання вважається за доцільне керуватися загальноприйнятими правилами, які пояснюють деякі фінансові пропорції між окремими позиціями бухгалтерського балансу підприємства. Ці правила не є законами, оскільки вони випливають з приблизних припущень і тому не завжди враховують особливості деяких випадків. Проте, вони є певною допомогою і орієнтиром для фінансового планування та формування судження щодо «нормального» фінансового стану конкретного підприємства.

Варто зауважити, що «золоте правило» бухгалтерського обліку визначає, що баланс складається із двох частин: лівої (актив) та правої (пасив), а підсумки обох частин повинні бути рівні. Проте, баланс є не тільки способом подання інформації у вигляді двосторонньої таблиці з рівними підсумками, а також статичним документом, що відображає фінансовий стан підприємства на визначену дату, але є й символом дотримання фінансової рівноваги на підприємстві та забезпечення його ліквідності. Одним із способів перевірки рівня забезпечення фінансової рівноваги є визначення відповідності окремих позицій балансу вимогам правил фінансування, до яких належать: «золоте правило» фінансування; «золоте правило» балансу; «золоте правило» ліквідності.

Європейські та вітчизняні науковці визначають як горизонтальні правила взаємозв'язку статей балансу – має існувати взаємозв'язок між окремими статтями активної частини балансу (майна) і статтями в пасивній його частині (джерел фінансування майна - капіталу і зобов'язань), так і вертикальні правила структуризації джерел фінансування майна

– повинні дотримуватися норми співвідношення власного капіталу до позикового, що підлягає поверненню із сплатою відсотків, та залученого капіталу, що знаходиться в розпорядженні підприємства тимчасово на безоплатній основі.

Фінансисти Європи керуються такими правилами фінансування [1], що забезпечують формування «задовільної» структури бухгалтерського балансу та характеризують «нормальний» фінансовий стан суб'єкта господарювання (табл.1).

Таблиця 1

Правила фінансування, що забезпечують користувачів інформацією про «нормальний» фінансовий стан суб'єкта господарювання

Правило	***Пояснення правила***
Правило 1. Золоте правило балансу	Основні засоби підприємства мають бути профінансовані: пасивна частина – земля, будівлі, споруди, передавальні пристрої і багаторічні насадження - власним капіталом; активна частина – машини та обладнання, транспортні засоби - довгостроковим позичковим капіталом (довгостроковими кредитами банків). Оскільки придбаваючи, споруджуючи чи виготовляючи об'єкти основних засобів, підприємства здійснюють капітальні інвестиції, для фінансування капітальних вкладень мають використовуватися як власний капітал (прибуток, амортизаційні відрахування), так і довгостроково залучений капітал (довгострокові кредити банків та інші довгострокові зобов'язання).
Правило 2. Золоте правило фінансування	Термін фінансування основного засобу активної частини довгостроковим позичковим капіталом не повинен перевищувати передбачуваного терміну використання конкретного основного засобу. За допомогою узгодження термінів довгостроковий банківський кредит, отриманий для придбання основного засобу, буде повернений у будь-якому випадку впродовж передбачуваного терміну використання основного засобу. Проведені амортизаційні відрахування можуть слугувати для погашення довгострокового кредиту. Довгострокові пасиви мають використовуватися не лише для фінансування основних засобів, а й для довгострокових оборотних активів (наприклад, незавершеного виробництва).
Правило 3. Коливання потреби у оборотних активах у зв'язку із зміною масштабів діяльності	Фінансування додаткової потреби у оборотних активах, що виникає внаслідок зростання масштабів діяльності, має бути проведене короткостроковими позичковими коштами (короткостроковими кредитами банків). Терміни дії короткострокових кредитів банків під додаткові оборотні активи (при збільшенні ефективності використання основних засобів та нормальної виробничої потужності) повинні збігатися з термінами фактичної потреби підприємства в додатковому капіталі. Для такої частини оборотних активів, що схильна до коливань у зв'язку зі зміною обсягів діяльності, особливо підходить використання контокорентного кредиту.
Правило 4. Золоте правило ліквідності	Активи підприємства мають фінансуватися пасивами такої ж строковості. Оборотні активи мають фінансуватися так, щоб кредиторські заборгованості, які виникають у зв'язку з цим, могли бути сплачені своєчасно. Всі заборгованості підприємства по закінченню певного терміну договору мають бути виплачені.
Правило 5. Фінансування з мінімальними витратами	Необхідно враховувати такі моменти: проводити своєчасну подачу заявок на короткостроковий банківський кредит - для фінансування виробничих потреб; поліпшувати ліквідність підприємства через зміну термінів реалізації продукції і придбання виробничих запасів; використовувати знижки постачальників за розрахунок готівкою.
Правило 6. Ліквідні кошти	Грошові кошти мають вкладатися найрентабельніше. Як форму вкладення тимчасово не задіяних грошових коштів можна розглядати ощадні або депозитні рахунки у банках. Довгостроково «заморожені» суми можуть бути вкладені залежно від терміну доступності під вищі відсотки.
Правило 7. Пільгові кредити	Пільгові і субсидійовані кредити не повинні сплачуватися передчасно. Це правило діє за умови, якщо кошти, що є у розпорядженні підприємства для сплати заборгованості, можна вкласти з отриманням більших відсотків, ніж відсотки по кредиту, що виплачуються (що часто властиво пільговим кредитам).
Правило 8. Пороги платежів по банківських кредитах	Розміри виплат по відсотках і платежів по кредитах не повинні перевищувати відповідних порогів платоспроможності. Основна вимога – підприємство має покривати доходами як мінімум платежі по кредитах (відсотки + погашення тіла кредиту). Довгостроковий поріг платежів по кредитах (поріг виплат по відсотках) – платежі по кредитах, які можуть бути покриті доходами підприємства без використання додатково амортизаційних накопичень. При короткостроковому порозі платежів по кредитах враховуються всі амортизаційні відрахування, а також доходи невиробничої діяльності.

Слід відмітити, що «золоте правило» фінансування називають також золотим банківським правилом, або правилом узгодженості (конгруентності, паралельності) строків. Іншими словами «золоте правило» фінансування можна сформулювати так: поточні витрати покриваються з поточних доходів, інвестиції фінансуються позиковими коштами. При цьому «золоте правило» фінансування вимагає, щоби узгоджувалися статті активів (*А*) і пасивів (*П*) бухгалтерського балансу за такими термінами окупності:

1) від 0 до 3 місяців (агрегати $А_1$ і $П_1$);
2) від 3 до 6 місяців (агрегати $А_2$ і $П_2$);
3) від 6 до 12 місяців (агрегати $А_3$ і $П_3$);
4) більше 12 місяців (агрегати $А_4$ і $П_4$).

Умови «золотого правила» балансу у напрямку формування «задовільної» структури балансу українського підприємства узагальнено на рис.1.

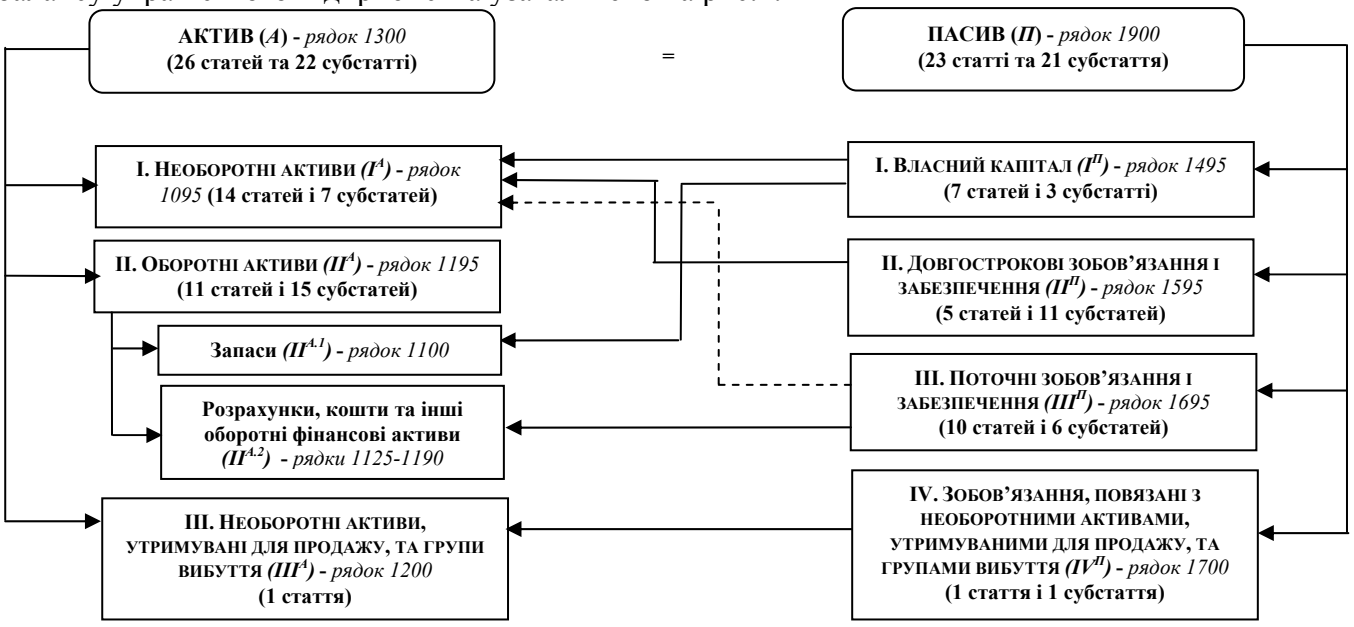

Рис.1. Структура фінансування та взаємозв'язки активу і пасиву бухгалтерського балансу українського підприємства, що характеризують «нормальний» фінансовий стан

Із рис.1 видно, що у підприємств із стійким фінансовим станом нормальними джерелами покриття необоротних активів (I розділу активу) є власний капітал (I розділ пасиву) і довгострокові зобов'язання і забезпечення (II розділ пасиву), що в сукупності складають перманентний капітал підприємства (р.1495+р.1595). Оборотні матеріальні активи (запаси) формуються за рахунок власного капіталу, який залишився після покриття необоротних активів, а оборотні фінансові активи формуються за рахунок поточних зобов'язань (III розділ пасиву). За такої умови у підприємства є власний оборотний капітал (ВОК).

Якщо підприємство утримує на балансі необоротні активи та групи вибуття, призначені для продажу на дату балансу, то розкриття інформації про них у фінансовій звітності згідно ПСБО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» відбувається разом із пов'язаними із ними зобов'язаннями. З точки зору експертної оцінки структура бухгалтерського балансу такого підприємства є «задовільною».

Підприємства, фінансовий стан яких є кризовим, мають недостатній обсяг власного капіталу. Це змушує їх навіть для покриття необоротних активів залучати поточні зобов'язання, призначені для фінансування поточних активів, що на рис.1 показано пунктирною лінією. Структура бухгалтерського балансу такого підприємства є «незадовільною».

Можливі інтерпретації «золотого правила» балансу для різних моделей стратегії фінансування активів для українського підприємства представлено на рис.2.

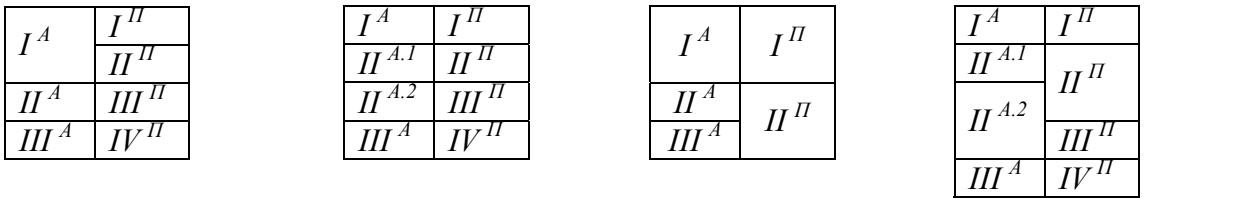

Ідеальна модель, ВОК = 0

Агресивна модель, ВОК = $II^{A.1}$

Консервативна модель (штучна), ВОК = $II^{A} + III^{A}$

Компромісна модель, ВОК = $II^{A.1} + 0{,}5 \times II^{A.2}$

Рис. 2. «Золоте правило» балансу для різних моделей стратегії фінансування активів українського підприємства

Узагальнення співвідношень між окремими позиціями бухгалтерського балансу для українського підприємства, що забезпечують інформацією про фінансову рівновагу та ліквідність, «нормальний» фінансовий стан суб'єкта господарювання запропоновано у табл.2

Таблиця 2

«Золоті правила» в аналізі бухгалтерського балансу для прийняття рішення про «нормальний» фінансовий стан суб'єкта господарювання

Правило	***Вимога для виконання умов***
Правило 1.	$\Delta A = \Delta П$
Правило 2.	$I^{A} \le I^{П}$
Правило 3.	$II^{A} + III^{A} \ge II^{П} + III^{П} + IV^{П}$
Правило 4.	$I^{П} + II^{П} \square I^{A}; I^{A} / (I^{П} + II^{П}) \le 1; (I^{П} + II^{П}) / I^{A} \ge 1$
Правило 5.	$II^{A} \square III^{П}$
Правило 6.	$II^{П} \le I^{A}$
Правило 7.	$I^{П} > II^{П} + III^{П} + IV^{П}$
Правило 8.	$ВОК = I^{П} + II^{П} - I^{A} = II^{A} + III^{A} - III^{П} - IV^{П} > 0$
Правило 9.	$II^{A} + III^{A} / III^{П} + IV^{П} \ge 1$
Правило 10.	$(I^{П} + II^{П}) / (I^{A} + II^{A.1}) \ge 1$

Наприкінці зазначимо, що у різних предметних сферах економічних наук існують свої «золоті правила». Зокрема, у західних країнах існують «золоті правила» аудиторів щодо виявлення шахрайства у фінансовій звітності, основним з яких є правило необхідності з'ясування причин відхилень суттєвих показників фінансових звітів від середньогалузевих та прогнозних значень. "Золоте правило" економіки підприємства вимагає додержання умови, за якої темпи зростання чистого прибутку підприємства мають перевищувати темпи зростання чистого доходу від реалізації продукції, а останні повинні бути вищими за темпи зростання активів. «Золоте правило» управління кредиторською заборгованістю полягає в максимально можливому збільшенні терміну погашення при недопущенні порушення сформованих ділових відносин між контрагентами.

Література:

1. Schmidt G. Persönliche Finanzplanung: Modelle und Methoden des Financial Planning / G.Schmidt. - Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2011. – 334 p.
2. Wöhe G. Grundzüge der Unternehmensfinanzierung / Wöhe G., Bilstein J. - München: Vahlen, 2002. – 407 s.
3. Китайчук Т.Г. Аналіз складових частин балансу підприємства / Т.Г. Китайчук // Глобальні та національні проблеми економіки: ел.наук.фах.видання Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. - 2015. – Вип. 3. - С.859-864.
4. Передерій Н.О. Досвід фінансового планування в країнах Європи / Н.О. Передерій // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія "Економіка, аграрний менеджмент, бізнес": зб. наук. праць. - К. : НУБіПУ, 2013. - Вип. 181. - Ч. 5. - С.78-81.
5. Калабухова С.В. Стандартизація експрес-аналізу фінансової звітності суб'єкта господарювання / С.В. Калабухова, О.Е. Кузьмінська // Розвиток бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в умовах трансформації системи управління: зб.мат. міжвузівського круглого столу (інтернет-формат); 22 квітня 2015 року, м. Черкаси. – Черкаси : ЧІБС УБС НБУ, 2015. - С.45-50.

Kubik V.D.
Senior lecturer
Odessa National Economic University, Ukraine

THE IMPACT OF AN ENTERPRISE'S ACCOUNTING POLICYONTHE PRODUCTION COSTSFORMATION

Кубік В.Д.
старший викладач
Одесский национальный экономический университет, Украина

ВПЛИВ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА НА ФОРМУВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ВИРОБНИЦТВА

The problems of accounting policy formation in the information model of the organization of production costs accounting. The impact of the elements of an enterprise's accounting policy on the production costs formation, the production price and also financial results is explained in the given paper. A proper accounting policy formation, which implies determining accounting items of enterprise's expenses in the range of the specific character of its activity, also enables to influence expenses' formation with the view to tax assessment.

Keywords: *accounting policy, the elements of accounting policy, articles of calculation, expenses management*

Досліджено питання формування облікової політики в інформаційній моделі організації обліку витрат виробництва. Обґрунтовано вплив складових облікової політики підприємства на формування виробничих витрат і собівартості виробництва та на фінансові результати діяльності. Правильне формування облікової політики щодо визначення статей калькулювання витрат підприємства в межах специфіки діяльності дозволяє також впливати на формування витрат з метою оподаткування.

Ключові слова: *облікова політика, елементи облікової політики, статті калькуляції, управління витратами*

Для сучасного розвитку підприємства особливу роль відіграють властиві ринковим відносинам особливості – конкурентоспроможність виробництва, оперативність, своєчасність і ризик прийнятих рішень.

Високий ступінь залежності фінансових та управлінських рішень від якості бухгалтерської інформації підносить її на новий рівень в суспільному масштабі. Наслідком такого підходу є надання підприємствам прав та можливостей самостійного вибору облікової політики.

Кожній галузі притаманні особливості організації облікового процесу, як з метою фінансового, регламентованого законодавством, обліку, так і внутрігосподарського (управлінського) обліку, який формується з потреб та особливостей виробничого процесу.

Вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів показало, що дискусії, пов'язані з дослідженням проблем організації та методології обліку витрат, посідають значне місце в теорії та практиці сучасного стану реформування бухгалтерського обліку. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми внесли такі вітчизняні вчені-економісти: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Є.В. Мних, В.М. Пархоменко, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко та інші.

За ствердженням П.Є. Житнього, облікова політика визначає ідеологію економічно-господарської діяльності підприємства на тривалий період, сприяє посиленню обліково-аналітичних функцій в управлінні підприємством, дає змогу оперативно реагувати на зміни, що відбуваються у виробничому процесі, ефективно пристосовувати виробничу систему до умов зовнішнього середовища, сприяє зниженню економічного ризику і досягненню успіхів в конкурентній боротьбі [1, с. 6].

М.С. Пушкар зазначає, що під обліковою політикою слід розуміти конституцію підприємства, в якій передбачається система обліку з приводу формування інформаційних ресурсів для менеджерів. Сутність облікової політики полягає в усвідомленні людьми моделі системи обліку, яка адекватно описує і відбиває в інформаційному просторі явища і процеси господарської діяльності підприємства [2, с. 6-10].

Ще більшу багатоаспектність облікової політики виділяє Н.С. Сахчинська, яка зазначає, що доцільно формувати такі аспекти облікової політики:

- методичний – сукупність можливих способів ведення обліку, що найбільш відповідає специфіці організації та інтересам користувачів;

- організаційний – способи організації ведення бухгалтерського обліку, що виражаються у порядку ведення бухгалтерського обліку;

- технічний – форма реалізації аспектів облікової політики;

- податковий – сукупність способів обліку, що впливають на формування оподатковуваних показників організації;

- управлінський – прийнята сукупність способів ведення обліку, калькулювання собівартості продукції, робіт, послуг та складання внутрішньої звітності з метою контролю та управління діяльністю організації;

- аналітичний – формування інформаційної бази з метою проведення аналізу;

- міжнародний – сукупність способів і процедур, застосовуваних при складанні бухгалтерської звітності, заснованих на професійному судженні [3, с. 15-16].

Всі ці аспекти (а також й інші – наприклад, екологічний) необхідно враховувати при побудові моделі облікової політики кожного підприємства.

Витрати є складним синтетичним об’єктом обліку, що містить цілу низку складових: витрати запасів; витрати на оплату праці (разом з витратами на соціальне страхування); амортизаційні витрати необоротних активів; інші витрати, що пов’язані з виробництвом продукції, робіт та послуг. Кожна з цих складових повинна бути розглянута в обліковій політиці.

Управління витратами є важливою функцією економічного механізму будь-якого підприємства. Актуальність проблеми управління витратами обумовлена необхідністю прийняття ефективних рішень в сучасних умовах, для яких характерні ризик та невизначеність ринкового середовища функціонування підприємств.

Методологічні принципи формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати підприємства та її розкриття у фінансовій звітності визначаються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (П(С)БО) 16 «Витрати».

Формування облікової політики підприємства щодо витрачання запасів, перш за все, втілюється у виборі підприємством певного методу оцінки вибуття запасів, встановлення якого має важливе значення, оскільки впливає на показники як бухгалтерського, так і податкового обліку. У податковому аспекті зроблений підприємством вибір позначиться на формуванні собівартості реалізованих товарів (робіт, послуг). Оцінка вибуття запасів проводиться за встановленими у П(С)БО 9 методами: ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів; середньозваженої собівартості; собівартості перших за часом надходження запасів (ФІФО); нормативних витрат; ціни продажу (що використовується в роздрібній торгівлі). Відповідно до п. 16 П(С)БО 9 для всіх одиниць бухгалтерського обліку запасів, що мають однакове призначення та однакові умови використання, застосовується тільки один із наведених методів оцінки вибуття запасів [4]. Подібно до бухгалтерського обліку, у податкових цілях згідно з п. 140.4 ст. 140 ПКУ для всіх одиниць запасів, що мають однакове призначення та однакові умови, застосовується також тільки один із дозволених методів оцінки їх вибуття [5].

В обліковій політиці підприємства щодо витрат на оплату праці необхідно затвердити певні форми заробітної плати за окладами та тарифами; конкретні надбавки та доплати; систему преміювання та заохочення працівників підприємства; компенсаційні виплати, які можна включити безпосередньо до виробничих витрат; витрати, пов'язані з підготовкою (навчанням) і перепідготовкою виробничих кадрів. Ми вважаємо, що до витрат на оплату праці доцільно віднести також і відрахування на обов'язкове державне соціальне страхування та відрахування на індивідуальне страхування персоналу, а також відрахування до резерву на оплату відпусток (за вимогами П(С)БО 26 «Виплати працівникам» [6]), оскільки такі відрахування безпосередньо визначаються сумами нарахованої заробітної плати.

Встановлюючи свою облікову політику щодо основних засобів, підприємство, перш за все, повинне визначитися з вибором методів їх амортизації. Згідно із п. 26 П(С)БО 7

«Основні засоби» нарахування амортизації об’єктів основних засобів (крім інших необоротних матеріальних активів) можливо здійснювати із застосуванням одного з п’яти методів: прямолінійного, зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості, кумулятивного та виробничого [7]. Згідно із пп. 145.1.9 п. 145.1 ст. 145 ПКУ за методом, визначеним у наказі про облікову політику для складання фінансової звітності, має здійснюватися і нарахування підприємством амортизації з метою оподаткування. Крім того, обраний метод амортизації може переглядатися у разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від використання об’єкта основних засобів.

При формуванні облікової політики щодо методів амортизації нематеріальних активів треба спиратись на вимоги п. 27 П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», згідно з яким метод амортизації нематеріального активу обирається підприємством самостійно, виходячи з умов отримання майбутніх економічних вигод. Якщо такі умови визначити неможливо, то амортизація нараховується із застосуванням прямолінійного методу [8]. За нормами ПКУ методи амортизації нематеріальних активів аналогічні методам, що застосовуються для основних засобів (пп. 145.1.1 п. 145.1 ст. 145 ПКУ), тобто податкові методи амортизації збігаються з бухгалтерськими методами.

В обліковій політиці підприємства також необхідно врахувати і інші витрати, пов’язані з виробничою діяльністю. Так, у наказі про облікову політику підприємство повинне закріпити свій вибір щодо формування витрат на обслуговування виробничого процесу, охорону праці, техніку безпеки та охорону навколишнього середовища; витрат на вдосконалення технології та організації виробництва; витрат на опалення, освітлення, водопостачання та інших витрат на утримання виробничих приміщень; інщі витрати, обумовлені виробничою діяльністю.

Відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» елементами облікової політики щодо виробничих витрат підприємства є:

- перелік статей калькуляції виробничої собівартості продукції (робіт, послуг);
- методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції;
- перелік змінних і постійних загальновиробничих витрат;
- порядок розподілу загальновиробничих витрат між видами продукції (робіт, послуг).

Так, згідно з чинним законодавством підприємства мають право самостійно розробляти перелік статей калькуляції виробничої собівартості продукції (робіт, послуг). При цьому Методичними рекомендаціями з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості виробничим підприємствам рекомендується застосовувати такий типовий перелік статей калькуляції:

- сировина та матеріали;
- купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств та організацій;
- паливо й енергія на технологічні цілі;
- зворотні відходи (вираховуються);
- основна заробітна плата;
- додаткова заробітна плата;
- відрахування на соціальне страхування;
- витрати на утримання та експлуатацію устаткування;
- загальновиробничі витрати;
- втрати від браку;
- інші виробничі витрати;
- супутня продукція (вираховується).

Проте, цей перелік може коригуватися і уточнюватися кожним підприємством самостійно в залежності від організаційно-технологічних особливостей його діяльності, складності продукції, вагомості та контрольованості витрат, їх питомої ваги у собівартості виготовленої продукції (робіт, послуг).

Визначення переліку статей виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) є важливим для організації аналітичного обліку витрат виробництва та складання калькуляцій.

Важливим аспектом облікової політики щодо витрат є облік та розподіл загальновиробничих витрат. Відповідно до п. 11 П(С)БО 16 «Витрати» до складу виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) включаються загальновиробничі витрати. Це непрямі виробничі витрати, пов'язані з обслуговуванням та управлінням виробництвом (цехів, дільниць).

Зауважимо, що згідно із нормами п. 16 П(С)БО 16 «Витрати» загальновиробничі витрати поділяються на постійні та змінні [9]. Підприємство самостійно своєю обліковою політикою визначає перелік і склад змінних та постійних загальновиробничих витрат, а також бази їх розподілу.

При цьому розподіл постійних та змінних загальновиробничих витрат між об’єктами продукції (робіт, послуг), що виробляються підприємством, здійснюється по-різному:

- змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об’єкт витрат із використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) виходячи з фактичної потужності звітного періоду;

- постійні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об’єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) при нормальній потужності.

Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у періоді їх виникнення.

Водночас, підприємство самостійно визначає перелік та склад статей калькулювання виробничої собівартості продукції (робіт, послуг). При цьому відповідно до п. 2.16. Методичних рекомендацій № 635 [10] витрати, пов’язані з виробництвом продукції (робіт, послуг), групуються за статтями калькуляції, номенклатура яких може включати: сировину та матеріали; купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств та організацій; паливо й енергію на технологічні цілі; зворотні відходи (вираховуються); основну заробітну плату; додаткову заробітну плату; відрахування на загальнообов’язкове державне соціальне страхування; витрати на утримання та експлуатацію устаткування; втрати від браку; інші прямі витрати; змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати.

Таким чином, номенклатура статей калькуляції підприємства повинна враховувати особливості технології та організації виробництва підприємства, питому вагу окремих видів витрат у собівартості продукції (робіт, послуг) [11, с. 19-21]. Отже, розробляючи облікову політику з метою чіткого та ефективного функціонування облікової системи на підприємстві, посадовим особам потрібно прораховувати вплив її елементів на формування фінансових результатів діяльності підприємства.

Дослідивши зміст та особливості формування облікової політики щодо витрат виробництва у практичній та науковій площині, можемо зробити висновок, що облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством з метою ефективної організації облікового процесу певних об’єктів (у тому числі і витрат та собівартості виробництва) у межах чинної нормативно-правової бази із врахуванням специфіки діяльності. Із прийняттям ПКУ облікова політика перестала бути виключно бухгалтерським орієнтиром, оскільки окремі положення цього кодексу під час податково-прибуткового обліку витрат вимагають застосовування норм національних П(С)БО. Ураховуючи це, посадовим особам підприємства потрібно прораховувати вплив обраного та закріпленого у наказі варіанту облікової політики на формування показників декларації з податку на прибуток. Наприклад, платникам податку на прибуток підприємства, які не затвердили внутрішній документ про облікову політику, представники податкової служби під час проведення документальної перевірки можуть поставити під сумнів податкові витрати.

Розвиваючи підхід Н.С. Сахчинської щодо багатаспектності облікової політики, можна запропонувати загальну схему охоплення обліковою політикою підприємства питань щодо управління витратами та формування собівартості виробництва (рис. 1).

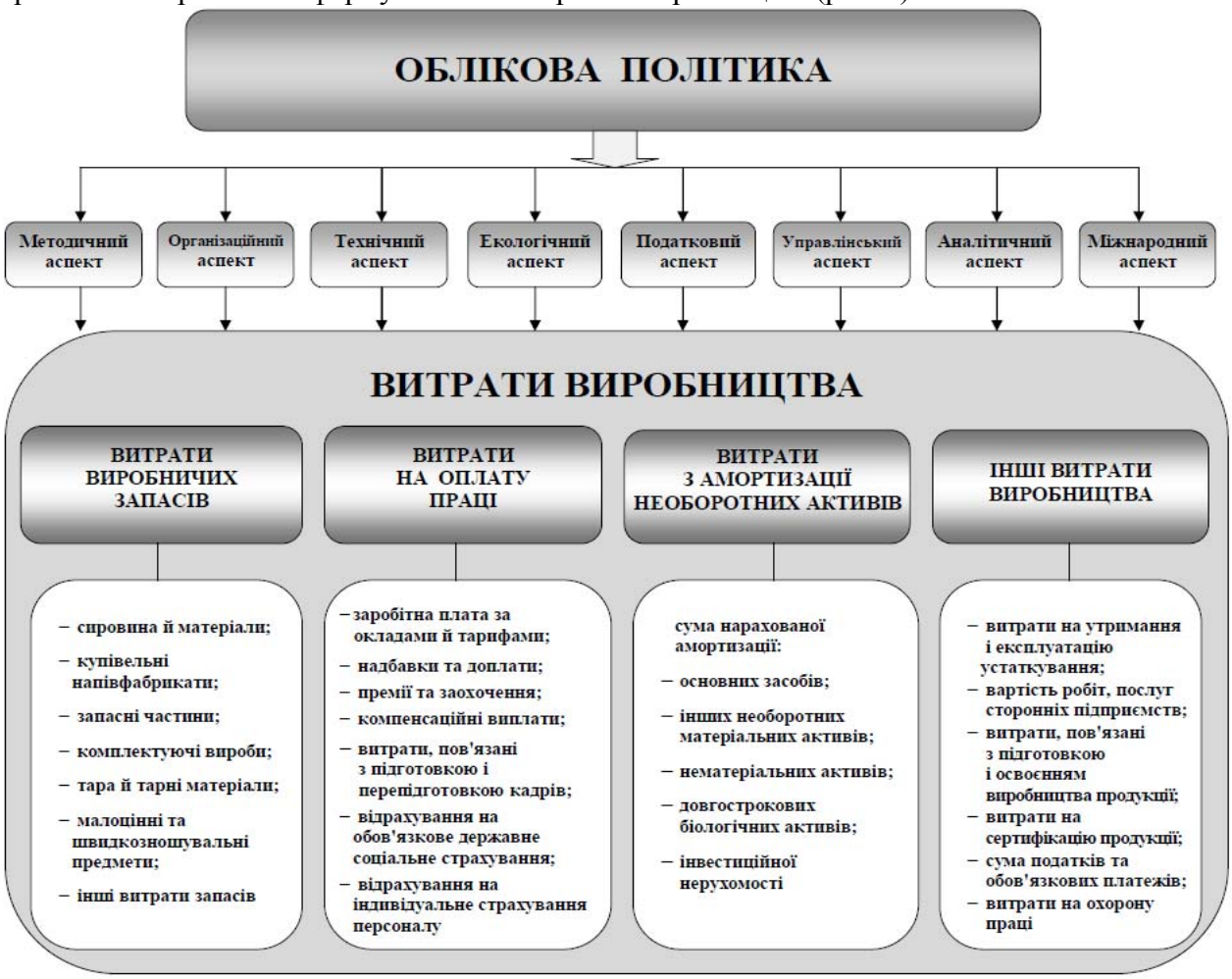

Рис. 1. Схема впливу облікової політики підприємства на управління витратами та формування собівартості виробництва

Отже, облікова політика в частині витрат та собівартості виробництва має визначальний вплив на ефективну організацію бухгалтерського обліку, оскільки доцільність, обґрунтованість та деталізація процесу обліку виробничих витрат та визначення собівартості безпосередньо обумовлюють оптимальність управлінських рішень та визначають фактичну результативність організаційно-технічних заходів щодо розвитку та вдосконалення виробництва.

Література:

1. Житний П. Організаційно-методологічні засади формування облікової політики підприємства / П. Житний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №3. – С. 3-10.
2. Пушкар М.С. Облікова політика і звітність: навч. пос. / М.С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 141 с.
3. Сахчинская Н.С. Учетная политика коммерческих организаций: методология формирования и механизм реализации : Автореф. дис. … докт. экон. наук; 08.00.12 / Сахчинская Н.С. – Тольятти: Тольят. гос. ун - т, 2011. – 38 с.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: затв. наказом МФУ від 20.10.1999 р. № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99.
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page3.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам»: затв. наказом МФУ від 28.10.2001 р. № 601 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1025-03.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: затв. наказом МФУ від 27.04.2000 р. № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00.
8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи»: затв. наказом МФУ від 18.10.1999 р. № 242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: затв. наказом МФУ від 31.12.1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/z0027-00.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо облікової політики підприємства та внесення змін до деяких наказів Міністерства фінансів України: затв. наказом МФУ від 27.06.2013 р. № 635 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua.
11. Царевська Т. Бухполітика у податковій колисці / Т. Царевська // Податки та бухгалтерський облік. – 2014. – № 3. – С. 15-21.

Markiv M.M.
Postgraduate
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

RATIONALE FOR IMPLEMENTING EXPENSES ACCOUNTING AND PRODUCTS` PRIME COST CALCULATION METHODS AT SOLID BIOFUELS WOODWORKING ENTERPRISES

Марків М.М.
аспірант
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ МЕТОДІВ ОБЛІКУ ВИТРАТ ТА КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ ДЕРЕВООБРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА ТВЕРДОГО БІОПАЛИВА

The article examines the methodological management accounting techniques to be used in the implementation of management goals for woodworking enterprises producing solid biofuels. The analysis made it possible to highlight trends and features of the classification of expenses that would promote a more complete and high-quality information support in the process of decision-making in terms of resource saving.

As a result of the research a decision tree concerning the choice of accounting and prime cost calculation methods has been developed. This will help ensure the effectiveness of the organization of management accounting and therefore will enhance the competitiveness of woodworking enterprises.

Keywords: *methodological techniques, cost accounting, product costing, solid biofuels, woodworking enterprises.*

У статті досліджено методичні прийоми управлінського обліку, які необхідно застосовувати для реалізації управлінських цілей на деревообробних підприємствах з виробництва твердого біопалива. Проведений аналіз дав можливість виокремити напрями та ознаки класифікації витрат, що сприятимуть формуванню більш повного та якісного інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень в умовах ресурсозбереження. У результаті проведеного дослідження, автором розроблено дерево рішень вибору методів обліку і калькулювання собівартості, що дасть змогу забезпечити ефективність організації управлінського обліку на деревообробних підприємствах та сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: *методичні прийоми, облік витрат, калькулювання собівартості продукції, тверде біопаливо, деревообробні підприємства.*

Ринкові умови господарювання вітчизняних деревообробних підприємств зумовлюють потребу в адекватному інформаційному забезпеченню процесу прийняття управлінських рішень менеджерами різних ієрархічних рівнів. Це зумовлене тим, що сформована в межах управлінського обліку інформація про витрати і собівартість виготовленої продукції буде впливати на рентабельність підприємства, його конкурентоспроможність та можливість забезпечення подальшого сталого розвитку в умовах ресурсозбереження.

За такої ситуації актуалізується питання обґрунтування вибору методів обліку витрат та калькулювання собівартості продукції вітчизняних деревообробних підприємств з метою забезпечення оптимального використання ресурсів, інтенсифікації процесу виробництва та правильного визначення собівартості виготовленої продукції, що сприятиме успішній реалізації поставлених управлінських цілей.

Важливий внесок у дослідження питання обліку витрат і калькулювання собівартості продукції здійснили такі, вітчизняні та зарубіжні науковці, як: П. Й. Атамас, І. Білоусова, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, З. В. Гуцайлюк, К. Друрі, Р. Ентоні, Т. П. Карпова, С. О. Левицька, А. Лишиленко, Е. Майєр, Р. Манн, Ю. В. Максимів, Л. О. Меренкова, Є. В. Мних, В. Моссаковський, Л. В. Нападовська, В. Г. Нашкерська, Б. Нідлз, В. Ф. Палій, Н. І. Пилипів, Л. Радецька, І. Б. Садовська, В. В. Сопко, Л. Сук, Ч. Хорнгрен, М. Чумаченко, А. Д. Шеремета та ін. Однак, вивчення спеціальної наукової літератури дало змогу встановити, що проблемі обґрунтування вибору методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції деревообробних підприємств практично не приділялося уваги, що й зумовлює необхідність у його дослідженні.

Для детальнішого пізнання досліджуваного об’єкта необхідним є вивчення питання класифікації витрат.

Правомірне твердження наводить науковець Л. Сук, що класифікація витрат – це групування витрат за певними ознаками, яких є різна кількість. Класифікація допомагає глибше зрозуміти суть витрат, вивчити порядок їх формування і мету використання [1, с. 46].

Так, Л. О. Меренкова групує витрати залежно від таких цілей надання інформації [2, с. 11]:

- для визначення собівартості та фінансового результату (основні, накладні; прямі, непрямі; вхідні, вихідні; витрати на продукцію, витрати періоду);
- для стратегічного і поточного планування діяльності підприємства (обов’язкові, дискреційні; напівпостійні, напівзмінні; загальні, питомі; релевантні, нерелевантні; реальні, альтернативні, маржинальні, інкрементні, витрати, що не повертаються);
- для планування поточних витрат (постійні, змінні, змішані; по елементах, по статтях калькуляції; одноелементні, комплексні);
- для контролю поточних витрат (контрольовані, неконтрольовані; регульовані, нерегульовані).

Однак, вважаємо справедливими погляди таких вчених, як Ф. Ф. Бутинця, Л. Сука та Є. В. Мниха, які дотримуються найбільш поширеного підходу до класифікації витрат для досягнення цілей управління за наступними напрямами [3, с. 12; 4, с. 59; 1, с. 47]:

1. Визначення собівартості продукції (робіт, послуг) і розрахунку фінансових результатів на: вичерпані та невичерпані; на продукцію і витрати періоду; прямі та непрямі; основні та накладні.

2. Прийняття управлінських рішень: релевантні та нерелевантні; дійсні та можливі; маржинальні та середні; постійні та змінні.

3. Контролю і регулювання витрат на: контрольовані та неконтрольовані.

У свою чергу, В. Г. Нашкерська [5, с. 147] вважає, що початкове формування витрат здійснюється в системі управлінського обліку. Витрати збираються за окремими об'єктами: видами продукції, робіт, послуг, технологічними процесами та їх частинами тощо. Витрати в системі обліку для потреб управління збираються за калькуляційними статтями по мірі зменшення активів та зростання зобов'язань.

Однак, вважаємо, що система управління витратами деревообробного підприємства буде ефективною у тому випадку, коли будуть враховані технологічні особливості виробництва твердого біопалива, виокремлені бізнес-процеси, які здійснюються на підприємстві та визначені управлінські цілі різних ієрархічних рівнів.

При формуванні обліково-інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень необхідна така класифікація витрат, яка дасть змогу менеджерам різних рівнів управління дати відповідь на такі питання, а саме: скільки буде коштувати виробництво відповідної продукції, на скільки ефективно використовуються ресурси, який прибуток від її реалізації в загальному обсязі прибутку, яка якість продукції і чи є можливість збільшити або зменшити ціну на цю продукцію, на скільки вмотивовані працівники підприємства, щоб ефективно виконувати управлінські цілі, яка ефективність від прийняття управлінського рішення в умовах ресурсозбереження [3, с. 15].

За допомогою ефективного обліково-інформаційного забезпечення можлива реалізація кожної функції системи управління, що сприятиме більш правильному обґрунтуванні стратегії розвитку підприємства у цілому. Оскільки, така інформація необхідна не тільки менеджерам, які відповідають за прийняття оперативних рішень щодо планування і контролю за раціональним використанням ресурсів, але і для керівників щодо прийняття стратегічних рішень.

Таблиця 1

Класифікація витрат для управлінського обліку

Напрям класифікації	Ознаки класифікації	Види витрат
Визначення собівартості продукції і розрахунку фінансових результатів	за видами витрат	за економічними елементами та статтями калькуляції
	за складом	одноелементні та комплексні
	за відношенням до виробничого процесу	основні та накладні
	за способом перенесення вартості на продукцію	прямі та накладні
	за споживанням ресурсів	вичерпані та невичерпані (спожиті та спожиті)
	за визначенням відношення до собівартості продукції	витрати на продукцію, витрати на період
	за відношенням до виробничого процесу	виробничі та невиробничі
Прийняття управлінських рішень	за відношенням до обсягу виробництва	постійні та змінні
	залежно від прийняття рішень	релевантні та нерелевантні
	в умовах обмеженості ресурсів	наявні (дійсні) та альтернативні (ймовірні, можливі)
	за можливістю зменшення витрат залежно від прийнятих рішень	обов'язкові та дискреційні
	за відношенням до виробництва додаткової одиниці продукції	маржинальні та інкрементні
Контролю і регулювання витрат	за впливом на величину витрат	регульовані та нерегульовані
	за результативністю витрачання	ефективні та неефективні
	за можливістю здійснення контролю	контрольовані та неконтрольовані
Для оцінки ефективності системи управління підприємством*	для оцінки ефективності використання ресурсів*	первинна і вторинна сировина (відходи);
		очікувані та неочікувані витрати
	за відношенням до виокремлених напрямів реалізації стратегії*	витрати на якість продукції; витрати на мотивування персоналу; витрати на підвищення кваліфікації персоналу; екологічні витрати

* - запропоновано автором.

Джерело: складено автором на основі [6, с. 101; 3, с. 16]

З огляду на це, визріває необхідність у виділенні ще одного напряму класифікації витрат для деревообробних підприємств з виробництва твердого біопалива, а саме: з метою оцінки ефективності системи управління підприємством, що дасть змогу отримати інформацію як про витрати у розрізі виокремлених стратегічних напрямів його функціонування, так і про оптимальність бізнес-процесів, успішність реалізації управлінських цілей, ефективність прийнятих управлінських рішень, результативність роботи окремих центрів відповідальності та ефективність функціонування підприємства у цілому.

У межах запропонованого напряму класифікації витрат вважаємо за доцільне виокремлення таких двох ознак класифікації витрат:

1) для оцінки ефективності використання ресурсів: первинна і вторинна сировина (відходи); очікувані та неочікувані витрати;

2) за відношенням до виокремлених напрямів реалізації стратегії: витрати на якість продукції; витрати на мотивування персоналу; витрати на підвищення кваліфікації персоналу; екологічні витрати.

Запропоновані ознаки класифікації витрат сприятимуть формуванню більш повного та якісного інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень з метою реалізації поставлених управлінських цілей в умовах ресурсозбереження та загострення конкуренції на ринку твердого біопалива.

Таким чином, у результаті вивчення спеціальної літератури запропоновано авторське бачення щодо класифікації витрат для управлінського обліку, яке наведено у табл. 1.

Особливе місце у веденні управлінського обліку займає класифікація витрат за економічними елементами та за статтями калькуляції. Організація обліку витрат за економічними елементами має велике значення для складання звітності і дає можливість здійснювати облік витрат за такими елементами, як матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші операційні витрати, що дає змогу отримати агреговану облікову інформацію для задоволення інформаційних потреб менеджменту деревообробних підприємств та пошуку внутрішніх резервів зниження витрат виокремлених бізнес-процесів.

Групування витрат за статтями калькуляції дає змогу встановлювати економію чи перевитрату ресурсів за місцями їх виникнення з визначенням напрямів їх зниження, визначати вплив кожної статті витрат на собівартість продукції, а отже, дає можливість менеджерам контролювати виконання планів щодо собівартості продукції не тільки у цілому по підприємству, але і за окремими його центрами відповідальності, конкретними виробами та за певним видом витрат [7, с. 45].

Перелік калькуляційних статей встановлюється підприємством самостійно, виходячи з особливостей технології та організації виробництва. На його основі складаються форми калькуляційних розрахунків, кошторисів та внутрішньої звітності [8, с. 317].

У результаті вивчення спеціальної літератури виявлено, що відсутній єдиний підхід до визначення методів обліку витрат та калькулювання [9].

Так, І. Білоусова у статті «Методи обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції» розглядає лише методи обліку витрат, не згадуючи про самі методи калькулювання собівартості, а лише використовує цей термін при класифікації методів обліку витрат [10, с. 3]. При цьому автор виділяє такі методи калькулювання: калькулювання з неповним розподілом витрат і калькулювання з повним розподілом витрат, який включає позамовний, попроцесний (передільний) методи калькулювання, калькулювання комплексних виробництв, калькулювання за нормативними витратами, калькулювання за видами діяльності, функціональне калькулювання, систему кайзен-костинг, особливості калькулювання «точно в строк».

У цьому контексті підкреслимо, що М. Чумаченко вважає, що розглянутим підходам до методів калькулювання властиві обмеженість, непослідовність і термінологічна плутанина. На його думку, по-перше, не слід ототожнювати позамовне, попроцесне і нормативне калькулювання й калькулювання з повним розподілом витрат, оскільки ці методи можуть застосовуватися також в умовах неповного розподілу витрат.

По-друге, метод повного калькулювання витрат стосується тільки виробничих витрат, а не повного калькулювання всіх витрат. По-третє, метод калькулювання на основі діяльності характеризує певний підхід до повного розподілу витрат [11, с. 5].

У свою чергу А. Лишиленко залежно від організації і технології виробництва, а також виду продукції, що виготовляється, виділяє такі методи калькуляції: попередільний

(попроцесний), який включає одно- і багатопередільний, та позамовний; з метою виявлення відхилень фактичних витрат від нормативних – нормативний [12, с. 191].

Зробивши аналіз вітчизняних досліджень [8; 9; 10; 11; 12; 13] запропоновано авторське бачення визначення методів обліку витрат, під якими слід розуміти спосіб аналітичного обліку виробничих витрат, які забезпечують визначення собівартості продукції в межах окремих видів, як у цілому, так і в розрізі окремих статей витрат з метою управління ними.

Оскільки, у результаті проведеного дослідження виявлено, що на організацію управлінського обліку впливає розроблена стратегія розвитку підприємства, тому в залежності від визначених управлінських цілей (як оперативних, так і стратегічних) мають вибираються відповідні методичні прийоми управлінського обліку з метою формування необхідного інформаційного забезпечення для системи управління підприємством.

Вважаємо за доцільне визначити взаємозв'язок таких методичних прийомів обліку та управлінських цілей, що дасть змогу обрати найбільш оптимальний варіант застосування методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції в сучасних умовах господарювання деревообробних підприємств з виробництва твердого біопалива.

Так, на оперативному рівні з метою здійснення планування, обліку і контролю за витратами процесу виробництва твердого біопалива деревообробними підприємствами доцільним є вибір одного із таких методичних прийомів обліку, як: калькулювання фактичної собівартості продукції, облік і калькулювання за нормативними витратами, калькулювання за повними витратами («абзорпшен-костинг»), калькулювання за змінними витратами (директ-кост), попроцесний метод обліку витрат (простий), якраз вчасно («just-in-time»), калькулювання собівартості продукції за видами діяльності (ABC, activitybased costing).

Слід відмітити, що система «just-in-time» дає змогу систематизувати постачання сировини на підприємство та оптимізувати витрати на її утримання.

На рівні стратегічних цілей вибір методичних прийомів обліку доцільно здійснювати у розрізі їх напрямів: з метою підвищення і контролю якості продукції необхідним є застосування загального управління якістю (Total Quality Management, TQM); для просування товару на ринку – калькулювання життєвого циклу виробу (Life-Cycle Costing, LCC); з метою визначення ціни з орієнтацією на конкуренцію – «таргет-кост» (target costing); для досягнення постійного скорочення виробничих витрат – «кайзен-кост» (kaizen costing).

Кожен з цих методів відрізняється побудовою аналітичних позицій обліку виробництва, номенклатурою об'єктів калькулювання і прийомами розподілу витрат між окремими видами продукції, а також між готовою продукцією і незавершеним виробництвом [13, с. 220].

Варто зазначити, що для забезпечення більшої ефективності від застосування методичних прийомів обліку в системі управління деревообробними підприємствами з виробництва твердого біопалива вони можуть застосовуватися одночасно декілька.

Вибір методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції деревообробних підприємств являє собою складне питання через їх різноманітну сукупність, тому доцільність їх застосування має обґрунтовуватись у кожній конкретній ситуації індивідуально із урахуванням технологічних особливостей цього бізнес-процесу та повинен сприяти реалізації управлінських цілей, що забезпечить отримання якісного інформаційного забезпечення системи управління деревообробними підприємствами з виробництва твердого біопалива.

Отже, вибір методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції деревообробних підприємств з виробництва твердого біопалива можна сформувати у вигляді дерева рішень, яке наведено на рис. 1. Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що обґрунтування вибору методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції є важливим питанням, оскільки саме від нього буде залежати формування облікової інформації про собівартість продукції виробничого процесу.

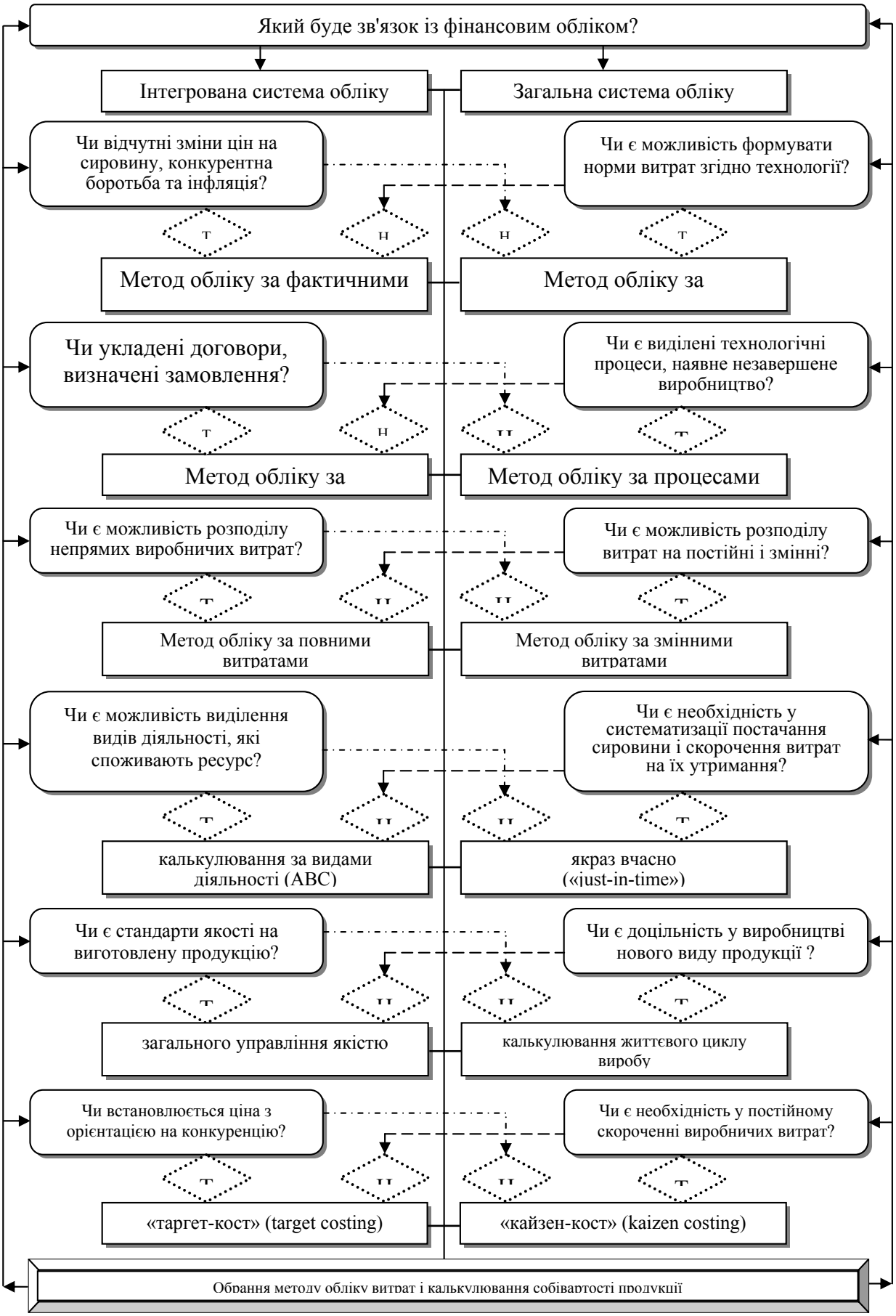

Рис. 1. Дерево рішень вибору методичних прийомів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції деревообробних підприємств з виробництва твердого біопалива

Джерело: авторська розробка

На основі отриманих результатів розроблено дерево рішень вибору методичних прийомів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, що дасть змогу забезпечити ефективність організації управлінського обліку на деревообробних підприємствах з виробництва твердого біопалива та сприяти підвищенню їх конкурентоспроможності.

Література:

1. Сук Л. Склад та класифікація витрат на підприємствах / Л. Сук // Бухгалтерія в сільському господарстві. – 2007. – № 20. – С. 46-49.
2. Меренкова Л. О. Управління витратами підприємства в ринковій економіці: Автореф. дис. … канд. екон. наук / Харк. держ. екон. ун-т. – Харків, 2003. – 20 с.
3. Бутинець Ф. Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління / Ф. Ф. Бутинець // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2012. – № 1 (22). – С. 11-18.
4. Мних Є. В. Економічний аналіз: підруч. / Є. В. Мних. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 412 с.
5. Нашкерська В. Г. Фінансовий облік: підруч. / В. Г. Нашкерська. – К. : Кондор, 2005. – 416 с.
6. Матюшіна Ю. І. Класифікація витрат як передумова організації управління підприємством / Ю. І. Матюшіна // Економіка і регіон: наук. вісн. – П. : ПолтНТУ, 2013. – № 2(39). – С. 98-103.
7. Когут У. І. Критерії класифікації витрат підприємства / У. І. Когут // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2008. – № 624. – С. 43-49.
8. Ткаль Я. С. Витрати на виробництво як економічна категорія та їх регулювання при веденні бухгалтерського обліку / Я. С. Ткаль // Наук. пр. Полт. держ. аграр. акад. – П. : ПДАА, 2014. – Вип. 1(8). – Т. 1. – С. 316-322.
9. Худоба К. В. Проблеми визначення методів обліку витрат і калькулювання собівартості продукції [Електронний ресурс] / К.В. Худоба // Вісник Нац. тех. ун-ту «ХПІ». Серія: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – Вип. 56. – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/vestnik/Технічний%20прогрес%20та%20ефективність%20виробництва/2010/56/1_14.pdf.
10. Білоусова І. Методи обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції / І. Білоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 9. – С. 3-5.
11. Чумаченко М. Дискусійні проблеми обліку витрат і калькулювання собівартості продукції / М. Чумаченко, І. Бєлоусова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 10. – С. 3-7.
12. Лишиленко О. В. Бухгалтерський управлінський облік : навч. посіб. / О. В. Лишиленко. – К., 2004. – 254 с.
13. Биховець С. О. Особливості визначення і обліку незавершеного виробництва при різних методах калькулювання собівартості продукції / С. О. Биховець // Наук. вісн. ЧДІЕУ. Сер. 1. Економіка. – 2011. – № 3 (11). – С. 216-224.

Mykhalchyshyna L. G.

PhD in Economics, assistant professor

Vinnytsia National Agrarian University, Ukraine

FEATURES OF MANAGEMENT SECURITIES

Михальчишина Л. Г.

к. е. н., доцент

Вінницький національний аграрний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ З УПРАВЛІННЯ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

In the article the activities of securities management, subjects its implementation and regulation. Particular attention was paid to the agreement on management of securities, which may be provided by the parties sharing profits earned by a securities trader from using customer funds

Keywords: *securities, securities management agreement on securities management.*

В статті розглядається діяльність з управління цінними паперами, об'єкти її здійснення та нормативне регулювання. Особлива увага приділяється договору про управління цінними паперами, яким може бути передбачено розподіл між сторонами прибутку, отриманого торговцем цінними паперами від використання грошових коштів клієнта

Ключові слова: *цінні папери, управління цінними паперами, договір про управління цінними паперами.*

Цінний папір являє собою документ, який виражає пов'язані з ним майнові і немайнові права, може самостійно обертатися на ринку і бути об'єктом купівлі-продажу і інших операцій, служить джерелом отримання регулярного або разового прибутку. Таким

чином, цінні папери виступають різновидом грошового капіталу, рух якого опосередковує подальший розподіл матеріальних цінностей.

Професійна діяльність на ринку цінних паперів за змістом являє собою здійснення угод з особливими об'єктами цивільного права, такими як цінні папери, включаючи бездокументарні і безготівкові грошові кошти. Питання про правову природу таких об'єктів до теперішнього часу продовжують залишатися дискусійними.

Під діяльністю з управління цінними паперами Законом «Про цінні папери та фондовий ринок» [1] визнається діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому у володіння і приналежними іншій особі:

- цінними паперами;
- грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери;
- грошовими коштами і цінними паперами, одержуваними в процесі управління цінними паперами.

Таке управління повинно здійснюватися в інтересах клієнта. Якщо довірче управління пов'язано тільки із здійсненням керуючим прав за цінними паперами, ліцензії на здійснення діяльності з управління цінними паперами не потрібно.

Управління цінними паперами – діяльність, яка провадиться банком (управителем) від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому клієнтом (установником управління) цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери в інтересах установника [2].

Об'єктами управління можуть бути виключно емісійні цінні папери (акції, облігації підприємств, облігації місцевих позик, державні облігації України, іпотечні сертифікати, іпотечні облігації, сертифікати фондів операцій з нерухомістю, інвестиційні сертифікати, казначейські зобов'язання України) та грошові кошти. Об'єктами управління можуть бути цінні папери іноземних емітентів, особливості розміщення та обігу яких на території Україні відповідають вимогам, встановленим Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Цивільний Кодекс України (далі ЦК) у ст. 1045 містить правило, згідно з яким особливості управління цінними паперами встановлюються законом [3]. Передача в управління цінних паперів має певні особливості, обумовлені їх подвійною правовою природою, що знайшло відображення в існуванні прав на цінні папери і прав з цінних паперів.

Діяльність з управління цінними паперами може провадитися торговцями цінними паперами - господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками.

Управління цінними паперами, як вид професійної діяльності на фондовому ринку, торговець цінних паперів здійснює на підставі договору управління цінними паперами, на який поширюються положення глави 70 ЦК, з урахуванням особливостей, встановлених спеціальними законами.

Торговець цінними паперами має право укладати договори про управління цінними паперами з фізичними та юридичними особами. Сума договору про управління цінними паперами з одним клієнтом - фізичною особою має становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам. Істотні умови договору про управління цінними паперами встановлюються законом та за домовленістю сторін. Договір про управління цінними паперами не може укладатися торговцем цінними паперами з компанією з управління активами. Договір про управління цінними паперами укладається з торговцем цінними паперами в письмовій формі.

За договором управління цінними паперами управителем цінних паперів повинен бути професійний учасник ринку цінних паперів. Професійний учасник цінних паперів - юридична особа, яка здійснює певний вид (види) професійної діяльності на ринку цінних паперів на підставі отриманої ліцензії.

В управління можуть передаватися цінні папери та/або кошти інвестування. В управління можуть передаватися цінні папери, які допускають здійснення особою-невласником від свого імені повноважень управління та зберігання, або управління, зберігання та розпорядження такими цінними паперами. Не можуть передаватися в управління чеки, депозитні та ощадні сертифікати, ощадні книжки на пред'явника, складські свідоцтва і товаророзпорядчі документи, за винятком їх наступного інвестування або одночасної передачі з іншими цінними паперами чи майном, які є припустимими об'єктами управління.

Не є об'єктами довірчого управління такі види цінних паперів: переказні і прості векселі; чеки; депозитні (ощадні) сертифікати банків та інших кредитних організацій, а також ощадні книжки на пред'явника; складські свідоцтва будь-яких видів (типів), а також інші товаророзпорядчі цінні папери.

Передача цінних паперів у довірче управління не тягне встановлення права власності довірчого керуючого на них, однак здійснюється відповідно до законодавства, визначає умови і порядок відчуження цінних паперів їх власником у власність іншої особи. У разі якщо законодавством встановлено вимогу про обов'язковість включення відомостей про нового власника цінних паперів до реєстру, зазначена вимога підлягає виконанню та в разі передачі цінних паперів у довірче управління [5].

Послуга довірчого управління активами - широко поширена в усьому світі і є однією з найбільших раціональних можливостей для приватних інвесторів і юридичних осіб вигідно вкладати гроші на ринку цінних паперів.

Головна перевага довірчого управління - можливість ефективного розміщення вільних коштів без необхідності постійно стежити за вартістю цінних паперів, аналізувати ринок, приймати рішення і самостійно здійснювати торгові і депозитарні операції. Довірче управління капіталом здійснюється професійними керуючими, що володіють великим досвідом і всією необхідною інформацією.

Мета інвестицій - отримання прибутковості, що істотно перевищує відсотки за строковим депозитом у банку. Довірче управління розраховане на тих, хто прагне до високих доходів у довгостроковій перспективі і готовий прийняти ризики можливих коливань вартості портфеля протягом терміну інвестування. Ефективність управління істотно залежить від суми інвестицій. Для невеликого портфеля складно побудувати стратегію диверсифікації і окупити витрати на управління активами. Для великого портфеля може бути недостатньою існуюча ліквідність українського фондового ринку.

Довірче управління капіталом в Україну здійснюється на підставі договору між інвестором і торговцем на надання консультаційних послуг. За цим договором клієнт не передає майно торговцю - інвестиційний портфель клієнта зберігається на його власному рахунку, відкритому у зберігача цінних паперів. На підставі договору торговець лише отримує право керувати цим рахунком - подавати заявки в депозитарій на блокування/розблокування коштів для торгів на біржі і заявки на біржу на купівлю і продаж цінних паперів. Це означає, що власником активів, що передаються в довірче управління та/або придбаних у процесі управління, залишається клієнт.

Довірче управління здійснюється за винагороду в інтересах особи, що передала фінансові ресурси в довірче управління. Професійний учасник ринку цінних паперів, що здійснює діяльність з управління цінними паперами, іменується керуючим. При цьому наявність ліцензії на здійснення такої діяльності не вимагається, якщо тільки довірче управління пов'язано зі здійсненням керуючим прав за цінними паперами.

У випадку, якщо конфлікт інтересів керуючого і його клієнта або різних клієнтів одного керуючого, про який всі сторони не були повідомлені заздалегідь, призвів до дій керуючого, що завдало шкоди інтересам клієнта, керуючий зобов'язаний за свій рахунок відшкодувати збитки в порядку, встановленому цивільним законодавством.

Керуючий зобов'язаний розробити та затвердити документ, який, крім загальних відомостей про його професійну діяльність, повинен містити інформацію про депозитарії,

реєстратори і банки, з якими працює керівник, і про банки, з якими працює його брокер. Керуючий зобов'язаний при підписанні договору довірчого управління ознайомити контрагента під розписку зі змістом проспекту. Про всі зміни в проспекті клієнт повинен бути ознайомлений протягом п'яти робочих днів.

Керуючий при здійсненні довірчого управління не має права:

1) безоплатно відчужувати майно засновника управління;

2) відчужувати на свою користь об'єкти довірчого управління або власне майно до складу об'єктів довірчого управління;

3) використовувати майно засновника управління для виконання своїх власних зобов'язань або зобов'язань третіх осіб;

4) укладати угоди зі своїми афілійованими особами за рахунок коштів довірчого управління (такі угоди допустимі тільки через організатора торгівлі шляхом безадресних і анонімних заявок і тільки з цінними паперами, що відповідають вимогами ліквідності);

5) здійснювати операції з цінними паперами;

6) отримувати та надавати позики за рахунок майна засновника управління;

7) давати які-небудь гарантії майбутньої ефективності управління, за винятком випадку прийняття зобов'язання щодо забезпечення прибутковості в договорі довірчого управління;

8) відчужувати майно, що перебуває в довірчому управлінні;

9) встановлювати пріоритет інтересів одного засновника управління над інтересами іншої при розподілі між ними коштів, отриманих в результаті здійснення угоди за рахунок їх спільних коштів;

10) здійснювати операції з порушенням умов договору довірчого управління [4].

Учасники правовідносин, що виникають на підставі договору (довірчого) управління цінними паперами, є категорію більш широкою ніж суб'єкти відповідного договору, оскільки у правовідносинах (довірчого) управління цінними паперами приймають участь й інші особи. Неможливо оминути увагою і таких професійних учасників фондового ринку, які не є безпосередньо суб'єктами договору (довірчого) управління, однак без яких у певних випадках було б неможливо здійснювати професійну діяльність з управління цінними паперами: зберігача, номінального утримувача та реєстратора, організатора торгівлі. Установником управління є особа, яка передає цінні папери у (довірче) управління. Центральною фігурою у правовідношенні (довірчого) управління виступає управитель - особа, яка здійснює управління цінними паперами. ЦК України не надає визначення ані управителя майном, ані управителя цінними паперами.

Безпосередньо із установником управління та управителем пов'язані такі суб'єкти як реєстратор, зберігач та номінальний утримувач. І хоча вказані учасники не є суб'єктами договору (довірчого) управління, без них було б неможливим здійснення управління цінними паперами як професійної діяльності на фондовому ринку. Адже саме ці суб'єкти складають частину інфраструктури фондового ринку, яка відповідає за облік прав власності на емісійні цінні папери [6].

Актуальним є питання щодо відмежування діяльності з управління цінними паперами від суміжних правових конструкцій, предмет яких також становить управління цінними паперами. Одне із таких питань пов'язане із співвідношенням статусу управителя цінними паперами та інвестиційного консультанта. У зв'язку з відсутністю чіткого нормативного регулювання положення законодавства про управління цінними паперами доцільно нормативно закріпити поняття, статус інвестиційного консультанта і поширити на нього положення управителя цінними паперами, з урахуванням особливостей статусу інвестиційного консультанта.

Література:

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 р. № 3480-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3480-15.
2. Дзюблюк О.В. Банківські операції: Підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. –Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
4. Редреева Т.О. Правове регулювання ринку цінних паперів: Навчальний посібник / Т.О. Редреева, К.І. Карабанова. - Волгоград: Видавництво Волгоградського державного університету, 2001. - 120 с.
5. Чалдаева Л.А. Рынок ценных бумаг. Теория и практика: учебник для бакалавров / Л.А. Чалдаева, А.А. Килячков. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2014. — 832 с.
6. Грейдін О.І. Учасники правовідносин, що виникають на підставі договору (довірчого) управління цінними паперами / О.І. Грейдін // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. - Т. 23(62). - № 1. Юридические науки. - Симферополь: Таврич. нац. ун-т, 2010. - 476 с. - С. 340-346.

Piatnychuk I.D.
Ph.D., Associate Professor of Accounting and Auditing
Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, Ukraine

MODERN VIEW ON THE ACCOUNTING TOOLS

П'ятничук І.Д.
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, Україна

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ІНСТРУМЕНТАРІЙ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

The article says about accounting tools that should be used in the modern business environment to implement the management purposes. The analysis gave an opportunity to single out two groups accounting tools: special and general methodological tools that will contribute to formation of more complete information for management decisions.
Keywords: *tools, instructional techniques, accounting, accounting process, professional judgment.*

У статті досліджено інструментарій бухгалтерського обліку, який необхідно застосовувати у сучасних умовах господарювання підприємств з метою реалізації управлінських цілей. Проведений аналіз дав можливість виокремити дві групи облікового інструментарію: загальнометодологічний та спеціальний інструментарій, що сприятиме формуванню більш повного інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.
Ключові слова: *інструментарій, методичні прийоми, бухгалтерський облік, обліковий процес, професійне судження.*

Облікова інформація є найважливішою складовою інформаційного забезпечення системи управління діяльністю суб'єктів господарювання. Вона спрямована на реалізацію відокремлених управлінських цілей щодо сприяння стійкого розвитку підприємства і є чинником зростання якості управлінських бізнес-процесів.

У сучасних умовах значно зросла потреба в різноманітній обліковій інформації, яка обумовлена мінливістю бізнес-середовища підприємства та необхідністю моніторингу великої кількості операцій, процесів і явищ. Відповідно, збільшилися запити користувачів облікової інформації з метою прийняття та реалізації управлінських рішень на всіх ієрархічних рівнях.

Дослідженню проблемних питань бухгалтерського обліку присвятили свої праці такі іноземні та вітчизняні вчені-економісти, як: П. Й. Атамас, І. Білоусова, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, Й. Я. Даньків, В. А. Дерій, К. Друрі, Р. Ентоні, А. Г. Завгородній, Т. П. Карпова, В. Є. Керимов, С. А. Кузнецова, А. М. Кузьмінський, М. В. Кужельний, С. О. Левицька, Н. М. Малюга, М. Р. Метьюс, В. Моссаковський, В. Ф. Палій, А. А. Пилипенко, Н. І. Пилипів, М. С. Пушкар, І. Б. Садовська, С. В. Свірко, Я. В. Соколов, В. В. Сопко, П. Я. Хомин та ін. Однак, питання пов'язані із висвітленням інструментарію бухгалтерського обліку у сучасних ринкових умовах господарювання підприємств не достатньо висвітлено.

Облікова інформація повинна забезпечувати підтримку менеджменту підприємства за такими напрямами як формулювання бізнес-стратегій, планування і контроль видів діяльності, аналіз та прийняття управлінських рішень, ефективне використання ресурсів, підвищення продуктивності і збільшення вартості підприємства, збереження матеріальних і нематеріальних активів, корпоративне керівництво і внутрішній контроль. У зв'язку з цим, основними напрямами вдосконалення облікового процесу підприємства можуть бути:

правильна організація різних видів обліку; активне залучення користувачів облікової інформації у процес її формування; забезпечення тісного взаємозв'язку елементів облікової системи з бухгалтерським обліком; розвиток інструментарію бухгалтерського обліку, що дозволяє скоротити інформаційний розрив між ним та іншими обліковими підсистемами. Запропоновані напрями розвитку облікової системи дозволять підвищити ефективність її функціонування.

Важливим питанням у сучасних дослідженнях щодо проблемних ділянок бухгалтерського обліку є розвиток його інструментарію, який передбачає застосування певного набору методичних прийомів, які забезпечують підвищення інформативності облікової системи підприємства та формування обліково-аналітичного супроводу реалізації управлінських цілей. Склад облікової інформації, оперативність і можливість її інтеграції з іншими видами інформації визначають якість прийняття і реалізації управлінських рішень. Цим пояснюється актуальність питань вдосконалення облікової системи суб'єктів господарювання, що забезпечує інформаційну підтримку процесів управління підприємством.

Дослідники виділяють досить велику кількість аспектів дослідження облікової системи підприємства, що призводить до відсутності єдності в думках щодо структури облікової системи та застосування її інструментарію. Вважаємо, що при вирішенні цього питання слід враховувати види обліку, що утворюють облікову систему підприємства.

Оскільки, на загальнометодологічному рівні визначено, що бухгалтерський облік складається із фінансового та управлінського обліку, то вважаємо за необхідне при визначенні методичних прийомів бухгалтерського обліку враховувати не тільки ті, які притаманні фінансовому обліку, але й ті, які характерні для управлінського, що сприятиме формуванню більш повного інформаційного забезпечення системи управління підприємством.

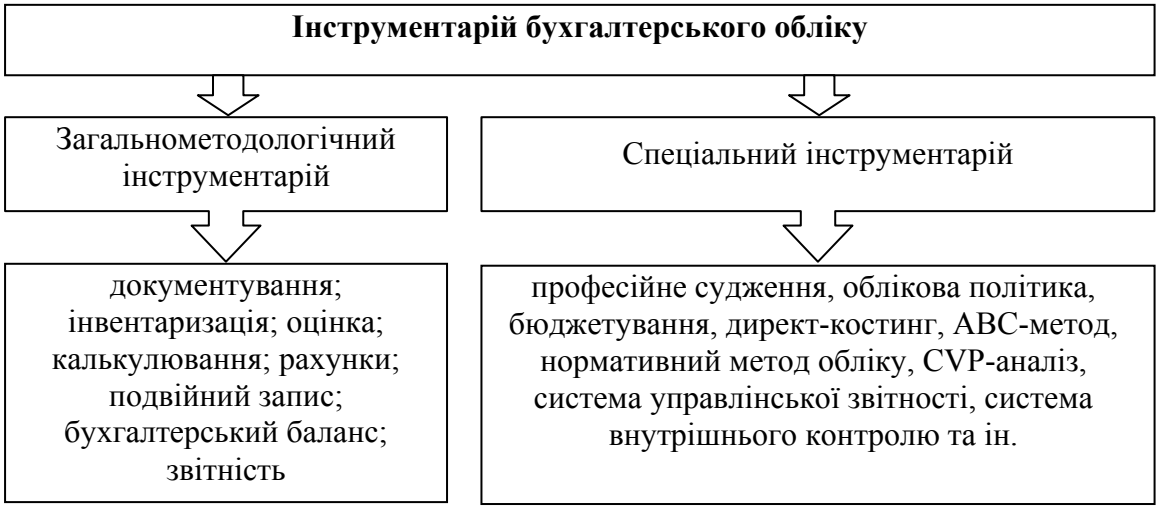

Рис. 1. Інструментарій бухгалтерського обліку

Джерело: розроблено автором.

У результаті вивчення спеціальної економічної літератури встановлено, що науковцями застосовується термін інструментарій бухгалтерського обліку, однак, ними не розглядається його дефініція. З огляду на вищенаведене, вважаємо за необхідне сформувати авторське бачення сутності цього терміна, а саме: інструментарій бухгалтерського обліку – це сукупність облікових, аналітичних і контрольних прийомів бухгалтерського обліку, за допомогою яких відбувається збір, реєстрація, обробка, систематизація, аналіз, підготовка та передача облікової інформації, і які використовуються для ефективної реалізації управлінських рішень з метою досягнення запланованих результатів як діяльності підприємства в цілому, так і роботи окремих його підрозділів.

На основі вивченої літератури щодо інструментарію бухгалтерського обліку, вважаємо за необхідне розділити його на (рис. 1): загальнометодологічний та спеціальний інструментарій.

До загальнометодологічного інструментарію слід відносити традиційні методичні прийоми: документування; інвентаризація; оцінка; калькулювання; рахунки; подвійний запис; бухгалтерський баланс; звітність.

Дослідження наукових праць вчених економістів у сфері бухгалтерського обліку (у тому числі й управлінського) дало змогу визначити спеціальний інструментарій, який є важливим для формування необхідного інформаційного забезпечення системи управління, а саме: професійне судження, облікова політика, бюджетування, директ-костинг, АВС-метод, нормативний метод обліку, CVP-аналіз, система управлінської звітності, система внутрішнього контролю та ін.

Однією з основних завдань бухгалтерського обліку є забезпечення внутрішніх і зовнішніх користувачів інформацією, необхідною для підготовки обґрунтованих рішень. На показники, які відображені в бухгалтерській звітності, істотно впливає професійне судження фахівців, відповідальних за її формування. Тому логічно припустити, що частина показників, сформованих на основі професійного судження, може вплинути на рішення користувачів, але не відбитися на фінансових результатах господарюючого суб'єкта [1, с. 92].

Існування професійного судження як інструменту в обліковій системі зумовлене наявністю законодавчо закріпленого права вибору методів та способів ведення обліку, які мають бути обрані та закріплені в обліковій політиці підприємства. Виходячи з наведеного, при здійсненні вибору з наявних у законодавстві альтернатив бухгалтер повинен керуватися інтересами підприємства, особливо в частині вибору того чи іншого методу ведення бухгалтерського обліку з метою формування та надання достовірної інформації про діяльність підприємства. Іншим важливим аспектом застосування професійного судження бухгалтера є необхідність усунення невизначеності, зумовленої недосконалістю облікових нормативно-правових актів або відсутністю конкретних, визначених законодавством підходів до відображення тих чи інших господарських операцій. У таких випадках бухгалтер має на свій страх і ризик брати на себе відповідальність за формування конкретних положень облікової політики, які повинні забезпечувати достовірне відображення господарської діяльності [2, с. 196].

Вважаємо, що під професійним судженням доцільно розуміти обґрунтоване (мотивоване), незалежне судження фахівця з бухгалтерського обліку, щодо об'єктів обліку, способів формування звітності, засноване на спеціальних знаннях, досвіді фахівця, сформованій практиці відображення господарських операцій в умовах невизначеності [1, с. 95].

Професійне судження бухгалтера в Україні офіційно затвердилось із прийняттям Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», згідно з яким підприємство самостійно визначає за погодженням з власником (власниками) або уповноваженим ним органом (посадовою особою) відповідно до установчих документів облікову політику підприємства [3].

Варто відмітити, що ведення обліку та складання звітності сьогодні ґрунтується на двох базових складових: перша – це основоположні принципи, функції та правила обліку і звітності, зазначені в законодавчо-нормативних документах; друга – це професійне судження облікового працівника [4, с. 301].

Таким чином, проведене дослідження дало змогу встановити, що інструментарій бухгалтерського обліку передбачає застосування певного набору методичних прийомів, які забезпечують підвищення інформативності облікової системи підприємства та формування обліково-аналітичного супроводу реалізації управлінських цілей.

Література:

1. Туякова З. С. Классификация профессионального суждения как современного инструментария бухгалтерского учета / З. С. Туякова, Е. В. Саталкина // Вестник ОГУ. – 2010. – №1 (107). – С. 90-97.

2. Юхименко-Назарук І. А. Особливості застосування професійного судження бухгалтера в умовах формування облікової політики підприємства: інституційний аспект / І.А. Юхименко-Назарук // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2014. – Вип. 2 (29). – С. 195-206.
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність / Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14.
4. Сторожук Т. М. Необхідність застосування професійного судження бухгалтера / Т. М. Сторожук, О. А. Немировська // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. – № 1. – С. 299-304.

Porokhnavets Ya.A.
Postgraduate
Ternopil National Economic University, Ukraine

PRACTICE OF IFRS, NAS AND US GAAP ACCOUNTING SYSTEM USING NATURAL RESOURCES

Порохнавець Я.А.
аспірант
Тернопільський національний економічний університет, Україна

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ IFRS, ПСБО ТА US GAAP У СИСТЕМІ ОБЛІКУ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

The article deals with the practical aspects of IFRS 6, NAS 33 and US GAAP in accounting system using natural resources to natural resources firms. The basic rules and regulations of the nominating each type standards. Concretized benefits and controversial moments of accounting in the use of natural resources.
Keywords: *the use of natural resources, exploration and evaluation of natural resources, the cost of mining companies, exploration and evaluation assets, the method of costs successful, full-cost method.*

В статті розглянуто практичні аспекти застосування IFRS 6, ПСБО 33 та US GAAP у системі обліку використання природних ресурсів підприємствами-природокористувачами. Розкрито основні норми та положення, що їх висуває кожний вид стандартів. Конкретизовано переваги та дискусійні моменти бухгалтерського обліку в галузі використання природних ресурсів.
Ключові слова: *природокористування, розвідка та оцінка природних ресурсів, витрати видобувного підприємства, активи розвідки та оцінки, метод успішних витрат, метод повних витрат.*

Методичні та організаційні засади обліку використання природних ресурсів, залежать саме від видів робіт, які є характерними для видобувних підприємств: починаючи з розвідки родовищ – до їх промислової експлуатації, тобто робіт з видобутку природних ресурсів як основного виду діяльності.

Видобувні підприємства, перед тим як безпосередньо перейти до своєї виробничої діяльності з добування корисних копалин, повинні пройти підготовчий етап процесу користування природними ресурсами, тобто передрозвідувальну стадію, стадію розвідки і оцінки, та процедуру розробки (підготовки) родовищ для їх промислової експлуатації.

Відповідно підприємства повинні ідентифікувати і окремо відображати витрати на передрозвідувальну діяльність, діяльність з розвідки і оцінки природних ресурсів та діяльність з розробки (освоєння родовищ мінеральних ресурсів). В такому випадку необхідно визначити, які витрати відносяться до витрат на передрозвідувальну діяльність і які – до витрат на діяльність з підготовки родовища, і розробити окрему облікову політику відносно цих видів витрат.

Розмежування стадій процесу використання природних ресурсів, звичайно, є умовним і проводиться відповідно до міжнародної практики підприємств видобувної галузі.

Так, починаючи з 2006 року діє Міжнародний стандарт фінансової звітності 6 «Розвідка та оцінка запасів корисних копалин». Цей стандарт регламентує облік активів і витрат добувного підприємства на стадії розвідки та оцінки запасів. Як відзначають розробники стандарту, витрати до початку розвідки та оцінки запасів корисних копалин та витрати після доведення технічної можливості здійснення видобування корисних копалин не входять в сферу регулювання МСФЗ 6 [1, с. 1].

Згідно МСФЗ 6 витрати на стадії розвідки і оцінки можуть бути капітальними й поточними. Крім того, МСФЗ 6 вимагає, щоб підприємство розділяло активи розвідки та оцінки на основні засоби та нематеріальні активи виходячи з характеру активу. Ухвалений порядок класифікації повинен застосовуватися послідовно [1, с. 3]. До активів розвідки та оцінки, класифікованих як нематеріальні активи, відносяться:

- Права на проведення бурових робіт.
- Придбані права на здійснення розвідувальних робіт.
- Витрати на проведення топографічних, геологічних, геохімічних та геофізичних досліджень.
- Витрати на розвідувальне буріння.
- Витрати на прокладку траншей.
- Витрати на відбір зразків.
- Витрати на діяльність, пов'язану з оцінкою технічної можливості та комерційної доцільності видобутку мінеральної ресурсу.

До активів розвідки та оцінки, що класифікуються як основні засоби, відносяться:

- Обладнання, що використовується в процесі розвідувальних робіт (спеціалізовані автомобілі, бурові установки).
- Система трубопроводів та насосні агрегати.
- Резервуари і т.д.

Первісне визнання активів розвідки та оцінки відбувається за фактичною собівартістю. Оцінка після визнання є вибором облікової політики, за двома можливими варіантами. Перший – за моделлю собівартості (первісної вартості) активу з систематичним нарахуванням амортизації і періодичним тестуванням на знецінення. Другий – за моделлю переоцінки активів за їх справедливою вартістю з коригуванням на суму амортизації, нарахованої після переоцінки, а також на нараховані суми знецінення (після переоцінки) [2, с.4].

У випадках, коли діяльність з розвідки та оцінки на будь-якої території припиняється, підприємство повинно:

- Припинити капіталізацію цих витрат на даній території.
- Провести перевірку визнаних активів розвідки та оцінки на предмет знецінення.
- Припинити визнання будь-яких активів, що не зазнали знецінення (матеріальних і нематеріальних активів) як активів розвідки та оцінки.

Активи розвідки та оцінки можуть бути рекласифіковані в категорію основних засобів або нематеріальних активів, що представляють собою капіталізовані витрати з розробки. Рекласифікація активів розвідки та оцінки в категорію активів по розробці закріплюється в обліковій політиці, яка надалі повинна застосовуватися послідовно.

Слідом за прийняттям МСФЗ 6 в Україні з 01 січня 2009 року набуло чинності Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 33 «Витрати на розвідку корисних копалин». Воно визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про витрати на розвідку та визначення обсягів і якості корисних копалин, її розкриття у фінансовій звітності. Як і МСФЗ 6, дія П(С)БО 33 поширюється лише на етап розвідки запасів корисних копалин, залишаючи поза увагою етап дослідно-промислової розробки родовищ, власне, добування природних ресурсів та етап ліквідації родовища і проведення робіт з відновлення природного середовища [3, с. 2].

Положення розглядає наступні питання: дано визначення активів з розвідки запасів корисних копалин та витрат на їх створення, приведені їх ознаки і приклади, порядок визнання і оцінки таких активів, умови припинення визнання і вимоги до розкриття інформації про розвідку запасів корисних копалин у примітках до фінансової звітності.

П(С)БО 33 також дає визначення розвідки запасів корисних копалин як пошуку та визначення обсягів і якості корисних копалин, що здійснюється підприємством після отримання права на розвідку запасів корисних копалин у межах визначеної ділянки

(території), а також визначення технічної можливості та економічної доцільності видобутку корисних копалин.

Витрати на розвідку запасів корисних копалин – витрати, що виникають у зв'язку з розвідкою та визначенням обсягів і якості запасів корисних копалин за період, після якого визначена технічна можливість та економічна доцільність їх видобутку.

В свою чергу активи з розвідки запасів корисних копалин – витрати, пов'язані з розвідкою та визначенням обсягів і якості запасів корисних копалин, визнаних активами.

П(С)БО 33 наводить приклади витрат на розвідку запасів корисних копалин, які можуть бути включені у вартість активів з розвідки запасів корисних копалин, включаючи наступні види витрат:

- Витрати, пов'язані з отриманням (придбанням) права на розвідку запасів корисних копалин.
- Витрати на виконання топографічних, проектних, геологорозвідувальних робіт, геохімічних та геодезичних досліджень.
- Витрати на спорудження розвідувальних, випереджальних експлуатаційних і нагнітальних свердловин та шурфову розвідку.
- Витрати на взяття зразків і проб.
- Витрати, пов'язані з державною експертизою та визначенням обсягів запасів корисних копалин.
- Витрати, пов'язані з визначенням технічної можливості та економічної доцільності видобутку корисних копалин.
- Амортизація основних засобів та нематеріальних активів, що використовуються для розвідки запасів корисних копалин.
- До складу витрат на розвідку та визначення обсягів і якості запасів корисних копалин також включаються інші витрати, безпосередньо пов'язані з розвідкою запасів корисних копалин.

Витрати підприємства, пов'язані з розвідкою запасів корисних копалин, включаються до складу витрат звітного періоду, якщо:

- такі витрати здійснені до отримання права на розвідку запасів корисних копалин у межах визначеної ділянки (території);
- подальша розвідка запасів корисних копалин у межах визначеної ділянки (території) не передбачається;
- видобуток визначених запасів корисних копалин є технічно неможливим та/або економічно недоцільним;
- закінчився строк дії ліцензії та інших спеціальних дозволів у межах визначеної ділянки (території) та не очікується його продовження.

Проте не зважаючи на те, що П(С)БО 33 дає досить широкий перелік прикладів витрат, що можуть бути капіталізованими та витрат, що включаються до складу витрат звітного періоду, істотне значення в цій процедурі відводиться позиції самого видобувного підприємства з багатьох дискусійних питань. Конкретні види витрат з приведеного вище переліку можуть, але не обов'язково будуть, розглядатися як витрати на розвідку і оцінку, що відповідають умовам капіталізації. Перелік наведених прикладів, зрозуміло, не є вичерпним, і підприємство може ідентифікувати інші витрати на розвідку і оцінку, що відповідають критеріям капіталізації в якості активів з розвідки запасів корисних копалин.

Американські стандарти US GAAP на думку багатьох економістів найбільш адаптовані до потреб видобувної галузі. Проте вони частіше застосовується підприємствами-природокористувачами газової і нафтової промисловості, зокрема US GAAP 19 «Фінансовий облік і звітність підприємств газової і нафтової промисловості», US GAAP 25 «Призупинення деяких облікових вимог для компаній нафтової і газової промисловості», US GAAP 69 «Розкриття інформації про діяльності в галузі розвідки, розробки і видобутку нафти і газу» та інші [4, с. 5]. Стандартом US GAAP 19 визначено, що оцінка невідновного ресурсу здійснюється на основі капіталізації наступних видів витрат:

- Витрати на придбання прав на мінеральні ресурси (придбання, оренду або який-небудь інший спосіб отримання права господарського розпорядження власністю) з метою розвідки і видобутку корисних копалин. Представляють собою нематеріальний актив;
- Витрати на розвідку та оцінку запасів родовища. Капіталізуються тільки витрати на успішні геолого-розвідувальні роботи, які призвели до виявлення промислових запасів природних ресурсів. Витрати, які не призвели до виявлення запасів, списуються на витрати поточного періоду;
- Витрати на освоєння родовища – витрати на необоротні активи видобутку, первинної обробки, збору і зберігання корисних копалин (витрати на розбурювання і облаштування родовищ).

В існуючій бухгалтерській практиці США для обліку витрат можливим є застосування двох методів: метод результативних і метод повних витрат. Комісія з цінних паперів і бірж, чия думка важлива для підприємств акції яких котируються на біржах США, дозволяє використання обох методів. Принципова відмінність між методами полягає у віднесенні витрат, що не призвели безпосередньо до виявлення природних ресурсів. Відповідно до методу повних витрат такі витрати капіталізуються, а відповідно до методу результативних витрат – відносяться на витрати періоду. Згідно методу результативних витрат необхідним є прямий зв'язок між понесеними витратами та відповідним приростом запасів. Витрати на придбання запасів та на пошуково-розвідувальну діяльність, що не призвели до виявлення запасів природних ресурсів, повинні бути віднесені на витрати періоду [4, с.7].

Щодо кожного виду витрат на пошуково-розвідувальні роботи підприємство приймає відповідну облікову політику, згідно якої вказані витрати відносяться на витрати періоду, або ж капіталізуються як актив з розвідки запасів корисних копалин. Управлінський персонал підприємства повинен застосовувати своє (професійне) судження для того, щоб розробити і застосовувати таку облікову політику, яка у результаті дозволить представляти достовірну інформацію.

Вибрана облікова політика – списання на витрати періоду або ж капіталізація – повинна відбивати міру віднесення витрат на розвідку і оцінку до конкретних природних ресурсів. На нашу думку, чим сильніше певний вид витрат пов'язаний з конкретним мінеральним ресурсом, тим більше вірогідності того, що саме капіталізація такого виду витрат дозволить представити надійну інформацію.

Крім того, варто зазначити, що прийнята облікова політика щодо кожного виду пошуково-розвідувальних витрат, відповідно до основоположних принципів обліку, повинна застосовуватися послідовно від одного звітного періоду до іншого, а також відносно схожих (аналогічних) статей витрат і видів діяльності.

В той же час, негативною стороною такої можливості є існування великої кількості варіацій в обліковому процесі. Внаслідок цього знижується міра порівнянності фінансової звітності різних підприємств, підвищується складність контрольних і аналітичних операцій. Саме тому, багато видобувних підприємств України при розробці своєї облікової політики в цілях обліку витрат на розвідку та визначення обсягів і якості запасів корисних копалин користуються методикою викладеній в Податковому кодексі України. Проте, відповідність цієї методики економічній суті даних витрат досить спірна та підлягає детальнішому вивченню.

Література:

1. Розвідка та оцінка запасів корисних копалин : Міжнародний стандарт фінансової звітності 6 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://rada.gov.ua/
2. First Impressions: IFRS 6 «Exploration for and evaluation of mineral resources»: KPMG. – 2005. – 55 p.
3. Витрати на розвідку запасів корисних копалин : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 33, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 26.08.2008 р. № 1090 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://rada.gov.ua/

4. Маковей С. А. Учет производственных инвестиций российскими нефтедобывающими компаниями в соответствии со стандартами бухгалтерского учета США : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / С. А. Маковей. - М., 2007. - 30 с.
5. Кафка С. М. Особливості обліку витрат на нафтовидобувних підприємствах / С. М. Кафка // Вісн. ЖДТУ. Екон. науки. – 2004. – № 4 (30). – С. 86-93.
6. Сухарева О. А. Специфические проблемы бухгалтерского учета в добывающих отраслях и их регулирование в МСФО / О. А. Сухарева // Международный бухгалтерский учет. – 2009. – № 10. – С. 33-37.
7. Discussion Paper DP/2010/1 «Extractive Activities», International Accounting Standards Board, April 2010 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.ifrs.org/

Sopko V.V.
Doctor of Economic Sciences, Professor
Romashko O.M.
Senior lectur in accouting
Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

COST ACCOUNTING INTERNATIONAL ACCOUNTING STANDARTS

Сопко В.В.
д.е.н, професор
Ромашко О.М.
старший викладач
Київський торговельно-економічний університет, Україна

ОБЛІК ВИТРАТ ЗА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ ЗВІТНОСТІ

The article reviews the mechanism of recognition and measurement of costs according to the International Financial Reporting Standards.

***Keywords**: cost estimation, accounting, international financial reporting standard*

У статті розглянуто механізм визнання та оцінки витрат за Міжнародними стандартами фінансової звітності.

***Ключові слова**: витрати, оцінка, облік, міжнародні стандрати фінансової звітності*

Підприємництво є одним із основних елементів національної економіки. На ефективне використання потенціалу підприємств держава покладає надію щодо розв'язання соціальних та економічних проблем. Але, успішне функціонування підприємств у сучасному соціально-економічному середовищі тісно пов'язане зі ступенем їхньої захищеності від негативного впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.

Внаслідок посилення конкуренції, ускладнення операційних процесів та необхідності максимально задовольнити запити учасників ринкових відносин все більш актуальним постає питання отримання об'єктивної та оперативної інформації щодо господарської діяльності кожного з суб'єктів господарювання. Отримання такої інформації можливе лише за умови створення відповідних механізмів управління окремими складовими господарських, зокрема витратами їх діяльності.

Важливою в управлінні підприємством є управління витратами, особливе місце у якій належить їх обліку і контролю. Бухгалтерський облік надає інформацію, яка необхідна для прийняття рішень різної спрямованості . Це стосується і інформації щодо бухгалтерського обліку витрат підприємства. Витрати, як базовий формуючий елемент фінансових результатів, підлягають детальному вивченню і, в разі виявлення загроз, прийняття відповідних управлінських рішень. Саме системою бухгалтерського обліку створюється значний обсяг інформації, з огляду на важливість якої, зростає значення контрольних процедур, які здійснюється в процесі діяльності підприємства.

Витрати є однією з найважливіших економічних категорій, що безпосередньо впливають на фінансовий результат діяльності суб'єктів господарювання, тим самим визначаючи його не тільки поточний, а й майбутній розвиток.

Механізм визнання та обліку витрат підприємства – чи не одне з найактуальніших питань для кожного бухгалтера, так як витрати є невід'ємною обліково-економічною

категорією звітності будь-якого підприємства . За умови загострення економічної кризи облік витрат набуває стратегічного значення для підприємства. Достовірно оцінити результаті діяльності підприємства можливо лише за даними бухгалтерського обліку. Саме від повноти і достовірності отриманої керівництвом інформації залежить прийняття управлінських рішень. Отже, правильність їх оцінки на дату операції та дату звітності впливає на достовірність інформації про фінансові результати роботи підприємства.

Питання методики оцінки та бухгалтерського обліку доходів і витрат, визначення фінансових результатів та їх формування і відображення у звітності є досить актуальними, їх досліджують науковці, бухгалтери та аналітики.

Сучасні світові економічні тенденції, процеси об'єднання та інтеграції бізнесу, ускладнення виробничого процесу спонукають промислові підприємства брати на озброєння нові підходи до ведення обліку витрат і результатів своєї діяльності. Таким чином, витрати господарюючого суб'єкта є центральним об'єктом в обліковій системі підприємства.

Трактування категорії «витрати» розглядаються у законодавчих та нормативно-правових актах України з бухгалтерського обліку й оподаткування. Так, у Національному положенні (стандартів) бухгалтерського обліку) 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» зазначено, що витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками) [5]. Податковий кодекс України розглядає витрати як показник, який враховується при визначенні бази оподаткування для розрахунку податку на прибуток. Порядок справляння податку на прибуток регламентовано розділом ІІІ ПКУ.

З 1 січня 2015 року була запроваджена нова концепція оподаткування податку на прибуток. Об'єктом оподаткування буде фінансовий результат, визначений за даними бухгалтерського обліку з урахуванням податкових різниць. Коригування фінансового результату на податкові різниці зводиться до того, що деякі бухгалтерські облікові показники, які впливають на фінансовий результат, будуть заміняти аналогічними показниками, розрахованими за податковими правилами. При аналізі податкових різниць встановлено, що більшість із них виникає в результаті відмінностей в обліку витрат підприємства.

У П(С)БО 16 «Витрати» [6] розкриті методологічні засади ведення бухгалтерського обліку витрат, а саме, розглянуто їх склад, порядок визнання та відображення у фінансовій звітності. У Плані рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції з його застосування в окремий клас виділені витрати за видами діяльності. Так, на рахунках 9-го класу узагальнюється інформація про витрати, що виникають у розрізі операційної, фінансової та інвестиційної діяльностей підприємства.

У травні 2011 року Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2] визнав сферу і порядок застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. В Україні 2012 рік став початком переходу на ведення обліку та складання звітності за Міжнародними стандартами фінансової звітності для окремих суб'єктів господарювання.

На сьогодні в системі обліку здійснюється постійна орієнтація національних стандартів обліку на загальноприйняті – міжнародні стандарти фінансової звітності [2].

Відповідно до Міжнародних стандартів фінансової звітності, витрати прирівнюються до відтоку грошових коштів, пов'язаних із основною діяльністю підприємства [4]. Таке визначення не повністю відповідає повноті оцінки та витрачання грошових коштів. Але суб'єкт господарювання, крім основної, може здійснювати іншу операційну, фінансову та інвестиційну діяльність, що призведе до виникнення відповідних витрат, які підлягатимуть обліковому відображенню. Витрати, згідно міжнародних стандартів фінансової звітності, можуть виникати не тільки в результаті вибуття активів, а й у випадках, коли вибуття активів не відбувається, але їх вартість зменшується (наприклад, витратами визнається зменшення вартості активів у результаті їх уцінки).

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» застосовується до обліку витрат за будівельними контрактами з урахуванням особливостей їх визнання і складу, установлених Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 18 «Будівельні контракти». Крім того, названий стандарт не поширюється на витрати, пов'язані з первісним визнанням і зміною справедливої вартості біологічних активів, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю та з первісним визнанням сільськогосподарської продукції,

При визнанні та оцінці витрат підприємства України використовують Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Але, у складі Міжнародних стандартів фінансової звітності відсутній аналогічний стандарт, а це, в свою чергу, ускладнює процес управління витратами.

Основною проблемою при визнанні витрат та їх оцінці є розбіжності, що існують між П(С)БО та МСФЗ в частині відображення витрат.

Порівнюючи оцінку та визнання витрат за Міжнародними стандартами фінансової звітності, Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку можна зробити висновок, що основними ознаками порівняння є: визначення терміну витрат, класифікація та групування витрат, елементи витрат, визнання витрат та оцінка витрат.

Щодо порівняння витрат за елементами, то слід відзначити, що МСФЗ передбачає класифікацію за характером витрат та функцією витрат.

Важливим в обліку є визнання витрат. За МСФЗ витрати визнаються на основі безпосереднього зіставлення між понесеними витратами і прибутками по конкретних статтях доході, що припускає одночасне визнання прибутків і витрат що виникають безпосередньо і спільно від одних і тих же операцій або інших подій [4].

Відповідно до П(С)БО 16 "Витрати", витрати визнають у звітності в момент вибуття активу або збільшення зобов'язання, які призводять до зменшення власного капіталу, на основі систематичного та раціонального їх розподілу протягом тих звітних періодів, коли надходять відповідні економічні вигоди [6].

При визнанні витрат, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування діє принцип нарахування та відповідності доходів і витрат. Такий підхід до визнання витрат є позитивним моментом на шляху до гармонізації обліку для податкових цілей з теорією бухгалтерського обліку.

При оцінці витрат слід врахувати , що в МСФЗ та П(С)БО відсутні спеціальні правила оцінки витрат, але така оцінка міститься в окремих стандартах з врахуванням особливостей оцінки витрат при здійсненні операцій з активами, зобов'язаннями та капіталом

Існують суттєві розбіжності і при відображенні витрат майбутніх

періодів у складі витрат. При складанні звітності за МСФЗ необхідно провести перекваліфікацію таких витрат. З цією метою проводиться аналіз кожної статі та застосовуються критерії визнання, описані в МСФЗ.

При оцінці незавершеного виробництва необхідно врахувати, що це питання не достатньо врегульоване діючими П(с)БО, але МСФЗ 2 «Запаси»[4] визначає методи оцінки запасів, створених на підприємстві, у тому числі незавершеного виробництва. МСФЗ підтримує методи оцінки, які забезпечують ефективне управління витратами в умовах конкурентної ринкової економіки.

Існують розбіжності при відображенні витрат на оплату праці, непрямих виробничих витрат та інших.

Згідно із МСФЗ витрати поділяються на основні види, а саме:

- витрати, які виникають у процесі звичайної діяльності;

- збитки нереалізовані, які виникають у результаті підвищення курсу обміну іноземної валюти;

- збитки реалізовані – це втрати, що виникають у результаті стихійного лиха, від реалізації основних засобів тощо.

Між системами звітності є багато спільного, це зумовлено тим, що в основі П(с)БО Україна використала міжнародні стандарти. В МСФЗ в останні періоди були внесені

численні зміни, але зміни в П(с)БО вносяться повільно, тому з роками і віддаляють їх від МСФЗ.

Для повноти відображення у звітності витрат підприємства необхідно переглянути структуру звітності, яку необхідно складати та надавати за міжнародними стандартами, а також внести зміни до діючою форми звітності «Звіт про фінансові результати», так як її сучасна форма більш орієнтована на задоволення інформаційних потреб статистичних органів.

Важливою умовою при удосконаленні діючих національних стандартів є конкретизація певних понять та термінів, зближення діючих стандартів обліку витрат з податковим законодавством, розробка єдиного підходу до оцінки, обліку, визнання та відображення витрат суб'єктів господарювання.

Література:

1. Податковий кодекс України. № 2755-VI від 02.12.2010.//zakon.rada.gov.ua.
2. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: Закон України від 12.05.2011 р. № 3332-YI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua./cgibin/laws/main.cgi?nger=3332-17
3. Ловінська Л.Г. Бухгалтерський облік – інформаційне підґрунтя євроінтеграційних процесів в Україні / Л.Г.Ловінська / Экономика и управление. – К.: 2009. - № 1. –с. 23-28.
4. Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/ main?art_id=92410&cat_id=92408
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» ; затверджено Міністерством фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=366860&cat_id=285157
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати" затверджено Міністерством фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=366860&cat_id=

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM

Nikolov G. N.
Doctor of Economic Sciences, Assoc. Professor
Tzenova L. M.
Doctor of Law Sciences, Visiting Associate Professor
VUZF University of Finance, Business and Entrepreneurship, Sofia, Bulgaria

THREE JUDGEMENTS OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EU AND THEIR IMPACT ON THE APPLICATION OF THE RIGHT OF TAX CREDIT IN BULGARIA

This article reviews the requirements for using tax credit as provided for in the Bulgarian Value Added Tax /VAT Act/ and the changes which occurred in the understanding of this concept as a result of three judgments issued by the Court of Justice of the EU (ECJ).

Keywords: *tax credit, right of tax credit deduction, corrections of used tax credit, Judgment of the Court of Justice of the European Union, timeframe, increase, decrease.*

The assessment of the impact of judgments issued by the Court of Justice of the EU on the economic and legal aspects of the concept of "tax credit" warrants an analysis of the requirements set out in the national legal framework and of how these are interpreted by the tax authorities.

1. The Requirements of Bulgarian Legislation

1.1. The concept of "tax credit"

The Bulgarian legislator defines tax credit as the amount of tax which registered persons are entitled to deduct from their tax liabilities under the VAT Act. Any person registered under the VAT Act is entitled to this right, provided that one of the following has occurred [1]:

- goods or services are received under taxable delivery;
- a payment has been made prior to the occurrence of the tax event for taxable delivery;
- goods or services have been imported.

1.2. Conditions for occurrence of the right to deduct tax credit [2]:

According to the Bulgarian VAT Act the right of tax credit deduction arises where the following general conditions are present [3]:

- the supplier and recipient/importer are persons registered under the VAT Act;
- the goods or services received are subject to a taxable delivery;
- the goods or services received will be used for the purposes of taxable deliveries made by the recipient;
- the recipient holds a tax document in which the tax is indicated on a separate row;
- the tax has become exigible for the tax payer;
- the right to tax credit deduction must be exercised for the tax period in which the right has arisen, or in one of the subsequent 12 tax periods; this right cannot be exercised on the basis of reference declarations filed after the end of this period;
- the right to tax credit deduction should not be expressly excluded by the law.

1.3. Requirements to the documents relating to supplies

The legislator stipulates that the right to deduct tax credit is conditional upon the possession of an invoice which contains all the elements required by the Act [4]:

1. document name;
2. successive ten-digit number, containing Arabic figures only, based on one or more series depending on the accounting needs of the tax liable person, who identifies the invoice in a unique way;
3. date of issue;
4. name and address of the supplier;
5. identification number of the supplier;
6. name and address of the recipient of the delivery;
7. identification number of the recipient;

8. quantity and type of goods, type of service;
9. date, on which the tax event regarding the delivery has occurred, or date on which payment is received;
10. unit price without tax and tax base of the delivery, as well as any commercial rebates and discounts, in case they are not included in the unit price;
11. tax rate, in case the rate is zero – the ground for its applying, as well as the ground for non-charging a tax;
12. the amount of tax;
13. sum to be paid, where it differs from the amount of the tax base and the tax;
14. circumstances defining the goods as new vehicle – in the event of inter-community delivery of new transport vehicles.

1.4. Under what circumstances can tax documents be annulled?

According to Bulgarian legislation, if the tax base of the delivery changes, this needs to be reflected in the supplier's accounting documents within 5 days of the occurrence of the event – either by issue of a debit notification (where the tax base has increased), or by issue of a credit notification (where the tax base has decreased) [5].

In this case suppliers are obliged to reflect the tax documents (notifications) issued by them in the sales record for the tax period during which they were issued [6].

Recipients are obliged to reflect the debit notifications received by them in the purchase record at the latest by the third tax period following the tax period in which they were issued, but no later than the last tax period referred to in Art. 72, Para. 1 of the VAT Act; credit notifications are to be booked in the purchase record for the tax period during which they were issued [7]. A tax document can be annulled if it was incorrectly prepared or corrected, including when tax was not charged in the invoice/notification although it should have been charged or vice versa – tax was not charged but should have been charged [8].

Where incorrectly prepared or corrected documents are reflected in the accounting registers of the supplier or the recipient, the documents are annulled by drawing up a protocol for each of the parties. The protocol must contain the following information[9]:

1. reason the annulment;
2. number and date of the document being annulled;
3. number and date of the new document issued;
4. signatures of the persons who drafted the protocol for each of the parties.

A protocol cannot be issued if the date of issue of the annulled document is the same as the date of issue of the new document (Art. 81, Para. 4 of the Rules for Implementation of the VAT Act).

The right to deduct tax credit is exercised on the basis of the new tax document issued, provided that the person holds the protocol referred to in Art. 116, Para. 4 of the VAT Act.

1.4. Conditions relating to the timeframe for exercising the right of tax credit deduction

According to Bulgarian tax legislation the right of tax credit deduction arises when the VAT which is subject to deduction becomes exigible.

Persons registered under the VAT Act may exercise their right of tax credit deduction for the tax period during which this right has arisen, or in one of the subsequent 12 tax periods. This right cannot be exercised on the basis of reference declaration filed after the end of the three-month period [10].

1.6. Right of partial tax credit deduction

The legislator states that persons registered under the VAT Act are entitled to deduct partial tax credit with regard to the tax for goods or services which are used for carrying out deliveries, for which such persons have the right to tax credit deduction, as well as with regard to deliveries or activities, for which these persons have no such right [11].

1.7. Corrections of used tax credit

The legislator envisages two types of corrections of used tax credit – increase or reduction.

Corrections of the used tax credit with a view to decreasing it are possible in the following cases:

- amendment of the tax base, cancellation of the delivery, change of the type of delivery or document annulment;
- fully or partially deducted tax credit for goods and services which are subsequently used for exempt deliveries and for deliveries or activities for which right of tax credit deduction is not available;
- free of charge intra-Community;
- fully deducted tax credit for goods and services which are subsequently used both for deliveries for which the right to tax credit is available, and for deliveries or activities for which right of tax credit deduction is not available, and the person is unable to determine what portion of the goods or services is used for deliveries with right of tax credit and for deliveries without right of tax credit;
- destruction, shortfall or discarding goods for which the tax credit was fully or partially deducted upon the purchase or acquisition.

Corrections of the used tax credit with a view to increasing it are possible when the tax credit was partially deducted and subsequently the goods or services are used only for taxable supplies [12].

Despite the detailed mechanism for using tax credit, the Bulgarian VAT legislation does not provide for a mechanism by which suppliers could **adjust the initially invoiced VAT amount** and pass it on to the recipients of the supplies where the VAT in question has been assessed by the tax authorities. Neither does it set out a procedure enabling recipients to deduct the VAT on purchase transactions assessed to their suppliers.

With relation to this a request for a preliminary ruling has been made to the Court of Justice of the EU concerning the interpretation of the principle of the neutrality provided for in Articles 193 and 194 of Council Directive 2006/112/EC in the context of the rules set out in the Bulgarian VAT Act.

2. Judgment of the Court on Case C-111/14 [13] **concerning the right to adjust the initially invoiced VAT amount**

Background

The request for a preliminary ruling relates to a case in which a German entity, GST Service AG, Germany, rendered certain services to its Bulgarian related party. The transactions consisted of supplies of services of technical and consultancy nature, as well as of rent of scaffolding and materials. Considering that the supplier was not established for VAT purposes in Bulgaria, the recipient accounted for the VAT due on the supplies under the reverse-charge mechanism, i.e. it self-charged the tax due and, at the same time, deducted it as an input VAT credit.

During the audit proceedings the tax authorities took the view that during the period in question the German entity had a fixed establishment in Bulgaria for VAT purposes and that the supplies in question were rendered through this establishment. As a result, the authorities registered *ex officio* the supplier for VAT in Bulgaria and assessed VAT liabilities and penalty interest to the German entity for the services rendered to its Bulgarian counter-party. In compliance with the issued audit act the German entity remitted the sums assessed to the Bulgarian state budget.

Under the Bulgarian VAT Act the supplier was not able to adjust the initial invoices and pass on the amount of VAT assessed by the tax authorities to the recipient, since the VAT on the supplies was assessed with a VAT audit act.

The recipient, nevertheless, claimed the VAT amount for refund directly from the tax administration on the basis of the VAT audit act issued to the supplier. This claim for reimbursement filed by the recipient was rejected by the tax authorities as it was not supported by a valid tax document for the purposes of the VAT deduction. Following the rejection of the recipient's claim, the supplier in turn filed a claim for refund of the VAT assessed by the tax authorities following the Bulgarian procedure for refund of overpaid or unduly paid taxes. This

claim was disallowed by the tax authorities as well, on the grounds that the VAT was assessed by means of a valid administrative act and, thus, the tax could not be regarded as undue.

The Judgment of the Court of Justice of the EU (ECJ)

At the outset, the Court of Justice dismissed the possibility that the application of the reverse-charge mechanism by the recipient could relieve the supplier from its obligations as a VAT liable person.

Turning to the central preliminary question, the ECJ found that the refusal to refund the VAT to the supplier is tantamount to the supplier effectively bearing the fiscal burden of the tax, which is contrary to the principle of the neutrality of VAT.

The Court argued that the disallowance of the supplier's claim for refund of the tax was not justified by reasons of ensuring the correct levying and collection of VAT and the prevention of tax evasion, since the risk of any tax loss had been wholly eliminated with the rejection of the recipient's refund claim. Referring to its earlier case-law, the Court stated that where the risk of tax loss had been fully eliminated, the taxpayer is to be allowed to adjust the VAT amount initially invoiced, without this adjustment being dependent on the discretion of the tax authorities.

The implicit conclusion in the reasoning of the Court is that if the Bulgarian legislation provided for an adjustment mechanism in cases where the tax is assessed to the taxpayer by the tax authorities, this unusual situation of the supplier claiming refund of assessed output VAT would not have arisen.

The described judgment of the Court of Justice overcomes the contradictory practice of Bulgarian courts in similar hypotheses.

3. Judgment of the Court in case C 234/11[14] a**nd Judgment of the Court in case C 550/11**[15] **concerning the interpretation of Article 185 of Council Directive 2006/112/EC on the common system of value added tax and the rules regulating the input VAT adjustment under the Bulgarian VAT Act**

Background

The requests for preliminary rulings made to the Court of Justice of the EU in both cases concern cases where the tax authorities found grounds for subsequent adjustments of the input VAT deducted by the taxpayers upon the acquisition of inventories and fixed assets.

3.1. In case **C-234/11** *TETS Haskovo* demolished some of the buildings that it had acquired with the aim of modernizing its thermal power station. The taxpayer argues that no adjustment of the initial VAT deduction is to be performed as the old buildings were demolished in order to create new buildings that would be used for taxable transactions.

3.2. In case **C-550/11** *PIGI* the tax authorities established that there was a shortfall in the taxpayer's stock caused by a theft in the company's premises. The theft was reported by the taxpayer to the police but the perpetrator was not identified. The taxpayer argues that the theft of stock should be viewed as force majeure, as it could not have been foreseen, and therefore no input VAT adjustment is to be made.

In both cases, the arguments put forward by the taxpayers were dismissed by the tax authorities.

The judgements

In its judgements on both cases, the ECJ recalls that the right to deduct VAT is exercised at the time of the purchase. However, if any changes take place in the use of the acquired goods or more broadly in the factors used to determine the VAT amount to be deducted, an adjustment to the initial deduction of VAT is to be subsequently made as provided for in Article 185 (1) of the VAT Directive. In that regard, in both cases, the Court goes on to examine whether or not such a change in the factors has occurred.

In the judgement in case **C-234/11** *TETS Haskovo*, the Court concludes that there is no change in the factors used to determine the initial VAT deduction where buildings are destroyed with the view of modernizing power production facilities. According to the ECJ the acquisition of the buildings and their subsequent destruction should be regarded as a series of linked transactions for the purposes of future taxable transactions.

Although the outcome is positive for the taxpayer, the ruling does not give a clear-cut answer as to whether, under different circumstances, the destruction of property should lead to such change in the factors used in determining the deductible VAT amount. As per Article 185 (2) of the VAT Directive, no adjustment is to be made in the case of destruction or loss of property. The Court, however, does not reach the point of analysing the case from the perspective of the exceptions of Article 185 (2). This leads to the conclusion that adjustments to deductions in the event of destruction of assets will need to be analysed on a case-by-case basis.

In contrast to *TETS Haskovo*, in case **C-550/11** *PIGI* the Court finds that the theft of stock has lead to a change in the factors used in determining the deductible VAT amount – the stolen goods could not be used in the taxable activity of the taxpayer anymore. That is why the Court goes on to examine if, in the circumstances of the case, the exceptions of Article 185 (2) requiring no adjustments should be invoked. One of the general exceptions in this provision concerns the theft of property, duly proved or confirmed. However, a special derogation allows Member States to require adjustments in all cases of theft. On this basis, the ECJ concludes that the Bulgarian State has availed itself of this option and an adjustment to the VAT deduction may be required in the event of theft irrespective of the circumstances surrounding the theft. The Court also makes it clear that the theft is not an occurrence caused by force majeure.

Implications

The main conclusion to be made on the basis of this judgment is that, when analysing whether or not an input VAT adjustment should be performed under the EU rules, taxpayers should first consider if there is a change in the factors used to determine the initial VAT deduction. In *TETS Haskovo* – due to the link of the destruction with the future taxable activity – the Court concludes that no such factor change occurred and stops its analysis there.

In *PIGI* the ECJ finds that a change in the factors determining the VAT deduction took place and, as a next step, proceeds to analyse the exceptions of Article 185 (2) of the VAT Directive. The specific outcome in *PIGI* follows from the fact that it concerns theft and Member States are allowed to require input VAT adjustment in cases of stolen goods. It will remain to be seen in future judgements, for cases where the destruction or loss of the property is caused by different reasons, if the exceptions of Article 185 (2) would allow taxpayers not to make adjustments.

References:

1. Art. 68 (1) Bulgarian VAT Act, VAT State Gazette No. 65/2006 …., No 95/2015
2. http://www.nap.bg/en/page?id=522
3. Art. 68 (2) Bulgarian VAT Act
4. Art. 114 (1) Bulgarian VAT Act
5. Art. 115 Bulgarian VAT Act.
6. Art. 124 (2) Bulgarian VAT Act.
7. Art. 124 (4) Bulgarian VAT Act.
8. Art. 116 (1) (2) (3) Bulgarian VAT Act.
9. Art.116 (4) Bulgarian VAT Act.
10. Art.72 (1) Bulgarian VAT Act.
11. Art.73 (1) Bulgarian VAT Act.
12. Art. 78 and Art. 79 Bulgarian VAT Act.
13. http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=163873&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=92409
14. http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=128648&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=92409
15. http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=128006&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=92409

Steblyuk N.F.
PhD Economics, Associate Professor
Bartko V.I.
Student
Dneprodzerzhinsk State Technical University

FEATURES OF THE TAX BURDEN IN BANKING

Стеблюк Н. Ф.
доцент, кандидат економічних наук
Бартко В. І.
студентка
Дніпродзержинський державний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

The article studies the essence of the tax burden on the banking. Considered methodological support of calculating the tax burden. Determined the tax burden for banks. An optimal method for determining tax burden on banking.

Key words: *tax management, banking, taxes, tax burden, Bank.*

В статті досліджено сутність податкового навантаження на банківську діяльність. Розглянуто методичне забезпечення розрахунку податкового навантаження. Визначено рівень податкового навантаження для комерційного банку. Запропоновано оптимальний метод визначення податкового навантаження на банківську діяльність.

Ключові слова: *податковий менеджмент, банківська діяльність, податки, податкове навантаження, банк.*

На сьогодні існує необхідність у формуванні цілісної та структурованої системи податкового менеджменту банку, удосконаленні його інструментарію, що забезпечить нарощення конкурентних переваг та ефективне функціонування банку. Високе податкове навантаження послаблює конкурентоспроможність банку, а ігнорування податкових ризиків в процесі управління фінансами банку може призвести до суттєвих негативних наслідків як у вигляді витрат за фінансовими санкціями, так і у вигляді втраченої вигоди через прийняття неефективних управлінських рішень. Однак зазначена проблематика не отримала широкого висвітлення серед науковців, що і обумовлює перспективність та актуальність обраної теми.

Над питанням дослідження оподаткування банківської системи працювали Бобкова І. Н., Валюка В. В., О. Василик, В. Геєць, Гусєва О. В., Дзюба А. В., Кузнєцова Л. В., Молодико К. Ю., В. Опарін, Петрова А. Ю., Соколовська А. М., Юрій С. І. та ін. Проблеми податкового навантаження у своїх працях розглядали Проскура К.П., Корнус В.Г., Жукевич О., Майбуров І., Панченко В.І., Левченко О. Н., Кушнірчук Ю. Серед учених, які займались проблемою аналізу податкового навантаження, слід зазначити роботи Амоши О.І., Вишневського В.П., Іванова Ю.Б., Папаіки О.О., Сухаревої Л.О. та інших. Питання податкового навантаження банків ґрунтовно досліджено в працях Сала І.В., Євченко Н.Г.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та методичних рекомендацій щодо визначення оптимальної методики розрахунку податкового навантаження в системі управління банком.

В сучасних умовах нестабільного економічного середовища значення оподаткування для банків посилюється, оскільки воно носить комплексний двоякий і взаємопов'язаний характер. З одного боку, оподаткування впливає як на банки, так і на чистий фінансовий результат їх діяльності. Разом з тим, податкове навантаження через поступове збільшення витрат банків компенсується за рахунок клієнтів - користувачів банківських послуг. З іншого боку, оподаткування банківських клієнтів, хоч і опосередковано, але впливає на ділову активність та банківську діяльність.

Розглянемо динаміку основних показників діяльності на прикладі ПАТ КБ «ПриватБанк» за останні 3 роки (табл.1)

Таблиця 1

Основні показники діяльності банку

Назва показників	Формула	2013	2014	2015	Темп зміни (2014 до 2013), %	Темп зміни (2015 до 2014), %
а) Вихідні дані, тис.грн						
1.Балансовий прибуток	Пб	20 311 621	22 696 359	25 277 041	111,74	111,37
2.Доходи загальні	Дз	25 857 859	33 097 770	27 733 146	128,00	83,79
3.Чистий прибуток	ЧП	1873392	749036	89861	68,33	30,69
4.Середньорічні дохідні активи	Ад	142 548 092	161 338 726	181 362 098	113,18	112,41
5.Середньорічний загальний капітал	Кзаг	20 311 621	22 696 359	25 277 041	111,74	111,37
6.Середньорічний статутний фонд (акціонерний капітал)	Ка	16 352 079	18 100 740	21 256 469	110,69	117,43
7.Загальні витрати	Вз	14 990 937	22 321 141	22 763 229	148,90	101,98
б) Коефіцієнти ефективності						
1.Загальний рівень рентабельності	К1=Пб/Дз	79	69	91	-10	23
2. Рентабельність активів	К2=ЧП/А	1	0,67	0,17	-0,27	-0,50
3.Рентабельність дохідних активів	К3=ЧП/Ад	1,4	8,5	2,3	7,1	-6,2
4. Рентабельність загального капіталу,%	К4=ЧП/Кзаг	9,9	6,1	1,7	-3,9	-4,4
5. Рентабельність статутного фонду (акціонерного капіталу), %	К5=ЧП/Ка	12,3	7,6	2,0	-4,7	-5,6
6. Рентабельність діяльності по витратах, %	К6=ЧП/Вз	13,4	6,2	1,9	-7,3	-4,3

**складено авторами за даними [8]*

Як свідчать дані, наведені в розрахунковій таблиці 1, загальний рівень рентабельності , показуючи розмір балансового прибутку на 1 грн доходу (він досяг рівня 79 коп. на 2013 р, 69 коп. за 2014 р і 91 коп. за 2015 р), водночас характеризує, що структура доходів, яка склалася, забезпечує тенденцію до зростання прибутку й відображає ефективність наданих послуг і здійснюваних банківських послуг.

Рентабельність за чистим прибутком, передусім дохідних активів, яка характеризує рівень окупності ним, за три роки знизилась з 8,5% до 2,3% за результатом 2015 р. Це могло статися і через послаблення кредитної активності, що підтверджується скороченням середньорічної видачі кредитів.

Рентабельність діяльності банку за витратами є головним показником, що узагальнює його діяльність, бо тільки рівень витрат і доходів формують як рівень валового, так і чистого прибутку. Усі інші показники рентабельності є похідними, і їх визначення можливе лише тоді, коли на основі доходів і витрат отриманий прибуток.

Враховуючи, що банк останні роки працює не досить стабільно, так як рентабельність постійно знижується, то можна відзначити, що податкоспроможність банків буде падати, що спричинить суттєве скорочення податкових надходжень від банківського сектора.

Податкове навантаження на банки є наслідком податкової політики держави. Ефективність податкової політики знаходиться в прямій залежності від відповідності системи оподаткування економічній ситуації в країні. Оптимально побудована податкова система повинна не тільки забезпечувати фінансовими ресурсами потреби держави, але й не

знижувати стимули банку до пошуку шляхів підвищення ефективності та прибутковості своєї діяльності. Тому показник податкового навантаження є достатньо серйозним вимірником якості та ефективності оподаткування банківської системи.

Варто відзначити, що існують різні підходи до визначення рівня податкового навантаження на банківську діяльність (табл.2).

Аналіз даних методів засвічує, що як правило, розрахунок цього показника проводиться шляхом віднесення суми всіх нарахованих податків і податкових платежів до певного економічного показника і не дають можливості об'єктивно оцінити податкове навантаження на банк.

Таблиця 2

Методики розрахунку податкового навантаження для банків

Джерело:[2]

Методика	Алгоритм розрахунку	Умовні позначення	2013р.	2014р.	2015р.
Податкова віддача з податку на прибуток банківських установ (Методика ДПС України)[4]	ПВБ = НСПП / ВД · 100%	де ПВБ – податкова віддача банку; НСПП – нарахована сума податку на прибуток банку (рядок 12 декларації з податку на прибуток банку); ВД – валовий дохід (рядок 03)	13,83	23,15	16,63
Загальний рівень податкових вилучень для банку[5]	ПН = (Д-В)/ПР)-1	Д – всі доходи банку: В – всі витрати банку; Пр – прибуток банку до оподаткування	-0,07	0,19	1,18
Методика М.Литвина[6]	T = ST / TY · 100%	ST – сума сплачених податків; TY – розмір джерела сплати податків	4,17	3,9	1,2
І. В. Сала та Н. Г. Євченко[7]	$ПН = \frac{ВП}{ФР} x100$	*ПН – податкове навантаження з податку на прибуток банку;* *ВП – витрати на податок на прибуток;* ФР – прибуток банку до оподаткування	16,65	29,83	43,87

Так, податкова віддача з податку на прибуток банківських установ (Методика ДПС України) має можливість отримання рівня податкового навантаження (ПН), але тільки за одним основним податком, який сплачує банк. Недоліком даної методики є те, що рівень ПН оцінюється тільки за податком на прибуток і не враховуються інші податки, які впливають на діяльність банку. Також розрахунок не дає точного уявлення щодо рівня ПН, яке виникає в банку при виконанні ролі податкового посередника [4].

Також, методика визначення загального рівня податкових вилучень для банку показує, якою мірою податки, що сплачуються за рахунок фінансових результатів, впливають на зниження загальної величини прибутку банку. Отриманий показник податкового навантаження дозволить порівняти податковий тиск на банківський сектор економіки з іншими галузями і зробити висновки про якість використання державою податкових важелів регулювання банківської діяльності та оцінити ефективність оподаткування банківської системи в цілому [5].

За методикою М. Литвина передбачається врахування всіх податків і джерел сплати, які сплачує установа, але не враховує рівень доходності, а отже, не є можливим виявити точний рівень ПН [6].

Методика І. В. Сала та Н. Г. Євченко показує питому вагу податку в обсязі фінансового результату банку. Даний показник показує, яка частина грошових коштів банку відволікається на погашення його податкових зобов'язань [7].

У зв'язку з обмеженим доступом до даних податкової звітності банків, розрахунки податкового навантаження було проведено за методикою, яка наведена у роботі науковців І. В. Сала та Н. Г. Євченко [7], за даними фінансової звітності. При цьому, необхідно враховувати, що ставка податку на прибуток є визначальним фактором визначення рівня податкового навантаження. Останнє дозволяє визначити питому вагу податку в обсязі фінансового результату банку (табл.3).

Таблиця 3

Розрахунок податкового навантаження ПАТ КБ «Приватбанк» за період 2011-2015 рр.

Рік	Прибуток (збиток) до оподаткування	Сума податку на прибуток, тис. грн	Податкове навантаження, %
2011	1571572	145756	9,27
2012	1794644	261884	14,59
2013	2226185	370670	16,65
2014	1067462	318426	29,83
2015	160100	70239	43,87

Джерело: розроблено авторами за даними [8]

При визначенні оптимального податкового навантаження на комерційні банки необхідно враховувати світовий досвід оподаткування, який показує, що максимально допустимий рівень становить 30-40% доходу.

З таблиці 3 видно, що податкове навантаження з податку на прибуток ПАТ КБ «ПриватБанка» у 2015 році складає 43,87% і це означає, що в банку починається процес скорочення заощаджень, зникають стимули до підприємницької ініціативи та розширення діяльності.

Банківські установи окрім податку на прибуток сплачують також податок на землю, податок на додану вартість, єдиний соціальний внесок, податок за першу реєстрацію транспортного засобу, які суттєво збільшують податкове навантаження на банківські установи. Можна стверджувати, що зміни в механізмі оподаткування податком в плані рівня податкового навантаження є позитивними для банку, але на фоні загальної складної ситуації в банківському секторі очікувано призведуть до прискорення падіння податкових надходжень до бюджету.

Отже, результатом податкового менеджменту як процесу є забезпечення оптимального співвідношення податкового навантаження з показниками діяльності банку відповідно до цілей і завдань діяльності банку. На підставі аналізу і систематизації теоретичних і методичних основ податкового менеджменту з'ясовано, що здійснення податкової діяльності банку повинно забезпечувати не стільки мінімізацію податкового навантаження, скільки підвищення ефективності функціонування банку в цілому, враховуючи його цілі та завдання. На основі методики І. В. Сала та Н. Г. Євченко досліджено, що розраховані показники дають змогу оцінити рівень податкового навантаження, а також зробити висновки щодо його впливу на ефективність діяльності банку. Показником, з яким доцільно співставляти податкові платежі банку, має бути фінансовий результат банку до оподаткування, оскільки, по-перше, він враховує всі види банківських доходів і витрат: процентні доходи та витрати банку, комісійні, торгівельні та інші доходи та витрати. По-друге, фінансовий результат банку до оподаткування – це не тільки кінцевий результат діяльності банку, але й база оподаткування основним податком, який сплачує банк,– податком на прибуток підприємств.

Таким чином, визначення показників рівня податкового навантаження на банківську діяльність необхідно провадити для коректного аналізу впливу на рівень податкового навантаження всіх елементів податкової бази, для аналізу впливу фінансових показників на рівень податкового навантаження, а також впливу рівня податкового навантаження на ефективність управління банком.

Література:

1. Джуринська О. С. Податкове навантаження: сутність та напрями зміщення [Електронний ресурс] / О. С. Джуринська // Матер. конф. «Науковий простір Європи». – Польща : Вид-во Освіта і наука ТОВ, 2014. – Режим доступу:http://www.rusnauka.com/11_NPE_2014/Economics/3_166406.doc.htm

2. Кирова Е. Методология определения налоговой нагрузки на хозяйствующие субьекты / Е.Кирова // Финансы.–1998. -№ 9.
3. Лєонов С.В. Податкове регулювання банківської діяльності : дис. канд. екон. наук/ С.В. Лєонов. – К., 2013. – 204 с.
4. Наказ ДПА України . "Про затвердження методичних рекомендацій щодо складання плану – графіка проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання" від 27.06.2012р. №553
5. Жежера М. Визначення міри податкового тягаря і його впливу на фінансовий стан підприємств/ М. Жежера // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. - № 9.
6. Литвин М. Налоговая нагрузка и экономические интересы предприятия/ М. Литвин //Финансы. – 1998. - № 5.
7. Сало, І.В. Податковий менеджмент у банку [Текст] : монографія / І.В. Сало, Н.Г. Євченко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 187 с.
8. ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.privatbank.ua.

Bilyk O.I.
PhD in Economics, associate professor
Karkovska V.J.
PhD in Economics
Hymych O.V.
PhD in Economics
National University "Lvivs'ka Polytechnic", Ukraine

CONDITIONS OF PROVIDING FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF PARA-BANKING FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE

Білик О.І
кандидат економічних наук, доцент
Карковська В.Я.
кандидат економічних наук
Химич О.В.
кандидат економічних наук
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІНСТИТУТІВ ПАРАБАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Role and place of non-banking financial system of Ukraine are grounded within ensuring of stable functioning of real sector of economy, identified the major factors influencing on the level of financial and economic safety of non-banking sector institutions and proved the directions of ensuring of development of areas of para-banking system in the structure of the financial system and improve its financial and economic security.

Keywords: *non-banking system, financial and economic security, investment resources, para-banking system reliability, deposits guarantee.*

Обґрунтовано місце і роль парабанківської системи України у забезпеченні сталого функціонування реального сектору економіки, виявлено основні фактори впливу на рівень фінансово-економічної безпеки інститутів небанківського сектору та обґрунтовано напрямки забезпечення розвитку діяльності парабанківської системи у структурі фінансової системи та підвищення рівня її фінансово-економічної безпеки.

Ключові слова: *парабанківська система, фінансово-економічна безпека, інвестиційні ресурси, надійність парабанківської системи, гарантування вкладів.*

Сучасний стан фінансово-економічної системи України вимагає дієвих методів забезпечення фінансово-економічної системи на макроекономічному рівні. У загальній фінансово-кредитній системі чільне місце займають парабанківські інститути, до яких належить страхові організації, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, компанії з управління активами, інвестиційні фонди, кредитні спілки. Саме парабанківські посередники створюють основу венчурного капіталу, залучаючи кошти фізичних і юридичних осіб шляхом надання певного спектру послуг. Трансформаційні процеси, які відбуваються за участю зазначених інституцій, значною мірою впливають на посилення фінансово-економічної безпеки держави. Диверсифікація залучених парабанківськими

інститутами активів дозволяє забезпечити якісне функціонування реального сектору економіки. Проте негативний вплив політичної ситуації в Україні, валютні коливання, нестійке економічне становище України на міжнародній арені, відсутність чітких норм пруденційного нагляду значною мірою похитнули довіру потенційних внутрішніх і зовнішніх інвесторів.

Вагомий внесок у дослідженні питання забезпечення фінансово-економічної безпеки здійснили такі науковці, як: Л. Абалкін, О.Барановський, І.Бланк, Л.Біркен, І. Бінько, М.Білик, З. Варналій, Т. Васильців, В. Геєць, В. Гросул, О.Грунін, О. Драган, А. Єрмошенко, А. Козаченко, А. Лазарев, А. Ляшенко, І. Мойсеєнко, В. Мунтіян, О.Новикова, Н. Подольчак, В.Пономарьов,В. Сенчагов, В. Шликов, Й. Шумпетер, Б. Ярема та багато інших. Свій науковий доробок у сфері вивчення питань функціонування пара банківської системи здійснили: А.Базилюк, О. Бандурка, В. Білоуса, В.Гейц, С. Коваленко, А. Мороз, К. Макафі, В. Міщенко, С. Науменкова, М. Ніколаєва, І. Лютий, Р. Петерсон, В.Рутгайзер , С. Руледж, С.Янсен. та інші.

У сучасних умовах мало дослідженим залишається розроблення системи заходів щодо активізації діяльності небанківського сектора фінансової системи України та забезпечення належного рівня його фінансово-економічної безпеки, що й актуалізувало необхідність пошуку наукового рішення зазначеної проблематики.

Метою статті є обґрунтування шляхів удосконалення фінансово-економічної безпеки вітчизняної парабанківської системи у сучасних економіко-політичних умовах.

Основою діяльності кредитних та інвестиційних інститутів є обсяги залучених коштів. Проте негативна політична, економічна, фінансова ситуація, яка склалася в Україні негативно вплинула на сферу парабанківського сектора. Основними причинами цієї ситуації стали зменшення платоспроможності фізичних осіб, кризовий фінансовий стан юридичних осіб, обмежені напрямки диверсифікації коштів, загальне зменшення довіри до зазначених інститутів.

На сьогодні у сфері забезпечення фінансово-економічної безпеки гостро постає питання визначення рівня надійності інститутів небанківського сектора. Так, важливим є дослідження детермінації поняття «фінансова надійність».

Розвиток парабанківського сектора залежить від виконання ними соціально-економічної функцій:

1. залучення коштів фізичних і юридичних коштів, формуючи у такий спосіб інвестиційні ресурси;
2. розміщення залучених активів у ліквідні фінансові інструменти, що значною мірою сприяє розвитку фінансово та реального секторів економіки, сприяючи у такий спосіб оновленню основних фондів, розширенню виробництва, формуванню банківських активів і т.д. метою такого розміщення коштів є отримання прибутків у формі дивідендів;
3. забезпечення виплати дивідендів та примноження капіталу юридичних і фізичних осіб (інвесторів), забезпечення виплат страхових сум при настанні відповідних страхових випадків та виплата пенсій(у системі довготермінового страхування та недержавних пенсійних фондів)

Забезпечення здійснення зазначених функцій ускладнюється такими чинниками, як наявність великого спектру ризиків макро- та мікросередовища, а також і тим, що деякі фінансово-кредитні інститути небанківського сектора здійснюють свою діяльність за рахунок вхідних потоків, які трансформуються протягом тривалого часу у вихідні потоки, тобто мають довготривалий характер(страхові організації, недержавні пенсійні фонди,деякі напрямки диверсифікації активів інститутів спільного інвестування та компаній з управління активами). Саме така специфіка потребує гарантій та певного рівня фінансово-економічної безпеки щодо виконання ними всіх своїх зобов'язань перед інвесторами, вкладниками та учасниками у майбутньому. Виникає потреба в забезпеченні і визначенні їхньої надійності. Окрім того, поняття фінансової надійності та фінансової стійкості потребує фундаментального обґрунтування, особливо у контексті забезпечення фінансово-економічної

безпеки небанківського сектора в умовах ринкового середовища України.

Характеристика надійності системи включає у себе два підходи : кількісний та якісний. Кількісний підхід до оцінювання фінансової стійкості господарюючого суб'єкта ґрунтується на розрахунку різних коефіцієнтів і показників, що дають змогу, на основі прирівнювання розрахованого значення до еталонного, охарактеризувати той чи інший аспект діяльності. Основою для цього є форми бухгалтерської звітності, насамперед бухгалтерські баланси та звіти про фінансовий результат. Якісний підхід дає змогу передбачити комплексне вивчення досліджуваної організації (з урахуванням її організаційно-правової форми, статусу, цілей та специфіки діяльності, стадії життєвого циклу).

Надійність можливо характеризувати також як комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють деяку цілісність, або сукупність об'єктів, що знаходяться у взаємодії [1, с. 86]. Таким чином можна розмежувати поняття «фінансова стійкість» та «фінансова надійність». Деякі науковці, зокрема О.Д Вовчак ототожнюють поняття «фінансова стійкість» та «фінансова надійність», трактуючи його як здатність до виконання всіх своїх зобов'язань і виділяючи такі ознаки, як наявність фінансових ресурсів для здійснення своєї діяльності та платоспроможність [2, с.398]. Тому можна розмежувати зазначені поняття (табл.1)

Таблиця 1

Наукові підходи до трактування поняття «фінансова надійність» та «фінансова стійкість»

№ з/п	Автор	Твердження
1	**2**	**3**
		Фінансова надійність
1.	Український тлумачний словник [3, с.432]	Властивість об'єкта зберігати в часі і в установлених межах значення всіх параметрів
2.	Половко А.М. [4, с. 35]	Двоїстий підхід до поняття «надійність»: елементний (надійність системи характеризувалася надійністю всіх її елементів) та функціональний (надійність системи характеризували за структурою функцій, а її показником виступає ймовірність досягнення мети)
3.	Бобришев А.М. [5, с. 10]	Комплексний підхід будь-якого об'єкта, який полягає у здатності виконувати задані функції, зберігаючи його характеристики в певних межах
6.	Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.М [6, с. 25].	Це кількісне оцінення основних параметрів діяльності комерційного банку, а більше – його суб'єктивна характеристикою з боку певних соціальних груп (клієнтів, партнерів та службовців), упевненість цих суб'єктів у тому, що банк виконає всі зобов'язання
		Фінансова стійкість
7.	Український тлумачний словник 3, с.321]	Здатність об'єкта, системи, виведеної зі стійкого стану, самостійно повертатися в цей стан
9.	Лісовий А.В. [7]	Дослідження здатності мобілізувати фінансові ресурси та використання їх у напрямку, який забезпечить економічне зростання
10.	Ващенко Л.О.[8]	Кількість якісних і кількісних ресурсів, яка б забезпечувала досягнення мети
11.	Дзюблюк О.В., Михайлюк Р.М. [6, с. 42].	Якісна характеристика фінансового стану суб'єкта господарювання, який відзначається стабільністю, достатністю та збалансованістю фінансових ресурсів
12.	БазилевичВ.Д. [9, с. 479]	Такий майновий і фінансовий стан організації, за якого величина й структура власних і прирівняних до них коштів, що є наслідком удосконалення процесу діяльності забезпечують у будь-який момент часу певний рівень платоспроможності
Фінансово-економічна безпека		
13.	Подольчак Н.Ю., Карковська В.Я. [10, с.6]	Стан і здатність фінансово-економічної системи протистояти небезпеці руйнування її оргструктури і статусу, а також перешкодам у досягненні цілей розвитку
14.	Столбов В.Ф., Шаповал Г.М. [11]	Стан захищеності його ресурсів та інтелектуального потенціалу від наявних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування, який характеризується високими фінансовими показниками діяльності та перспективою економічного розвитку в майбутньому
15.	Іващенко О.В., Четвєрікова П.М [12]	Результат комплексу складових, орієнтованих на усунення фінансово-економічних загроз функціонування та розвитку підприємства і забезпечення його фінансової стійкості й незалежності, високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, оптимальності та ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів
16.	Трухан О.Л., Кокнаєва М.О. [14]	Фінансово-економічна безпека підприємства трактується одночасно з двох позицій – статичної (як результат діяльності підприємства на певну дату) та динамічної (розвиток підприємства в умовах фінансово-економічної безпеки у короткостроковій та довгостроковій перспективі

О.В. Дзюблюк та Р.М. Михайлюк розкривають поняття надійності як якісну характеристику фінансового стану суб'єкта господарювання, який відзначається стабільністю, достатністю та збалансованістю фінансових ресурсів. Також цими науковцями охарактеризовано поняття «надійність» у межах таких ознак: 1) реалізація суб'єктом господарювання своїх функцій, незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів; 2) наявність оперативного та якісного обслуговування клієнтів; 3) виконання зобов'язань; 4) власного розвитку в умовах ризику [6, с. 42].

Таблиця 2

Система оцінювання стану фінансово-економічної безпеки інститутів парабанківської системи України

Позиція	Напрямки	Засоби	поняття		
Здійснення оцінювання стану фінансово-економічної безпеки з позиції конкретного інституту парабанківської системи	Дослідження компаній-конкурентів з метою визначення місця компанії у системі небанківського сектора та конкретного ринку	– маркетингове дослідження ринку; - швидке реагування щодо конкретних законодавчих вимог у сфері діяльності конкретного інституту шляхом моніторингу відповідної літератури, інтернет-ресурсів, отримання фахових консультацій – дослідження думки спеціалістів, науковців, законотворців через соціальні мережі, спеціалізовані форуми, сайти, семінари, конференції, тренінги.	Фінансова стійкість	Надійність	Фінансово економічна безпека
	Оцінювання фінансового стану і фінансового забезпечення	- ведення бухгалтерського, податкового обліку операцій відповідно до чинного законодавства; - проходження аудиторських перевірок; - оцінювання ефективності діяльності; - розрахунок фінансових показників, порівняння їх з нормативними та дослідження їх динаміки; - визначення чинників впливу на результати діяльності			
	Адаптація компанії до сучасних вимог ринку	– впровадження новітніх технологій управління інвестиційними проектами; – оцінення інтелектуальної складової фахівців компанії, впровадження новітніх технологій у системі управління кадрами -оцінювання ефективності інформаційної політики компанії			
	Оцінювання рівня силової безпеки	-проведення оцінювання фірм – надавачів послуг з охорони приміщень; -розрахунок економічної ефективності мангового страхування; - оцінювання систем сек'юритизації.			
Здійснення оцінювання стану фінансово-економічної безпеки інституту парабанківської системи з точки зору його працівників	Формування "ідеальної" матриці компетенцій, зрозумілої фахівцю	– розробка та впровадження кар'єрної політики; атестація персоналу; - розробка системи KPI (ключові́ пока́зники ефекти́вності (англ. Key Performance Indicators, KPI) фінансова та нефінансова система оцінки, яка допомагає організації визначити досягнення стратегічних цілей.; – преміювання, ротація[14].		Фінансова надійність	
Здійснення оцінювання стану фінансово-економічної безпеки інституту парабанківської системи з точки зору їхніх клієнтів	Формування рішення про здійснення вкладень у конкретний інститут парабанківської системи	- отримання інформації про динаміку фінансових показників, інвестиційної політики, інформаційної політики конкретного елементу небанківського сектора економіки; - аналізування репутації конкретної компанії, відгуки про неї, історію її заснування; - аналізування « доступності» послуг компанії.	-		

Таким чином, фінансова надійність − це властивість, яка включає більш ширший спектр факторів. Наприклад, фактори зовнішнього середовища (соціально-економічний стан держави, рівень державного регулювання, наявність законодавчої бази, політична ситуація, інвестиційний клімат, стан фінансового ринку тощо); та внутрішнього середовища (продуктивність роботи; обраної інвестиційної політики, ефективність інвестиційної політики, рівень інформаційної політики, рівень обслуговування інвесторів, вкладників та учасників тощо).

Загалом фінансова стійкість та фінансова надійність створюють поняття фінансово-економічної безпеки підприємства, під якою слід розуміти комплекс взаємопов‘язаних елементів, що забезпечують результативний стан діяльності інститутів парабанківської системи, їхній розвиток і визначає напрямки розвитку системи загалом. До елементів, які є визначальними при формуванні фінансово-економічної безпеки небанківських установ та організацій на мікро рівні, належать інформаційна політика, кадрова політика, фінансово-інвестиційна політика, матеріально-технічне забезпечення, силова безпека. Але, враховуючи особливості діяльності зазначених інституцій, забезпечення їхньої фінансово-економічної безпеки прямолінійно залежить від факторів зовнішнього середовища. На сьогодні важливим є забезпечення довіри до інститутів, які мають у своїй діяльності інвестиційну складу. З цією метою інститути парабнаківської системи мають здійснювати оцінювання рівня власної фінансово-економічної безпеки. Таке оцінювання повинно здійснюватися на внутрішньому рівні, щоб усунути можливі загрози фінансово-економічній безпеці саме із середини компанії. Важливим чинником оцінювання стану фінансово-економічної безпеки є розмежування позицій об‘єктів та суб‘єктів оцінювання (табл.2).

Отже, інститути парабанківської системи, здійснюючи своєчасний моніторинг фінансово-економічної безпеки, матимуть можливість усунути ряд загроз. Звичайно, що у своїй діяльності вони матимуть змогу впливати лише на дві перші позиції, які зазначені у таблиці 2.

З метою мінімізації загроз зовнішнього середовища необхідними є ряд регуляторних заходів щодо стабілізації політичної і економічної ситуації в України. Попри це для активізації ринку небанківських послуг, можливим є створення фондів гарантування вкладів, що дозволить забезпечити надійність конкретного фінансово-кредитного інституту парабанківської системи.

Продемонструємо впровадження зазначеного елемента на прикладі діяльності недержавного пенсійного фонду(НПФ), оскільки НПФ – це система взаємопов’язаних суб’єктів фінансового ринку (адміністратор, зберігач КУА). Ця міра, на наш погляд, має позитивно впливати на зростання довіри населення і фінансову надійність недержавних пенсійних фондів.

Слід зазначити, що у періодичній літературі висловлюють думки, що у випадку впровадження ще і Фонду гарантування внесків витрати НПФ і КУА зростуть,а це призведе до зменшення пенсійних накопичень. Тим не менше, це не повинно відбутися однозначно, тому що НПФ могли б перераховувати страховий резерв, у відповідну структуру. Окрім того, в подальшому передбачається зменшення рівня відсотка, відповідно до якого виплачується винагорода КУА, зберігачеві та адміністратору.

Отже, з метою підвищення довіри громадян до інститутів небанківського сектора, розвитку їх як соціальних інститутів, ми вважаємо за необхідне посилити державне регулювання в цій галузі, що полягає у необхідності введення визначення фінансової надійності НПФ та її відповідності законодавчо встановленим нормативам, зокрема, формування державної структури страхування пенсійних коштів громадян.

Ще одним заходом щодо активізації споживання послуг небанківських інститутів є обов‘язкове і масове підвищення фінансової грамотності населення.

Вибір варіантів вкладення коштів у небанківські інститути вимагає знань щодо особливостей їхньої діяльності. Проте у сучасних умовах вітчизняна фінансова система є банкоцентричною, що значною мірою уповільнює розвиток інших фінансово-кредитних

установ. Саме побудова прозорої інформаційної політики дозволить розширити знання про зазначені інститути.

Таким чином, серед основних заходів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки інститутів небанківського сектору необхідно відзначити наступні:

- безперервний моніторинг стану фінансово-економічної безпеки в середині компанії із врахуванням різних позицій;
- розробка і впровадження чіткої інформаційної політики;
- стимулювання розвитку фінансової грамотності населення;
- розроблення системи заходів щодо стабілізації фінансового ринку, зміцнення національної валюти;
- підтримання створення незалежних брокерських компаній, які б надавали послуги з підбору конкретних інститутів парабанківської системи;
- створення відповідних фондів гарантування виплат;
- удосконалення податкового регулювання діяльності інститутів парабанківської системи;
- інші.

Підсумовуючи викладене вище, слід зауважити, що великою мірою стан фінансово-економічної безпеки інститутів парабанківської системи залежить від факторів зовнішнього впливу. Тому на сьогодні для зміцнення вітчизняної фінансової системи необхідним є проведення комплексного реформування, яке стосуватиметься кожного її елементу. Проте, сучасний кризовий стан України, окрім значних негативних наслідків, забезпечуватиме і санаційний ефект: на ринку залишається лише компанії з високим рівнем фінансової стійкості, надійності та безпеки, що забезпечить розвиток системи вцілому. Конкретизація заходів щодо усунення загроз, спричинених зовнішніми чинниками є перспективним напрямком подальших досліджень.

Література:

1. Лившиц В.Н., Макроэкономические теории, реальные инвестиции и государственная российская экономическая політика/ В.Н. Лившиц,. С.В. Лившиц. – М.: Изд– во ЛКИ, 2008. – 248 с.
2. Вовчак О.Д. Страхування: Навчальний посібник/ Вовчак О.Д. – Львів: «Новий світ –2000», 2004.– 480 с
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. В.Т. Бусел]. – К: ВТФ «Перун», 2005. – 928с.
4. Половко А.М. Основы теории надёжности / А.М. Половко, С.В. Гуров. – СПб.: БХВ–Петербург, 2006 – 704 с. – (2–е изд. перераб. и доп.)
5. Бобрышев А.М. Надежность в экономических решениях: показатели и методы измерения: [моногр.]./А.М. Бобришев. – СПб. – 1997. – 170 с.
6. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: [моногр.] / О.В. Дзюблюк, Р.М. Михайлюк – Тернопіль, 2009р. – 316с.
7. Лісовий А.В. Аналіз фінансових ресурсів як базис формування фінансового потенціалу / А.В. Лісовий, І.І. Чуницька // Бізнес Навігатор. – 2010. – Спецвип. 21. – С. 96–101., с. 96
8. Ващенко Л.О. Інформаційне та методичне забезпечення аналізу фінансового стану. підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / Л.О. Ващенко; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України, 2005. – 20 с.
9. Страхування: [підручник / ред. В.Д. Базилевич]. – К.: Знання, 2008. – 1019 с.
10. Подольчак Н.Ю.Організація та управління системою фінансово-економічної безпеки: навч. посібник / Н.Ю.Подольчак, В.Я.Карковська .-Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014.-268с.
11. Столбов В.Ф., Шаповал Г.М. Особливості управління системою фінансово-економічної безпеки будівельних підприємств / В.Ф.Столбов, Г.М.Шаповал // Комунальне господарство міст. Науково-технічний збірник.- 2013.- №111.- с.103-108.
12. .Іващенко О.В., Четвєріков П.М. Система фінансово-економічної безпеки підприємства / О.В.Іващенко, П.М.Четвєріков.- [Електронний ресурс].- режим доступу:http.www.sword.com.index/2012.
13. Трухан О.Л. Наукова інтерпретація функцій стратегічного управління підприємствами/ О.Л. Трухан // Вісник Хмельницького національного університету / Економічні науки.– 2010. – № 1. – Т. 2. – С. 29–35.
14. Петрачкова О. Л. Моделювання процесів рефлексивного управління механізмами формування попиту на продукцію підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. “Математичні методи, моделі і інформаційні системи в економіці” / О. Л. Петрачкова; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2007. – 20 с.

Dubovyk O.J.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Odessa National Economic University, Ukraine

THE DIRECTIONS OF TAX REFORM IN UKRAINE

Дубовик О.Ю.
к.е.н., доцент
Одеський національний економічний університет, Україна

ВЕКТОРИ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

In the article the necessity of realization of tax reform is explained. The analysis of tax legislation changes has been carried out, which will contribute to speeding up the European integration.
Keywords: *tax reform, budget, tax system*

У статті обґрунтовано необхідність здійснення податкової реформи в Україні. Проведено аналіз останніх змін податкового законодавства, які будуть сприяти прискоренню євроінтеграції.
Ключові слова: *податкова реформа, бюджет, податкова система*

Для функціонування держави, виконання нею відповідних функцій органи державної влади й управління повинні мати у своєму розпорядженні необхідні фінансові ресурси. Однак рівень покриття доходами видатків бюджету, тобто його фіскальна ефективність, в Україні досить низький. І за останні роки він має тенденцію до зменшення (табл. 1).

Економіка України має за мету поступову інтеграцію до європейських структур, де фіскальна ефективність бюджету висока і дорівнює 100 %. Тобто в Україні існує нагальна потреба у зростанні доходної бази бюджету.

На сьогодні податки – основне джерело наповнення бюджету держави. Вони складають більше 80 % доходів зведеного бюджету України. Але їх доля у ВВП поступово знижується. Розрив з країнами-членами Євросоюзу сягає більше 15 %, де найнижчий показник спостерігається у Румунії (26,9 %), а найвищий – у Франції (45,5 %) [1, с. 106].

Таблиця 1

Фіскальні показники функціонування економіки України та країн Євросоюзу, % [1, с. 106; 2; 3]

Показник		Країна	Роки			
			2011	2012	2013	2014
Фіскальна ефективність бюджету		Україна	95,6	90,5	87,5	87,2
		ЄС	100,5	100,6	100,7	101,0
Доля податків у ВВП		Україна	25,7	25,6	24,4	23,5
		ЄС	38,0	38,7	39,0	39,1
Темпи росту	доходів бюджету	Україна	126,7	111,8	102,3	102,9
	видатків бюджету		110,3	118,1	102,7	103,3
	ВВП		120,3	108,2	103,1	107,9
	доходів бюджету	ЄС	101,7	107,3	107,1	96,3
	видатків бюджету		105,9	107,2	107,1	96,0
	ВВП		103,0	101,9	99,1	102,8

Одним з найважливіших показників, що характеризують ефективність податкової системи, є коефіцієнт еластичності податків. Він показує, на скільки відсотків змінюються податкові надходження при зміні ВВП на 1 %. Податкову систему вважають еластичною, якщо коефіцієнт еластичності податків вищий за 1. Динаміка цього коефіцієнту в Україні свідчить про нееластичність податкової системи у 2013-2014 рр., коли збільшення ВВП на 1 % відбувалося при зменшенні податкових надходжень на 5 і 4 % відповідно (рис. 1).

Це явище є негативним і обумовлене насамперед нераціональною структурою податкової системи, нестабільністю податкової політики держави та відсутністю її регулюючого впливу на економіку. Визначальним у коливаннях показника еластичності податків є постійне зростання видатків держави, темпи росту яких перевищують аналогічний показник доходів бюджету, а іноді і ВВП (табл. 1). Таким чином, існуюча податкова система несправедлива і нестабільна як для бізнесу, так і для економіки в цілому. Вона сприяє

корупції через свою складність і заважає створенню робочих місць. Вона неефективна, адже сприяє ухиляння від сплати податків і створює проблеми для бюджету. Все це зумовило проведення чергового етапу податкової реформи у нашій країні.

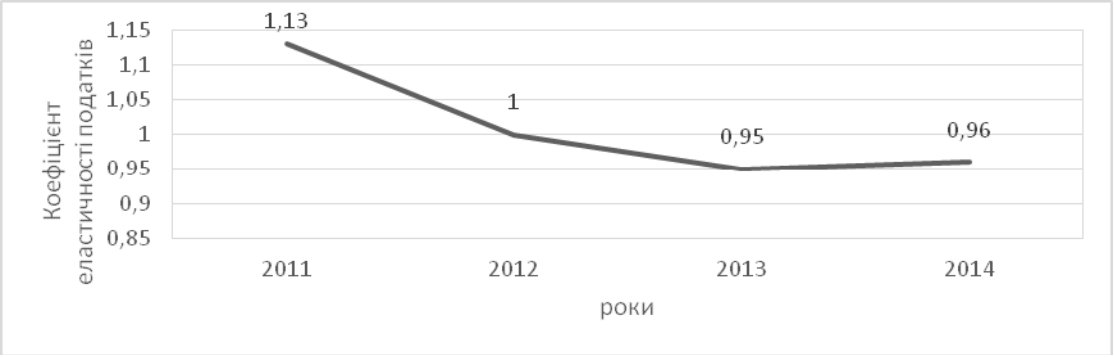

Рис. 1. Динаміка коефіцієнту еластичності податків в Україні [3]

Податкова реформа в Україні, що відбувається зараз, має за мету досягнення наступних цілей: полегшення ведення бізнесу, зменшення фіскального навантаження, у тому числі на фонд оплати праці, зменшення обсягу податкової звітності, скасування неефективних податків і зборів, зниження рівня корупції. Вона повинна бути системною та носити комплексний характер. Завдяки податковій реформі державний бюджет 2016 року може уникнути дефіциту у 68 млрд. грн. Водночас зміни допоможуть Україні не відхилятися від курсу програми реформ Міжнародного валютного фонду.

Податкова реформа має вирішити такі основні завдання:

- збалансування податкового тиску на різні категорії платників податків;
- узгодженість податкового законодавства з нормами законодавства інших галузей права;
- прозорість причинно-наслідкових механізмів оподаткування;
- прозорість адміністрування податків;
- уніфікація бухгалтерського та податкового обліку;
- розширення бази оподаткування за рахунок поширення реального податкового тягаря на сфери, в яких найбільше практикується ухилення від оподаткування;
- створення загального податкового режиму з країнами Євросоюзу в інтересах формування єдиного ринку;
- забезпечення доходів бюджетів різного рівня;
- вирівнювання умов оподаткування за рахунок скорочення кількості податкових пільг;
- підвищення інвестиційної привабливості економіки країни тощо.

Ефективна реалізація цих завдань потребує внесення кардинальних змін у чинну систему оподаткування. Розглянемо основні новації податкового законодавства України у 2016 році.

Суттєві та неоднозначні зміни торкнулися сільськогосподарських товаровиробників. Україна виконала взяті на себе зобов'язання зі скасування спеціального режиму з ПДВ, закріплені у меморандумі з Міжнародним валютним фондом, у якому йшла мова про те, що різні податкові пільги для аграріїв обходяться бюджету в 30 млрд. грн. Застосування спецрежиму передбачало, що 100 % ПДВ залишалося у розпорядженні аграріїв та збільшувало їх обігові кошти. Розподіл ПДВ вирішено представити у таких пропорціях: для виробників зернових та технічних культур пропорція становитиме 15% на спецрахунки (для подальшого використання на розсуд підприємства) і 85% в бюджет, для виробників тваринницької та молочної продукції – відповідно 80 і 20%, для виробників іншої продукції – 50 на 50% [4].

За оцінками експертів, втрати аграріїв від скасування спецрежиму складуть близько 30 млрд. грн., падіння експортної виручки – на $1 млрд., а кількість безробітних зросте на 100 тис. осіб. Фонд заробітної плати у галузі знизиться більше ніж на 1,3 млрд. грн., а це насамперед зменшення податкових надходжень. Більше того, очевидним є і зворотний ефект

— зростання навантаження на державний бюджет у зв'язку з необхідністю виплати грошової допомоги по безробіттю.

У європейських країнах існує сильна підтримка агросектору як пряма – 450 євро/га, так і прихована — повернення сплати акцизу за паливно-мастильні матеріали, мита на засоби захисту рослин тощо. В Україні у фонді підтримки фермерських господарств теж працює програма безвідсоткових кредитів. Де-факто вони є ключовою програмою підтримки фермерських господарств. Однак ця допомога є незначною, оскільки в 2015 році було виділено лише 24 млн. грн. на всю Україну.

З огляду на те, що в Україні стрімко змінюється структура економіки і такі традиційні галузі як металургія, хімія і машинобудування здають свої позиції, головним джерелом надходження валюти в країну стає сільське господарство. Тому у найближчому майбутньому роль великого агробізнесу буде тільки зростати. І чинні зміни у податковому законодавстві не сприяють його підтримці.

Найбільш динамічним елементом структури народного господарства, що постійно змінюється, є мале підприємництво. Малий бізнес за певних умов і за підтримки з боку держави є інноваційним, гнучким і низьковитратним, Спрощена система оподаткування має за мету підтримку малого підприємництва. І певні зміни відбулися в оподаткуванні цього сектору: скорочено річний обіг доходів підприємців, які можуть працювати на спрощеній системі оподаткування, до 5 млн. грн. (це майже 187 тис. євро). Але тут виникає проблема: в Україні на спрощеній системі оподаткування можуть працювати суб’єкти малого бізнесу. У країнах же Євросоюзу мікро-, а не малим бізнесом вважається діяльність з оборотом 2 млн. євро на рік. Якщо наша країна у перспективі прагне увійти до складу ЄС, то і реформу законодавства потрібно проводити з урахуванням основних положень країн-членів.

Позитивним кроком у проведенні податкової реформи в Україні є зниження тиску на працю. Основна новація – введення єдиної ставки на рівні 18% з податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) для оподаткування доходів громадян і 22-хвідсоткової ставки єдиного соціального внеску (ЄСВ) на фонд оплати праці суб’єкта господарювання. Утримання ЄСВ із заробітної плати працівників скасовано. Цей захід призначений для детінізації заробітних плат і, згодом, розширення бази оподаткування. Однак при цьому, з одного боку, порушується принцип соціальної справедливості, коли більші доходи повинні оподатковуватися за більшою ставкою. З іншого боку, експерти прогнозують, що всі фонди соціального страхування стануть дефіцитними.

Для наповнення доходної частини бюджету України з 1 січня 2016 р. значно підвищено ставки акцизного податку на алкогольні та тютюнові вироби: на пиво, кріплені та ігристі вина, вермути – у два рази, лікеро-горілчані вироби – на 50 %, слабоалкогольні напої – у три рази. Ставка акцизу на сигарети збільшилась на 40 %. Різке підвищення акцизів на алкоголь і тютюн може дати протилежний ефект – замість наповнення державної казни розширить тіньовий ринок. Експерти вважають, що через підвищення ставок акцизу тіньовий ринок алкоголю зросте з 40 до 70 %.

Спираючись на проведені дослідження, ми прийшли до висновку про неоднозначний характер податкової реформи, що проводиться. Зменшення податкових ставок не завжди буде приводити до розширення податкової бази, а скасування пільг та підвищення податкових ставок – до збільшення доходів бюджету. Однак сподіваємось, що реалізація податкової реформи в Україні та досягнення основних її цілей сприятиме підвищенню зайнятості населення, оскільки заохочуватиме більший обсяг іноземних та внутрішніх інвестицій, буде ефективною, оскільки більш передбачувані доходи усунуть значні коливання бюджету.

Література:

1. Tax Reforms in EU Member States 2015. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015. – 121 p.
2. EU budget in figures [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm.

3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.gov.ua.
4. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015 р. № 909-VIII.

Ilimzhanova Z.A.
Candidate of economical sciences, Associate professor Zaida Ilimzhanova
Zhetysu State University named after Ilyas Zhansugurov, Kazakhstan

ELECTRONIC FORMAT PREVENTIVE FORM OF CONTROL IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Илимжанова З. А.
к.э.н., доцент
Жетысуский государственный университет имени Ильяса Жансугурова, Казахстан

ЭЛЕКТРОННЫЙ ФОРМАТ ПРЕВЕНТИВНЫХ ФОРМ КОНТРОЛЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

In a digital space and electronic widespread development of e-government task of implementing the precautionary principle of tax control is paramount in terms of quality of service tax for taxpayers, which in turn becomes one of the pillars of the investment attractiveness of the country.

Keywords: *forms of preventive control, desktor control, electronic invoices, false-entrepreneurship, «green channe».*

В условиях электронного цифрового пространства и повсеместного развития е-правительства задача реализации превентивного принципа налогового контроля является первостепенной в условиях предоставления качественного налогового сервиса для налогоплательщиков, который в свою очередь становится одной из основ инвестиционной привлекательности страны.

Ключевые слова: *превентивные формы контроля, камеральный контроль, электронные счета-фактуры, лжепредпринимательство, «зеленый коридор».*

Превентивные формы налогового контроля в налогообложении Казахстана занимают все более лидирующие позиции в сравнении с репрессивными. В Казахстане предпринимаются попытки перевода превентивных форм контроля исполнения налогового обязательства в электронный формат.

Значимую роль в процессе налогового администрирования занимает камеральный контроль форм налоговой отчетности, позволяющий фискальным органам на основе изучения и анализа представленной налогоплательщиком (налоговым агентом) налоговой отчетности, сведений уполномоченных государственных органов, а также других документов и сведений о деятельности налогоплательщика предоставить налогоплательщику право самостоятельного устранения нарушений, выявленных налоговыми органами по результатам камерального контроля, путем постановки на регистрационный учет в налоговых органах и (или) представления налоговой отчетности.

Налоговой службой Казахстана с 2009 года проводится автоматизированный камеральный контроль по налогу на добавленную стоимость. Информационные технологии позволяют в случае выявления расхождений в формах налоговой отчетности направить уведомление налогоплательщику об устранении нарушений, выявленных в ходе камерального контроля, с приложением описания выявленных нарушений, как правило, электронным способом, если налогоплательщик зарегистрирован в качестве электронного налогоплательщика. Исполнение уведомления об устранении нарушений, выявленных по результатам камерального контроля, осуществляется налогоплательщиком самостоятельно в течение тридцати рабочих дней со дня вручения уведомления.

В случае согласия с указанными в уведомлении нарушениями налогоплательщик представляет в органы государственных доходов пояснение по выявленным нарушениям на бумажном или электронном носителе [1, 300с.].

Автоматизированный контроль позволяет выявлять ошибки форматно – логического контроля, что в последующем приводит к необоснованным расхождениям

налогоплательщика с данными контрагентов. Также большое количество ошибок совершается при процедуре внесения и изменения дополнений в налоговую отчетность. Либеральное отношение к налогоплательщику в части исправления допущенных ошибок, в то же время не означает, что камеральный контроль на этом свою функцию текущего контроля исчерпывает. Камеральный контроль позволяет выявить готовящееся уклонение от уплаты налогов если незаконно используются налоговые льготы, неправильно применяются ставки налогообложения, несвоевременно уплачиваются налоги или более того есть предпосылки для осуществления лжепредпринимательства. Ключевой составляющей теневой экономики на современном этапе является лжепредпринимательство.

Лжепредприятия создаются для незаконного получения кредитов, в том числе целевых, для оказания услуг по содействию бизнес – структурам по уводу от уплаты налогов путем предоставления им фиктивных бухгалтерских документов, в первую очередь фиктивных счетов фактур. Лжепредпринимательство - уголовно наказуемое деяние, за совершение которого предусмотрена ответственность по статье 192 Уголовного Кодекса РК, характерные черты которого составляют уклонение от уплаты налогов, обналичивание денежных средств, выписка контрагентом фиктивных налоговых счетов фактур, которые впоследствии незаконно относят на вычеты и возмещение НДС из бюджета.

В соответствии с Уголовным Кодексом РК лжепредпринимателем признается лицо, которое изначально создало предприятие не с целью занятия предпринимательской деятельностью, а с целью обналичивания [2, 80с.]. Усугубляющим фактором в этой ситуации становится незаконное освобождение от исполнения налогового обязательства контрагента лжепредприятия, в том числе занижение подлежащей уплате суммы налогов. В связи с чем органы государственных доходов на основании вступившего в законную силу приговора суда, согласно которого лицо признано виновным в лжепредпринимательстве, в отношении контрагентов лжепредприятий правомерно принимают меры по исключению у них сумм НДС, ранее отнесенных в зачет, а также расходов из вычетов по корпоративному подоходному налогу по сделкам, совершенным со лжепредприятиями. Так как счета - фактуры лжепредприятия считаются фиктивными, а обязательства субъекта допустившего это нарушение неисполненными. Для предупреждения подобных правонарушений для налогоплательщиков страны предусмотрены размещение на сайте Комитета Государственных доходов списка лжепредприятий, для просмотра конкретного приговора суда функционирует судебный сайт «Справочник по судебным делам».

Следующим профилактическим расширением функции камерального контроля является в Казахстане внедрение в бизнес – процессы органов государственных доходов электронных счетов – фактур.

Введение электронных счетов-фактур имеет ряд преимуществ, позволяющих существенно сокращать затраты, автоматизировать систему, выявлять лжепредприятия на ранних этапах контроля.

Данное управленческое решение принято в рамках проекта реформирования налогового администрирования по аналогии внедрения специальных НДС счетов на основе опыта Азербайджана.

Создание Комитета Государственных доходов решает задачу по трансформации взаимодействия государственного аппарата и бизнеса путем слияния фискальных органов для возможности предоставления безупречного сервиса со стороны органов государственных доходов, что также является превентивной формой предупреждения совершения различного рода ошибок при исполнении налогового обязательства налогоплательщиками.

В целях упрощения прохождения пунктов пропуска с декабря 2015 года переходят в подведомственность Комитета государственных доходов функции фитосанитарного и ветеринарного контроля, закуплено оборудование на 5,5 млн. тенге.

Таким образом, вместо нескольких контрольных ведомств на автомобильных пунктах пропуска работают только пограничная служба и органы государственных доходов с

функциями таможенного (в т.ч. радиационного), транспортного, санитарно-карантинного, ветеринарного, фитосанитарного, экспортного контроля.

При экспорте нужно представлять 3 документа вместо 10, при импорте 4 вместо 12. Завершаются работы по представлению электронной таможенной декларации с использованием электронно – цифровой подписи, участник внешнеэкономической деятельности может получить справочную информацию по таможенным тарифам, определению кода товарной номенклатуры, ставки пошлины, перечень разрешительных документов на бесплатной основе. Разработан «зеленый коридор» для добросовестных участников внешнеэкономической деятельности, в отношении которых применяются упрощенные процедуры таможенного досмотра.

Процедура реализована в рамках рекомендуемой ОЭСР реформы корпоративного управления для создания благоприятного инвестиционного климата.

В комментариях Национального аналитического центра отмечается, что из 114 индикаторов Глобального индекса конкурентоспособности улучшено 73 индикатора, снижены 30 индикаторов, нет изменений по 11 индикаторам, 5 индикаторов улучшили рейтинг на 20 позиций или это лучший результат страны в истории рейтинга.

Эти системные меры позволяют перемещать товары с минимальными транзакционными, человеческими, временными издержками, на территории Евразийского экономического союза

Интеграционный характер внешней политики нашего государства, реализованный от ЕврАзЭС и Таможенного союза, Единого Экономического пространства к вступлению 1 января 2015 года в Евразийский экономический союз, решает стратегические приоритетные направления структурной перестройки экономики страны, для конкурентоспособности на мировом рынке и наращивания экспортного потенциала.

11 января 2016 года вступил в силу Протокол, регулирующий ввоз и перемещение в Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС) товаров, которые ввозятся в Казахстан по сниженным ставкам таможенных пошлин согласно обязательствам республики по вступлению в ВТО.

Как отмечают в Евразийской экономической комиссии, в соответствии с этим документом Казахстан взял обязательство не допускать вывоза в другие страны ЕАЭС товаров, не предназначенных для рынков стран Союза, в связи, с чем будет создана специальная система учета на базе электронных счетов-фактур и налажен обмен сведениями о таких товарах между уполномоченными органами стран ЕАЭС в режиме реального времени. Ожидается, что система электронных счетов-фактур заработает в текущем году.

При импорте товаров во взаимной торговле государств – членов ЕАЭС с 1 января 2015 г. предоставляется налоговая отчетность в электронном виде для упрощения механизма подтверждения импорта товаров. После отправки импортером по электронным каналам декларации по косвенным налогам по импортированным товарам и заявления о ввозе товаров и уплате косвенных налогов без посещения офиса органа государственных доходов, последний проводит автоматизированный камеральный контроль указанных форм и направляет импортеру уведомление в электронном виде о подтверждении факта уплаты косвенных налогов либо мотивированный отказ с указанием его причин и сроков устранения выявленных нарушений. Основной причиной мотивированного отказа является неуплата или неполная уплата причитающихся сумм косвенных налогов по импорту налогов. При экспорте товаров, органы государственных доходов, получая от налоговых органов Республики Беларусь и Российской Федерации сведения по заявлению импортера направляет экспортеру Республики Казахстан электронное уведомление о поступлении данного заявления. Экспортер РК отражает в приложении №9 к декларации по НДС сведения из тех заявлений, которые получены от налоговых органов Республики Беларусь, Российской Федерации.

Превентивной мерой исключения некорректного обмена информацией между странами – участницами является разработка фискальными органами этих стран

усовершенствованного форматно - логического контроля при заполнении форм налоговой отчетности [3, 8с.].

Таким образом, «…государство планирует создать условия для выстраивания партнерских взаимоотношений государства и бизнеса, сформировать благоприятный бизнес климат с переходом от политики выявления и наказания к политике предупреждения и поощрения добросовестного предпринимательства», - отметил Председатель Комитета государственных доходов Д.Ергожин [4, 23с.].

Расширение превентивной формы налогового контроля в электронном формате позволяет придать процессу налогового администрирования на современном этапе действительно предупредительный, профилактический характер исключения совершения возможных ошибок налогоплательщиками в ходе исполнения ими налогового обязательства.

Литература:

1. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый Кодекс) от 10.12.2008.- №99.- IV по состоянию на 01.01.15г.- 419с.
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2015 г.) – 204с.
3. Миятов К.И. Актуальные вопросы применения норм налогового законодательства по НДС //Қаржы.Финансы.-2015.-№4(16).- 8с.
4. Ергожин Д.Е. Стратегия «Казахстан 2050». Качественная фискальная политика и администрирование как фундамент становления крепкого малого и среднего бизнеса //Қаржы.Финансы.-2014.-№10.- 23с.

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES

Bychkova O.V.
candidat of economics, PhD, Associate professor
Donetsk National University, city Donetsk

ENFORCEMENT PERSONNEL SECURITY COMPANIES

Бычкова О.В.
к.э.н., доцент
Донецкий национальный университет, г. Донецк

ОБЕСПЕЧЕНИЕ КАДРОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

The article describes the theoretical basis for the definition of the term "personnel security" invited refined definition of this term, as well as established the basic theoretical principles to ensure safety of personnel and the development of programs of personnel security company.

***Keywords**: personnel security, human resources, personnel, economic security, threat.*

В статье рассмотрены теоретические основы определения термина «кадровая безопасность», предложено уточненное определение данного термина, а также установлены основные теоретические положения обеспечения кадровой безопасности и разработки программы кадровой безопасности предприятия.

***Ключевые слова:** кадровая безопасность, кадры, персонал, экономическая безопасность, угроза.*

В современных нестабильных условиях хозяйствования с большим количеством угроз и вызовов, обусловленных геополитическими и макроэкономическими изменениями усиливается необходимость противодействия как внешним, так и внутренним угрозам деятельности хозяйствующих субъектов (предприятий), а значит обеспечение экономической безопасности предприятия. В понимании вопросов безопасности предприятия существует определенное количество взаимосвязанных элементов, но вопросам кадровой безопасности до последнего времени не уделялось должного внимания, что и определяет актуальность данного исследования.

Целью данной работы является теоретические изучение положений кадровой безопасности, а также определение направлений ее обеспечения на уровне предприятия.

Изучение данной новой проблематики возможно только на основе использования долговременного опыта и множества разработок в сфере управления персоналом. В связи с этим необходимо отметить, что проблематике работы с кадрами, персоналом посвящено множество работ Ф. Тейлора, Ф. Гилберта, А. Файоля, Г. Эмерсона, Л. Урвика, М. Вебера, Г. Форда, А.К. Гастева П.М. Керженцева, Э. Мэйо, М.Фоллетта, Д. Мак-Грегора, К. Арджериса, Р. Ликарта, Р. Блейка, А. Маслоу, Ф. Герцберга, Г. Беккера. В настоящее время современную теорию управления персоналом развивают и конкретизируют множество украинских и российских ученых: Афонин А.С., Богиня Д.П., Гришнова О.А., Калина А.В., Шекшня С. В., Щёкин Г.В., в тоже время это настолько многогранная теория, которая требует постоянного изучения, уточнения и совершенствования. В связи с этим видится необходимым рассмотрение проблем обеспечения кадровой безопасности предприятия, так это относительно новое понятие, значение которого возрастает.

В настоящее время не имеется общепринятых трактовок терминов «экономическая безопасность предприятия» и «кадровая безопасность предприятия» как элемента экономической безопасности.

Главной целью обеспечения экономической безопасности предприятия является достижение максимальной стабильности функционирования, а также создание основы и перспектив роста для выполнения целей бизнеса, вне зависимости от объективных и субъективных угрожающих факторов (негативных воздействий, факторов риска). Кадровая безопасность является одним из элементов экономической безопасности (наряду с другими - финансовой, силовой, информационной, технико-технологической, правовой, экологической). Ее иногда называют еще “кадровой и интеллектуальной” составляющей экономической безопасности предприятия [1].

Кадровая безопасность занимает доминирующее положение по отношению к другим элементам системы безопасности компании, так как она "работает" с персоналом, кадрами, а они в любой составляющей первичны.

Около 80% ущерба материальным активам компаний наносится их собственным персоналом. Только 20% попыток взлома сетей и получения несанкционированного доступа к компьютерной информации приходит извне. Остальные 80% случаев спровоцированы с участием персонала компаний.

Также невозможно обойти вниманием и общемировую статистику, применимую к России: 10-15% всех людей являются нечестными по определению, 10-15% абсолютно честны, остальные 70-80% - колеблющиеся, то есть те, кто поступит нечестно, если риск попасться будет минимальным [1].

Учитывая актуальность данного понятия и явления в экономике нами предлагается следующее конкретизированное определение «кадровая безопасность» - это процесс предотвращения негативных воздействий на экономическую безопасность предприятия за счет ликвидации или снижения рисков и угроз, связанных с персоналом, его интеллектуальным потенциалом и трудовыми отношениями в целом, в частности с процессами: найма, трудовой деятельности на предприятии и увольнения

Основным подразделением в работе с персоналом и обеспечением кадровой безопасности является служба персонала. Это более важный субъект в кадровой безопасности, чем служба безопасности предприятия. Вся деятельность служб персонала может быть разложена на этапы (поиск, отбор, прием, адаптация, трудовая деятельность, увольнение), при этом на каждом этапе присутствует множество вопросов безопасности, решаемых сотрудниками службы персонала. Все действие менеджеров по персоналу на любом этапе должны быть направлены на усилением безопасности предприятий по главной ее составляющей – кадрам.

В задачи служб персонала входит установление внешних и внутренних угроз [2, с.48].

Внешние угрозы (негативные воздействия) - это действия, явления или процессы, не зависящие от воли и сознания сотрудников предприятия и влекущие нанесение ущерба.

Внутренние угрозы (негативные воздействия) - действия (умышленные или неосторожные) сотрудников предприятия, влекущие нанесение ущерба.

К числу внешних угроз можно отнести: условия мотивации у конкурентов, установка конкурентов на переманивание; давление на сотрудников извне; изменения во внешней экономической среде; попадание сотрудников в различные виды зависимости; инфляционные процессы.

Внутренние угрозы: несоответствие квалификации сотрудников предъявляемым к ним требованиям; недостаточная квалификация сотрудников; слабая организация системы управления персоналом; слабая организация системы обучения; неэффективная система мотивации; ошибки в планировании ресурсов персонала; снижение количества рационализаторских предложений и инициатив; уход квалифицированных сотрудников; сотрудники ориентированы на решение внутренних тактических задач; сотрудники ориентированы на соблюдение интересов предприятия; отсутствие или “слабая” корпоративная политика; некачественные проверки кандидатов при приеме на работу.

Указанные перечни являются далеко не полными: менеджеры по персоналу могут продолжить этот список, что становится возможным, проанализировав состояние кадровой работы с точки зрения безопасности как безубыточности трудовых отношений на предприятии.

Общеизвестно, что негативное воздействия внешней среды оказывает влияние на процессы внутри предприятия, в целом, на его кадровую безопасность.

В связи с этим, нами под «обеспечением кадровой безопасности предприятия» предлагается понимать: систему, комплекс мер по предотвращению рисков, связанных с персоналом, его интеллектуальным потенциалом и трудовыми отношениями в целом.

Мероприятия по обеспечению кадровой безопасности целесообразны в следующих

ситуациях: при подборе кандидатов на вакантные должности; при работе с трудовым коллективом; при служебных разбирательствах в связи с чрезвычайными происшествиями; при планировании увольнения сотрудников.

Главными группами критериев эффективности кадровой безопасности можно назвать: 1. Показатели численного состава персонала и его динамики; 2. Показатели квалификации и интеллектуального потенциала; 3.Показатели эффективности использования персонала; 4. Показатели качества мотивационной системы.

Для всех перечисленных показателей должны быть определены пороговые значения (по должностям, по подразделениям и в целом по предприятию). Неблагоприятные процессы могут быть выражены, в частности, в отклонении величин установленных контрольных показателей от пороговых в отрицательную (а в отдельных случаях в положительную) сторону и в существенном увеличении диапазона изменения динамики показателей.

Указанные положения позволяют установить, что персонал оказывает важное, а в большинстве случаев даже основное влияние на экономическую безопасность предприятия. В этой связи подбор кадров, их изучение, расстановка, работа с персоналом в процессе трудовой деятельности, квалифицированная работа при увольнениях в значительной степени повышают устойчивость предприятий к стороннему негативному влиянию и агентурному проникновению противоправных элементов.

Регулярное изучение всех категорий персонала, понимание объективных потребностей сотрудников, их ведущих интересов, подлинных мотивов поведения и выбор соответствующих методов объединения отдельных индивидуумов в работоспособный коллектив - это позволяет руководству предприятия решать производственные и коммерческо-финансовые задачи, в том числе связанные с обеспечением экономической безопасности.

Кадровая безопасность предприятия обеспечивается решением следующих задач:

– Выявление и нейтрализация угроз, исходящих от персонала: криминальная деятельность сотрудника, разглашение коммерческой тайны, сотрудничество с конкурентами, нанесение ущерба интересам бизнеса, негативные психолого-физиологические и морально-нравственные проявления.

– Социально-психологическое обеспечение процессов управления персоналом, изучение обстановки в трудовых коллективах и взаимоотношений между сотрудниками.

– Сбор сведений о кандидатах для принятия руководством решений о приеме на работу.

– Сбор и анализ информации о сотрудниках для принятия решений о допуске к конфиденциальным документам или участию в проектах.

– Обучение и подготовка персонала для соблюдения мер безопасности и правил обращения с конфиденциальной информацией.

– Обеспечение служебных расследований по фактам поведения сотрудников, наносящих ущерб безопасности предприятия.

– Разрешение трудовых споров, связанных с нарушениями мер безопасности или иных договорных обязательств.

– Анализ и оценка организационных факторов безопасности предприятия: ошибки выбора цели и организационной структуры, неверное распределения функциональных обязанностей и полномочий, технологическое несовершенство и техногенные опасности.

В работе с кадрами, в контексте обеспечения кадровой безопасности, целесообразно руководствоваться следующие основные принципами:

- внедрение системы материального стимулирования, ориентированной на обеспечение безопасности предприятия;

- предоставление каждому работнику гарантий стабильного рабочего места;

- формирование у сотрудников чувства ответственности за выполняемую работу и самостоятельности как исполнителя;

- обеспечение участия всего персонала в выработке принципиальных, стратегических

решений развития, формирования фондов социального поощрения и страхования, распределения прибыли коммерческих структур;

- создание возможностей для повышения квалификации и получения образования, а также продвижения по службе;

- расстановка кадров в соответствии со способностями, квалификацией, образованием, выслугой лет, состоянием здоровья и иными факторами, оказывающими влияние на карьеру и назначения их на должности;

- реализация на практике гибкой, обоснованной системы увольнений.

Обобщая основные рекомендации, представляется целесообразным, что программа работы с персоналом по обеспечению кадровой безопасности могла бы быть сформулирована следующим образом:

- получение в рамках действующего законодательства максимального объема сведений о кандидатах на работу, тщательная проверка представленных документов как через официальные, так и оперативные возможности, в том числе службы безопасности предприятия, системность в анализе информации по кандидатурам;

- проведение комплекса проверочных мероприятий в отношении кандидатов на работу, их родственников, бывших сослуживцев, ближайшего окружения в тех случаях, когда рассматривается вопрос об их приеме на руководящие должности или допуске к информации, составляющей коммерческую тайну;

- использование современных методов, в частности собеседований и тестирований, для создания психологического портрета кандидатов на работу, который бы позволял уверенно судить об основных чертах характера и прогнозировать их вероятные действия в различных чрезвычайных ситуациях;

- оценка с использованием современных психологических методов различных факторов, влияющих на решение о приеме кандидатов на работу или их использованию на конкретных должностях;

- определение для кандидатов на работу испытательного срока с целью дальнейшей проверки и выявления деловых и личных качеств, иных факторов, которые бы могли препятствовать зачислению на должность;

- введение в практику регулярных и неплановых комплексных проверок персонала, в том числе через возможности служб безопасности;

- обучение сотрудников служб персонала и служб безопасности современным психологическим подходам к работе с персоналом, социальным, психоаналитическим, этико-моральным методам, навыкам использования современных технических средств для фиксирования результатов интервью и собеседований, приемам проведения целевых бесед «втемную» и процедурам информационно-аналитической работы с документами кандидатов;

- выделение из числа первых руководителей предприятия куратора кадровой работы для осуществления контроля за деятельностью служб персонала и служб безопасности при работе с персоналом.

Таким образом, в настоящее время руководители предприятий во все возрастающей степени меняют свое отношение к персоналу предприятия, ставят на вооружение своих служб персонала и служб безопасности современные методы работы с персоналом. Следовательно, что дальнейшее развитие в этой области связано с активным использованием значительного потенциала методов психоанализа, психологии и этики управления, конфликтологии для более участия указанных специалистов в работе предприятия.

Литература:

1. Чумарин И.Г. Что такое кадровая безопасность? / И. Г. Чумарин // Кадры предприятия. – 2003. - №2. – С. 34-39.
2. Чумарин И.Г. Функции и задачи службы персонала в области обеспечения экономической безопасности / И.Г. Чумарин // Кадры предприятия. - 2003. - №3. - С.47-51.

3. Шлыков В. Теория и практика экономической безопасности предприятия / В. Шлыков. – М.: Арсин, 2000. – 218 с.

Gordiyenko N. I.
Candidate of Economic Sciences, Professor
Gordiyenko T. V.
Candidate of Economic Sciences
Azarova T. V.
Postgraduate
O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE'S ECONOMIC SECURITYON PRINCIPLES OF VALUE-BASED APPROACH

Гордієнко Н.І.
к.е.н., професор
Гордієнко Т.В.
к.е.н.
Азарова Т.В.
аспірант
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Україна

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ ВАРТІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

In the article the approaches of definition "economic security of the enterprise" are analyzed from position of resource, resource-functional and other approaches. The necessity of the use of value-based approach, based on the main purpose for the owners - the rising cost of equity, is substantiated.

Keywords: *economic security, threats, value based approach*

В статті дається аналіз підходів до визначення змісту поняття «економічна безпека підприємства» з позиції захисного, ресурсного, ресурсно-функціонального та інших підходів. Обґрунтовується необхідність застосування вартісного підходу, орієнтованого на основну мету діяльності підприємства для власників - зростання вартості власного капіталу.

Ключові слова: *економічна безпека, загрози, вартісно-орієнтований підхід*

Постановка проблеми. Управління економічною безпекою підприємства стає все більш актуальною задачею в умовах економічної кризи, що постійно загострюється. Причинами економічної кризи є спад виробництва через розірвання економічних зв'язків, які склалися на протязі десятиріч, воєнні дії, повільне реформування економіки, у тому числі податкової системи, відсутність чітких перспектив і пріоритетів розвитку країни.

Складні умови в яких працюють підприємства, що характеризуються наявністю не завжди добросовісною конкуренцією, обмеженістю ресурсів, нерозвиненістю кооперації, постійною мінливістю податкових умов діяльності вимагають від нього забезпечення економічної безпеки функціонування шляхом створення механізмів управління економічною безпекою, які б дозволяли враховувати та адекватно реагувати на зовнішні та внутрішні зміни і загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітність підходів до вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства нерозривно пов'язане з визначенням змісту цієї економічної категорії, що розкривається у великій кількості напрямків досліджень з окресленої проблематики вітчизняних і зарубіжних вчених: Т. Г. Васильціва [4], В.Ф.Гапоненка [6], О. А. Груніна [7], В. Забродського [13], Т. М. Іванюти [17],

А. В. Козаченка[19], А. А. Меліхова [22], О. Ю. Мішина [24], І. Л. Плетнікова [25] та ін. Однак наразі серед науковців відсутній єдиний підхід до визначення цього поняття, що й обумовлює потребу у проведенні даного наукового дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналіз підходів до визначення змісту поняття «економічна безпека підприємства» та обґрунтування вартісно-орієнтованого підходу до формування системи управління економічною безпекою на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість науковців, що досліджували сутність поняття економічної безпеки [4; 8; 27; 33] зв'язують його з переходом до ринкової моделі економіки, тобто переходом від державної до приватної форми власності та соціальними наслідками перебудови економіки України.

Безумовно, у радянські часи, коли існували державна, кооперативно-колгоспна та особиста форми власності в умовах планової економіки та відсутності конкуренції між виробниками продукції, питаннями економічної безпеки опікувалась держава через відповідні заходи і важелі, що її забезпечували. Підприємствам була відведена пасивна роль забезпечення фізичної безпеки майна та робітників.

Об'єктивно, відповідно до мети соціалістичного господарства, що полягала у найбільш повному задоволенні зростаючих потреб суспільства, не дивлячись на ідеологічну спрямованість, кінцева мета виробництва полягала у підвищенні його ефективності. Незважаючи на те, що у ті часи відкрито не можна було вважати одержання прибутку метою діяльності підприємства, фактично прибуток був основним базовим показником, на основі якого формувалися фонди (резерви) економічного розвитку і стимулювання матеріального заохочення працівників підприємства.

Тим не менше відповідно до мети соціалістичного виробництва кінцевим результатом, що дозволяв оцінити економічні досягнення був показник зростання внутрішнього валового продукту (ВВП), а способом його одержання – планове господарство.

Сьогодні способом досягнення зростання ВВП країни є застосування механізмів ринкової економіки в умовах зміни форми власності та методів державного регулювання діяльності підприємств.

Більшість науковців, що досліджували поняття «економічна безпека підприємства» трактують його як стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз діяльності (потенціалу, ресурсного забезпечення, життєво важливих інтересів і т.і.) [18, с.48; 4, с.25; 25, с.8; 15, с.53; 32, с.256]. При всій різноманітності підходів сутність поняття, як правило зводиться до забезпечення захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, стабільного функціонування та сталого розвитку.

На наш погляд таке тлумачення є досить загальним, тому що не враховує мету власників підприємства, що очікують від його діяльності відповідного зростання вартості вкладеного капіталу. Таке зростання може бути забезпечено шляхом підвищення результативності діяльності через раціональне та ефективне використання усіх видів власних і залучених ресурсів, впровадження доцільного маркетингу та ефективного менеджменту, що дозволять в умовах наявності внутрішніх й зовнішніх загроз та дестабілізуючих факторів досягти мету, тобто забезпечити зростання вкладеного капіталу. Подальша доля підприємства при інших рівних умовах залежить саме від забезпечення збереження та зростання вартості капіталу, все інше підпорядковане головній меті та є засобами що забезпечують її досягнення.

З іншого боку трактування економічної безпеки як такої, що забезпечує «стабільність функціонування», «здатність до самовиживання та розвитку», «здатність адаптуватися до існуючих умов» [13, с.36; 26, с.76; 29, с.3; 31, с.11; 25, с.8], «гармонізацію економічних інтересів», [19, с.87; 27, с.8; 21, с.40; 9, с.148; 23, с.359], «фінансову стійкість» [28, с.63; 10, с.157], «відсутність збитків» [8] без зростання вартості капіталу, як загальної мети діяльності для інвестора не мають сенсу. Їх можна розглядати лише як відповідні підцілі, що підпорядковані та спрямовані на досягнення основної мети діяльності. Крім того, вони характеризують різні об'єкти захищеності (бізнес процеси, ресурсне забезпечення та ін.) [11, с.11; 24, с.89]. Крім того, досягнення таких підцілей важко достовірно оцінити, про що свідчить п'ятнадцятирічна практика управляння економічною безпекою на підприємствах країни.

Не можна погодитися з наведеними в економічній літературі напрямками визначення економічної безпеки державних і приватних підприємств (захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, ефективне використання ресурсів, ефективність діяльності [26, с.76; 25,с.8; 20,с.7; 18,с.48; 11,с.157; 22,с.40]), тому що з одного боку ефективність використання ресурсів та ефективність діяльності є засобами забезпечення захищеності, а з другого боку, захищеність без погодження з головною метою діяльності є загальною спрямованістю яку практично складно об'єктивно оцінити.

Прихильниками ресурсного та ресурсно-функціонального підходів до визначення економічної безпеки акцентують увагу на основній ідеї підходу – найбільш ефективне використання ресурсів підприємства для запобігання загроз і забезпечення стабільного функціонування на теперішній час і в майбутньому [26, с.76; 33; 7, с.32; 16, с.17; 20, с.7; 14; 31, с.11; 6; 3; 1; 22, с.318 та ін.]. При цьому більшість дослідників виділяють ресурсно-функціональні складові економічної безпеки: фінансову, кадрову, техніко-технологічну, правову, екологічну, інформаційну та силову. Відносно такого підходу до тлумачення економічної безпеки підприємства треба відмітити, що тільки ефективне використання ресурсів не може забезпечити у повній мірі ефективність діяльності без урахування впливу зовнішніх загроз і ризиків. Крім того, отримання прибутку, як основної цілі бізнесу, ліквідність балансу та платоспроможність є досить сумнівною оцінкою ефективності діяльності підприємства. Практика показує, що при наявності прибутку та навіть при його зростанні вартість капіталу підприємства може мати тенденцію до зменшення, а показники ліквідності та платоспроможності не гарантують збереженість його майна.

Стратегічний та ситуаційний підходи до тлумачення економічної безпеки підприємства, що розглядається дослідниками [18, 33, 21 та ін.], як умова швидкого реагування на небажані зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, які неминуче впливають на можливість досягнення обраних стратегічних цілей, інтересів та результату діяльності, у загальному значенні підтверджують необхідність планування та прогнозування результативності, як здатності досягнення основної мети діяльності.

Наведені в економічній літературі переліки цілей та завдань що необхідно виконувати для забезпечення економічної безпеки підприємства [5, с.72; 2, с.123; 17, с.9 та ін.] свідчать про спробу їх ранжирування відповідно до окремих аспектів впливу й шляхів досягнення економічної безпеки підприємства, тобто є спробою комплексного дослідження проблеми управління економічною безпекою. Усі наведені авторами завдання взаємопов'язані, але їх можна розглядати лише як засоби досягнення основної мети діяльності та виконувати виходячи з ресурсних та ринкових можливостей підприємства, економічних та виробничих відносин, галузевих особливостей, зовнішніх загроз зміни політичної ситуації та інституційного середовища.

Здебільшого загальною теоретичною і методичною базою на якій ґрунтуються дослідження з питань управління економічною безпекою підприємства є системний комплексний підхід, що полягає у дослідженні підприємства, як цілісної підсистеми, що складається з взаємопов'язаних елементів, на які впливають внутрішні фактори та яка взаємодіє з зовнішнім середовищем [30, с. 45; 10, с. 157]. В якості елементів системи приймаються: ресурси підприємства, функціональні, цільові складові та завдання діяльності, які в залежності від визначеної мети (або комплексу цілей і завдань) спрямовані на забезпечення економічної безпеки.

На нашу думку, ресурси підприємства (матеріальні, фінансові, інвестиційні), необхідно розглядати як елементи системи, які знаходяться у характерному для окремого підприємства стані та повинні працювати у взаємозв'язку на досягнення часткових підцілей використання окремих видів ресурсів та враховувати галузеві, технічні, технологічні, організаційні, ринкові особливості виробництва та діяльності підприємства. Крім того, досягнення основної мети діяльності підприємства (збереження та зростання вартості капіталу) залежить від своєчасної діагностики зміни зовнішніх загроз і ризиків (екологічних

умов і обмежень, інституційного середовища, політичних ситуацій і т.і.) та розробки адекватних своєчасних заходів, що зменшують негативний вплив цих загроз.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що виділення наведених підходів у чистому вигляді є досить умовним, тому що усі вони взаємопов'язані та взаємообумовлені. Так, наприклад, стратегічний підхід базується на низці цілей, досягнення яких залежить від ефективності використання та збереження окремих видів ресурсів й виконання відповідних функцій.

Виходячи з наведеного, на нашу думку, під економічною безпекою підприємства слід розуміти стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечується при інших рівних умовах шляхом зростанням його вартості у поточному та перспективному періодах. Тобто, розуміння змісту економічної безпеки підприємства повинно ґрунтуватися на ресурсно-функціональному підході з тією особливістю, що використання ресурсів та виконання функцій повинно бути підпорядковане основній меті діяльності – зростанню вартості капіталу підприємства.

Проблема також складається з того, що необхідно навчитися професійно сприймати інформацію про стан системи (підприємства), зміни які відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі, адекватно кількісно її оцінювати і своєчасно враховувати для забезпечення економічної безпеки підприємства.

Література:

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – [2-е изд., стер.]. – К.: Эльга, 2009. – 776 с.
2. Бровкіна Ю. О. Підходи до вивчення поняття економічної безпеки підприємства / Ю. О. Бровкіна. // ЕКОНОМІКА: реалії часу. – 2015. – С. 122–228.
3. Варналій З.С. Основи підприємництва. – К.: Знання-Прес, 2002.– 239 с.
4. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів: ВИДАВНИЦТВО, 2012. –386 с.
5. Гапак, Н. М. Суть та еволюція поняття "економічна безпека підприємства" [Текст] / Н. М. Гапак, І. В. Дочинець // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / ред. кол.: В.П. Мікловда, В.І. Ярема, В.О. Приходько та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ "Говерла", 2014. – Вип. 2 (43). – С. 68–73.
6. Гапоненко В.Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В.Ф Гапоненко, А.Л. Беспалько, А.С. Власков. – М. : Изд-во "Ось-89", 2007. – 208 с.
7. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
8. Губин Б. В. Некоторые теоретико-методологические аспекты диагностики угроз экономической безопасности территории / Б. В. Губин // Экономическая безопасность: производство – финансы – банки; [под ред. Сенчагова В. К.]. – М.: ЗАО «Финстатинформ» 1998. – С. 366 – 372
9. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №7 (37). – С. 143–153
10. Дубецька С. П. Економічна безпека підприємств України / С. П. Дубецька // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України: Збірник матеріалів наук.-практ. конф., Київ, 16–17 травня 2001 р. – К.: Вид-во Європейського ун-ту фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 2003. – С. 146–172.
11. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : [навч. пос. для студ. вищ. навч. закл.] / [В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
12. Економічна безпека. Навчальний посібник. За ред. Варналія З. С. — К. : Знання, 2009. — 647 с.
13. Забродский В. Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы / В. Забродский, Н. Капустин // Бизнес Информ. – 1999. – №15–16. – С. 35–37.
14. Зубок М. І. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку / М. І. Зубок, Р. М Зубок. – К. : Істина, 2004. – 144 с.
15. Иванов А. В. Экономическая безопасность предприятия / А. В. Иванов, В. В. Шлыков. – М.: Вираж–центр, 1995. – 265 с.
16. Ильяшенко С. Н. Составляющие экономической безопасности предприятия и подходы к их оценке / С. Н. Ильяшенко // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №3. – С. 12–19.
17. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.

18. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – №10. – С. 48–51.
19. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения: монография / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К.: Либра, 2003. – 280 с. 214
20. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємств в умовах ринкової економіки: Автореф. дис… канд. екон. наук: 08.06.01 / Т. Б. Кузенко; Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 18 с.
21. Ляшенко О. М. Парадигма управління економічною безпекою підприємства / О. М. Ляшенко // Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції «Економічна безпека сучасного підприємства». – Вінниця: «УНІВЕРСУМ-Вінниця», 2008. – С. 39–45.
22. Мелихов А. А. Эволюция подходов к содержанию категории «экономическая безопасность предприятия» / А. А. Мелихов, Э.В. Камышникова // Вісник Приазовського державного технічного університету. – 2009. – № 19. – С. 316-319.
23. Минаев Г.А. Безопасность организации: учеб. пособие / Г.А. Минаев. – М.: Логос, 2008. – 368 с.
24. Мішин О. Ю. Сутність поняття «економічна безпека підприємства» / О. Ю. Мішин, С. В. Мішина // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 86-92.
25. Плєтникова І. Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.04 / І. Л. Плєтникова; Харківська державна академія залізничного транспорту. – Х., 2001. – 15 с.
26. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства / С. Ф. Покропивний. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 528 с.
27. Пономарьов В. П. Формування механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: Автореф. дис… канд. екон. наук: 08.06.01 / В. П. Пономарьов; Східноєвропейський державний університет. – Луганськ, 2000. – 21 с.
28. Раздина Е. Коммерческая информация и экономическая безпасность предприятия // Бизнес-информ.– 1997. – № 24. – С. 63–65.
29. Судоплатов А. П. Безопасность предпринимательской деятельности / А.П. Судоплатов, С.В. Лекарев. – М. : Изд-во ОЛМА-ПРЕСС, 2001. – 382с.
30. Тамбовцев В. Объект экономической безопасности России / В. Тамбовцев // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 45–53.
31. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія/ М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.
32. Экономическая безопасность хозяйственных систем / Под общей ред. А. В. Колосова. – М.: Изд-во РАГС, 2001. – 446 с.
33. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов / [Гусев В.С., Демин В.А., Кузин Б.И. и др.]. – СПб. : Очарованный странник, 2001.– 288 с.

Dudchenko N.V.
PhD, Associate Professor of Finance
Cherkasy State University of Technology

THE ROLE OF GOVERNMENT REGULATION IN THE FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF BANKING INSTITUTIONS

Дудченко Н.В.
к.е.н., доцент
Черкаський державний технологічний університет

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ФУНКЦІОНУВАННІ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

In the article the impact of the main state regulator (the National Bank of Ukraine) on the functioning of the economic security of banks using certain tools. Systematics list of tools would specify the possible impact of state supervision and control of the level of economic security of banking institutions and individual components of the system.

Keywords: *state regulator, economic security, regulatory instruments, the banking sector, rating.*

В статті розглянутий вплив основного державного регулятора (Національного Банку України) на функціонування системи економічної безпеки банківських установ за допомогою певних інструментів. Систематизація переліку інструментів дозволила б конкретизувати можливості впливу державного нагляду та контролю на рівень економічної безпеки банківських установ та окремих складових її системи.

Ключові слова: *державний регулятор, економічна безпека, інструменти регулювання, банківський сектор, рейтингування.*

Проблема забезпечення високого рівня економічної безпеки стоїть так гостро нині перед вітчизняними банками саме через відсутність усвідомлення як з боку учасників банківського сектору, так і на державному рівні, ролі та значення державного регулювання для процесу формування та функціонування системи економічної безпеки банківських установ в Україні. Систематизація переліку інструментів, що дозволяють регулювати діяльність вітчизняних банків та контролювати рівень їх економічної безпеки дозволила б конкретизувати можливості впливу державного нагляду та контролю на рівень економічної безпеки банківських установ та окремих складових її системи.

Проблемам державного регулювання діяльності банківських установ, у тому числі підтримки і рівня їх економічної безпеки, присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-теоретиків і спеціалістів-практиків. До переліку науковців, до сфери інтересів яких входять питання забезпечення належного стану економічної та фінансової безпеки банків як окремих суб'єктів господарської діяльності, так і у контексті економічної безпеки держави, можна віднести таких дослідників, як: Балич О.В., Барановський О. І., Бондар Є.М., Бринь Ю.М., Васильчак С.В., Воробйова І. А.,Гіжевський В.К., Голобородько Ю.О., Диба М.І., Дідович І.І., Домашова Д.В., Житний П.В., Зачосова Н.В., Зубок М.І., Карамишева Г.М., Кельдер Т. Л., Керницька М.І., Кириченко О. А., Козаченко Г.В., Колдовський М. В., Корниенко М.В., Крупка І.М., Ляшенко О.М., Маменко К.І., Матвійчук Ю., Мелесик С.В., Мельник С.І., Миляев П.В., Мирошниченко В.В., Мігус І.П., Мостовенко М.А.,Онищенко В.О., Онищенко С.В., Підгородецька В.М., Плукар Л.А., Ревак І.О., Різник Н. С., Самошина Е.О., Сидоренко-Стеценко Д.В., Сліпенчук О.П., Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П., Сухонос В. В., Ткаченко А.М., Фабін І.Я., Худолєй Л. В., Штаєр О.М., Юрків Н.Я., Яременко С. М. та багатьох інших, здобутки яких закладають теоретичні основи організації та функціонування систем економічної безпеки банківських установ і механізмів контролю їх роботи з боку державних наглядових органів, у першу чергу, Національного банку України. Проте питання раціонального державного регулювання систем економічної безпеки банківських установ потребує більш глибокого дослідження у сучасних умовах господарювання банків в Україні.

Таблиця 1

Мінімальні регуляторні вимоги до економічної безпеки банку*

Складова економічної безпеки банку	Суть вимоги
Фінансова безпеки	наявність сплаченого та зареєстрованого підписного капіталу банку у розмірі, що встановлюється на законодавчому рівні;
Техніко-технологічна безпека, інформаційна безпека	забезпеченість банку належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, приміщеннями відповідно до вимог Національного банку України;
Інтелектуально-кадрова безпека	наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління (ради директорів) банку, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком.

**Складено автором*

Вплив Національного банку України на стан економічної безпеки комерційних банків починається від самого моменту створення банківської установи, оскільки без дотримання вимог, що ставляться перед цими суб'єктом господарювання, для отримання ними ліцензії на здійснення банківської діяльності, і які передбачають виконання ними ряду нормативів, у тому числі і економічних, діяльність організації буде заборонено. Таким чином, надання ліцензії на провадження банківської діяльності передбачає наявність такого рівня економічної безпеки, що дозволить майбутньому учаснику банківської системи України розпочати нормальне функціонування та не становити загрозу матеріальних та моральних збитків для своїх власників, клієнтів, контрагентів, співробітників та держави. Ліцензування можна вважати першим і основним інструментом державного регулювання системи економічної безпеки банківських установ. Особи, винні у здійсненні банківської діяльності без банківської ліцензії, несуть кримінальну, цивільну чи адміністративну відповідальність згідно з законами України.

Банківська ліцензія надається Національним банком України на підставі клопотання банку за наявності документів, що підтверджують його відповідність базовим вимогам економічної безпеки (табл. 1):

Національний банк України може відмовити у наданні ліцензії, якщо зазначені у табл. 1 умови не виконані банком протягом одного року з дати його державної реєстрації банку. У такому разі державна реєстрація банку скасовується і банк ліквідується [1].

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [2] НБУ з метою регулювання рівня економічної безпеки застосовує для всіх інших банків ще один інструмент державного регулювання системи економічної безпеки банківських установ, а саме обов'язкові економічні нормативи, такі як: мінімальний розмір статутного фонду для банків, які створюються та вже діють; достатність капіталу банку для проведення активних операцій з урахуванням ризиків; нормативи ліквідності банку; максимальний розмір ризику на одного позичальника; норматив інвестиційної діяльності [3].

Згідно ст. 69 Закону України «Про банки та банківську діяльність» банк зобов'язаний подавати НБУ фінансову і статистичну звітність щодо роботи банку, його операцій, ліквідності, платоспроможності, прибутковості [2]. НБУ має право вимагати від банку подання консолідованої звітності, що є ще одним із інструментів державного регулювання фінансової та інформаційної складових економічної безпеки банку.

Кожен власник істотної частини у банку, який є юридичною особою, зобов'язаний подати НБУ у встановлений ним строк річний звіт про свою діяльність.

Таким чином досягається обмеження впливу різного роду небезпек та загроз, що можуть мати негативні наслідки для окремої юридичної чи фізичної особи – співвласника банку, для стану економічної безпеки банківської установи. НБУ має право вимагати подання інших періодичних звітів чи інформації від власників істотної участі в банку з метою здійснення нагляду за безпекою і надійністю фінансового стану банку забезпечення дотримання положень законодавства та належного рівня його економічної безпеки.

Фінансова звітність банків, що подається до НБУ, має бути перевірена аудитором. Таким чином, видача таких сертифікатів та встановлення обов'язкової аудиторської перевірки фінансової інформації банків також можуть вважатись інструментами державного регулювання рівня економічної безпеки вітчизняних банківських установ. Ця вимога, що має неухильно дотримуватись банками, підвищує рівень достовірності інформації про стан їх економічної безпеки та має великих позитивний вплив на рівень інформаційної прозорості та інформаційної безпеки організації.

Таблиця 2

Інструменти впливу НБУ на порушників норм банківської діяльності, що ставлять під загрозу рівень економічної безпеки банку*

№ п/п	Інструмент	Особливості застосування
1	Штрафи на керівників та службових осіб банку, фізичних осіб – власників істотної участі	Накладаються в порядку, передбаченому Кодексом України про адміністративні правопорушення.
2	Призначення тимчасової адміністрації	потребує окремого Рішення НБУ, використовується у випадку існування для банку загрози банкрутства та ліквідації
3	Відкликання ліцензії та ініціювання процедури ліквідації	Застосовується у випадку серйозних порушень банком правил здійснення банківської діяльності
4	Видання розпорядження про звільнення особи з посади, або заборону користуватися правом голосу придбаних акцій	Застосовується, якщо в діях керівника банку або фізичної особи чи представника юридичної особи – власника істотної частини участі, якій пред'явлено обвинувачення у вчинені злочину, не встановлено складу злочину, але має місце порушення вимог банківського законодавства або нормативно-правових актів НБУ, або якщо таку особу визнано винною у вчинені корисливого злочину із призначенням покарання без позбавлення волі

**Складено автором*

Порядок застосування інструментів державного впливу, передбачених банківським

законодавством, а також розмір фінансових санкцій, що застосовуються до банків і інших юридичних осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, встановлюється законами України та нормативно-правовими актами НБУ. Нині ці інструменти регулювання банківської діяльності необхідно активно використовувати задля забезпечення належного стану економічної безпеки банку, у тому числі для покарання винних у його погіршенні осіб. Такі заходи мають на меті як підвищення загального рівня економічної безпеки установи, так і гарантування інтелектуально-кадрової безпеки організації.

У табл. 2 систематизовано інструменти впливу НБУ на банківські установи або їх співробітників, стан або дії яких можуть мати негативні наслідки для рівня економічної безпеки банку та становити загрозу для банківської системи забігом чи окремих її учасників.

Таким чином, НБУ має досить широкий перелік інструментів, що дозволяють регулювати діяльність вітчизняних банків та контролювати рівень їх економічної безпеки.

Важливим завданням забезпечення економічної безпеки банку нині залишається вирішення питання убезпечення обробки готівки, перевезень і інкасації, адже на сьогодні це не просто додаткова функція до банківської діяльності, це окремий вид бізнесу не тільки в Україні, а й і за кордоном. НБУ заохочує сучасні банки до автоматизації, застосування обслуговування готівки без наявності людського фактора, що, зважаючи на суб'єктивність його прояву, може становити загрозу нормальній діяльності банку. Проте, скорочення праці фізичних осіб, які обслуговують готівку, у такому випадку спричинить збільшення кількості людей, які будуть обслуговувати технічні засоби. Тому необхідно зважено приймати будь-які рішення щодо технічного забезпечення економічної безпеки банку.

28 вересня 2012 року Національний банк України ухвалив довгострокову стратегію готівкового обігу на 2012-2018 рр. Значна увага у запропонованій стратегії приділена вдосконаленню безпеки системи перевезень та інкасації готівки. Виходячи з цього, регулятор планує в найближчі роки перейти на систему управління вимогами безпеки крізь призму операційних ризиків. Українська банківська система вже наблизилась до того рівня, коли повинна керувати такими процесами, навчитися та вміти правильно розраховувати операційні ризики, в тому числі розрахувати ризики роботи з готівкою [4].

На перше місце при операціях з готівкою НБУ змушує банки ставити безпеку людей. Втрата цінностей завжди була актуальною, але в першу чергу керівництво банків повинно розуміти цінність людського життя. І враховуючи це, серед вимог до здійснення банківської діяльності, які були висунуті і прийняті НБУ, починаючи з 2015 року, головна вимога – мати тільки панцерований транспорт. В банках є певний парк автомобілів, які були закуплені раніше, тому їх використання забороняти недоцільно, так як фінансові витрати, пов'язані із заміною автопарку, знизять рівень економічної безпеки банку, у той час, як діяльність державного регулятора навпаки повинна його максимізувати. Проте, нові закупки і нові поставки транспорту повинні здійснюватися відповідного встановленого класу захисту. До машин, які перевозять готівку є певні вимоги, а також мають бути прийняті додаткові засоби захисту інкасаторів та існуючого супроводжуючого складу. Банки повинні посилювати рівень своєї силової безпеки (у ряді наукових джерел – фізичної безпеки) як видимий ззовні, так і внутрішню частину засобів захисту, яка є конфіденційною.

Окремим напрямом банківських операцій, що має свої особливості захисту і потребує специфічних інструментів державного контролю та нагляду, є банківське обслуговування через банкомати. Останнім часом стало стрімко зростати кількість нападів на банкомати в усьому світі. Якщо розглядати Україну на фоні інших європейських країн в частині безпеки роботи з готівкою, то наша держава поки що характеризується досить позитивними тенденціями.

Національний банк України пропонує наступні інноваційні інструменти та процедури для посилення безпеки охоронюваних приміщень і перевезення валютних цінностей та інкасації коштів банками України. Передусім це – посилення засобів фізичного захисту, створення так званих сертифікованих касових кабін, тобто обладнання бронею робочих місць та інших площ у приміщеннях банків – це на додаток до тих зон у банках, які

забронювано давно – наприклад, сховища.

Нині в Україні кожен співробітник банку «веде» свого клієнта від початку до кінця, знає всі його потреби і, відповідно, розуміє, які ще послуги та продукти банку можуть бути йому корисні, що, в свою чергу, підвищує його професійний рівень і значно покращує якість обслуговування клієнтів, що у свою чергу має позитивний вплив на зміцнення інтелектуально-кадрової, а у кінцевому підсумку і економічної безпеки банку.

Використання на робочих місцях автоматичних (автоматизованих) касових машин (електронних касирів, тощо) та темпокас є значно безпечнішим, ніж сертифіковані касові кабіни, і практично виключає ризик грабунку готівкових коштів. Ризики пограбування зменшуються за рахунок наявності затримки доступу до видачі готівкових цінностей електронним касиром (до 32 хвилин), а також через встановлення банком незначного розміру ліміту касової операції та лімітів темпокаси, наприклад, на суму від 100000 до 300000 грн. Особливу увагу необхідно також приділяти сигналізації та камерам спостереження [5].

Важливим інструментом у системі державного регулювання економічної безпеки банківських установ на сучасному етапі розвитку вітчизняної ринкової економіки, є заходи організації та контролю інформаційної безпеки банку. Система управління інформаційною безпекою є сучасним елементом забезпечення безпеки інформаційних ресурсів організації, яка побудована на кращих світових практиках. Стандарти Національного банку України засновані на міжнародних стандартах ISO 27001 та ISO 27002 з додаванням вимог із захисту інформації, зумовлених конкретними потребами сфери банківської діяльності і правовими вимогами, які вже висунуто в нормативних документах Національного банку України.

Відповідність системи управління інформаційною безпекою стандартам Національного банку України СОУ Н НБУ 65.1 СУІБ 1.0:2010 та СОУ Н НБУ 65.1 СУІБ 2.0:2010 гарантує банку відповідність міжнародним стандартам ISO 27001 та ISO 27002 і надає можливість отримати відповідний сертифікат, що засвідчить високий рівень інформаційної безпеки установи та може стати ефективним інструментом здобуття нею конкурентних переваг на ринку банківських послуг.

Необхідність впровадження в банках України стандартів з управління інформаційною безпекою продиктована вимогами Базельського комітету Basel II з управління та зменшення операційних ризиків банків.

Законодавче регулювання економічної безпеки банків та її окремих функціональних підсистем має свої особливості. В основу дій банку з охорони його власності покладено ст. 54 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Згідно з положеннями цієї статті банкам надається право забезпечувати захист банківської інформації, коштів та майна шляхом створення відповідних систем захисту, служб охорони відповідно до законодавства України та нормативних актів Національного банку України. Ці положення закону створюють відповідні привілеї для банків, на відміну від інших підприємницьких структур, яких вони не стосуються. Законодавче регулювання такої форми реалізації заходів безпеки банківської діяльності, як режим, найбільш розвинене з точки зору інформаційної безпеки.

Інформаційні взаємовідносини суб’єктів підприємництва і держави регулюються на сьогодні понад 30-ма законодавчими і майже такою ж кількістю підзаконних актів. Проте, як свідчать реалії вітчизняної бізнес-практики, кількість розроблених документів не завжди свідчить про високу якість їх регулятивної сили.

Загальносвітова інтернаціоналізація та процеси глобалізації в банківському секторі призвели до ускладнення його структури та забезпечення інформаційної безпеки і, як наслідок, до ускладнення процесів регулювання світових фінансових ринків.

Однак, економічне значення лібералізації та інтеграційних процесів світової банківської системи в подальшому може нести загрозу її стабільності, інформаційному захисту та економічній безпеці у цілому. Тому невідкладним завданням щодо розвитку банківського сектору є розробка сучасного функціонального механізму регулювання діяльності банків на ринку фінансових та інформаційних послуг, особливо у країнах з перехідними економіками, у числі яких перебуває і Україна.

Традиційним інструментом державного регулювання економічної безпеки банків, який активно використовується НБУ, є рейтингування. З метою встановлення реального фінансового стану банків Національний банк України проводить оцінювання банків на базі розробленої ним рейтингової системи «CAMELS» та нерейтингової методики «Система оцінки ризиків» (СОР). Рейтингова система «CAMELS» була створена на основі найкращого зарубіжного досвіду, і ґрунтується на міжнародній системі CAMEL, яка розроблена експертами Sheshunhoff Bank (США) та впродовж багатьох років застосовується у світовій практиці. СОР розроблена Національним банком України самостійно. Обидві системи дають можливість НБУ оцінювати фінансовий стан, господарську стабільність та рівень економічної безпеки банків і банківської системи. Інформаційною базою для діагностики виступають результати комплексних інспекційних перевірок.

Цей підхід має забезпечити відповідність операцій банків стандартам надійної та безпечної банківської діяльності та гарантувати їх здійснення в інтересах усіх зацікавлених сторін – НБУ, керівництва банку, клієнтів та акціонерів [6].

Створення ефективної системи державного регулювання в Україні неможливе без аналізу тенденцій глобальних фінансових ринків, у які активно інтегрується вітчизняна банківська система [7, с.169], а також оцінки поточного стану державного регулювання системи економічної безпеки банківських установ, яка б включала в себе як аналіз тенденцій дотримання банками вимог НБУ щодо організації та провадження своєї діяльності, так і діагностику інформаційної прозорості банків та оцінку дотримання ними економічних нормативів їх діяльності.

Системне банківське регулювання економічної безпеки має забезпечити покращання інвестиційного середовища, захист інтересів інвесторів та вкладників, удосконалення інформаційних систем комерційних банків, розвиток електронного банкінгу, інтернет-послуг, тощо, тобто матиме позитивний ефект як для рівня економічної безпеки банківських установ, так і для стану функціонування усієї банківської системи України.

Отже, державне регулювання відіграє першочергову роль у функціонуванні системи економічної безпеки банківських установ. Традиційні інструменти, методи та механізми державного впливу на стан економічної безпеки вітчизняних банків на даному етапі розвитку локальних та глобальних фінансових ринків уже не можуть забезпечити комплексний захист банківських активів від різного роду зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз, які набувають усе інших форм та варіації, і перелік яких щороку розширюється. Тому нагальною необхідністю є виокремлення найбільш дієвих вимог державного регулювання до системи економічної безпеки банківських установ, оскільки їх трансформація із одночасною відмовою від малофункціональних способів та інструментів впливу державного регулювання на систему економічної безпеки банківських установ дозволить досягнути високого рівня економічної безпеки банківської системи України та покращити стан фінансової безпеки держави.

Література:

1. Банківська ліцензія / Ліцензії банку. Світ фінансів [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалу : http://www.finmir.com.ua/content/view/22/112/lang,uk/.
2. Про банки і банківську діяльність Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. –№ 5-6. – ст.30. – подальшими змінами і доповненнями.
3. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679 – XIV //Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. –№ 29. – ст.238. – подальшими змінами і доповненнями.
4. НАБУ і День банківської безпеки на виставці «Безпека-2012» [Електронний ресурс] / Незалежна асоціація банків України. – Режим доступу до матеріалу : http://www.nabu.com.ua/ukr/press_centr/news/34162/.
5. Посилення безпеки банків: питання, яке назріло [Електронний ресурс] / Прес-реліз. – Режим доступу до матеріалу : http://www.vlasnasprava.info/ua/business_news.html?_m=publications&_t=rec&id=15128.
6. Александренко К.В. Система нагляду за банками на основі оцінки ризиків [Електронний ресурс] / К.В. Александренко. – Режим доступу до матеріалу : http://nauka.zinet.info/1/aleksandrenko.php.
7. Кириченко О. А., Мелесик С.В. Економічна безпека банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи / О. А. Кириченко, С.В. Мелесик // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №8 (98). – С.223-232.

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY

Glazkova A.S.
Postgraduate
Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkov, Ukraine

FORECASTING AND QUANTITATIVE METHODS MACROECONOMIC INDICATORS COMPARING DEVELOPMENT OF INDUSTRIES IN THE REGION

Глазкова А.С.
аспірант,
Український державний університет залізничного транспорту, м.Харків, Україна

ПРОГНОЗУВАННЯ ТА КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ ПОРІВНЯННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ РЕГІОНУ

The article describes the main aspects of quantitative methods in economics. Quantitative Methods in Economics - a set of statistical data processing methods for theoretical analysis of the laws of the economic system and regulation of macro- and microeconomic processes. Proved that quantitative methods in economics should organically combined with qualitative analysis that provides a theoretical justification for the nature of economic laws and categories of knowledge qualitatively new forms, stages and levels of the economic system.

Keywords: *quantitative methods, analysis, economic system category.*

В статті розглянуті основні аспекти кількісних методів в економіці. Кількісні методи в економіці – сукупність методів обробки статистичних даних для теоретичного аналізу законів розвитку економічної системи і регулювання макро- та мікроекономічних процесів. Доведено, що кількісні методи в економіці необхідно органічно поєднувати з якісним аналізом, що передбачає теоретичне обґрунтування сутності економічних законів і категорій, пізнання якісно нових форм, стадій і ступенів розвитку економічної системи.

Ключові слова: *кількісні методи, аналіз, економічна система, категорія.*

Вважається, що прогнозування — це метод, в якому використовуються як накопичений в минулому досвід, так і поточні припущення відносно майбутнього в цілях його визначення. В результаті отримують картину майбутнього, яку можна використовувати як основу в процесі планування. Прогноз в управлінні являє собою розробку моделей розвитку керованого об'єкта. Показники прогнозу (числові характеристики об'єкта, обсяги і терміни робіт і т. п.) мають ймовірнісну природу. На основі прогнозів здійснюється передбачення та припущення стосовно макропоказників галузі. Метою прогнозування у дослідженні промислової та транспортної галузі є отримання науково обґрунтованих варіантів тенденцій розвитку (зміни) керованого об'єкта (показників його стану) в часі і просторі. Для прогнозування в практичній діяльності застосовуються різні кількісні і якісні методи.

При використанні кількісних методів слід пам’ятати що вони базуються на інформації, яку можна отримати, на основі вивчення тенденцій зміни параметрів або маючи статистично достовірні залежності, що характеризують виробничу діяльність об'єкта управління. Як приклади таких методів можуть виступати: аналіз тимчасових рядів, каузальне (причинно-наслідкове) моделювання.

Метод прогнозування значно покращує якість прогнозу оскільки:

— забезпечує функціональну повноту, достовірність і точність прогнозу;

— зменшує тимчасові і матеріальні витрати на прогнозування. На вибір методу прогнозування впливають:

— сутність практичної проблеми, що підлягає розв'язанню;

— динамічні характеристики об'єкта прогнозування у ринковому середовищі;

— вид і характер наявної інформації, типове уявлення про об'єкт прогнозування;

— комбінація фаз життєвого, ринкового циклу товару або послуги;

— період попередження і його співвідношення із передбачуваною тривалістю ринкового, життєвого циклу, циклу розробки або модифікації товару, послуги;

Всі перераховані чинники повинні розглядатися в системній єдності, лише несуттєві можуть виключатися з розгляду. Той, хто прогнозує внаслідок передпрогнозних досліджень повинен структурувати інформацію про об'єкт прогнозування, проаналізувати її і, вибравши, залишити ту, що відповідає умовам прогнозу. При підготовці рішення про вибір методу прогнозування рекомендується виділити ті, що можливо застосовувати до умов даного завдання.

При виборі методу прогнозування потрібно враховувати:

- наявність статистичних даних за необхідний період;
- час, що необхідний для збору і аналізу інформації. У ряді випадків для отримання незалежних прогнозів використовуються одночасно декілька методів. Вимоги до прогнозів:
- своєчасність, певною мірою точності і визначеності інших показників;
- надійність, що виражено в знакових одиницях (доларах, одиницях продукції, обладнанні, кваліфікації персоналу і т. п.) і зафіксована на папері;
- простота методики прогнозування для розуміння і використання.

Кількісні методи в економіці – сукупність методів обробки статистичних даних для теоретичного аналізу законів розвитку економічної системи і регулювання макро- та мікроекономічних процесів.

Основними кількісними методами в економіці є:

- облік виробництва, обміну, розподілу і споживання продукції та витрат ресурсів у натуральному і грошовому вираженні;
- статистичні;
- моделювання економічних процесів.

Кількісні методи в економіці необхідно органічно поєднувати з якісним аналізом, що передбачає теоретичне обґрунтування сутності економічних законів і категорій, пізнання якісно нових форм, стадій і ступенів розвитку економічної системи, її перехід у нову якість, з'ясування внутрішніх суперечностей в економічних явищах і процесах, що є рушійною силою їх постійної еволюції тощо. Внаслідок діалектичної єдності кількості та якості кількісні показники водночас певною мірою характеризують і якість економічних явищ, процесів кількісних методів в економіці відіграють неоднакову роль у дослідженні різних елементів економічної системи. Вони є головним інструментом аналізу продуктивних сил і техніко-економічних відносин (технологічного способу виробництва). Після з'ясування за допомогою якісного аналізу сутності продуктивних сил загалом, їх окремих елементів (засобів і предметів праці, людини, використовуваних сил природи, форм і методів організації виробництва, а також науки га інформації) виникає потреба у дослідженні кількісних функціональних залежностей між ними, статистичних закономірностей. Те саме стосується й дослідження техніко-економічних відносин (спеціалізації, кооперування, комбінування виробництва, його концентрації тощо). Наприклад, встановлення оптимальних масштабів підприємств у певній галузі промисловості погребує з'ясування залежності величини собівартості продукції від величини транспортних витрат, витрат на управління, вартості комплектуючих виробів тощо. Якісний аналіз є визначальним у дослідженні виробничих відносин (відносин економічної власності) в усіх сферах суспільного відтворення. Однак це не означає відмову від застосування і кількісних методів пізнання. Поєднання кількісних методів в економіці з якісною характеристикою економічних явищ і процесів зумовлено дією закону кількісно-якісних перетворень, зокрема тим, що якість будь-якого економічного явища чи процесу неможливо змінити без відповідних кількісних зрушень. У процесі кількісного аналізу з'ясовуються не лише кількісні функціональні залежності між окремими елементами і компонентами економічної системи, а й глибше досліджуються їхні якісні зміни, переходи з менш розвинутих форм у більш розвинуті, закономірності цих переходів та ін.

Відповідно до цього нам потрібно виконати завдання по розробці моделі економічного процесу. Для цього треба дотримуватись певних етапів дослідження:

1. З’ясувати реальність поставленої проблеми та сформулювати її;

2. Провести аналіз проблеми та сформулювати відповідні завдання;

3. Поставлену задачу розглянути як систему та врахувати що будь яка система складається з підсистем, які мають свої взаємозв'язки;

4. Визначити вид та обсяг взаємозв'язків між підсистемами, необхідних для точного розв'язання поставленого завдання;

5. Визначити цілі та критерії як для всієї системи, так і для кожної з підсистем; співставити локальні та глобальні цілі;

6. Визначити умови взаємодії між підсистемами;

7. Сформулювати абстрактні або конкретні моделі;

8. Визначити економіко - математичний метод розв'язання поставленого завдання;

9. Провести розрахунки; провести аналіз отриманих результатів та з'ясувати ступінь придатності отриманих результатів;

10. В результаті виявлених недоліків провести відповідне корегування результатів;

11. Надати рекомендації щодо проведення розрахунків та висновків.

Наступним етапом нашого дослідження є визначення макропоказників, для яких будуть проведені розрахунки їх значень по відношенню до таких же показників транспортної та промислової галузей області. Це необхідно для більш ретельного обґрунтування необхідності створення промислово - транспортного комплексу. Та для математичного обґрунтування отриманих результатів. Проводимо вибір методів порівняння за питомою вагою, величиною впливу тощо. Порівнюємо отримані значення. В результаті ми отримуємо набір інформаційних даних, які нам допоможуть прийняти нові управлінські рішення для здійснення своєчасного контролю, або своєчасного реагування на зміну того чи іншого фактору у роботі промислового та транспортного секторів і в цілому у роботі цього комплексу.

Таким чином, ми довели, що при дослідженні характеристик порівняння транспортної галузі з іншими галузями, доцільно використовувати системний підхід. До основних методів системного підходу віднесені: економетричне моделювання, коефіцієнт еластичності, порівняльний аналіз, метод найменших квадратів. Основні показники, які характеризують основні галузі, це ВВП, ВВП на одну особу, кількість підприємств, оборотні кошти, основні засоби, інвестиції в основний капітал, показники зовнішньої торгівлі, товарооборот, показники з праці, доходи та витрати.

Література:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: …С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.
2. Ставицький А.В. Навчально-методичний комплекс з курсу „Економетрика". – К., 2004. – 112 с.
3. Наконечний С. І., Терещенко Т. О., Водзянова Н. К., Роскач О. С. Практикум з економетрії: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1998. —176с.

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE

Lukianchuk R.V.
PhD student
The Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine

THE EUROPEAN MODEL CONCEPT OF THE STATE MANAGEMENT OF CYBER SECURITY

The article is devoted to the analyses of the cyber security regulation at the state level in the countries of EU. Get a view of the state strategies, acts and basic provisions with the aim to demonstrate the directions of state policy of the EU to ensure cyber security.

Keywords: *cyber security, state management of cyber security, the legislative regulation of cyber security process, the Strategy of cyber security, cyber threats, cyber risks, cyber-crime incidents.*

The European model concept of the state management of cyber security represents at the two main levels: the state regulation level and the military level. The state regulation of cyber security in the European countries deals with such question as: personal data security (Canada, Netherlands, Estonia, Sweden, Finland, Spain); protection of e-commerce, e-transactions and payment instruments security (Poland, Estonia, Italy); protection of important object of critical infrastructure and information system (France).

The EU countries provides the legislative regulation of cyber security process in accordance with identified issues such Acts, Strategies and Plans of action as: Homeland Security Act, Cyber Security Research and Development Act, Federal Information Security Management Act, Electronic Signatures in Global and National Commerce Act (, Italy, Spain, Netherlands, Italy, Latvia, Germany, Sweden, Poland, Austria); Personal Information Protection Act (Sweden, Austria, Germany, Spain, Poland, Great Britain, Netherlands); Electronic Commerce Protection Act (Austria, Italy) etc.

The directions of the state cyber policy in EU is stimulate members to adopt the Strategies of cyber security or Cyber security Action Plan. The relevance of this issue is confirmed by the fact that countries-members of EU are regularly adopting new program and to launch new activities with the aim to strength the cyber security.

In particular that is reflected in the fact that is establishment important organizations that are provides the policy in this sphere. For example in 2004 was established one of the main organization - The European Union Agency for Network and Information Security (ENISA). Exactly this agency provides to exchange of information, experience and knowledge of information security sphere [2].

Also came in force The European Strategy of cyber security by which the Strategies on the national level are elaborating. Various European countries have implemented the EU strategy with regard to its consequences by formulating their own national strategies. Therefore these strategies being adapted to internal state situations and the needs are additional guidelines for organizations in each member state.

In particular, over the past decade were adopted national strategies on cyber security such EU members as: 2008 - Slovakia, Estonia; 2009 - United Kingdom; 2011 - Germany, Lithuania, Luxembourg, Netherlands, Poland, Romania, France, Czech Republic; 2012 – Austria; 2013 - Finland + common EU strategy "Open, security and reliable cyberspace", which reflects a comprehensive vision of the EU how to better prevent and react to cyber-attacks and technical failures.

For example the Cyber Security Strategy of Estonia 2014-2017 is the basic document for planning Estonia's cyber security and a part of Estonia's broader security strategy. The strategy highlights important recent developments, assesses threats to Estonia's cyber security and presents measures to manage threats. This strategy continues the implementation of many of the goals found in the Cyber Security Strategy 2008-2013; however, new threats and needs which were not covered

by the previous strategy have also been added. But more than half of EU member - states is still not elaborated own Strategy of cyber security.

The European Union is promoting cyber security on a number of fronts. In 2013 was adopted The EU Cyber security Strategy, which are sets out ways to strengthen network and information security across the EU. It protects the public and private sectors from intrusion and fraud, by means the strengthening cross-border cooperation and information exchange. This Strategy identifies priorities in cyberspace as: freedom and openness which defines the principles of using as fundamental human rights in cyberspace; application of the EU legislation in cyberspace as the same way as in the physical world. The responsibility for the security of cyberspace is in the whole global society: from average citizens to the states; capacity development cyber security through cooperation with international partners and organizations, the private sector and civil society and so on.

The establishment unified database on cyber threats and the system of regular exchange of information provides According to the Strategy.

Also are actual the issues of cyber security, including the following elements as: safety on the Internet, protection of intellectual property, improvement of technical regulations and standards, regulation and development of the digital market of products.

The strategy of EU, involving industry and business, provides the following necessary measures: to carry out investments in high-level cyber security and develop best practices and exchange of information at the branch level, involving state agencies; to attract organizations to raising of awareness of cyber security on all levels of business practices and due to interaction with the customers; The European Commission attracted stakeholders from the public and private sectors to stimulate the development and adoption of industry security standards, technical regulations and principles of "safety in developing" and "privacy by development", to be observed manufacturers of products and service providers in the field of information and communication technologies (ICTs), including cloud technologies. New generations of software and hardware must be equipped with more powerful and convenient built-in instruments of protection; to work out industry standards for organizations working in cyber security sphere and to improve the information in the open access by developing marks of protection level or appropriate marks of quality that will help consumers to navigate on the market; ENISA's mandate should make it possible to improve the relations between Europol and ENISA and to strengthening its relations with stakeholders in this field.

Also it should be mentioned the activities that carried the EU to ensure cyber security, particularly in the field research works, management and governance in the EU and its member states. Among them are: the Directive on network and information security; Program Research and Development Horizon 2020; transnational organizational and international cooperation in policy and law enforcement systems, etc.

Since the launch of the Strategy, the European Commission has stepped up its efforts to better protect Europeans online, including the adoption of different legislative proposals. The Commission has further strengthened its approach in 2015 by including cyber security at the heart of its political priorities: trust and security are at the core of the Digital Single Market Strategy while the fight against cybercrime is one of the three pillars of the European Agenda on Security.

Also important is common actions EU with NATO that unite experience, authority and efforts of these organizations in the field of information security. As a result of this cooperation EU-NATO is the basis instrument of Euro-Atlantic cyber security, which is also associated with crisis management and peacekeeping, human security spheres and internal affairs.

In 2008 in Tallinn (Estonia) the issues of combating cyber threads was dedicated opening of the Common Centre of Excellence on Cyber Defense, which was accredited as a NATO Centre of Excellence. It deal with research and training in cyber protection [1].

But, along with several successfully implemented strategies and implemented measures are still actual issues as the interaction of public and private sector in this area. Because today a public-private partnership is considered as the guarantee of a successful, modern and economically developed country that governed in its development by most optimal and modernized management

tools and realized the state policy. And the issue of cyber security and awareness among citizens in this area with to timely and reasonable response to the problem there is no exception.

A lot of organizations, whatever their potential and location, still quite badly knowledgeable about threats and risks that carry the cyber-crime and cyber warfare.

Thus, one of the priorities of European cyber security is to increase awareness of commercial enterprises and nonprofit organizations. The last cyber-crime incidents had shown that neither the size or type of activity or location of the organization do not affect to their vulnerability to attacks; where there is cyber-crime, methods of automated attacks frequently lead to incidents. Put it another way the small and medium organizations can also becoming victims of cyber-attacks even if they are at first seem to "uninteresting".

In summer 2015 the government of Great Britain announced about intention to increase funding for cyber warfare as much as a tenfold to counter the hacking threat posed by Russia and China. Up to £2bn will be ploughed into Britain's offensive cyber programme over the next five years following recommendations to the strategic defense and security review by Joint Forces Command (JFC), which oversees the three armed forces on cyber warfare. JFC is understood to have called for the recruitment of about 300 cyber-specialists and the development of more malware — hostile or intrusive software such as computer viruses, trojan horses, worms and spyware. Military sources say JFC has recommended an annual budget of £400m — 10 times the current level — for Britain's highly secretive programme [3].

Also we must admit, that Great Britain wants to increase spending on cyber security almost doubled to a total of 1.9 billion pounds ($2.9 billion) over the period to 2020 [4].

The modern cyber threats in the world announced that The UK Cyber Security Strategy of 2011 is not actual nowadays. Therefore in November 2015 was signed new UK Cyber Security Strategy that includes: new National Cyber Centre will house the countries first dedicated 'cyber force' to handle cyber incidents in Britain, and ensure faster and more effective responses to major attacks; a stronger Active Defence Programme, including: exploring whether internet service providers can work together, with government help, to divert more malware attacks and block bad addresses used against British internet users, a renewed crackdown on cyber-criminals, with increased capabilities for the National Cyber Crime Unit; creation of new Centre for Digital Skills and Computer Science, new Cyber Innovation Centre. [5].

The cross-border character of the threats compels countries to engage in closer international cooperation. Cooperation on the European level is will provided not only for effective preparation for cyber attacks, but also for timely responses on it. And the complex state strategy of cyber security is the first step on this way. Then will be followed the consideration to attract cyber issues in one foreign policy and cyber security.

In Europe the possibility of cyber war that aimed at the state is recognized but rarely evaluated. Presently most of the information that is available in open access given to sectoral or independent associations and groups. In spite of the fact that European law enforcement agencies collect the data and information on crime and criminal acts but needs more time to make coordinated efforts to achieved the target level. The EU non-government organizations and state bodies must implement a cyber security as an integral part of the overall structure of corporate governance, risk management and ensuring compliance to combat the risks and threats of cybercrime at an appropriate level.

References:

1. Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Tallinn, Estonia: https://www.ccdcoe.org
2. European Union Agency for Network and Information Security: https://www.enisa.europa.eu/
3. Britain to start £2bn cyberspace offensive: http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/news/uk_news/Defence/article1594301.ece?CMP=OTH-gnws-standard-2015_08_15
4. Britain to build cyber attack forces to tackle IS, hackers: http://www.reuters.com/article/ukbritainsecuritycybersecurityidUKKCN0T600920151117
5. Chancellor sets out vision to protect Britain against cyber threat in GCHQ speech https://www.gov.uk/government/news/chancellor-sets-out-vision-to-protect-britain-against-cyber-threat-in-gchq-speech

Tarasiuk O.V.
Candidate of Sciences (Philology), Associate Professor
Kyiv National Linguistic University, Ukraine

IMPACT OF POLITICAL ADVICE ON ECONOMIC AND POLITICAL RELATIONS

The article highlights the impact of political advice on economic and political relations. The process of advice giving, the role of adviser or advisory team are revealed as well. It is analyzed the cognitive peculiarities of political advice (good one) and its importance in the policy making decision.

Key words: *political advice, adviser, policy making.*

Political advice, as one of the phenomena of political discourse, accumulates experience of previous generations, determines the policy of the state and of the whole world. The past years have witnessed a surge in international efforts to end wars, stabilize fragile states, and rebuild war-torn societies. An unprecedented number of peace operations have been deployed to deal with crises and violent conflicts. Missions need to address the political dimension of conflicts to avoid being just a temporary fix and maybe leading to a resumption of violence. That is why the political affairs function has become central to peace operations and political missions.

Therefore, in the focus of our research is the given modification of advice from cognitive aspect, which on a modern stage determines the priorities of scientific paradigm. Absence of analysis of political advice from the perspective of cognitive linguistics predetermines the actuality of our research. The cognitive analysis of political advice is the purpose of the present paper. The achievement of purpose is planned due to the highlighting the features of cognitive producing of advice. We consider that political advice is one of the types of the socially adopted piece of advice which is approved by society and is based on professional knowledge of the speaker.

According to the inner structure of the speaker [1, p.25] the process of advice producing requires from the speaker the following types of cognitive information: own experience and internal cognitive information (persuasion and points of view on an existent problem). The giving of advice, as well as any process of communication, foresees the presence of two participants of interaction: a speaker and a listener. So that to political advice, distribution of these roles takes place between an adviser and a president. Being of great importance, professional knowledge of the speaker allows him to be the president's adviser (National Security Advisor, senior Presidential advisor).

Thus, the core task of the political adviser is to give advice. For this advice to be taken on board, the principal and political adviser must have a relationship based on trust. Without this, the principal is unlikely to take on board the advice and will look elsewhere for counsel. That is why principals often bring with them political advisers whom they know and trust when taking up their posts. Establishing a rapport and functioning relationship takes time and effort. There is no better way for the political adviser to do this than to give consistently good advice as well as showing loyalty, integrity, and dedication. Over time, the principal will come to trust the political adviser's judgment. Good advice, however, may not always be enough. Personal chemistry can be essential to effectively carrying out the advising function. Sometimes there is personal chemistry, but at other times not. It is also difficult – if not impossible – to disregard the role of ego in the provision of advice. Advice is very much "owned" by the person giving the advice.

The principal's receptiveness to advice can differ tremendously. Personalities come into the play as does the principal's comfort level in dealing with politics. Some are political animals who hardly need any political advice; others are more focused on operational aspects and less interested in politics. These are the principals who are usually most in need of political advice. When giving advice, it is crucial to adapt to the particular style of the principal. Some principals want advice presented to them that has been agreed and consolidated beforehand by their advisers. Other principals want to hear different perspectives from their advisers before deciding on a particular course. Some prefer advice in written form while others are more comfortable with oral advice. There are advantages and disadvantages to these different approaches, but whatever approach is adopted, it should fit the principal's style since it is, after all, the principal who takes the decision.

Otherwise there is a risk that the policy-making process can become suboptimal or stuck in deadlock.

"Pitching" the advice in the right way can determine whether your advice is accepted or not. Some principals want to be presented with a clear and straightforward recommendation. Others are not as comfortable with such directness and balk if they believe that their adviser is pushing them in a certain direction. In such cases, it can be most effective to pitch the advice by developing it organically with the principal. The packaging of your advice can determine whether it will fly or not. Access to the principal is key to having an influence on the policy-making process since without access, feeding ideas into policy deliberations can be difficult. That is why gatekeepers who control access and the flow of information to the principal can be 24 tremendously powerful within a mission. Holding the key to the principal's appointments calendar is tantamount to controlling the principal's time.

Disagreements between the principal and political adviser – if based on mutual respect – are a normal part of a healthy policy-making process. They mean that ideas are tested and held up to scrutiny rather than taken at face value. If there are no disagreements over policy, the political adviser may be giving advice that anticipates the principal's views. Such advice, at the end of the day, adds little value to policy-making. Or the principal takes on board everything the political adviser offers because the principal does not have a vision of his or her own. In either case, there could be an unhealthy imbalance in the relationship. The opposite case, where the principal and the political adviser always disagree, is not satisfactory either. Constant disagreement could mean that the principal and political adviser do not share a common view of the fundamentals. It can become extremely difficult to work together effectively in such cases. The ideal situation is when both the principal and the political adviser feel that they can be open and honest with each other, able to test ideas, disagree on issues, but ultimately feel mutual trust and respect for each other's opinions and judgment.

Political advice can be given by many advisers which „form the specific systems of advice" [3, p.130] and are called *„advisory teams"* or „*advisory groups"*. Status of the adviser in so called „*advisory group"* and the peculiarities of the advisers' collaboration have a profound impact on foreign policy decisions. The speaker influences not only on the process of the listener's decision of his future actions (process decision making*)*, but also on the final choice.

The real political events certify that decision making of the president and the final choice take an addressee a lot of time (sometimes it lasts a few years). When the members of the advisory group change, the president can seek advice of the different advisors. According to Steven Red, Clinton's decision, as a final choice, – to bomb Kosovo was influenced by three advisers: Secretary of Defense William Cohen, National Security adviser Sandy Berger and Secretary of State – Madeleine Albright [3, p.142].

Producing of advice from position of cognitive analysis as an important element includes internal cognitive information of the speaker/adviser (his outlooks, assumptions, persuasions, points of view upon certain facts and events). The prejudiced attitude of M. Albright toward Serbs is certified by one of the American magazines: *„Her criticisms British and French reluctance to do anything serious against Serbs in Bosnia from 1992 to 1994 were ferocious."* [4, p.30], and by her statement: *„We are not going to stand and watch Serbian authorities do in Kosovo what they can no longer get away with doing in Bosnia. Time to stop killing is now, before it spreads."* [2, p.31-32].

Political advisers and political affairs officers who come from the country where the mission is operating can be an invaluable asset. Thanks to their local knowledge and contacts, they can provide insights and advice in ways that international political advisers seldom can. The ability to tap into local networks and to understand local developments can be indispensible for the mission's political strategy. It can also be extremely helpful to have international political advisers who speak the local language or languages. Team members, despite having different profiles, should be likeminded on the basic assumptions and key issues as well as share a common sense of the overall objective of the mission. Otherwise, there may be too much pull in different directions, which risks

hampering the operation. This likemindedness should, however, not be so great that it leads to groupthink. Advisers who work closely together in a tightly knit team can over time come to reinforce each other's convictions and beliefs, irrespective of whether they are sound or not. Taking a self-critical approach, remaining open to external advice, and letting someone play the devil's advocate can counteract groupthink tendencies.

Good political judgment is the foundation of good advice. Political judgment is about understanding what "works" in politics. It has more to do with intuition and common sense than with knowledge and expertise. For advice to be sound, it has to be based on reliable, up-to-date information and a solid understanding of the situation at hand. It has to be grounded in accurate information and sound analysis. And if this is not possible, you should be open about the uncertainties rather than making assumptions that could be wrong. Advice should also fit into the parameters of the mission's mandate, objectives, and means, as well as the larger strategic context. The advice should be generally consistent with the principal's overall vision – unless particular circumstances warrant a major rethink of strategy. Testing ideas and consulting with stakeholders while developing the advice enables you to refine the advice, gain allies, and build internal support for the proposal. Good advice needs to be frank. The political adviser must be able to tell the principal things that he or she does not want to hear. In some circumstances being able to tell the principal uncomfortable facts or opinions can be essential for the functioning of the mission. A principal is never well served by yes-men. Advice should ideally propose specific action and identify who should do what. The sequence of proposed actions is often a key element in presenting advice; it should be logical and realistic. If the advice sets out different options for action, the political adviser should indicate which is the best and be ready to argue why. Advice can take many forms: verbal, policy papers, emails, and text messages.

But in its simplest form, giving good advice requires answering the following questions: What is the issue requiring action? What do we want to achieve? How do we achieve it? What are our options? It is always useful to identify the risks involved in pursuing different options. The principal must be able to weigh these risks against the eventual gains when taking a decision. Although the political adviser is responsible for the advice internally, it is the principal who will be taking the decision and, ultimately, be held accountable externally for the consequences. It is crucial that the principal and the adviser share the same basic understanding of the situation and the objectives. Advice is often rejected because there is disagreement on the basic assumptions. Good advice gives a clear sense of what steps should be taken to achieve certain objectives and who should take those steps.

Thus, on the given stage of research we come to conclusion, that political advice, being one of the most important means of policy decision making as well in a state and in the whole world, requires responsibility, objectivity, professional skills from the speakers.

Literature:

1. Дейк Т.А., ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. –312 с.
2. A Toe in the Kosovo Waters // Economist. – 1999. – April 17. – P. 31 – 32.
3. Red B. Steven. The influence of Advisers and Decision Strategies on Foreign Policy Choices: President Clinton's Decision to Use Force in Kosovo / B. Steven Red // International Studies Perspectives. – 2005. – № 6. – P. 129 – 150.
4. Simpson J. Foreign Affairs: Why We May Rue Turning Dogs of War on Milosevic/ J. Simpson // Sunday Telegraph. – London. – 1999. – February 14. – 30 p.
5. Wesslau F. The political adviser's handbook / F. Wesslau. – Sweden: Elanders Sverige, 2013. – P. 15 – 28.

Trypolska Galyna
Candidate of Economic Sciences
State Organization "Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine"

POLICIES STIMULATING MARKET DEVELOPMENT OF E-VEHICLES IN UKRAINE

The paper focuses on the state-of-the-art of e-vehicles spread in Ukraine, as well as measure to stimulate the respective market growth. Given the analysis of regulatory policies of other countries, the main policy measures to stimulate market development are direct subsidies, tax exemptions and benefits from charging cheaper than using fossil fuel. The latter factor is considered to be the main trigger of e-vehicles market growth.

Keywords: *e-vehicles, Ukraine, regulatory policy*

The human impact on global climate change is increasing every year, thus many countries are facing various tasks, aimed to overcome the effects of climate change and its mitigation. They include a wide range of activities related to the reduction of greenhouse gas emissions and reduced use of fossil fuels. Using electric vehicles currently is seen as one of the tools, able to reduce greenhouse gas emissions from the transport sector. To ensure the spread of e-vehicles in many countries, various regulatory methods are employed, including direct subsidies, fiscal preferences and indirect measures of regulatory policy.

The world market for e-vehicles is growing rapidly - in 2009 there were 10K vehicles, 45K in 2011, and already 200K in 2013. In 2013, the global market leaders in the number of e-vehicles were Norway (6.1% of sales of e-vehicles of the total), the Netherlands (5.6%), the USA (1.3%), France (0.8%), Japan (0.6%), Sweden (0.5%) and Denmark (0.3%) [1].

In Ukraine, the market of e-vehicles is only at infancy – there are only about 500 electric cars, but that 430 of them were purchased in 2015. The major model presented in the market is Nissan leaf, others are Ford Focus electric, Tesla model S. There are only a few charging stations for them, especially few of them are located in western Ukraine, which is the main reason for such a small number of electric vehicles. A number of open access charging stations (plugshare.com) [2] offer free charging and can simultaneously charge two cars with capacity of 22 kWh. New network of charging stations "Toka" is expected to be launched in 2016, which would include about 50 stations in Kyiv, Odesa, Lviv, becoming the largest charging operator in Ukraine.

Several domestic manufacturers of charging stations are presented in Ukraine (GreenFuel, E-Line), which produce different power stations - from household-size that could be plugged into 220W socket, up to industrial size which can be installed in the parking lots, restaurants and more. Due to the lack of internal demand, our producers are installing the appropriate equipment in the EU countries, which is 6 times cheaper than similar foreign developments.

E-vehicles are used in taxi service in the city of Kharkiv, positioning itself as an "environmentally friendly taxi service", where the base vehicle is the Nissan Leaf. In Kharkiv, a dedicated showroom for the sale of electric cars is about to be open soon. In the city of Lutsk, there are few regular buses are refurbished from diesel to electric. Developers say that conversion of a bus is twice cheaper than buying a brand-new trolleybus. In Kyiv, City Council purchased two e-vehicles in 2015, and in 2016 their number should increase to 5, which is a good example of the public procurement system.

E-vehicles are more environmentally friendly, which is especially important in the context of a global trend to reduce greenhouse gas emissions by transport. The e-vehicles are quieter than those with internal combustion engines; they enable Ukraine to join the relatively new technology.

Developed countries and China have elaborated an extensive set of tools of state support of e-vehicles market development that include direct financial support (discounts) for those who buy such vehicles. Direct financial support is important, however, there is no direct link between subsidies and increasing market of e-vehicles in different countries, so growth of the market is impacted by other important factors. Factors affecting market development of e-vehicles include price and technical properties of the vehicle (energy consumption, CO2 emissions requirements conformity); availability of charging stations and home-size charging devices; time and other

properties of charging; availability of repair and related services; specific preferences (parking discounts; reduced fee to use toll highways) [1].

There are several types of state support to develop the market of e-vehicles:

- *Direct subsidies,* such as single discount available at the time of vehicle purchase;
- *Fiscal preferences,* including decrease taxes at purchase or using e-vehicles;
- *Savings due to cheap "fuel",* i.e. advantages for owner charging the car compared to those who "Refuel" the car.

Direct subsidies are available in France, UK, the USA, Sweden and in other countries. In France, in accordance with the local law, vehicles emitting less than 20 g / km of CO2, receive a one-time rebate in the amount of 7K euros (the discount may not exceed 30% of the value of the car including all taxes). For vehicles that emit 21 - 50 g / km of CO2, the rebate is 5K euros. In the UK, since 2011 with the purchase of a car that has less emission than 75 g / km of CO2, there is a single discount up to 25% of the new car (up to 5K pounds). In Sweden, when buying a car that emits less than 50 g / km of CO2, one-time rebate is 4.5K euros. The program operated from 2012 to 2014 and was extended to the first 5 thousand purchased cars. In Japan, such a program operates from 2009, when the difference in price between the new e-vehicle and gasoline car is paid. The discount ranges from 3.4K euro to 6.3K euro. In China, the program operates since 2010, and the discount ranges from 4.2K euro to 7.2K euro [1].

Fiscal preferences usually include exemption from VAT, Registration tax, Annual circulation tax, Company car tax. VAT size differs between countries (from 5% in Japan to 25% in Sweden, Norway, and Denmark). Norway is the only country where there is VAT exemption, and it reaches about 4.5K euro. Registration taxes in many countries depend on the manufacturer announced CO2 emissions level (the lower CO2 emissions, the lower the tax), safety equipment on board. For example, in Denmark this tax exemption can be up to 14K euro. In Germany, exemption from Registration tax is valid for 10 years from the date of first vehicle registration, but these taxes are relatively small - 20-170 EUR. In general, the higher the level of the subsidy, the higher the e-vehicles market growth rate. A successful fiscal policy is an effective tool to reduce the initial cost of a brand new e-vehicle.

There are no direct subsidies when purchasing an e-vehicle in Ukraine, which is understandable given the difficult economic situation of the state and the presence of military operations in the country. To understand what measures of regulatory policy on market development of e-vehicles are needed in Ukraine, let us consider whether e-vehicles are feasible in Ukraine. In other words, let us focus on the issue whether there is a saving because of cheap “fuel” in Ukraine. The following data and assumptions were used for analysis:

- A battery electric vehicle (not the plug- in hybrid) was reviewed;
- Vehicle: Nissan Leaf, which was in use and sold in Ukraine (at USD). The life cycle of battery - 5 years, its replacement costs USD 5,5K. Annual average mileage is 20 thousand km. Power Consumption is 21 kWh / 100 km. Charging device of domestic production costs USD1K.
- The owner set a double rate meter (costing USD 140), and charges the car at night (from 23.00 to 7.00), or *free* on available public charging station.
- A period from 01.03.2016 to 08.31.2016 was reviewed, when the cost of electricity for households is expected to grow, costing 0.06USD/ kWh (incl. VAT), and twice less in the night time [3].

So, electricity for one year of charging costs USD131.

Depreciation without the cost of a new battery is 0.012 USD/ km. The cost of a new battery is 0.0528 USD / km, thus the entire depreciation is 0.0648 USD / km.

The cost of electricity for 1 km is 0.032 USD / km, so the total cost of 1 km of travel reaches 0.068 USD / km, which is even cheaper than driving popular in Ukraine Daewoo Lanos, fueled by liquefied petroleum gas.

From this simple calculation, we can conclude that electric cars are feasible in Ukraine. The lion's share of amortization is new battery, so one could argue that electric vehicles are particularly

attractive for use on long distance. Therefore, public policy should focus on creating an extensive network of charging stations, as well as on ensuring the formation of electric power lines supporting simultaneous charging of a large number of vehicles. This will create a burden on the power grid during the cheaper electricity and will change the load curve, coinciding with the global trend of smoothing and add load due to increased demand for electricity during the night (night work of household appliances, electric vehicles, etc.).

Fiscal benefits for market development of electric cars in Ukraine are as follows:

- Abolished import duty on e-vehicles since late 2015 (which was 8% earlier) [4];
- Canceled additional import tax of 5%;
- Since 2016, fossil-fuel cars manufactured 6 years ago are prohibited for imports in Ukraine (under Environment Standard Euro -5) and since 2018 those manufactured in 2015 [5].

Other measures to stimulate market e-vehicles in Ukraine could include:

- Exemption of transactions on purchase of e-vehicles from VAT;
- Promote creation of charging stations network in other cities;
- Purchase of e-vehicles in the system of public procurement;
- Availability of loan programs that would provide an initial installment to purchase electric equipment for e-vehicles (through cooperation of state banks with auto dealers, etc.).

In 2016, the e-vehicles market in Ukraine is expected to grow due to the elimination of import duty, prohibition to import old cars, increasing fuel prices with a simultaneous devaluation of the national currency. Given that used e-vehicles are feasible in Ukraine, and also because of the natural rationality of Ukrainians, one can expect rapid e-vehicles market development without any additional regulatory policy.

Sources:

1. Mock, P., Zifei, Y. Driving Electrification: a Global Comparison of Fiscal Incentive Policy for Electric Vehicles. 2014http://www.theicct.org/sites/default/files/publications/ICCT_EV-fiscal-incentives_20140506.pdf
2. www. plugshare. com - worldwide search service electrical charging stations;
3. http: // kyivenergo. ua / ru - PJSC "Kyivenergo".
4. Law of Ukraine №822 - VIII of November 25, 2015 "On Making Amendments to Law of Ukraine "On Customs Tariff of Ukraine" regarding the import duty on electric vehicles";
5. Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On some issues of import to the customs territory of Ukraine and vehicle registration" of wheeled vehicles" from July 6, 2012 № 5177-VI.

Shvidun V.M.

Candidate of Pedagogic, Docent

Dnepropetrovsk regional institute of postgraduate pedagogical education, Ukraine

PRIORITY AREAS OF MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION POSTGRADUATE EDUCATION

Швидун В.М.

к.п.н, доцент

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЮ ПЕДАГОГІЧНОЮ ОСВІТОЮ

The article analyzes the educational system information society, requirements for training of the younger generation and the related reform the role of the teacher. Thesis there is determined topical issues of Ukraine Postgraduate Education and priorities of modernization of public management.

Key words: *postgraduate teacher education, governance, jurisdiction.*

У статті здійснено аналіз системи освіти інформаційного суспільства, вимог щодо підготовки підростаючого покоління та відповідного реформування ролі вчителя. Виокремлено актуальні проблеми післядипломної педагогічної освіти України та пріоритетні напрями модернізації системи державного управління нею.

Ключові слова: *післядипломна педагогічна освіта, державне управління, компетенції.*

Як свідчить поліаспектний аналіз розвитку педагогіки, здійснених у попередніх дослідженнях [4], [5], [6], соціоцентрична педагогіка, притаманна індустріальному суспільстві, була зорієнтована на надання освітніх послуг великим соціальним групам. Визнаючи індивідуальні особливості кожної особистості, система освіти використовувала їх лише для підкорення волі індивіда колективним інтересам, намагаючись досягти однакового для всіх рівня знань.

Антропоцентрична педагогіка інформаційного суспільства має в основу покласти принципи особистісно-зорієнтованого навчання та суб'єкт-суб'єктних відносин учасників навчально-виховного процесу з обов'язковою трансформацією ролі педагога від «репродуктора» до фасилітатора. Освіта має реагувати на реалії соціально-економічного розвитку як держави, так і світу в цілому і є важливим аргументом у сучасній конкуренції ринкових суспільств. Інноваційний розвиток, що все більш прискорюється, вимагає від кожної людини зростаючої мобільності, гнучкості, інформованості, критичного та творчого мислення, громадянської активності та відповідальності, і, відповідно, стійкої мотивації до постійного отримання та оновлення знань. Відповідні зміни в структурі підготовки підростаючих поколінь потребують не лише державного регулювання – зміни державних стандартів, навчальних програм та підручників, але й відповідного реформування ролі вчителя, оскільки лише інноваційно зорієнтований учитель в змозі реалізувати визначені зміни.

У даному контексті постає питання про професійний розвиток учителя. Дане завдання – підготовку майбутнього або чинного фахівця – професіонала – мають вирішувати спеціалізовані навчальні заклади, метою яких є формування відповідних компетенцій, кваліфікацій і т.д. для успішного виконання відповідних професійних функцій у подальшому. Розвиток будь-якого фахівця (вчителя в тому числі) відбувається в єдності кількох складових освіти:

- формальної (основної) – навчання у вищих навчальних закладах з отриманням відповідного диплома;
- неформальної (додаткової) – підвищення кваліфікації у процесі роботи з отриманням відповідного посвідчення;
- інформальної (неофіційної) – самонавчання без отримання підтверджуючих документів.

При цьому слід зазначити, що неформальна та інформальна складові займають набагато більше часу, оскільки реалії інформаційного суспільства передбачають необхідність превалювання фахівців дослідницько-інноваційного типу.

Також, говорячи про професійний розвиток учителів, необхідно згадати проблему так званих професійних педагогічних деформацій, серед яких виділяють:

- консервативність педагога, що впливає на взаємодію з учнями та іншими суб'єктами навчально-виховного процесу;
- вузька предметна орієнтація, що призводить до зміни цілей – першочерговими стають не глобальні, перспективні педагогічні завдання, а локалізовані;
- переважання «репродуктивного» стилю роботи, відсутність бажання самостійно розробляти нову методику, сприймаючи лише апробовані та запропоновані форми й методи навчання;
- «комплекс загрози авторитету», коли формується уява про недооцінку власної діяльності, компетентності з боку оточуючих (як колег, так і учнів);
- припинення процесу самонавчання, самовдосконалення через відчуття досягнення повного успіху, і, як наслідок – жорстка фіксація, стереотипність у професійних діях;
- «емоційне вигорання» – виснаження, що призводить до негативного бачення усієї педагогічної діяльності та суб'єкт-об'єктного стилю відношення з учнями …

Перелік професійних деформацій учителів не є повним, але свідчить про необхідність обов'язкового врахування даного аспекту з метою відповідної кореляції в процесі здійснення

неформальної (додаткової) освіти, оскільки призводить до суттєвого зниження якості професійної діяльності.

Тому, на нашу думку, доцільно говорити про модернізацію не лише системи державного управління освітою взагалі, а й державного управління післядипломною педагогічною освітою зокрема, оскільки дана галузь освіти виступає як ціннісно-значуще соціокультурне утворення, своєрідна система освітянських цінностей і норм, реалізуюча неформальну (додаткову) освіту вчителів і допомагає педагогам не лише підвищувати свою компетентність, а й виправляти можливі помилки у професійній діяльності.

Одним з основних напрямів модернізації системи державного управління післядипломною педагогічною освітою в Україні вважаємо необхідність удосконалення нормативно-правової бази, яка має відповідати перспективам побудови в Україні «суспільства знань» та випереджаючому розвитку освіти.

На даний момент такі концептуальні документи, як Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”), Національна доктрина розвитку освіти, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року мають бути доповнені Концепцією розвитку післядипломної педагогічної освіти та Законом України «Про післядипломну педагогічну освіту», у яких доцільно чітко визначити цілі, завдання, шляхи забезпечення випереджаючого розвитку післядипломної педагогічної освіти.

У забезпеченні розвитку національної освіти слід враховувати рекомендації Форуму міністрів освіти європейських країн «Школа XXI століття: Київські ініціативи», на якому проголошено сім напрямів євроінтеграції дошкільної та середньої освіти і проекти практичних дій за кожним із них («Дошкільна освіта», «Спільна історія без розділових ліній», «Толерантність», «Через мову до взаєморозуміння», «ІКТ – освіта без кордонів», «Від шкіл – партнерів до партнерів-країн», «Новій освіті Європи – новий європейський учитель»).

Зокрема, серед актуальних проблем, що потребують вирішення в процесі модернізації механізмів державного управління післядипломною педагогічною освітою доцільно, на нашу думку, виокремити:

- недостатню відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці та сучасним економічним викликам;
- повільне здійснення гуманізації, екологізації та інформатизації системи освіти, впровадження у навчально-виховний процес інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій;
- низький рівень фінансово-економічного, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів;
- відсутність системи мотивацій і стимулювання інноваційної діяльності в системі освіти, нівелювання ризиків у зазначеній діяльності;
- недостатній розвиток громадського самоврядування навчальних закладів, недосконаліть механізмів залучення до управління освітою та її оновлення інституцій громадянського суспільства, громадськості.

Як відзначається в Національній стратегії: « … нинішній рівень освіти в Україні не дає їй змоги повною мірою виконувати функцію ключового ресурсу соціально-економічного розвитку держави і підвищення добробуту громадян. Залишається низькою престижність освіти і науки в суспільстві.

Ключовим завданням освіти у XXI столітті є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє.

Сучасний ринок праці вимагає від випускника не лише глибоких теоретичних знань, а і здатності самостійно застосовувати їх у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях, переходу від суспільства знань до суспільства життєво компетентних громадян” [2].

Окремо виділимо цитату, яка безпосередньо стосується теми нашого дослідження: “Потребують якісного поліпшення освіта дорослих, діяльність закладів післядипломної педагогічної освіти, структурних підрозділів вищих навчальних закладів, на базі яких

здійснюються перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників" [2].

У даному контексті С. Крисюк виділяє наступні недоліки:

- «… екстенсивний розвиток галузі, викликаний тенденцією до масового охоплення навчанням педагогічних кадрів, масовим характером учительської професії та ігноруванням потреб школи в самобутніх, творчо працюючих учителях;

- домінування інформаційно-інструктивного характеру взаємодії з слухачами, відсутність індивідуально-творчого підходу та компетентнісно зорієнтованих технологій навчання, що забезпечують виявлення і формування якостей творчої індивідуальності майбутнього вчителя;

- відділення знань, отриманих під час підвищення кваліфікації, від особистого досвіду педагога …» [1, с. 158].

Ми поділяємо думку В. Пашкова, який відзначає, що в системі післядипломної педагогічної освіти склалися певні суперечності, зокрема:

- «між стратегією реформування ППО (післядипломної педагогічної освіти), спрямованою на розвиток гуманітарно-освітнього середовища його суб'єкта, задекларованими особистісно-діяльнісною й компетентністними орієнтаціями та відсутністю концептуальних, конструктивних і змістово-процесуальних моделей інноваційних процесів;

- між необхідністю в діяльності освітніх закладів ППО інноваційних процесів, що мають системно-ціннісний характер, і наявністю в реальній практиці хоча й суттєвих, але фрагментарних інновацій, які багато в чому збіднюють їх значимість для розвитку суб'єкта системи післядипломної педагогічної освіти;

- між щільною насиченістю освітнього процесу системи ППО інноваціями і все ще недостатнім науковим опрацюванням їх конструктивно-технологічного використання на рівні окремого суб'єкта;

- між сформованими об'єктивними тенденціями, спрямованими на забезпечення розвитку суб'єктів освітнього процесу, та неясністю уявлень про умови їх раціонального й оптимального поєднання в глобальному й національному контексті;

- між різноманітністю ціннісних орієнтацій суб'єктів освіти (викладачів системи ППО, слухачів) і відсутністю ефективних моделей і механізмів, їх оптимального узгодження з офіційною парадигмою освіти» [3, с. 127 – 128].

На нашу думку, діяльність органів державного управління освітою усіх рівнів повинна формуватися адекватно реаліям розвитку сучасного постіндустріального суспільства, з притаманними йому інтеграційними та глобалізаційними процесами, з метою як забезпечення стабільного розвитку української системи освіти в цілому, так і вирішення названих вище суперечностей післядипломної педагогічної освіти. Модернізація і розвиток освіти повинні набути випереджального, безперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються в Україні та світі. Підвищення якісного рівня освіти має бути спрямовано на забезпечення економічного зростання держави та розв'язання соціальних проблем суспільства, подальше навчання і розвиток особистості.

Пріоритетними напрямами модернізації системи державного управління післядипломною педагогічною освітою мають бути:

- урахування органами державного управління освітою усіх рівнів рекомендацій Нової стратегічної програми європейського співробітництва в галузі освіти і навчання «Освіта і навчання 2020», спрямованих на розбудову інформаційно зорієнтованих європейських суспільств та перетворення навчання протягом життя на реальність;

- приведення змісту фундаментальної, психолого-педагогічної, науково-методичної, інформаційної, практичної та соціально-гуманітарної підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників у відповідність із вимогами інформаційного суспільства та змінами, що відбуваються у соціально-економічній, духовній і гуманітарній сферах;

- реформування системи післядипломної освіти відповідно до запитів економіки, потреб педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- розроблення стандартів післядипломної педагогічної освіти, зорієнтованих на модернізацію системи перепідготовки, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників навчальних закладів;
- запровадження ефективного механізму фінансово-економічного забезпечення освіти, належної оплати праці педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- створення ефективної системи методологічного, науково-методичного супроводу модернізації післядипломної педагогічної освіти, прогнозування тенденцій її інноваційного розвитку на основі проведення національного моніторингу, генерування інноваційних ідей, їх визначенні, відборі та забезпеченні впровадження, формування відкритої інформаційно-аналітичної бази новацій освіти;
- модернізація структури, змісту та організації закладів післядипломної педагогічної освіти на засадах компетентнісного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку;
- створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей та форм навчання в системі освіти дорослих;
- реалізація сучасних технологій професійного вдосконалення та підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів системи освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку освіти;
- забезпечення випереджувального характеру підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів відповідно до потреб реформування системи освіти, викликів сучасного суспільного розвитку;
- забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя;
- розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі;
- осучаснення тематики основних напрямів наукових досліджень у системі післядипломної педагогічної освіти, виконання та відбір на конкурсних засадах проектів комплексних наукових досліджень і розробок, що здійснюються за кошти державного бюджету та залучених інвестицій;
- інформатизація освіти, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;
- підвищення соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників, престижу педагогічної професії, створення умов для професійного вдосконалення і творчості;
- створення сучасної матеріально-технічної бази для функціонування системи післядипломної педагогічної освіти;
- забезпечення умов для створення, апробації та використання в закладах післядипломної педагогічної освіти сучасних засобів навчання (навчально-методичних, електронних, технічних, інформаційно-комунікаційних тощо).

Отже, розглянувши пріоритетні напрями модернізації державного управління післядипломною педагогічною освітою, ми дійшли певних висновків. Державне управління післядипломною педагогічною освітою повинно здійснюватися на засадах інноваційних стратегій відповідно до принципів сталого розвитку, створення сучасних систем освітніх проектів та їх моніторингу; розвитку моделі державно-громадського управління у сфері освіти, в якій особистість, суспільство та держава стають рівноправними суб'єктами і партнерами. Тому, на нашу думку, доцільно говорити про децентралізацію управління у цій сфері, перерозподіл функцій і повноважень між центральними та місцевими органами управління освітою.

В цілому, метою модернізації системи державного управління післядипломною педагогічною освітою має бути створення такої системи освіти, яка на основі національних надбань світового значення та усталених європейських традицій забезпечуватиме розвиток професійних компетенцій педагогів, здатних здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну

функцію держави, що спрямовується на розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, а також потребу бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Література:

1. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів України (1917 – 1995 рр.) : дис. … доктора пед. наук : 13.00.01, 13.00.04 / Крисюк Степан Васильович. – К., 1996. – 429 с.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/documents/15828.html
3. Пашков В.В. Філософія післядипломної педагогічної освіти / Володимир Васильович Пашков – Запоріжжя : «Просвіта», 2012. – 280 с.
4. Швидун В.М. Історичні аспекти державного управління розвитком системи післядипломної педагогічної освіти / В.М. Швидун // Збірник наукових праць «Державне управління та місцеве самоврядування». – ДРІДУ НАДУ № 1(8) 2011. – С. 42–49.
5. Швидун В.М. Особливості державного управління у сфері післядипломної педагогічної освіти в Україні / В.М. Швидун // Збірник наукових праць «Державне управління та місцеве самоврядування». – ДРІДУ НАДУ № 2 (13) 2012. – С. 55–65.
6. Швидун В.М. Періодизація розвитку системи державного управління післядипломною педагогічною освітою в Україні / В.М. Швидун // Збірник наукових праць «Державне управління та місцеве самоврядування». – ДРІДУ НАДУ № 4 (11) 2011. – С. 31–40.

11. LAW

Dimitrov P. V.
PhD, Associate Professor
Economic Academy "D. A. Tsenov" – Svishtov, Republic of Bulgaria

TAX RELIEF FOR AGRICULTURAL PRODUCERS IN THE CONTEXT OF CORPORATIONS TAX LEVY IN THE REPUBLIC OF BULGARIA

This article considers the legal regime of the assignment of corporation tax to the benefit of agricultural producers for the purposes of making investments in agriculture, as a form of tax relief classified as state aid. It pays particular attention to the conditions to be fulfilled by agricultural producers in order to be able to benefit from the assignment right. The legal requirements for the investment of the assigned part of the corporation tax and the possibilities for cumulating the use of this tax relief with one of the other tax relief measures regulated by the LCTL are also considered herein.

Key words: *tax relief, corporation tax, agricultural producers, assignment of corporation tax, state aid, investment in agriculture*

One of the main elements of the legal regime of corporation tax levy is the regulation of tax relief (preferences) to the benefit of the taxable legal persons. The presence or the absence of tax relief, as well as the preconditions therefor, impact directly on the estimation of the real tax wedge levied on and carried by the passive tax subjects in the context of the levy of these taxes. Legal authors are not unanimous as to the terms used to refer to this phenomenon [1, p.106-107], [2, p.103-105] and [3, p.207]. The present article will employ the term "tax relief" as generic term of reference for all circumstances where the tax obligation is reduced, including the full exemption therefrom.

The legal framework in force in the Republic of Bulgaria in respect of the corporation tax levy provides for several tax relief for tax subjects taxed therewith and **which can be split into the following groups**:

- *general tax relief* in the context of the corporation tax levy (carrying over of tax losses, donation for the benefit of the persons listed exhaustively in Art.31 of the Law of Corporation Tax Levy (LCTL) [4], assignment and reduction of corporation tax and corporation tax exemption);
- *specific tax relief* in the context of corporation tax levy and which are a *de minimis* aid or state aid (*de minimis* aid or regional aid, state aid for agricultural owners, tax incentives for the hiring of unemployed persons or disabled persons, tax incentives for the grant of scholarships, health insurance funds) and
- *tax relief in respect of the levy of expenses tax* (expenses for food vouchers, expenses for payments and premiums for additional social security and life insurance and travel expenses for the workers, employees and the persons employed under a management and supervision contracts, from their home to their workplace and back).

The aim of this article is to consider the legal regime of the tax relief which is a state aid for the agricultural owners.

The Bulgarian legal framework of this tax relief is principally contained in the LCTL. The relief itself is by its nature an assignment of a part of the corporation tax due. The LCTL gives a legal definition of the term "assignment of corporation tax" – "*this is the right of the taxable person to not pay into the state budget the sums provided by this law to be paid in as corporation tax, and which remain in the taxable person's patrimony and are used for the purposes provided by this law*" (Art.166 LCTL).

The tax relief represented by the assignment of corporation tax to the benefit of registered agricultural owners for the purposes of making investments in agriculture exists in the Bulgarian legislation since the beginning of 2015, noting that in 2015 certain substantial amendments were made to its legal regime [5]. The main change consists of amending the legal basis for the tax relief "Aid for investments in agricultural exploitations through the assignment of corporation tax" under Art.189b LCTL. The latter is regulated by the provisions of the Commission Regulation (EU) No. 702/2014 of 25 June 2014 declaring certain categories of aid in the agricultural and forestry sectors

and in rural areas compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty for the Functioning of the European Union (EU) (TFEU) and repealing Commission Regulation (EC) No. 1857/2006, as well as the European Commission's Guidelines on state aid in the agriculture and forestry sectors and in rural regions for the period 2014-2020.

Therefore the tax relief is regulated as a legal option which may be applied after the delivery of a receipt with the final identification number of the aid from the European Commission. Bulgaria received such receipt from the European Commission for the program period (2014-2020) at the end of March 2015. The tax relief under Art.189b LCTL is a following fiscal successor scheme within the meaning of the Regulation (EU) No. 702/2014, since the activities concerned are already captured under the previous scheme as a tax relief. Therefore the investment of the assignment corporation tax in identical assets is allowed to have begun even before the arrival of the receipt from the European Commission containing the identification number of the aid, but after 31 December 2013.

The group of taxable persons (legal persons – commercial companies and cooperatives, and unipersonal traders), registered as agricultural owners which may use this tax relief is limited through the provisions of Articles 167, 182 and 189b(4) LCTL and Regulation (EU) No. 702/2014. **In order to benefit from the relief, the following conditions must be fulfilled:**

- the taxable persons must be registered as per Decree No.3 of 1999 for the creation and maintenance of a register of the agricultural owners [6] as such;
- they must be micro, small or medium-sized enterprises (SME) determined in Art.2 of Annex I to the Regulation (EU) No. 702/2014 in respect of the number of personnel and financial limits [7];
- as of 31 December of the relevant year, the taxable person **must not** have any public obligations and obligations for the payment of sanctions and which are subject to enforcement, under criminal provisions which have entered into force, in relation to the violation of regulatory acts in respect of public obligations, as well as interest in the context of the delayed execution of such obligations;
- the tax relief regulated by Art.189b LCTL **cannot be invoked by taxable persons registered as agricultural owners and who fall under the definition of "undertaking in difficulty"** within the meaning of Art.1(30) of the Additional Provisions of LCTL [8]. Such undertaking is considered present if **at least one** of the following circumstances has occurred in relation thereto:

- the undertaking is subject to collective insolvency proceedings or has met the criteria of its national law for the opening against it of collective insolvency proceedings at the request of its creditors;

- the undertaking has received a rescue aid and has not yet repaid the loan or has not terminated the guarantee, or has received restructuring aid and remain subject to a restructuring plan;

- the undertaking is not an SME and during the last two years its debt/equity ratio was higher than 7.5 and its interest rate coverage calculated on the basis of EBITDA was under 1.0.

- the tax **is not assigned where the agricultural owner has already received other aid** within the meaning of Art.87(1) of the EC Treaty, as well as a *de minimis* aid within the meaning of the Commission Regulation (EC) No. 1535/2007 of 20 December 2007 on the application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to *de minimis* aid in the sector of agricultural production for new buildings and new agricultural equipment.

The taxable persons registered as agricultural owners and who fulfil the abovementioned conditions have the right to the assignment of the corporation tax due for up to 60% of their taxable profit from their activities of production of unprocessed plant and animal produce [9]. The maximum amount of the aid is up to 50% of the amount of the permitted expenses, with the corporation tax thus assigned must not be higher than 50% of the current value of the acquired assets. This value is determined as at the date of the granting o the aid, with the interest rate used for the determination of the current value of these assets is the reference interest rate set by the

European Commission as at 31 December of the year of the assignment. **The current value of all assets** acquired through the use of the assigned corporation tax, determined as at the date of the granting of the aid, **must not exceed the equivalent in Bulgarian leva of EUR 500,000**. This limitation cannot be circumvented through an artificial separation of the assets thus acquired.

The tax relief in the form of assignment of the corporation tax under Art.189b LCTL has a specific aim. Benefiting from it is not unconditional, but on the contrary requires the fulfilment of certain prerequisites. The law provides for very strict requirements and conditions for the investment of the assigned part of the corporation tax. Where these conditions are not met, the taxable person has the obligation to return the assigned tax. **These conditions are the following**:

- the assigned tax must be invested in *new buildings and new agricultural equipment* necessary for carrying out activities of production of unprocessed plant and animal produce and within the period until the end of the year following the year in which the assignment is granted [10]. It must be the case, however, that the new buildings and the new agricultural equipment **are acquired** during this period. This addition is related to the possibility to invest the assigned tax in new buildings and new agricultural equipment through the use of financial leasing (that is, the sale of movable assets over time when the vendor retains the ownership of the asset sold until they have received the final payment). In these cases, it is not sufficient that the taxable person has entered into a financial leasing agreement, notwithstanding that, according to the accounting legislation the conditions for admitting the object of the leasing as a depreciative asset, are present. It is required that the ownership of the admitted assets has been acquired by the taxable person within the two-year period. However, the LCTL does not contain a legal definition of the term "acquired", which must therefore be analysed within the meaning thereof used in other laws – the Property Law and the Law on Obligations and Contracts. According to these laws, ownership is considered acquired as from the moment when it passes into the patrimony of the purchaser. Under a financial leasing agreement, however, the lessor undertakes to acquire an asset from a third party on conditions set for that purpose by the lessee, and to give possession of this asset for remuneration, with the lessee **having the right to acquire** the asset during the subsistence of the agreement and after the expiration of its term. Even so, this acquisition does not happen through the leasing agreement itself, but on the basis of an additional purchase agreement.

In light of the considerations outlined above, in order to admit the investment of the assigned corporation tax in new buildings and new agricultural equipment through the use of financial leasing or a purchase-leasing agreement, for the purposes of Art.189b LCTL, the legal transfer of ownership to the taxable person – agricultural owner must have occurred by the end of the year which follows the year for which the assignment is granted.

It is not accepted to have the assigned tax invested in buildings and agricultural equipment which replace existing ones. In respect of investments which require an evaluation of the impact on the environment in accordance with Directive 2011/92/EU, such evaluation must be made, and the permit for the putting in place of the relevant investment project must have been issued, before the date of assignment of the corporation tax;

- the assets must be acquired at *market conditions*, corresponding to those as between unconnected persons;

- *the activities must continue to be carried out for a period of at least three years after the year of the assignment*, and this circumstance must be declared each year until the end of the three-year period together with the yearly tax declarations;

- *the assigned tax must not exceed 50% of the value of the assets*.

The assigned corporation tax **cannot be used for covering the following expenses**: purchase of production rights, payment rights and rights for planting one-year plants; purchase of animals; investments for compliance with the current standard of the EU; share capital; assets which replace existing ones within the meaning of Art.189b(2)(7) LCTL; in connection with leasing agreements; for refinancing of interest payments; for insurance; for drainage systems; for payment of value added tax, other than in the cases where it is not subject to reimbursement in accordance

with the legislation in force, as well as for assets which do not comply with the EU legislation and our national legislation for protection of the environment.

The taxable persons registered as agricultural owners can choose whether to benefit from the tax relief. They can exercise this option when completing their yearly tax declarations under Art.92 LCTL for the relevant year or at a later date. In accordance with the provisions of Art.91 LCTL the taxable persons to whom the corporation tax for the current year is assigned have also assigned to them the respective portion of the advance payments due, proportionate to the amount of tax assigned.

The assigned advance payments form a part of the final corporation tax for the same year which is subject to the assignment. The taxable persons hence receive tangible monetary recourses for investment in assets already in the year for which they would be liable for the assigned corporation tax, without the latter being retained in the budget until the date of the submission of the tax declaration during the first trimester of the following year.

The tax relief here considered cannot be cumulated by the taxable persons – agricultural owners with any other relief which constitute *de minimis* or regional state aid. Only one tax relief can be used during the same fiscal year (Art.190(1) LCTL).

The assignment of the corporation tax as a state aid granted in compliance with EU law is permitted if the taxable person – agricultural owner has not received (benefited from) any of the following aids for the same assets:

- aid within the meaning of Art.107(1) TFEU;

- *de minimis* aid within the meaning of the Commission Regulation (EU) No. 1408/2013 of 18 December 2013 on the application of Articles 107 and 108 TFEU to *de minimis* aid in the agricultural sector;

- financial aid under the Program for the Development of Rural Areas which provides that such financial aid will be full separate from any other aid schemes and aid measures through a control system aiming to avoid double financing;

- any other public financial aid from the state budget and/or the EU budget (Art.189b(2)(9) LCTL).

In order to ensure compliance with the requirement of Regulation (EU) No. 704/2014 for consistency of the state aid taking the form of assignment of corporation tax for agricultural owners with the rural areas' development policy, such state aid must correspond to the aims and criteria of the Program for the Development of Rural Areas in Bulgaria 2014-2020 (PDRA). One of the main strategic aims of this program is the improvement of the overall activity and the competitiveness of the agricultural sector through investments whose purpose is the modernisation of the production conditions and the introduction of new processes and technologies for the production of quality agricultural produce.

The assignment of corporation tax **is not permitted** if the agricultural owner who is the recipient thereof is also subject to an order for the reimbursement of moneys resulting from a previous decision of the European Commission declaring the aid granted unlawful and incompatible with the internal market, and which order has not been executed.

The tax relief here considered cannot be granted in violation of any prohibitions or restrictions provided by Regulation (EU) No. 1408/2013, even where these prohibitions and restrictions relate only to the aid granted by the EU, as provided for in the said Regulation.

The exercise of the subjective right to assignment of the corporation tax is subject to a series of terminating conditions, meaning that this is a conditional subjective right [11]. Upon the occurrence of one of these terminating conditions (in particular, those relating to any subsequent use/spending of the assigned corporation tax), the subjective right of assignment is terminated and the corporation tax remains due in accordance with the general legal rules, for the year for which it has arisen. The occurrence of this legal consequence may be prevented in case of the transformation of the taxable persons who are agricultural owners – and which are commercial companies or cooperative organisations, if the surviving or the newly-incorporated companies retake the

obligations of the transformed companies, in respect of the conditions and the order of use for this tax relief, thus eliminating the terminating conditions' effect.

Other than due to terminating conditions, the subjective right to assignment of the corporation tax is terminated upon the transformation of commercial companies or the restructuring of cooperative organisations - which are taxable persons who are agricultural owners. By exception, in case of a transformation via a change in the corporate form in accordance with Art.264 of the Commercial Law (CL) [12] or a transfer of a commercial undertaking under Art.15 CL, the subjective right to assignment of the corporation tax is not terminated, but is instead transferred to the patrimony of the successor taxable person.

Based on the above-outlined considerations, it can be concluded that one of types of the tax relief regulated by Bulgarian tax law takes the form of the assignment of corporation tax to the benefit of registered agricultural owners for the purposes of making agricultural investments. This form of tax relief is characterised as state aid and cannot be cumulated, for the same fiscal period, with other *de minimis* or regional state aids. The taxable persons who are registered agricultural producers can cumulate this relief with any of the other types of tax relief regulated by the LCTL. The assignment of corporation tax to the benefit of registered agricultural producers is tax relief with a specific aim and can be used by agricultural producers registered in Bulgaria – and which are commercial companies and cooperatives and unipersonal traders until the end of 2020.

Literature:

1. Penov, S., Legal Regime of the Corporation Tax Levy. Aspects of Harmonisation with the Law of the European Community. Sofia, University Publishing House "Saint Kliment Ohridski", 2000. The author reasonably points out that the constitutional principle of legal basis for tax obligations relates also to tax relief, whose establishment is connected also to the principle of equality in the tax treatment of the legal subjects.
2. Minkova, G. Tax law. Book One, Substantive Tax law. Sofia, Feneya, 1997. Minkova considers the "tax relief" as an independent category, differing from "tax exemptions".
3. Shohina, S. O. under common editing. Financial Law for Economic Majors. Finance Academy at the Government of the Russian Federation, Moscow, 2007. Russian legal authors consider as tax relief also any amendments to the deadlines provided by law for the execution of the tax obligation (e.g. in case of a postponement or a rescheduling of the execution).
4. Published in the Official Gazette (OG), issue 105 of 2006, as last amended and supplemented in OG, issue 95 of 2015.
5. The OG published in issues 12 and 22 of 2015 the Law for the Amendment and Supplement of the Law for the Assistance to Agricultural Producers (LAAP) – Art.73 of the Final Provisions and the Law for the Amendment and Supplement of the LCTL – Art.17 of the Transitory and Final Provisions, which contain the changes made to the LCTL and the Law on Revenue Taxes for Natural Persons and which relate to the conditions for the assignment of tax to the benefit of agricultural producers. A change of term was introduced thereby – the term "agricultural producers" was replaced by "agricultural owners". It must be taken into account here that, in accordance with Art.23 of the Additional Provisions to the LAAP, an "agricultural owner" is an owner within the meaning of Art.4(1)(a) of Regulation (EU) No. 1408/2013. This latter provision, in turn, provides that an "agricultural owner" is a natural or legal person or a group of natural or legal persons, regardless of the legal status of such group and of its members under the applicable national law, and whose installation is located within the territorial range of the EU Treaties, as per Art.52 TEU in relation to Articles 349 and 355 TFEU, and which carries out agricultural activity.
6. Published in the OG, issue 10 of 1999, as last amended and supplemented in OG, issue 31 of 2015.
7. The category of micro, small or medium-sized enterprises covers the undertakings which employ fewer than 250 persons, whose yearly turnover does not exceed EUR 50,000,000 and/or whose yearly balance does not exceed EUR 43,000,000.
8. An "undertaking in difficulty"… for the purposes of Art.182(5) LCTL has the same meaning as ascribed to such term in Art.2(14) of the Commission Regulation (EU) No. 702/2014 of 25 June 2014 declaring certain categories of aid in the agricultural and forestry sectors and in rural areas compatible with the internal market in application of Articles 107 and 108 of the Treaty for the Functioning of the European Union (EU) (TFEU) and repealing Commission Regulation (EC) No. 1857/2006 (OJ, L 193/1 of 1 July 2014).
9. "Unprocessed plant and animal produce" within the meaning of Art.1(27) of the Additional Provisions of the LCTL is any primary product derived from plants and animals, and which has not been subject to any technological treatment or processing resulting in any physics-chemical changes in its composition, and is listed in Annex I to the TFEU.
10. As per Art.1(60) of the Additional Provisions of the LCTL, "agricultural equipment" for the purposes of Art.189b comprises propelled, non-propelled and stationary machinery, equipment, installations and apparatuses used in agriculture.

11. Stoyanov, P. tax law. Sofia, Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, 1994. The author considers in detail the possibility for conditional tax obligations to arise.
12. Published in the OG, issue 48 of 18 June 1991, as last amended and supplemented in OG, issue 95 of 8 December 2015.

Amanov A.A.
senior research scientist
of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

THE DEVELOPMENT OF THE RULES GOVERNING THE PROVISION OF INFORMATION SERVICES IN UZBEKISTAN

Аманов А.А.
старший научный сотрудник-соискатель
Академии Министерства внутренних дел Республики Узбекистан

РАЗВИТИЕ НОРМ, РЕГЛАМЕНТИРУЮЩИХ СФЕРУ ОКАЗАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ

In article are considered development of the civil legislation regulating rendering of information services.
Key words: *information, rendering of information services, legislation regulating rendering of information services*

В статье рассматривается развитие гражданского законодательства, регулирующего оказание информационных услуг.
Ключевые слова: *информация, оказание информационных услуг, закон, законодательство, регулирующее оказание информационных услуг.*

С расширением объемов общественных отношений в обществе увеличиваются и потребности человека. В свою очередь, данные потребности удовлетворяются другими субъектами. В частности, на сегодняшний день большинство потребностей человека обеспечиваются путем оказания услуг. К середине и к концу XX века потребности в информационных услугах в мире признаны в качестве одних из основных потребностей. В этой связи актуальные вопросы удовлетворения потребностей в информационных услугах находятся в центре внимания мировой общественности. В результате нормы, относящиеся к данной сфере, нашли свое отражение в международно-правовых документах.

В частности, в статье 19 “Всеобщей декларации прав человека”, принятой 10 декабря 1948 г. закреплено, что “Каждый человек имеет право на свободу убеждений и на свободное выражение их; это право включает свободу беспрепятственно придерживаться своих убеждений и свободу искать, получать и распространять информацию и идеи любыми средствами и независимо от государственных границ”. Согласно положениям “Международного пакта о гражданских и политических правах” (19 декабря 1966 г.), каждый человек имеет право на свободное выражение своего мнения; это право включает свободу искать, получать и распространять всякого рода информацию и идеи, независимо от государственных границ, устно, письменно или посредством печати или художественных форм выражения, или иными способами по своему выбору (пункт 2 статьи 19) [1].

В ходе построения правового демократического государства и формирования открытого гражданского общества в Узбекистане проводится последовательное реформирование всех сфер социально-экономической жизни.

В результате проводимых реформ открываются широкие возможности для предпринимательской деятельности и наблюдается дальнейшее расширение пределов договорных отношений. Данное обстоятельство в свою очередь оказывает положительное влияние на дальнейшее повышение эффективности оказания информационных услуг, развитие нормативно-правовой базы в этой сфере в соответствии с современными требованиями.

Следует отметить, что в разработанном в соответствии с современными требованиями Гражданском кодексе Республики Узбекистан, руководствуясь основами рыночной экономики, в состав отдельных видов обязательств введен договор оказания платных услуг.

Наряду со всеми сферами общественной жизни общества, Конституция Республики Узбекистан является важной правовой основой развития законодательных норм в сфере оказания информационных услуг. В статье 29 Основного закона закреплено положение, согласно которому каждый имеет право искать, получать и распространять любую информацию. Настоящая норма гарантирует гражданам право искать, получать и распространять любую информацию. Это приоритетное положение является правовой основой формирования законодательства в этой области.

Договора имеют важное значение при определении информации в качестве объекта гражданско-правовых отношений, а также при возникновении отношений в сфере оказания информационных услуг. Говоря словами Х.Р. Рахмонкулова, рыночные отношения предполагают возникновение обязанностей на основе договров [2, с.480.]. Договора являются своеобразным средством установления правовых отношений между хозяйствующими субъектами и гражданами.

Отдельно следует отметить, что Гражданский кодекс Республики Узбекистан является основным правовым документом, регламентирующим договорные отношения в сфере оказания информационных услуг. Настоящий кодекс, наряду с расширением пределов гражданско-правовых отношений, расширяет их объект, масштабы предпринимательской деятельности. В частности, в главе 38 Гражданского кодекса предусмотрен договор возмездного оказания услуг. В ней сосредоточены нормы, отражающие сущность договора возмездного оказания услуг, порядок исполнения договора возмездного оказания услуг, оплаты услуг, ответственность исполнителя за нарушение договора возмездного оказания услуг, расторжения договора возмездного оказания услуг, а также правовое регулирование договора возмездного оказания услуг.

Следует отметить, что логическим продолжением реформирования данной сферы явилось принятие 24 апреля 1997 г. Закона Республики Узбекистан «О гарантиях и свободе доступа к информации». Настоящий Закон регулирует отношения, возникающие в процессе реализации конституционного права свободно и беспрепятственно искать, получать, исследовать, передавать и распространять информацию. В частности, статья 8 Закона устанавливает, что “Информация по запросу, затрагивающая права и законные интересы обратившегося, предоставляется бесплатно. За предоставление иной информации может взиматься плата по соглашению сторон” [3].

Закон Республики Узбекистан “О принципах и гарантиях свободы информации” [4] (12 декабря 2002 г.) служит важной правовой основой обеспечения соблюдения принципов и гарантий свободы информации, реализации права каждого свободно и беспрепятственно искать, получать, исследовать, распространять, использовать и хранить информацию, а также обеспечения защиты информации и информационной безопасности личности, общества и государства.

В Законе приводятся законодательные определения таких важных понятий в сфере оказания информационных услуг, как информация, собственник информации, защита информации, информационные ресурсы, информационная сфера, информационная безопасность, владелец информации, конфиденциальная информация, массовая информация, документированная информация.

В Законе Республики Узбекистан от 11 декабря 2003 г. “Об информатизации” определяется, что “информатизация представлет собой ... организационный социально-экономический и научно-технический процесс создания условий для удовлетворения потребностей юридических и физических лиц в информации с использованием информационных ресурсов, информационных технологий и информационных систем” (ст. 3), “государственная политика в области информатизации направлена на создание национальной информационной системы с учетом современных мировых тенденций развития и совершенствования информационных ресурсов, информационных технологий и информационных систем” (ст. 4) [5].

В этом нормативно-правовом акте приводятся определения таких широко используемых в сфере оказания информационных услуг понятий, как информационный ресурс, собственник информационных ресурсов или информационных систем, владелец информационных ресурсов или информационных систем, информационная технология, информационная система, блогер.

Договорные отношения в случаях участия хозяйствующих субъектов в общественных отношениях в сфере оказания информационных услуг регулируются не только Гражданским кодексом, но и Законом Республики Узбекистан “О договорно-правовой базе деятельности хозяйствующих субъектов” (29 августа 1998 г.) [6]. Целью данного закона является регулирование отношений, возникающих при заключении, исполнении, изменении и расторжении хозяйственных договоров между хозяйствующими субъектами. Настоящий Закон определяет правовые основы заключения, исполнения, изменения и расторжения хозяйственных договоров, права и обязанности хозяйствующих субъектов, а также компетенцию органов государственной власти на местах и органов государственного управления в сфере договорных отношений.

Кроме того, важное значение в обеспечении оказания информационных услуг субъектами предпринимательской деятельности имеет Закон Республики Узбекистан от 2 мая 2012 г. “О гарантиях свободы предпринимательской деятельности” [7]. Основными задачами настоящего Закона являются создание гарантий и условий для свободного участия и заинтересованности граждан в предпринимательской деятельности, повышение их деловой активности, а также защита прав и законных интересов субъектов предпринимательской деятельности.

Наряду с указанными нормативно-правовыми актами важное значение также имеют Постановление Президента Республики Узбекистан от 25 мая 2006 г. № ПП-375 “О внедрении уведомительного порядка государственной регистрации и постановки на учет субъектов предпринимательства” [8] и Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан от 20 августа 2003 г. № 357 “О кардинальном совершенствовании системы регистрационных процедур для организации предпринимательской деятельности” [9], а также утвержденное данным постановлением Положение “О порядке государственной регистрации, постановки на учет субъектов предпринимательства и оформления разрешительных документов”. Сфера оказания информационных услуг, являясь одной из разновидностей этой деятельности, прежде всего, требует подключения к инженерным коммуникациям и получения лицензии. Вместе с тем в приложении № 1 к Постановлению Олий Мажлиса Республики Узбекистан от 12 мая 2001 г. № 222-II “О перечне видов деятельности, на осуществление которых требуются лицензии” содержится “Перечень видов деятельности, на осуществление которых требуются лицензии”, согласно которому осуществление деятельности по проектированию, разработке, производству, реализации, ремонту и использованию средств криптографической защиты информации, проектированию, строительству, эксплуатации сетей телекоммуникаций, а также оказанию услуг сетей телекоммуникаций относится к видам деятельности, требующим получения лицензии. Вышеперечисленные законы и подзаконные нормативно-правовые акты составляют правовую основу деятельности по оказанию информационных услуг.

В заключение следует отметить, что гражданско-правовое законодательство в сфере оказания информационных услуг сформировано в соответствии с целым рядом нормативно-правовых актов на основе механизма комплексного регулирования отношений, возникающих в данной сфере. Несмотря на это, остается необходимость совершенствования гражданского законодательства об оказании информационных услуг, развития национального и международного законодательств в этой сфере, а также проведения анализа их содержания и взаимного соответствия.

Литература:

1. См.: Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро шартномалар (тўплам). 2004, Т., – Б. 34 – 44.

2. См.: Раҳмонқулов Ҳ. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг биринчи қисмига умумий тавсиф ва шарҳлар. – Т, 1997. – Б. 480.
3. Ведомости Олий Мажлиси Республики Узбекистан. 1997 № 4-5. Ст. 108; 2001 № 1-2. Ст. 23; 2015 № 52. Ст. 645.
4. Ведомости Олий Мажлиси Республики Узбекистан. 2003 № 1. Ст. 2; 2015 № 52. Ст. 645.
5. Ведомости Олий Мажлиси Республики Узбекистан. 2004 № 1-2. Ст.10; Собрание законодательства Республики Узбекистан. 2014 № 36. Ст. 452.
6. Ведомости Олий Мажлиси Республики Узбекистан. 1998 № 9. Ст. 170; Собрание законодательства Республики Узбекистан. 2007 № 31-32. Ст. 315; 2011 № 51. Ст. 542; 2014 № 20. Ст. 222; 2015 № 33. Ст. 439.
7. Собрание законодательства Республики Узбекистан. – 2012. – № 18. – Ст. 201.
8. Собрание законодательства Республики Узбекистан. – 2006 №. – 20-21. Ст. 174.
9. Собрание законодательства Республики Узбекистан. 2003 – № 15-16. – Ст. 130.

Bogachova A.V.
Ph.D. of Economy, Associate Professor
Melnyk I.V.
Student,
Kyiv National Linguistic University, Ukraine

PROBLEMS OF DISPLACED PERSONS: INTERNATIONAL AND UKRAINIAN EXPERIENCE

Богачова А.В.
кандидат економічних наук, доцент
Мельник І.В.
студентка
Київський Національний Лінгвістичний Університет, м.Київ, Україна

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ: МІЖНАРОДНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

The article says about the problem of refugees and internally displaced persons in areas of occupation and military conflicts. Shows the global practice of public and voluntary organizations in different countries to address the issues of immigrants. It analyzes the first experience of Ukrainian organizations in dealing with internally displaced individuals.

Key words: *the problem of mass forced relocation, internally displaced persons, occupation , voluntary help.*

У статті розглянуто проблеми біженців і внутрішньо переміщених осіб в зонах окупації та воєнних конфліктів. Наведена світова практика державних і волонтерських організацій різних країн щодо вирішення питань переселенців. Проаналізовано перший досвід українських організацій в роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Ключові слова: *проблеми масового вимушеного переселення, зона окупації, внутрішньо переміщені особи, волонтерська допомога.*

Тимчасова окупація Криму, бойові дії в окремих районах Луганської та Донецької областей стали серйозним випробуванням для України та її громадян. Ці події, серед іншого, спричинили небувалу для нашої країни вимушену внутрішню міграцію. Сотні тисяч людей змінили місце проживання та праці.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) - такий статус встановлено для громадянина України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [3].

Число біженців і внутрішньо переміщених осіб у світі збільшилося за перші 6 місяців 2015 на 5 млн осіб, у тому числі 4, 2 млн. осіб - всередині кордонів своєї країни, а 0,8 млн. - за міжнародними кордонами. До кінця року їх загальне число може перевищити 60 млн. чол. Таким чином, у цей період в середньому щодня 4600 чоловік ставали вимушеними переселенцями [2; 3].

Найбільшим у світі "генератором" вимушеного переміщення людей назвали війну в Сирії. За півроку кількість сирійських біженців виросло на 300 тис. чоловік, перевищивши

4,2 млн. Найбільше біженців, станом на 30 червня, приймала у себе Туреччина – 1,84 млн. осіб. Проте за кількістю біженців на 1000 жителів перше місце у світі посідає Ліван: 209 на 1000.

Станом на 19 липня 2015 року, за даними Регіонального представництва ООН на підконтрольній Україні території взято на облік 1,382 переселенця із Донбасу та Криму. Щотижня на облік в управліннях соціального захисту населення стають 15 -20 тисяч переміщених осіб [4]. Не всі переселенці йдуть одразу реєструватись до органів соціального захисту населення, тому реальна кількість осіб, котрі перемістились усередині країни, залишається невідомою та може бути вищою. Україна займає 9 місце у світі за кількістю внутрішніх переселенців. Тобто, в України з'явилася нова категорія громадян - внутрішньо переміщені особи, які потребують підтримки з боку влади та суспільства. На думку експертів, чиновники поки не здатні надати ефективну допомогу переселенцям. У цих умовах українська влада може звернутися до досвіду постградянської Грузії - країни, яка впродовж усієї своєї історії зустрічається з проблемою масового вимушеного переселення.

Всього Грузія пережила чотири хвилі переселення. У 2008 році почалася російсько-грузинська війна на території Південної Осетії. За час конфлікту було зареєстровано більше 136 тисяч нових внутрішньо переміщених осіб.

Грузинський експерт з питань переселенців Юлія Харашвілі розповідала про те, з чим зіткнулася їхня країна, вирішуючи питання переселенців [1]:

- створено Комітет з питань переселенців, який згодом переріс у Міністерство;
- розроблено стратегію спільно з міжнародними організаціями;
- позитивним фактором стало виділення землі під сільське господарство і будівництво нового житла з отриманням права власності переселенцями;
- у Грузії було організовано 729 місць компактного поселення;
- важливим механізмом стало створення окремих експертних комісій для вирішення окремих проблем;
- на базі Міністерства була створена Гаряча лінія, громадська приймальня, служба психологічної допомоги;
- основними донорами в підтримці проектів з переселенцям стали Світовий банк, Європейський союз, USAID (United States Agency for International Development , Агенція США з міжнародного розвитку).

Проблеми з розселенням ВПО в Україні, наданням їм соціальної, медичної та іншої допомоги вирішуються сьогодні громадськими об’єднаннями та неформальними групами громадян, а також органами місцевої влади та самоврядування. В різних містах існує різний рівень координації цієї допомоги, але існуючий досвід дає можливість сформулювати головні потреби ВПО. Це насамперед надання житла, продуктів, одежі, ліків, медичної допомоги, працевлаштування. Уся ця робота виконується на волонтерських засадах. Іноді потрібна пряма грошова допомога, але оскільки не завжди можна визначити її справжню необхідність, волонтери прагнуть уникати таких ситуацій і пропонують допомогу в матеріальній, а не грошовій формі. Нижче коротко перелічені деякі групи волонтерів та результати їх діяльності [4]:

- першими систематичну допомогу ВПО почали надавати у Львові, де було прийнято більше 3 тисяч кримчан, головним чином, кримських татар, цим займалося мистецьке об’єднання «Дзиґа»;

- в Києві в межах «Волонтерської сотні» було об’єднано багато груп та організацій, які діяли на Майдані, для допомоги ВПО (Восток – SOS, 17 лікарня, Реабілітаційний центр Майдану, Фонд Руслани Лижичко, Координаційний центр переселенців, Центр зайнятості вільних людей, Ескадрони добра тощо);

- в Харкові діє неформальне об’єднання груп волонтерів, яке координує цю діяльність з облдержадміністрацією. До нього входять центр «Телесенс», комп’ютерно-технологічний коледж, декілька програмістських команд, ХПГ та інші групи. Особливістю Харкова є те, що сюди приїжджають 20 тис. випускників шкіл Донбасу для участі у ЗНО;

- в Дніпропетровську допомогу ВПО координує «Штаб національного захисту», створений місцевим Євромайданом. Тут майже немає місць компактного поселення ВПО, і волонтери працюють напряму з кожною родиною ВПО, яка звертається за допомогою. Аналогічні об'єднання є й в інших містах України (Одеса, Херсон, Кіровоград та ін.).

Одну з перших волонтерських організацій «Центр зайнятості Вільних людей» було створено на Майдані в лютому 2014 року, аби допомогти тим, хто втратив роботу через участь у революційних подіях.

Проекти, реалізовані Центром зайнятості вільних людей у 2015 році [5] :

✓ Програма розвитку ООН (UNDP) - проект "Працевлаштування та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб". Програма реалізовувалась в наступних містах: Київ, Харків, Львів та Дніпропетровськ. Обсяг фінансування -$31250.

✓ Міжнародний фонд «Відродження» - проект "Працевлаштування та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб". Проект реалізовувався в Києві. Обсяг фінансування - $ 7500.

✓ USAID UCBI - проект «Розширена допомога ВПО в пошуку роботи». Київ, Дніпропетровськ та Запоріжжя. Обсяг фінансування - $ 22000.

✓ Програма розвитку ООН (UNDP) - проект «Школа професійного волонтера». Проект було реалізовано в м. Києві. Обсяг фінансування - $ 1500.

✓ Save the Children International in Ukraine - проект «Підтримка у працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб». Програма реалізовувалась на території Дніпропетровської та Запорізької областей, а також у м. Краматорську. Обсяг фінансування - $ 36000.

✓ Соціальний бізнес-інкубатор "Biz-club" - це спільний проект ЦЗВЛ із компанією "WOG". Наразі перша група бізнес-інкубатору вже вершила навчання, а три фіналісти отримали гранти на подальший розвиток бізне- су із загального призового фонду у 200 тис. грн.

✓ «Дім вільних людей" - спільно з партнерськими організаціями "Крим-SOS", "Схід - SOS" і "Новий Донбас", в Києві відкрито багатофункціональний хаб. Так, ВПО в одному місці можуть отримати юридичні і психологічні консультації, гуманітарну допомогу та професійні поради з питань працевлаштування.

Але питання внутрішньо переміщених осіб це не тільки проблема суспільства. Для державної влади проблема ВПО має бути одним із найголовніших пріоритетів. Важливо напрвляти зусилля держави у допомозі переселенцям, з метою вирішення максимум проблем, з якими зіткнулися громадяни. Важливо мати також докладну статистику щодо кількості внутрішньо переміщених осіб і щодо того, якої допомоги вони конкретно потребують.

Дослідження і аналіз досвіду зарубіжних країн показали розмаїтість підходів до проблем ВПО. Органам державного управління необхідно опрацювати та доречно використовувати досвід інших країн для ефективного розв'язання проблем з ВПО. Доцільним є створення окремого міністерства або координаційного відомства, яке б мало опікуватись ВПО, захищати права та свободи громадян України, які залишились на тимчасово окупованих та анексованих територіях. При цьому необхідна щільна взаємодія з іншими міністерствами та відомствами з метою координації своїх дій, забезпечення надання практичної допомоги й вироблення ефективної моделі державної політики стосовно внутрішньо переміщених осіб тощо.

Щодо правової підтримки та законодавчого проектування, то для України керівні принципи ООН є найбільш надійними орієнтирами, в яких використані всі норм міжнародно-правових документів і які можуть стати частиною національного законодавства.

Тобто, у зв'язку з ситуацією, що склалася в Україні, а також за відсутністю відповідного досвіду роботи з ВПО, використання міжнародних напрацювань у цому напрямку є доречним та своєчасним.

Література:

1. Грузинський досвід для України. Сайт допомоги Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://donbasssos.org/20150128uk-gruzinskiy-dosvid/
2. Допомога вимушеним переселенцям. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khpg.org/index.php?id=14438977375.
3. Переселення. Офіційний сайт УВКБ ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unhcr.org.ua/uk/
4. Статистичні дані Регіонального представництва ООН у справах біженців у Білорусі, Молдові та Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https:// uk.wikipedia.org/wiki/Управління_Верховного_комісара_ООН_у_справах_біженців
5. Центр зайнятості вільних людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.czvl.org.ua/.

Vernydubov I.V.
Candidate of Law, assistant professor
Belikova S.A.
Candidate of Law
The National Academy of Public Prosecutor of Ukraine, Ukraine

PRESSING QUESTIONS CONCERNING THE GROUP IN CRIMINAL AND CIVIL PROCEEDINGS

Вернидубов І.В.
к.ю.н., доцент
Белікова С.О.
к.ю.н.
Національна академія прокуратури України, Україна

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО УЧАСТІ ГРУПИ ПРОКУРОРІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ТА ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВАХ

The article deals with topical issues concerning the participation of a group of prosecutors when considering a civil suit with criminal proceedings and the civil action - in a civil case. Disclosure is necessary participation of the group of public prosecutors in criminal and civil proceedings.

Keywords: *prosecutor, a civil action, criminal proceedings, a civil case.*

В статье рассмотрены актуальные вопросы относительно участия группы прокуроров при рассмотрении гражданского иска вместе с уголовном производством и гражданского иска – в гражданском деле. Раскрыта необходимость участия группы прокуроров в уголовном и гражданском судопроизводствах.

Ключевые слова: *прокурор, гражданский иск, уголовное производство, гражданское дело.*

Участь групи прокурорів в сучасних умовах у кримінальному та цивільному судочинствах може бути дієвим важелем якісної управлінської та організаційної діяльності керівника органу прокуратури. Потреба у цій процесуальній, інакше кажучи – колективній, формі участі прокурорів при судовому розгляді кримінальних проваджень і цивільних справ може виникнути у разі наявності складних та багатоепізодних проваджень, значної матеріальної шкоди, завданої потерпілій особі чи державі, декількох обвинувачених або наявності організованої групи тощо. Визначення щодо створення групи прокурорів – це виключне право керівника прокуратури, який може його реалізувати керуючись своїм «внутрішнім переконанням» з урахуванням практичного і професійного досвіду підлеглих працівників.

Питання участі групи прокурорів у будь-якому судочинстві законодавчо не врегульоване, на науковому рівні детально не досліджувалося, а тому виникає чимало проблем, які потребують їх вирішення.

На необхідності створення групи прокурорів та участі такої групи у судовому провадженні в першій інстанції акцентовано увагу у галузевому наказі Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. №4гн (зі змінами від 26.07.2013 р.) «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» (пункти 2.4, 14.1) [1]. Створення групи прокурорів та її участь у розгляді кримінального провадження є на наше бачення таким механізмом, який здатен швидко та ефективно відновити порушені права потерпілого або держави.

У складних провадженнях, для проведення яких потрібен значний час, керівник відповідної прокуратури згідно з ч.1 ст.37 КПК України має право призначити групу

прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному провадженні, та старшого цієї групи з метою уникнення зриву судового процесу надалі [2, с.11].

У науковому колі проблеми державного обвинувачення завжди знаходились у центрі уваги, оскільки це суттєво складний і відповідальний вид прокурорської діяльності. Від якості державного обвинувачення залежить результат судового розгляду кримінального провадження, а у випадку ухвалення судом незаконного рішення – результат його оскарження.

Як зазначає П. Каркач, Я. Ковальова, В. Юрчишин та інші, повідомлення про підозру – це перша стадія кримінального провадження, змістом якої є діяльність прокурора та інших учасників сторони обвинувачення, що спрямована на встановлення особи, яка вчинила злочин, і збирання доказів для твердження про те, що саме вона його вчинила. Висновок про це прокурор підтверджує затвердженням чи складанням письмового обвинувального акту [3, с.27]. Друга функція обвинувачення реалізується у формі підтримання державного обвинувачення в суді, яка є практичною реалізацією тих висновків, яких прокурор дійшов у результаті нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівника досудовим розслідуванням [3, с. 32].

Наукове осмислення місця і ролі обвинувачення на стадії досудового провадження потребує чіткого визначення моменту його появи, а тому з цього приводу існують різні наукові погляди.

Так, Н. Сухарєва вважає, що функція обвинувачення виникає вже під час провадження першочергових і невідкладних слідчих дій, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила злочин. А. Тушев не погоджується з такою позицією і, посилаючись на М. Строговича, С. Голунського та інших, стверджує, що функція обвинувачення виникає у досудовому провадженні з моменту надання конкретній особі офіційного статусу підозрюваного або обвинуваченого, тобто з появою можливого злочинця. Точку зору останніх поділяє і В. Юрчишин, який зазначає, що прокурор може розпочати виконання функції обвинувачення у формі підготовки кримінального позову лише при появі передбаченого законом юридичного факту – надання конкретній особі статусу підозрюваного [4, с. 93].

Ми підтримуємо погляди вказаних вчених, оскільки державне обвинувачення починається на стадії досудового розслідування і закінчується підтриманням прокурором державного обвинувачення в суді. Державне обвинувачення – це насамперед процесуальна діяльність прокурора, спрямована на доведення перед судом висунутого обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Як влучно зауважують науковці, обвинувачення є рушійною силою та визначальною умовою для здійснення усього кримінального провадження. Без підтримання обвинувачення стороною кримінального провадження (прокурором), провадження припиняється [5, с. 69].

Прокурор, який здійснює в суді функцію обвинувачення зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч.2 ст.9 КПК України).

Отже, функція державного обвинувачення, яку виконує прокурор у кримінальному судочинстві, спрямована не тільки на висунення обвинувачення і доведення його перед судом, призначення справедливого покарання порушнику, але також спрямована на здійснення правового захисту майнових інтересів потерпілої особи і держави від злочинних посягань.

Для ефективної прокурорської діяльності під час виконання функції державного обвинувачення виникає необхідність у створенні групи прокурорів. Доцільність створення такої групи в ході судового розгляду кримінального провадження є не меншою, ніж під час його досудового розслідування.

У науці кримінального процесу не має чіткого визначення поняття групи прокурорів та повноважень кожного з них.

На нашу думку, група прокурорів – це організаційна та процесуальна єдність прокурорів щодо здійснення ними повноважень під час судового розгляду кримінального провадження під керівництвом старшого прокурора групи, яка створена з метою ефективного забезпечення реалізації функції державного обвинувачення.

Група прокурорів, на наше бачення, може складатися від двох до п'яти прокурорів в залежності від складнощів кримінального провадження. Керівником органу прокуратури призначається старший прокурор з цієї групи. У кожного прокурора даної групи повинні бути визначені обов'язки. Наприклад, на старшого прокурора групи прокурорів покладається загальна організація роботи групи, розподіл обов'язків між прокурорами групи і доведення до кожного з них відповідних задач, контроль щодо накопичення та обміну інформації між учасниками групи, а також контроль за своєчасним і повним виконанням прокурорами групи покладених на них задач (обов'язків).

Отже, старший прокурор групи прокурорів має повноваження щодо керівництва діями інших прокурорів цієї групи з метою загального управління і організації роботи групи для забезпечення швидкого та ефективного досудового розслідування кримінального провадження і його судового розгляду.

Група прокурорів може приймати участь у судовому розгляді кримінального провадження, наприклад, коли громадянину або державним інтересам завдана значна шкода. У такому випадку один прокурор групи буде підтримувати державне обвинувачення в частині дослідження обставин кримінального провадження, доведення вини обвинуваченого у скоєнні кримінального правопорушення, кваліфікації його дій і призначення міри покарання, інший – доведення факту спричинення шкоди, її виду, розміру та обгрунтування, тобто, захисту цивільного позову у кримінальному провадженні.

Слід підкреслити, що ст. 91 КПК України передбачає, що однією з обставин, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, є вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Тому, від своєчасності та повноти дій групи прокурорів залежить не тільки доведення вини обвинуваченого, але й доведення спричиненої ним шкоди.

Способи захисту майнових прав потерпілої особи від кримінального правопорушення передбачено ст. ст.127, 128 КПК України. Підставами для пред'явлення прокурором позову про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням є: факт вчинення кримінального правопорушення, наявність шкоди, причинно-наслідковий зв'язок між вказаним правопорушенням та шкодою, порушення інтересів держави або громадянина у передбачених законом випадках.

Для вирішення питання щодо відшкодування шкоди цивільно-правовими засобами прокурору, який буде підтримувати в суді цивільний позов, необхідно з'ясувати наступне: предмет позову (з зазначенням виду шкоди), ціна позову (розмір шкоди), причинно-наслідковий зв'язок між кримінальним правопорушенням та шкодою, цивільний позивач та цивільний відповідач, наявність підстав представництва прокурором в суді.

Слід підкреслити, що предметом позову може бути лише та шкода, яка заподіяна саме кримінальним правопорушенням і випливає із обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Позивачем може бути прокурор, але за умови, – при наявності підстав для представництва, передбачених ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»; відповідачем є обвинувачений чи інші особи, які згідно із законом несуть відповідальність за його неправомірні дії.

Водночас, норми чинного КПК України не містять поняття майнової шкоди, а також не зазначають, яка саме шкода може бути підставою позову прокурора.

Вважаємо за можливе погодитися з М. Гошовським і О. Кучинською, які підкреслюють, що шкода – це об'єктивна категорія, яка являє собою ті зміни, що настали в майновому, фізичному, психічному, моральному стані особи внаслідок вчинення злочину.

Шкода, заподіяна злочином, і шкода, що є підставою для визнання особи потерпілою, має об'єктивний характер і тому включається до об'єктивної сторони злочину. На думку цих науковців, поняття майнової шкоди, завданої злочином потерпілому, охоплює заподіяну злочином особі пряму, безпосередню шкоду в її майновому та грошовому виразі: неодержані внаслідок скоєння злочину доходи; оцінені у грошовому виразі витрати на лікування, протезування, відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання, витрати на підтримання матеріального добробуту і підтримку непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей, а також кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілої особи [6, с. 43].

Отже, ми доходимо висновку, що основною підставою для пред'явлення прокурором цивільного позову у кримінальному провадженні є спричинення потерпілій особі шкоди, розмір та вид якої встановлено в ході досудового розслідування, а також не відшкодування її в добровільному порядку.

У судових дебатах прокурор (з групи прокурорів) повинен висловити свою думку щодо обґрунтування та підтримання заявлених позовних вимог і надати суду наступні пропозиції: чи заподіяно потерпілій особі шкоду і чи тим кримінальним правопорушенням, яке скоїв обвинувачений; чи є ця шкода фізичною, майновою або моральною і чи підлягає вона відшкодуванню при судовому розгляді даного кримінального правопорушення; який розмір заподіяної шкоди та у яких межах і в який спосіб підлягає вона відшкодуванню; хто зобов'язаний відшкодувати шкоду і в якому порядку (солідарному чи дольовому).

Дослідивши вказані питання суд приймає одне з таких рішень: задовольняє цивільний позов повністю або частково; відмовляє у цивільному позові; залишає цивільний позов без розгляду (ст. 129 КПК України).

Оскільки відповідно до ч. 5 ст. 128 КПК України, якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми Цивільного процесуального кодексу України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства. У той же час залишення позову без розгляду з будь-яких об'єктивних причин не перешкоджає прокурору пред'явити позов в порядку цивільного судочинства і посилатися при цьому на ті самі факти, що містилися у змісті обвинувачення. У такому випадку прокурор з групи прокурорів, якій підтримував у кримінальному судочинстві цивільний позов, виділяє матеріали з кримінального провадження в частині спричинення громадянину або державі шкоди та пред'являє такий позов в порядку цивільного судочинства, а за необхідності – господарського або адміністративного судочинства.

Вважаємо за доцільне створювати групи прокурорів для розгляду цивільного позову в порядку цивільного судочинства, матеріали якого виділені з кримінального провадження, і залучати перш за все того прокурора, який був процесуальним керівником у кримінальному провадженні. Це надасть можливість не тільки якісно обґрунтувати підстави представництва прокурором інтересів громадянина або держави в суді, але й надати суду повну доказову базу спричиненої кримінальним правопорушенням шкоди та доведеність вини відповідача (колишнього підсудного).

Литература:

1. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. №4гн (зі змінами від 26.07.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.
2. Дьомін Ю. Особливості підтримання державного обвинувачення за новим кримінальним процесуальним законодавством України //Вісник прокуратури. – 2012. – №11. – С. 11.
3. Каркач П., Ковальова Я. Деякі питання суті державного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України //Вісник прокуратури. – 2012. – №11. – С. 27, 32.
4. Юрчишин В. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України //Вісник прокуратури. – 2012. – №6. – С. 93.
5. Смокович Ю. Окремі аспекти інституту відмови від обвинувачення у світлі нового кримінального процесуального закону та особливості діяльності прокурора, пов'язані з відмовою від підтримання державного обвинувачення в суді //Вісник прокуратури. – 2012. – №6. – С. 69.

6. Бєсєда С., Мітлець О. Відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної злочином, як завдання кримінального провадження //Вісник прокуратури. – 2015. – №2. – С. 43.

Vershinina E.V.
Master student
Russian Customs Academy Saint Petersburg Branch, Russia

ORGANIZATION OF INTERNATIONAL COOPERATION OF THE AGENCIES OF PRELIMINARY INVESTIGATION OF RUSSIAN MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS

Вершинина Е.В.
магистрант
Санкт-Петербургский филиал Российской таможенной академии имени В.Б. Бобкова, Россия

ОРГАНИЗАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ОРГАНОВ ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО СЛЕДСТВИЯ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РОССИИ

The article describes specificity of international cooperation of the agencies of preliminary investigation of Russian Ministry of Internal Affairs. It provides the analysis of the different aspects of organization of international cooperation.

Keywords: *international cooperation, preliminary investigation, criminal proceeding, Russian Ministry of Internal Affair.*

В статье рассмотрена специфика международного сотрудничества органов предварительного следствия Министерства внутренних дел России. Дается анализ различных аспектов организации международного сотрудничества.

Ключевые слова: *международное сотрудничество, предварительное следствие, уголовное судопроизводство, Министерство внутренних дел России.*

Firstly I'd like to mention that immediately after the Second World War in the Soviet Union and until the 1990s, it was established as a rule that any international contacts including in the legal field should be carried out only through the Ministry of Foreign Affairs of the USSR. And only in the post-Soviet era the situation has changed drastically.

Currently, international cooperation is organized in different ways depending on the scope and specificity of the governmental structure. All international requests for procedural actions in criminal cases under examination of investigators of the ministry of Internal Affairs of Russia are sent through the Ministry in the following order: the investigator in charge of the criminal proceedings (preparation of an international commission with the application) - the Head of the territorial investigative body (examination, signature and official stamp print) - a special unit of the regional Main Investigation Department of MoIA of Russia in the area of operation - the Investigation Department of the ministry of Internal Affairs in Moscow.

The probative value of the materials and information received on the territory of a foreign state in the framework of the international commition, that is certified and transmitted in the established order, have the same legal effect as those obtained in Russia.

The legal framework for international cooperation between Russia's law enforcement agencies in criminal cases with competent authorities of foreign countries includes several elements.

The first element consists of national law and court practice: the Constitution of the Russian Federation, Code of Criminal Procedure, Statement of the Plenum of the Russian Armed Forces from 14.06.12 № 11 "On the practice of court's consideration of issues connected with the extradition of persons for criminal prosecution or execution of sentence, and the transfer of persons to serve their sentences», etc.

The second element is represented by the international conventions: the European Convention on Mutual Assistance in Criminal cases (Strasbourg, 20 April 1959), the European Convention on Extradition (Paris, December 13, 1957), Minsk Convention on Legal Aid and Legal

Relations in Civil, Family and Criminal Cases (Minsk, 22 January 1993), the UN Convention against Transnational Organized Crime (2000), the International Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic agents (1973) United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances (1988), Council of Europe Convention on laundering, search, seizure and confiscation of the proceeds from crime (1990), etc.

The third element includes bilateral international treaties on legal assistance.

The fourth element contains interdepartmental agreements through the Russian Interior Ministry, for example, the agreement on cooperation among the ministries of internal affairs of CIS member-states in the fight against crime.

The main reasons that justify the need for international cooperation are these:

1) Trans-national nature of the crimes, international criminal schemes.

2) The fact that criminals escape abroad in an attempt to avoid punishment.

3) Lack of information for domestic law enforcement agencies, the need to timely obtain reference and criminalistical information about participants of the process that live or lived previously on the territory of another state.

4) The fact that individual participants in criminal proceedings (the suspect, accused, victim, witness, etc.) are citizens or permanent residents of another state.

5) The fact that evidence can be found in a foreign state.

6) The need for investigative activities abroad.

7) Examination of the evidence and different versions.

The main areas of cooperation are the following:

1) Commission to conduct investigation on the territory of another state.

2) The international search for persons.

3) The fight against transnational crime.

4) Extradition of a person for criminal prosecution or execution of sentence.

Now I'd like to describe the order of interaction, channels of transfer of international investigative commissions. It includes the following steps:

1) Preparation of a request for legal assistance by the investigator in compliance with all requirements for the form and the content. The request is signed by the head of the investigating body, and sealed with the official stamp.

2) Examination of the availability of all necessary documents and copies of documents in the attachment.

3) Translation of the text in the official language of a foreign country of destination or another language specified in a bilateral agreement.

4) Sending of the package of documents to the Central Investigation Department of the Russian Interior Ministry, where a competent agency checks it for compliance with all the requirements.

5) Documents of Central Investigation Department MIA of Russia are sent to the Investigation Department of the Russian Interior Ministry. All international requests are sent through the central authority of the interacting states.

6) By mutual agreement, the Law-enforcement agencies' officers may be sent on trips abroad.

A request can be denied if:

1) It does not comply with the requirements for registration, or the content of the request.

2) Task is not specified enough.

3) Translation is very poor in quality.

4) If in the result of the execution the laws, the interests of the security and sovereignty of a foreign state are violated.

5) If there is a non-compliance with the principles of affordability, feasibility and the necessity of participation.

6) If the requested measures are in inconsistence with provided materials.

7) There are some other reasons too.

There are several main problems with international cooperation:

1) Firstly, there can be a violation of the terms of the execution of requests.

2) Secondly, long chain of coordination and procedures of interaction is very grave problem too.

3) Besides, sometimes a decision to refuse to provide legal assistance has not a list of grounds and restrictions and often is based on subjective assessment of the state-recipient of the request.

If the interaction is carried out on the basis of reciprocity, then requests for legal assistance by the central authorities of the Russian MoIA are transferred through diplomatic agencies of Russia.

If the principle of reciprocity is not observed, it implies a denial of legal assistance.

Examples of international organizations that are used during cooperation include Interpol, Europol, Eurojust, CIS, Council of Europe, the Council of Baltic Sea States, the UN and others.

International organizations such as Interpol and Europol, and individual competent and law enforcement agencies, including financial intelligence agencies, can also provide cooperation and in other ways, primarily through the use of forensic registration opportunities, technology and expertise. Law enforcement and the competent authorities enhance the interaction using the instruments of financial intelligence and operational-search services.

Also I'd like to say about international investigative team. One has to mention Eurojust - the international organization of law enforcement agencies of the Member States of the EU.

The main tasks of Eurojust include the establishment and maintenance of activity of IIT, coordination of investigations undertaken by members States of the EU.

The purpose of Eurojust is not simply to create IIT, but also to independently investigate and prosecute in the European Union, the resolve disputes about the competence of the preliminary investigation between the EU Member States, coordinate all international crimes investigations carried out in cooperation with foreign law enforcement agencies.

If the activity of Europol is aimed at organization and development of the exchange of important information in cooperation with the competent authorities, then Eurojust is designed to transmit requests for legal assistance, coordinate investigative agencies, ensure exchange of information of the competent authorities, coordinate their actions in carrying out investigations on their own territory, for example, in relation to the same organized criminal group [1, p. 26].

In some countries, the procedure of investigation, its types significantly differ. That's why the request must include those requirements which are essential to documentary registration of a specific investigative action (date, time, signature, the presence of witnesses, the fixation of evidence, etc).

For example, in the United States such investigative action as the questioning of the witness is not provided for. Usually only a primary examination of witnesses takes place, and it as a rule, does not apply to evidence in court.

On a documents of questioning are usually no date, no signature, it is simply a kind of report on the results of a questioning of a particular person which is not used as evidence.

Thus, it is important to point to the procedural specificity of certain investigative actions and operational-search measures, and indicate why compliance with them is desirable.

As a general rule, while the commition for legal aid is executed, the law of state-recipient of the commition is applied.

However, at the request of the institution from which the commition comes, the procedural rules of the requesting party can be applied, if they do not conflict with domestic law.

The commition is enclosed with duly certified and authorized, where necessary, in the prescribed manner instruction about the investigative actions and operational-search measures (inspection, search, seizure of property etc.).

The resolutions on the implementation in the territory of other state coercive measures - search, seizure, seizure, etc are sent in originals.

All other materials are presented in copies, and each page is certified by the inscription "true copy", has official stamp of the institution initiating the request, and is signed by the investigator with mentioning of his or her full name, position.

Sometimes, due to lack of awareness, or of legal knowledge, language skills, investigators do not use the potential of international cooperation, sometimes even deliberately, because they want to save time and do not believe in its positive effect.

In any case it is bad practice, and must be stopped.

Finally, investigators who prepare and organize and participate in international cooperation have to possess several features.

1) Analytical mind is needed to test all versions, search for possible evidence.

2) Punctuality is required to comply with all the deadlines.

3) Investigator must be resolute and be ready to take the necessary action in the investigation of the criminal case.

4) Also he or she has to nave Good Organization skills, in order to effectively plan their work.

5) Investigators must be responsible because they will be held responsible for each action, so negligence, abuse of power, failure to act when needed are unacceptable qualities.

6) Independent mind is important, routine approach is not suitable for such work.

7) High level of knowledge of English language is required. Now it is the universal language of international communication, and fluency in it especially important during videoconferencing.

8) Organizational skills are necessary too, because sometimes investigators have to coordinate the work of other officers in the course of the preliminary investigation.

It is obvious that developing a professional and personal potential of investigators can improve the performance of the international cooperation of agencies of preliminary investigation . In addition , it is necessary to transform and simplify information exchange between agencies and reduce red tape.

References:

1. Nurbekov I.M. Taktiko-organizacionnye osobennosti vzaimodejstvija pri rassledovanii prestuplenij mezhdunarodnogo haraktera. Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. M., 2010. - 31 p.

Ganiyev Sh.A.,
scientist
of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

LEGAL ANALYSIS OF THE CONCEPT «PROSTITUTION»

Ганиев Ш.А.,
соискатель
Академия Министерства внутренних дел Республики Узбекистан

ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ «ЗАНЯТИЕ ПРОСТИТУЦИЕЙ»

In this article, based on a scientific analysis of the characteristic of the concepts of «social morality» and «prostitution».

Key words: *Public morality, prostitution.*

В этой статье на основе научного анализа дана характеристика понятиям «социальная нравственность» и «занятие проституцией».

Ключевые слова: *Общественная нравственность, занятие проституцией.*

Такое правонарушение, как занятие проституцией, наносит вред нормальным духовным основам социальной жизни в сфере половых отношений. К тому же, это является причиной безнравственности граждан, особенно молодежи, а также способствует развитию антисоциальных положений.

Одним словом, в результате такого правонарушения, как проституция, наносится вред социальным отношениям, обеспечивающим неприкосновенность социальной нравственности.

В этом смысле появляется необходимость раскрыть содержание понятия «нравственность». По мнению М.В. Гусаровой: «Общественная нравственность представляет собой сложившуюся в обществе и разделяемую большинством его членов систему представлений о добре, зле, справедливости, чести и достоинстве, которая формирует и определяет в дальнейшем нравственную деятельность, нравственные отношения и моральное сознание людей, необходимые для гармоничного функционирования общественной жизни» [1].

Как подчеркивает А.М. Нурмухаметова: «Общественная нравственность в сфере преступлений, связанных с проституцией, представляет собой форму функционирования социума, объединяющую сложившуюся в нем и разделяемую большинством его членов систему принципов, норм, правил поведения, регулирующих взаимоотношения полов и половое воспитание, а также совокупность идей, взглядов, традиций на отношения мужчины и женщины, необходимые для гармоничного функционирования общественной жизни» [2].

Необходимо подчеркнуть, что нельзя оценивать в качестве общественной нравственности различные взгляды, традиции и правила поведения.

Как свидетельствует анализ результатов анкетирования, проведенного нами, для того, чтобы различные взгляды, традиции и правила поведения могут восприниматься в качестве общественной нравственности, если обладают следующими качествами:

1) Исторически сформированы;

2) Добровольно приняты людьми;

3) Отражены в культурных и духовных традициях общества;

4) Властвующие в сознании большинства членов общества;

5) Связанные с такими категориями, как добро и зло, справедливость и несправедливость, долг, честь, ценность, половая нравственность и др.

Обобщая эти качества как необходимые признаки общественной нравственности, можно сделать следующее заключение: **общественная нравственность –** это исторически сформированная, принятая сознательно людьми, отраженная в культурных и духовных традициях, осознанная большинством членов общества, связанная с такими понятиями, как добро и зло, справедливость и несправедливость, долг, честь, ценность, половая нравственность и другими вопросами, свод нравственных правил, взглядов и традиций.

Необходимо констатировать, что объективная сторона правонарушения, занятия проституцией выражается в действиях проституции.

В толковом словаре узбекского языка [3, с.364] и Национальной энциклопедии Узбекистана [4, с.309] значение понятия «проституция» определяется как «занятие безнравственной деятельностью, как продажа тела».

В юридической литературе смысл понятия «занятие проституцией»толкуется по-разному. В частности, авторы считают, что занятие проституцией – это:

1) систематическая деятельность (более двух раз в году) женщин через сексуальные связи с мужчинами удовлетворять свои материальные потребности (Л. Соловьёва) [5, с.321];

2) удовлетворение личных желаний, внебрачные сексуальные отношения по договорной цене, случайные связи (Ю.М. Антонян) [6, с.67];

3) удовлетворение сексуальных потребностей за договорную цену (проституция в качестве профессии) (А.П. Дяченко) [7, с.117];

4) осознанное, многократное оказание лицами обоего пола всем желающим по договорной цене непосредственных телесных сексуальных услуг в целях получения регулярного дохода (Е.В. Шибанова) [8];

5) не только социально обусловленное, но в то же время и относительно самостоятельное явление. В этом своем последнем качестве она сама выступает как причина возникновения негативных последствий, в том числе в сфере социальной и индивидуальной психологии (Н.А. Аверина) [9];

6) это вид деятельности, направленный на предоставление сексуальных услуг, заключающихся в удовлетворении половых потребностей клиентов за вознаграждение, независимо от вида и способа его передачи (Е.Н. Федик) [10];

7) это социально-негативное явление, включающее в себя совокупность аморальных административно и уголовно-наказуемых проявлений, связанных с извлечением материальной выгоды из половых актов, совершенных с разными лицами за заранее оговоренное вознаграждение, а равно деятельность, направленная на обеспечение этих актов (А.Е. Шпаков) [11];

8) это систематическая возмездная деятельность лиц, направленная на удовлетворение сексуальных потребностей клиента (клиентов) путем предоставления в пользование тела для совершения любых действий сексуального характера (О.А. Петрянина) [12];

9) это осознанная деятельность, направленная на оказание сексуальных услуг без индивидуального выбора, не основанная на личной симпатии и влечении, характеризующаяся систематичностью и беспорядочностью, заключающаяся в удовлетворении половых потребностей клиента за вознаграждение (А.М. Нурмухаметова) [13];

10) продажа своего тела или оказание сексуальных услуг различным клиентам за определенную плату, которая является основным или дополнительным средством лиц независимо от пола (А.А. Станская) [14, с.19];

11) вступление в половую связь мужчин и женщин с представителями своего или противоположенного пола за определенную плату (обычно характеризуется постоянством половых связей; существованием различных клиентов; принятием платы как постоянного средства прибыли (А.И. Чучуев) [15, с.425];

12) систематическое вступление во внебрачные сексуальные контакты с различными лицами за вознаграждение или предложение себя для вступления в такой контакт с намерением повторять такие контакты с различными лицами (Н.В. Герасимов) [16].

Но прежде, чем охарактеризовать понятие «занятие проституцией», считаем целесообразным определение его признаков.

Попробуем на основании анализа вышеперечисленных характеристик, с помощью следующих вопросов выделить основные признаки проституции:

1.Кто проститутка?

а) женщина;

б) мужчина;

в) лица обоих полов

2.Кто клиент?

а) мужчина;

б) женщина;

в) лица противоположенного пола;

г) лица одного пола;

д) лица обоих полов.

3.Какую услугу клиенту оказывает проститутка?

а) осуществляет с клиентом сексуальную связь;

б) удовлетворяет сексуальные потребности клиента;

в) оказывает сексуальные услуги.

4. Почему проститутка занимается этой деятельностью?

а) ради материальной выгоды;

б) по избранному образу жизни за плату (по договору), которая является средством прибыли (основной или дополнительной).

Таким образом, видно, что нет единого определения основных признаков занятия проституцией.

Поэтому обратимся к следующим заключениям, разработанным на основе результатов проведенного анкетирования среди специалистов-практиков с целью определения **объективных признаков занятия проституцией:**

1) не только женщины, но и мужчины, то есть лица обоих полов, могут заниматься проституцией;

2) клиентом может быть не только противоположенный проститутке пол, но и одинаковый с ней пол, то есть лица обоего пола;

3) проститутка удовлетворяет сексуальные потребности клиента в той форме, которую он пожелает (через сексуальную связь или удовлетворение сексуальных потребностей нетрадиционными методами);

4) сексуальные услуги оказываются за определенную (договорную) плату,и она является для образа жизни проститутки средством прибыли (основной или дополнительной);

5) отношения между проституткой и клиентом являются внебрачными.

Дополнительными признаками проституции являются следующие:

1) профессиональное удовлетворение сексуальных потребностей клиентов;

2) постоянное занятие по оказанию услуг сексуального характера (в качестве ремесла, профессии);

3) отсутствие личного интереса и склонности между проституткой и клиентом.

Признаками проституции были также определены А.С. Турсуновым и Ш.А. Ганиевым явность (явность деятельности проститутки) [17, с.82]; С.С. Ниязовой и И.Ю. Фазыловым – своеобразный образ жизни проститутки [18, с.56]; латенстностьэтого правонарушения (Е.В. Шибанова) [19]; высокая миграция лиц, занимающихся проституцией (С.А. Цыркун) [20].

Исходя из вышеназванных заключений, можно дать следующее определение исследуемому понятию:

Проституция – это деятельность за определенную (договорную) плату, которая является источником прибыли для образа жизни и удовлетворяется за счет сексуальных внебрачных связей полов (через половую связь или удовлетворение половых потребностей нетрадиционными методами).

Думается, что в правовой практике вышеперечисленные заключения найдут свое отражение и будут служить для правильного понимания и использования значения термина «занятие проституцией».

Литература:

1. Гусарова М.В. Незаконный оборот порнографических материалов или предметов: уголовно-правовые и криминологические аспекты: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — Нижний Новгород, 2010. —24 с.
2. Нурмухаметова А.М. Уголовная ответственность за преступления, связанные с проституцией, и их предупреждение: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. -Н. Новгород, 2012. — 34 с.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. IV. — Т.: «Ўзбекистан миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2008. — Б. 364.
4. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Ж. IX. — Т.: «Ўзбекистан миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2005. — Б. 309.
5. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига шарҳлар / Муаллифлар жамоаси. — Т.: «Адолат», 2000. — Б. 321.
6. Антонян Ю. М. Преступность среди женщин: Учебное пособие. — Москва: «Юрист», 1992. — С. 67.
7. Дяченко А. П. Вопросы, которые ждут решения // Проституция и преступность. — Москва: «Юридическая литература», 1993. — С. 117.
8. Шибанова Е. В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — Саратов, 2005. — 30 с
9. Аверина Н.А. Криминологические изучение и предупреждение органами внутренних дел проституции: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук.- М., 1994. - 20 с.
10. Федик Е.Н. Ответственность за действия, связанные с проституцией: Уголовно-правовой и криминологический аспект: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — Екатеринбург, 2003. — 27 с.
11. Шпаков А.Е. Проституция как объект криминологического исследования: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — Ростов-на-Дону, 2003. — 24 с.

12. Петрянина О.А. Проституция как сфера теневой экономики: уголовно- правовой анализ, квалификация, причины и предупреждение: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — Нижний Новгород, 2013. — 30 с.
13. Нурмухаметова А.М-. Уголовная ответственность за преступления, связанные с проституцией, и их предупреждение: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. -Н. Новгород, 2012. — 34 с.
14. Станская А.А. Проституция несовершеннолетних – социальная и правовая проблема. / Науч. Ред. С.Ф. Милюков. — СПб.: Издательство Юридический центр пресс, 2005. – С. 19.
15. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. А.И. Рарог. М., 2005. – С. 425.
16. Герасимов Н.В. Уголовно-правовой анализ организации занятия проституцией: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — Самара, 2011. — 18 с.
17. Турсунов А.С., Ганиев Ш.А. Ижтимоий-салбий хулқ тури сифатида фоҳишаликнинг тушунчаси ва белгилари // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси. — 2010. — 3-сон. — Б. 82.
18. Ниёзова С.С., Фазилов И.Ю. Фоҳишахона сақлаш ёки қўшмачилик қилишга қарши курашнинг жиноят-ҳуқуқий чоралари: Ўқув қўлланма. — Т.: ТДЮИ нашриёти, 2011. — Б. 56.
19. Шибанова Е. В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — Саратов, 2005. — 30 с.
20. Цыркун С.А. Выявление и расследование преступлений, связанных с содержанием притонов для занятия проституцией: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. — М., 2004. — 25 с.

Onyshchenko Y.N.
PHD in Public Administration
Kharkiv National University of internal affairs, Ukraine
Kobzev I.V.
PHD in Technical Sciences, Associated Professor
Mynko P.E.
PHD in Technical Sciences, Associated Professor
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine, Ukraine

FEATURES OF ORGANIZATIONAL AND NORMATIVELY-LEGAL PRINCIPLES OF FIGHT AGAINST CYBERCRIME

Онищенко Ю.М.
кандидат наук з державного управління
Харківській національний університет внутрішніх справ
Кобзев І.В.
кандидат технічних наук, доцент
Минко П.Є.
кандидат технічних наук, доцент
Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД БОРОТЬБИ З КІБЕРЗЛОЧИННІСТЮ

In the article examined to the feature of organizational and legal principles of fight against cybercrime. It is determined that the special attention is required by coordination of different initiatives from creation of projects of normatively-legal acts between state structures.

Keywords: *the state, cybercrime, national safety, legislation, normatively acts*

У статті розглядаються особливості організаційних та правових засад боротьби з кіберзлочинністю. Визначається, що особливої уваги потребує координація різних ініціатив зі створення проектів нормативно-правових актів між державними структурами.

Ключові слова: *держава, кіберзлочинність, національна безпека, законодавство, нормативні акти*

Міжнародні організації визнають і небезпеку кіберзлочинності, і її транскордонний характер, обмеженість одностороннього підходу до вирішення цієї проблеми і необхідність постійної та активної міжнародної співпраці як щодо вжиття необхідних технічних заходів,

так і в розробленні міжнародного законодавства. Рада Європи, Європейський Союз, ООН та Інтерпол – усі ці організації відіграють важливу роль у координації міжнародних зусиль, побудові міжнародної співпраці в боротьбі зі злочинами у сфері високих технологій.

Продуктом багаторічних зусиль Ради Європи стала прийнята 23 листопада 2001 р. в Будапешті Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність [1]. Це один із найважливіших правових актів, що регулюють правовідносини у сфері глобальної комп'ютерної мережі, і поки що єдиний документ такого рівня.

Конвенція про кіберзлочинність на сьогодні є одним із базових міжнародних правових актів у сфері права телекомунікацій. Її можна поставити на один щабель з Окинавською хартією глобального інформаційного суспільства [2]. Та якщо в останній ідеться, швидше, про закріплення загальної концепції розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, то в Конвенції пропонується реальний механізм правового регулювання.

Незважаючи на очевидну громадську значущість Конвенції, цей документ не позбавлено недоліків, що зумовили його негативне сприйняття багатьма членами мережевого інформаційного співтовариства. У низці міждержавних нормативно-правових актів визнано, що кіберзлочинність сьогодні становить загрозу не лише національній безпеці окремих держав, а загрожує людству і міжнародному порядку.

17 липня 2014 р. Кабінет Міністрів України розглянув проект Указу Президента України «Про Стратегію забезпечення кібернетичної безпеки України». Проект Указу був розроблений адміністрацією ДССЗЗІ на виконання рішення РНБО України від 28 квітня 2014 р. «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України», уведеного в дію Указом Президента України від 1 травня 2014 р. № 449. Проект Указу був схвалений Урядом та переданий на розгляд РНБО.

Національна система кібербезпеки повинна розглядатись як сукупність політичних, економічних, соціальних та інформаційних відносин разом з технологічними та адміністративними заходами, реалізація яких вбачається можливою в тісній взаємодії державного і приватного секторів і громадянського суспільства. Проект Указу був підтриманий та погоджений без зауважень Міністерством внутрішніх справ, Міністерством фінансів України, Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України (Держінформнауки) та Державною службою України з питань захисту персональних даних. Частково було враховано зауваження та пропозиції СБУ, Міністерства економічного розвитку і торгівлі та Міністерства юстиції України. Наступним кроком у формуванні національної системи кібербезпеки має стати прийняття Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [3].

Проект цього Закону, розроблений адміністрацією ДССЗЗІ, вже пройшов обговорення за участю представників громадськості та зацікавлених державних органів. Сьогодні він перебуває на етапі остаточного погодження та найближчим часом буде поданий на розгляд Кабінету Міністрів України. Ця робота здійснювалась з урахуванням основних принципів забезпечення кібербезпеки України, покладених в основу проекту Стратегії.

Дослідженням встановлено, що правоохоронними органами з 1994 р. щорічно в Україні офіційно реєструється до 100 злочинів, що здійснюються з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. Проте офіційні статистичні показники не відповідають реальному стану справ. З'ясовано, що цей вид злочинів у нашій країні має дуже високий рівень латентності: вони приховані від офіційної статистики. Показники щодо злочинів, здійснюваних із використанням комп'ютерних технологій, розсіяно у відомчих обліках. За експертними оцінками, рівень латентності кіберзлочинності складає 90–95 %.

Високий рівень латентності кіберзлочинності серед інших чинників зумовлений: низьким рівнем спеціального технічного оснащення правоохоронних органів сучасними засобами комп'ютерної техніки і комп'ютерними технологіями, відсутністю знань і навичок виявлення, розслідування й розкриття кіберзлочинів через обмеження доступу до тактики, техніки і методик, низьким рівнем інформаційної культури, підготовленості широкого кола

кадрів правоохоронних органів і суддів, недовірою потерпілих до правоохоронних органів (пов'язано з вищезгаданими чинниками) та ін.

Аналіз змісту вітчизняних підручників із криміналістики, кримінології, кримінально-процесуального і кримінального права свідчить, що вказаній проблематиці не приділялося належної уваги. Ґрунтовному дослідженню проблем запобігання та протидії кіберзлочинності також перешкоджала відсутність показників у державній кримінальній статистиці. Більшість виявлених злочинів, що здійснюються з використанням комп'ютерних технологій, розсіяно в звітності різних підрозділів правоохоронних органів серед показників економічної та інших видів злочинності.

Порівняльний аналіз досліджень зарубіжного досвіду боротьби з кіберзлочинністю свідчить, що вона має тенденцію до збільшення. Однією з умов її зростання є ускладнення технічних систем глобального зв'язку (телефонної, радіо, супутникової) та спрощення доступу до використання комп'ютерних технологій широкого кола користувачів через персональні комп'ютери.

Дослідження проблем боротьби з кіберзлочинністю показало, що орієнтація тільки на технічні й технологічні засоби забезпечення інформаційної безпеки (технічного захисту інформації) в умовах інформатизації, у тому числі профілактики кіберзлочинів, не має значного успіху. Парадокс полягає в тому, що чим складніше стає комп'ютерне програмно-математичне забезпечення, тим більш вразливими виявляються традиційні організаційні заходи і засоби інженерно-технічного захисту інформації в автоматизованих (комп'ютерних) системах, зокрема відносно несанкціонованого доступу.

Проблемою наступного порядку також є і те, що з розвитком сучасних електронних засобів інформації розвиваються технічні засоби перехоплення й доступу до інформації, що обробляється й передається в електронних системах зв'язку. Доступ до цих засобів не створює проблеми для злочинних формувань.

Найбільшу небезпеку для суспільства, держави становить транскордонна організована кіберзлочинність: комп'ютерний тероризм; диверсії, інші прояви антагоністичної інформаційної боротьби кримінальних формувань з державою, правоохоронними органами; крадіжки інформації з комп'ютеризованих баз даних і порушення права інтелектуальної власності на комп'ютерні програми; шахрайства з використанням комп'ютерних технологій, особливо у сфері міжнародних економічних відносин (кредитно-фінансова, банківська) та ін.

Прагнення України відповідати на сучасні виклики в цій сфері віддзеркалюється основними державними організаційно-правовими заходами, що спрямовані на протидію кіберзлочинності. Урядом України створені спеціальні організаційні структури з координації напрацювань державної політики у сфері організаційно-правового забезпечення входження нашої держави до світового інформаційного суспільства.

За своїм змістом Концепція реформування спрямовується на системну, комплексну організаційно-правову реалізацію на законодавчому рівні державної політики у сфері суспільних інформаційних відносин. Кодекс про інформацію є науковою концепцією стосовно кодифікації інформаційного законодавства і покликаний сприяти, серед іншого, правовому забезпеченню боротьби з кіберзлочинністю. Заходи з розроблення остаточного варіанта Концепції реформування та наступного її втілення включено в завдання Національної програми інформатизації України. Проте реалізація цих заходів здійснюється повільно через певні організаційні бюрократичні чинники.

Питаннями вдосконалення правового регулювання, визначення й організації реалізації державної політики у сфері інформаційних стосунків займаються також Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, Міжвідомча робоча група з розроблення й узгодження Концепції легалізації програмних продуктів і боротьби з їх нелегальним використанням.

Результативність діяльності державних структур визначається введенням економічних санкцій США відносно України за неналежний рівень боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності, в основному, щодо програмних продуктів, і включення нашої

держави Міждержавною групою розроблення фінансових заходів боротьби з «відмиванням» грошей у список країн, що не пішли на співпрацю.

Аналіз емпіричного матеріалу дозволяє зробити прогноз, що в разі невирішення проблем боротьби з організованою кіберзлочинністю, особливо у сфері міжнародних економічних відносин, на Україну з боку міжнародного співтовариства посилюватиметься інформаційний, політичний та економічний тиск.

Правові основи протидії комп'ютерній злочинності на національному рівні визначено у прийнятому новому ККУ. Окремі види комп'ютерних злочинів (кіберзлочинів) виділено в окремий розділ XVI Особливої частини – «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж» (ст. 361, 361, 363).

За скоєння злочинів проти основ національної безпеки (конституційного ладу України): проти життєво важливих інтересів особи, суспільства держави, громадської безпеки, або скоєння інших злочинів, передбачених чинним ККУ, з використанням функціональних можливостей (технологій) комп'ютерних мереж, комп'ютерних систем, комп'ютерних інформаційних ресурсів та інших електронних інформаційних технологій, покарання призначається за статтями Особливої частини, у яких передбачається відповідальність за такий злочин.

Такий правовий захід дозволить забезпечити здійснення організаційних та інших заходів, у тому числі об'єктивного моніторингу і статистику комп'ютерних злочинів і комп'ютерної злочинності в Україні.

Серед інших організаційних заходів в Україні на урядовому рівні створено багато робочих груп, що розробляють проекти законодавчих і підзаконних актів у сфері громадських інформаційних стосунків, які прямо або побічно відбивають питання протидії та запобігання кіберзлочинності і взаємодію з різними транснаціональними організаційними структурами.

Аналіз різних ініціатив зі створення проектів нормативно-правових актів свідчить, що між вказаними та іншими державними структурами немає взаємодії, координації діяльності. На законодавчому рівні лобіюються суперечливі антидержавні потреби та інтереси на тлі сповідання ідей правового нігілізму з чинним законодавством, що провокує масовий правовий хаос, у тому числі у правотворчій діяльності. Сьогодні у сфері інформаційного законодавства створено умови, що дозволяють злочинцям «законно» уникати відповідальності, використовуючи конфлікти різних юридичних норм. Вказаний чинник можна розглядати як додаткову ознаку латентності кіберзлочинності.

Література:

1. Convention on Cybercrime. Budapest, 23.XI.2001. – Режим доступу : http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/185.htm
2. Окинавская Хартия глобального информационного общества № 998-163 від 22.07.2000 / Okinawa Charter on Global Information Society // Дипломатический вестник. – 2000. - № 8. – С. 51-56.
3. Уряд погодив проект національної Стратегії забезпечення кібернетичної безпеки, розроблений Держспецзв'язку / Держ. служба спец. зв'язку та захисту інформації України. – Режим доступу : http://www.dstszi.gov.ua/dstszi/control/uk/publish/article?art_id=114674&cat_id =112509.

Osipov M.Y.
Candidate of legal science
Institute of Jurisprudence and management of VPA

ON SOME PROBLEMS OF STRUCTURING THE SYSTEM OF RUSSIAN LAW

Осипов М.Ю.
к.ю.н.
ЧОУ ВО Институт законоведения и управления ВПА

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СТРУКТУРИЗАЦИИ СИСТЕМЫ РОССИЙСКОГО ПРАВА

One of the topical problems facing the modern theory of law is the problem of structuring the system of Russian law

In the study, the structure of the Russian law includes basic branches of law, complex field of law, and area of law and list of them. The criteria of differentiation of these concepts are presents in this article

Key words: *branch of law, areas of law, the legal system, the criteria of differentiation, the theory of state and law.*

Одной из актуальных проблем стоящих перед современной теорией права является проблема структуризации системы российского права

В ходе исследования было показано, что в структуру системы российского права входят базовые отрасли права, комплексные отрасли права, области правового регулирования и приведен их перечень. Показаны критерии, разграничивающие указанные образования между собой.

Ключевые слова: *отрасль права, область правового регулирования, система права, критерии разграничения, теория государства и права.*

Одной из важнейших категорий в теории права является категория «система права». Что же представляет собой категория «система права»? *Система права – это совокупность взаимодействующих и взаимосвязанных между собой элементов: норм права, институтов права, подотраслей права, отраслей права, межотраслевых образований.*

Таким образом, элементами системы права являются: а) нормы права; б) институты права; в) отрасли права; г) межотраслевые образования.

В теории права наряду с понятием «система права» выделяются такие понятия как: «система правового регулирования» и «правовая система». Как же соотносятся между собой данные понятия. Для ответа на данный вопрос необходимо проанализировать основные свойства системы права.

Во – первых, система права является открытой. В общей теории систем под открытой системой понимается система, которая активно взаимодействует с внешней средой [19,с.100] . Система права активно взаимодействует с другими социальными регуляторами, с правовой охраной, с правосознанием и правовой культурой, с информационным и ценностно-мотивационным правовым воздействием.

Во - вторых, система права является сложной системой. В литературе по общей теории систем сложность системы характеризуется следующими показателями. Во-первых, сложной считается система, элементы которой сами представляют собой систему[25, с 272]. Во-вторых, сложной именуется система, характеризующаяся достаточно большим количеством связей между элементами; в-третьих, сложной называется система, для которой невозможно построить математическую модель, адекватно описывающую совокупность свойств и проявлений данной системы [19,с.100].

Сложность системы права проявляется в том, что, во-первых, элементы системы права сами представляют собой системы, во-вторых, система права характеризуется наличием разнообразных связей между элементами системы, в-третьих, до сих пор не удалось создать математическую модель права, адекватно описывающую его основные свойства.

В- третьих, система права является искусственной, поскольку все ее элементы так или иначе являются продуктом деятельности людей и в конечном итоге зависят от них.

В-четвертых, система права носит многоуровневый характер. Многоуровневый характер системы права состоит в том, что в системе права можно выделить элементы разных уровней: а) нормы права – уровень норм права; б) институты права – объединения норм права, регулирующих однородные общественные отношения; в) отрасли права – совокупность институтов права, регулирующие качественно своеобразную области общественных отношений; д) межотраслевые образования.

В-пятых, система права является относительно гомогенной. Гомогенность системы права заключается в том, что все элементы системы права одного уровня имеют одну и ту же природу, то есть являются однородными, а согласно общей теории систем, система, элементы которой являются однородными, то есть содержит компоненты одного типа, является гомогенной [19,с.100].

В-шестых, система права является динамической системой. Динамический характер системы права проявляется несколько иначе, чем описано это в литературе по динамическим системам. В литературе под динамической системой понимают систему, описываемую при помощи дифференциальных уравнений вида $du/dt = 1/\tau * F(u1; u2; u3 \ldots up)$ где up – определенные параметры τ – время жизни параметра [32, с 34]. На наш взгляд понятием «динамическая система» охватываются любые системы, элементы или параметры которых изменяются с течением времени, а сама система при этом сохраняется. Таким образом, понятие динамическая система является видовым понятием по отношению к понятию система. При этом слово «динамический» выступает в качестве видового признака понятия «система» и происходит от греческого *dinamio,* что означает, двигаюсь, изменяюсь. В свою очередь динамические системы можно условно подразделить на два вида: параметрические динамические системы и структурные динамические системы. При этом под параметрическими динамическими системами понимаются такие динамические системы, параметры которых изменяются с течением времени, а сама система сохраняется. Под структурными динамическими системами понимаются такие системы, у которых изменяются элементы и связи между ними, а сама система сохраняется [23, с 109] .

Система права представляет собой структурную динамическую систему, поскольку ее элементы изменяются с течением времени [9, с 37; 17]. Например, если, ранее согласно статье 532 ГК РСФСР 1964 г «при наследовании по закону наследниками в равных долях являются: в первую очередь - дети (в том числе усыновленные), супруг и родители (усыновители) умершего, а также ребенок умершего, родившийся после его смерти; во вторую очередь - братья и сестры умершего, его дед и бабка как со стороны отца» [3], то теперь согласно статьям 1142-1145 ГК РФ «дети, супруг и родители наследодателя, полнородные и неполнородные братья и сестры наследодателя, (наследники первой очереди) его дедушка и бабушка, как со стороны отца, так и со стороны матери (наследники второй очереди); полнородные и неполнородные дяди и тети наследодателя (наследники третей очереди); прадедушки и прабабушки наследодателя (наследники четвертой очереди); двоюродные внуки и внучки, двоюродные дедушки и бабушки (наследники пятой очереди); двоюродные правнуки и правнучки, двоюродные племянники и племянницы, двоюродные дяди и тети (наследники шестой очереди); пасынки, падчерицы, отчим и мачеха наследодателя (наследники седьмой очереди) [2]. Если в коне 18 века основные гражданские права и свободы были предоставлены дворянству [4], то в настоящее время, основные гражданские права и свободы принадлежат каждому от рождения, вне зависимости от его происхождения. [1]

При этом к числу основных факторов, влияющих на скорость и характер изменений системы права, можно отнести появление новых видов деятельности, входящих в объект правового регулирования; характер и изменение интересов субъектов этой деятельности; степень развития общества; уровень правосознания и правовой культуры законодателя; особенности источников права в той или иной правовой системе и. т. д.

Так, например, если система источников права [18] представляет собой набор обычаев, религиозных текстов, то изменения в подобной системе будут осуществляться

гораздо медленнее, чем в системе, где основным источником права является нормативно – правовой акт или судебный прецедент.

Точно также если интересы общества являются стабильными и консервативными, то и изменения в системе права будут протекать гораздо медленнее, чем в том случае, если интересы общества нестабильны и часто изменяются. Основной движущей силой, вызывающий изменения в системе права являются необходимость внесения изменений в систему правового регулирования, которая в свою очередь вызывается потребностями общественного развития.

Таким образом, на основе всего вышеизложенного можно сделать вывод, что *система права представляет собой сложную, открытую, многоуровневую, искусственную, относительно гомогенную динамическую систему, элементами которой являются: а) нормы права, б) институты права; в) подотрасли права; г) отрасли права; е) межотраслевые правовые образования.*

Далее рассмотрим основные элементы системы права. Поскольку нормы права и их виды были рассмотрены в предыдущей теме, начнем рассмотрение элементов системы права с института права.

Что такое институт права, и какие виды институтов права выделяются в отечественной юридической науке?

Институт права – это система взаимодействующих и взаимосвязанных между собою норм права, регулирующих однородные общественные отношения, например институт права собственности, регулирует общественные отношения собственности; институт купли – продажи регулирует отношения купли – продажи и.т.д.

В юридической науке выделяются следующие виды институтов. В зависимости от строения института можно выделить: а) простой институт – институт права который не содержит в себе других институтов именуется простым институтом, примером простого института может быть институт проката; б) сложный институт – институт права, который содержит в себе другие институты, при этом сложность института определяется его порядком.

Например, если институт содержит в себе только простые институты, то он именуется сложным институтом 1 порядка. Если институт содержит хотя бы один сложный институт 1 порядка, то он именуется сложным институтом 2 порядка. Если институт содержит хотя бы один сложный институт 2 порядка, то он именуется сложным институтом 3 порядка и .т.д.

В зависимости от принадлежности выделяют: а) отраслевые институты – институты права, которые содержат в себе нормы, относящиеся только к одной отрасли права; б) межотраслевые институты – институты права, которые содержат в себе нормы, относящиеся не только к одной отрасли права. В свою очередь отраслевые институты в некоторых отраслях права могут делиться на два вида: а) институты общей части – правовые институты, содержащие нормы, относящиеся ко всем общественным отношениям, которые регулируются данной отраслью права. Например, институт сделок или представительства в гражданском праве является институтом общей части; б) институты особенной части – правовые институты, содержащие нормы, относящиеся только к некоторым общественным отношениям, например институт залога, институт дарения, институт поручения и.т.д.

Следующим элементом системы права являются подотрасли права. Подотрасли права - это система взаимодействующих и взаимосвязанных между собой подотраслевых институтов права, регулирующая качественно – однородную область общественных отношений в рамках отрасли права. Например, вещное, обязательственное, наследственное право, а также право интеллектуальной собственности являются подотраслями гражданского права.

Следующим элементом системы права являются отрасли права. *Отрасль права – это система взаимодействующих и взаимосвязанных между собой отраслевых институтов права, регулирующая качественно – однородную область общественных отношений.*

В отечественной юридической науке выделяются: а) отрасли публичного права; б) отрасли частного права; в) отрасли частно – публичного права (комплексные отрасли права). Данное деление проведено в зависимости от характера регулируемых общественных отношений. В зависимости от характера правовых норм выделяют: а) отрасли материального права; б) отрасли процессуального права, отрасли регулирующие общественные отношения в ходе производства по юридическому делу и не регулирующие других общественных отношений.

В зависимости от характера норм права выделяют: а) регулятивные отрасли права – отрасли права, которые непосредственно регулируют общественные отношения; б) охранительные отрасли права – отрасли права, которые устанавливают меры ответственности за правонарушения. Примером охранительной отрасли права может служить уголовное право.

Выделяются также: а) отрасли внутригосударственного права, например трудовое, гражданское, уголовное и другие; б) отрасли международного права, такие как: а) право международных договоров; б) дипломатическое и консульское право; в) международное гуманитарное право и другие.

Каковы же критерии деления права на отрасли. Традиционно в теории права под критериями деления права на отрасли понимается особенности предмета и метода правового регулирования [24].

При этом под предметом правового регулирования понимается совокупность общезначимых, волевых, повторяющихся, устойчивых общественных отношений, которые урегулированы или должны быть урегулированы нормами права[31,с13; 20, с 54]. Под методом же правового регулирования понимается система способов, воздействия на объект и предмет правового регулирования, позволяющих придать общественным отношениям, входящим в предмет правового регулирования, юридическую форму и установить определенный правовой режим.

В настоящее время в юридической литературе существует дискуссия о существовании так называемых «комплексных отраслях права» [5, 6, 10, 11, 12, 13, 15, 22, 24] .

Одни ученые отрицают существование комплексных отраслей права, другие же ученые безусловно признают их право на существование [7, 11, 13, 16, 21, 27].m

Те, кто отрицает существование комплексных отраслей права говорят о том, что «отрасли права в определенном смысле обособлены друг от друга, что не позволяет называть комплексные образования отраслями права, поскольку в противном случае пришлось бы согласиться, что отрасли бываю как обособленные, так и необособленные, что может привести к размыванию специфики одной из важнейших категорий юриспруденции» [7,8, 15] .

По мнению М.И. Байтина неприемлемо положение о существовании комплексных норм права, поскольку отдельная юридическая норма не может одновременно иметь различные предметы и соотносимые с ними методы правового регулирования. [7,8] Другие же ученые в частности С.С. Алекссеев полагает, что «сложная правовая природа отдельных норм, связанная с их одновременной принадлежностью нескольким отраслям права, получила в общей теории права название «двойной прописки» [5,6]

По нашему мнению если рассматривать отдельную норму права, вне связи с другими нормами права, определение отраслевой принадлежности норм права может вызвать в ряде случаев затруднение.

Почему. Дело все в том, что в отличие от отрасли права, норма права, взятая сама по себе, общественные отношения не регулирует [17]. Она устанавливает либо субъективные права, либо юридические обязанности (активного или пассивного типа) и тогда она выступает в роли конкретно регулятивной нормы права: управомачивающей, обязывающей, и запрещающей, либо меры защиты и меры ответственности (и тогда она выступает в роли охранительной нормы права), либо она устанавливает принципы, цели, задачи правового регулирования отдельных общественных отношений, правила разрешения коллизий. В этом

случае такая норма носит обще регулятивный характер. Иными словами норма права подобна кирпичику в здании системы права. На самом деле, как справедливо отмечает Г.В. Мальцев, «общественные отношения, регулируются все же не нормами, а институтами права и более крупными правовыми образованиями» [17] . Покажем это на конкретном примере. Возьмем например норму права, содержащуюся в статье 46 (часть1) Конституции РФ, согласно которой «каждому гарантируется судебная защита его прав и свобод» [1] . Какова отраслевая принадлежность данной нормы. Тщательный анализ показывает, что данная норма права, будучи нормой принципом используется практически во всех отраслях права. Вместе с тем, существуют нормы определить отраслевую принадлежность которых довольно легко. Так например норма, содержащаяся в статье 21 Трудового Кодекса РФ, очевидно относится к нормам трудового права, норма, содержащаяся в статье 36 Арбитражного процессуального кодекса, определяющая подсудность по выбору истца очевидно относится к нормам Арбитражно – процессуального права. Норма, содержащаяся в статьях Уголовно – исполнительного кодекса очевидно относится к нормам уголовно – исполнительного права.

Возникает, однако, вопрос, а к какой отрасли права относятся нормы, регулирующие общественные отношения в сфере образования, науки и культуры, здравоохранения, обороны и безопасности, информации и информатизации, физической культуры и спорта, туризма, предпринимательской деятельности, правосудия, прокуратуры, органов юстиции, адвокатуры, нотариата, внешнеэкономической деятельности, и таможенного дела.

По нашему мнению указанные общественные отношения регулируются соответствующими отраслями права, при наличии одного условия, наличия специфических норм, не относящихся ни к одной другой отрасли права [24] .

Если исходить из данных положений, то тогда получается, что система российского права, должна включать в себя следующие отрасли права, в том числе комплексные:

1. конституционное право;
2. административное право;
3. муниципальное право;
4. гражданское право;
5. семейное право;
6. жилищное право;
7. трудовое право;
8. право социального обеспечения;
9. финансовое право;
10. предпринимательское (хозяйственное право)
11. право внешнеэкономической деятельности;
12. таможенное право;
13. право окружающей среды; включая природоресурное и экологическое право;
14. информационное право;
15. образовательное право;
16. научное право (право, регулирующее общественные отношения в сфбере науки) ;
17. культурное право (право, регулирующее общественные отношения в сфере культуры);
18. медицинское право;
19. спортивное право;
20. туристическое право;
21. военное право;
22. уголовное право;
23. уголовно – процессуальное право;
24. уголовно – исполнительное право;
25. гражданско – процессуальное право;
26. арбитражно – процессуальное право;

27. право органов юстиции
28. адвокатское право;
29. нотариальное право;
30. международное публичное право;
31. международное частное право .

Некоторые из этих отраслей права носят комплексный характер.

Возникает вопрос, каков критерий отграничения комплексных отраслей права от базовых.

В юридической литературе нет однозначного ответа на данный вопрос. [5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 15 16, 17, 24]

По нашему мнению к базовым отраслям права следует отнести такие отрасли права, которые регулируют: а) специфические общественные отношения, не входящие в предмет другой отрасли права; б) подавляющее большинство норм и институтов права носит специфический характер.

К комплексным отраслям права следует отнести, такие отрасли права, для которых характерны следующие особенности: а) наличие специфических общественных отношений, которые обусловлены специфическим видом деятельности, подлежащим правовому регулированию, но которые в отличие от базовых отраслей права, могут входить в предмет иных отраслей права [24, 29, 30] ; б) наличие специфических норм и институтов права, которые не характерны для других отраслей права [24] .

По нашему мнению, к числу комплексных отраслей права можно отнести следующие отрасли права: муниципальное право, жилищное право, право внешнеэкономической деятельности; таможенное право; право окружающей среды; информационное право; образовательное право; научное право (право, регулирующее общественные отношения в сфбере науки); культурное право (право, регулирующее общественные отношения в сфере культуры); военное право; медицинское право; спортивное право; туристическое право; военное право; право органов юстиции; адвокатское право; нотариальное право; международное частное право. В каждой из этих отраслей права существуют специфические институты, характерные только для данной отрасли права. В научном праве – это институт защиты диссертаций, в медицинском праве, институт оказания медицинской помощи, в международном частном праве – институт разрешения коллизий, в военном праве – правовое регулирование ведения боевых действий, институт призыва, в культурном праве – институт культурных ценностей, в информационном праве – институт защиты информации и.т.д.

Достаточно интересным представляется вопрос о месте и роли предпринимательского права в системе отраслей права. Одни авторы, полагают, что предпринимательское право – это иллюзорная химера, вроде информационного, образовательного, медицинского, спортивного, энергетического, а также трамвайно-троллейбусного, банно-прачечного и бакалейно-гастрономического права [10, 26.

Другие же авторы, полагают, что предпринимательское право – это самостоятельная отрасль права, которая регулирует общественные отношения, возникающие в сфере предпринимательской деятельности [12] .

По нашему мнению, прежде всего, необходимо исходить из того, что предпринимательское право регулирует общественные отношения, возникающие в ходе осуществления предпринимательской деятельности. Возникает новый вопрос, а что представляют собой эти общественные отношения, которые возникают в сфере предпринимательской деятельности? И здесь выясняется самое интересное. Оказывается, что эти отношения являются самыми разнообразными. Это и гражданско-правовые отношения, связанные со сбытом (продажей) произведенной продукцией, выполнением работ или оказанием услуг, в том числе с участием граждан (потребителей), это и трудовые и тесно связанные с ними отношения, поскольку сколь-нибудь серьезная предпринимательская деятельность предполагает использование труда наемных работников, это и отношения в

области права социального обеспечения, поскольку именно на работодателя возлагаются обязанности по социальному страхованию работников, это и экологические и земельные отношения, поскольку предпринимательская деятельность существует не в безвоздушном пространстве, а осуществляется на Земле, а следовательно на предпринимателя возлагаются обязанности соблюдать экологические требования, это и отношения, связанные с регистрацией, лицензированием, а в ряде случаев и с государственной аккредитацией деятельности или реализуемых программ (в части правового регулирования образовательной деятельности). Кроме того в процессе предпринимательской деятельности возникают общественные отношения связанные с инвестициями и обновлением основных фондов, отношения в сфере производственной безопасности, охраной труда, уплатой налогов и сборов, предоставлением кредитов, страхованием, как обязательным, так и добровольным, защитой прав предпринимателей и.т.д.

Иными словами практически не существует ни одной отрасли российского права, которая так или иначе не участвовала бы в правовом регулировании общественных отношений, возникающих в сфере предпринимательской деятельности. Более того, мы видим, что участниками общественных отношений, возникающих в ходе предпринимательской деятельности, являются: а) сами субъекты предпринимательской деятельности: граждане – индивидуальные предприниматели и юридические лица; б) граждане – потребители, в) граждане работники, работающие у предпринимателей; д) внутрикорпоративные субъекты – органы юридического лица и их члены (учредители, участники); е) саморегулируемые организации, ж) государство и его органы, ж) органы местного самоуправления; е) общество в целом, что касается экологического законодательства.

Такого рода общественные отношения, не могут быть урегулированы на уровне какой – бы то ни было отрасли права, но только на уровне системы права в целом.

Поэтому можно сделать вывод о том, что предпринимательское право - это никакая не отрасль права, пусть даже и комплексная, но самостоятельная сфера или область правового регулирования, включающая и органически сочетающая в себе нормы различных отраслей права, которые регулируют общественные отношения, возникающие в сфере предпринимательской деятельности.

Поэтому предпринимательское право можно отнести как к комплексной отрасли права, так и к области правового регулирования общественных отношений.

Для областей правового регулирования общественных отношений характерны следующие особенности:

1) наличие специфического объекта правового регулирования: вида деятельности порождающего общественные отношения, входящие в предмет правового регулирования;

2) отсутствие или их незначительное количество специфических норм и институтов права, которые не позволяют говорить о наличии комплексной отрасли права;

3) наличие органического сочетания норм различных отраслей права, которые регулируют общественные отношения, возникающие в ходе осуществления деятельности, входящей в объект правового регулирования;

4) осуществление правового регулирования этих отношений на уровне системы права в целом

В заключение необходимо отметить, что указанные критерии позволяют более четко разделять базовые и комплексные отрасли права, а также выделять области правового регулирования, не относящиеся к той или иной отрасли права.

Литература:

1. "Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 N 6-ФКЗ, от 30.12.2008 N 7-ФКЗ, от 05.02.2014 N 2-ФКЗ, от 21.07.2014 N 11-ФКЗ)// Собрании законодательства РФ", 04.08.2014, N 31, ст. 4398.
2. Гражданский кодекс РФ (часть3) от 26 ноября 2001 № 146 ФЗ // Собрание законодательства РФ 03.12.2001, N 49, ст. 4552.

3. Гражданский кодекс 1964// Свод законов РСФСР", т. 2, с. 7, 1988 г.
4. Грамота на права, выгоды и преимущества благородного российского дворянства от 21 апреля 1785// Хрестоматия по истории отечественного государства и права/ автор составитель д.ю.н., профессор В.А. Томсинов М., 2001 С.213- 221
5. Алексеев С.С. Избранное. М.: Статут, 2003. С. 79–81.
6. Алексеев С.С. Общая теория права. С. 180.
7. Байтин М.И. Система права: к продолжению дискуссии // Государство и право. 2003. № 1.
8. Байтин М.И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков). 2-е изд., доп. М.: ООО ИД «Право и государство», 2005. С. 298–308.
9. Витрук Н.В. Сложные динамические системы в сфере государственно-правовой надстройке// Основы применения кибернетики в правоведении. М., 1977. С.37
10. Галесник Л.С. О проблемах системы советского права // Советское государство и право. 1957. N 2. С. 112
11. Дякина И.А. Служебное право как комплексная отрасль права: автореф. дис. … д-ра юрид. наук. Ростов н/Д., 2007. 38 с
12. Ершова И.В. Предпринимательское право: неравнодушный взгляд // Предпринимательское право. Приложение "Бизнес и право в России и за рубежом". 2012. N 2. С. 2 - 9.
13. Коваленко А.Ю. Комплексная отрасль права как категория юридической науки // Законодательство и экономика. 2014. № 3.
14. Конкурентное право России: учебник / Д.А. Алешин, И.Ю. Артемьев, Е.Ю. Борзило и др.; отв. ред. И.Ю. Артемьев, А. Г. Сушкевич. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 391 с.
15. Корякин В.М. К вопросу о комплексных отраслях отечественной правовой системы (на примере военного права)// Российский журнал правовых исследований. 2015 № 1 (2) С. 40 -48.
16. Малеина М.Н. Обоснование здравоохранительного права как комплексной отрасли законодательства и некоторые направления его совершенствования // Медицинское право. 2013. № 3
17. Мальцев Г.В. Социальные основания права. М., 2007.
18. Мицкевич А.В. Формы выражения или источники права// Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х Т. / ред. Марченко М.Н. Т.3 М., 2007. С 264.
19. Новосельцев В.И. Системный анализ: основные концепции. Воронеж, 2002 С.100.
20. Огородов Д.В. Правовые отношения в информационной сфере Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. 12.00.14 , М., 2002. С.54
21. Попов Л.Л. Военное право: учебник / Л.Л. Попов, Ю.И. Мигачев, С.В. Тихомиров. М.: Юрист, 2008. 576 с.
22. Протасов В.Н. Теория права и государства: конспект лекций. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрайт, 2001.
23. Русакова Т.Н. Культурно – динамическая система содействия становлению духовного опыта ребенка. Диссертация доктора педагогических наук. Оренбург. 2006. С.109.
24. Саввин А.М. Проблемы и теоретические основы определения места отрасли права в системе права Российской Федерации//Современные проблемы права, экономики и управления. 2015. № 1. С. 68-74.
25. Спиркин А.Г. Философия М., 2003 С. 272
26. Суханов Е.А. Ю.К. Толстой и очередные задачи отечественной цивилистики// "Вестник гражданского права", 2009, N 1..
27. Сырых В.М. Введение в теорию образовательного права. М., 2002. 400 с
28. Сырых В.М. Логические основания общей теории права в 2-х т. Т.2 (логика правового исследования) М., 2004
29. Толстой Ю.К. О теоретических основах кодификации гражданского законодательства // Правоведение. 1957. N 1.
30. Толстой Ю.К Кодификация гражданского законодательства в СССР (1961 - 1965): Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Л., 1970.
31. Черданцев А.Ф. Юридические конструкции их роль в науке и практике// Правоведение 1972. №3.-
32. Чернавский Д. С. Синергетика и информация (динамическая теория информации). М., 2003. С. 34.

Sopil'nyk R. L.
candidate of legal sciences, docent
General Directorate of the National Police in the Lviv region

ON THEORETICAL BASEMENT OF THE JUDICIARY LAW OF UKRAINE

Сопільник Р. Л.
кандидат юридичних наук, доцент
Головне управління Національної поліції у Львівській області

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

The author examines some aspects of theoretical principles of judicial law of Ukraine. In the historical and legal aspects of the judiciary formed by the Middle Ages. At present under judicial law meant first set of legal rules governing the judicial system and judiciary, as well as on scientific and academic discipline. It is proved that the formation of theoretical principles requires further in-depth research in this area and is promising in light of the judicial reform in Ukraine.

Keywords: *Judiciary law, judicial procedural law, judicial system, judicial reform*

Автор досліджує окремі аспекти формування теоретичних засад судового права України. У історично-правовому аспекті судове право сформувалось за Княжої доби. На сучасному етапі під судовим правом розуміється передусім сукупність правових норм, що регулюють судоустрій та судочинство, а також відповідна наукова та навчальна дисципліна. Доведено, що формування теоретичних засад потребує подальших поглиблених досліджень за цим напрямком та є перспективним у світлі судової реформи в Україні.

Ключові слова: *Судове право, судове процесуальне право, судоустрій, судова реформа*

За визначенням «Юридичної енциклопедії» під редакцією Ю. С. Шемшученко, термін «судове право» має три основні значення: право, що створюється судовими прецедентами та судовою практикою; як сукупність прав, норм, що регулюють судоустрій та судочинство; а також у історичному аспекті – наукова концепція судової реформи часів царської Росії, пізніше – СРСР [1]. Історико-правові основи судового права України викладено у праці Я. Падоха «Давнє українське судове право» (1949 р.). Праця складається з двох частин: «Судівництво» та «Карне право». Перша частина містить два розділи. У розділі А викладено історію українських судів за такими етапами, як Княжа доба, Литовсько-польська доба, доба Гетьманщини. Розділ Б охоплює відомості про особливості судового процесу за вищевказаними періодами, а також у контексті звичаєвого права [2].

А. О. Селіванов наголошує: «У сучасному вітчизняному правознавстві створено передумови для формування нових поглядів вчених-юристів та суддів на зміст і форми судової діяльності, контрольні функції судової влади, застосування доктринальних підходів у здійсненні правосуддя як форми правозастосування і правотворчості, а спрямування змісту судових актів пропонується розглядати як виконання безпосередньо регулюючої функції стосовно учасників (сторін) судового процесу. В сукупності це утворює цілісне правове явище, яке позитивно сприймається науковцями, суспільством і державою. Таким чином, є можливість об'єднати погляди вчених-юристів і практиків щодо предмета нової доктрини — судового права, що становить зміст вчення про судову сферу професійної діяльності» [3]. С. В. Прилуцький розглядає судове право як концептуальну основу теорії судової влади. Науковець наголошує, що у нинішніх умовах теоретичне і практичне значення судового права визначається його здатністю бути концептуальним базисом для розвитку незалежної судової влади [4, С. 11].

П. Біленчук та В. Барилюк розглядають судове право у чотирьох аспектах: як галузь права, галузь юридичної науки, навчальна дисципліна та практична діяльність органів судової влади, суддів, органів державної влади в процесі організації і роботи судів та окремих суддів. Як галузь права науковці пропонують визначати судове право як сукупність нормативно-правових актів, які регулюють суспільні правовідносини з організації та діяльності судової влади, визначають її роль і місце у державі та суспільстві, а також засади та порядок професійної підготовки і підвищення кваліфікації суддів, суддівське самоврядування, визначають порядок взаємодії органів судової влади з міжнародними судами та іноземними судовими органами. У якості юридичної науки судове право

пропонується розуміти як сукупність концепцій, теорій, доктрин щодо місця та ролі судового права серед інших галузей права, історія його виникнення, становлення та розвитку [5]. А. О. Селіванов пропонує наступну структуру судового права як предмету науки: 1) теорія судової влади, судоустрою, судочинства; 2) теорія організації судового праворозуміння і правозастосування з елементом правотворчості. Вчений наголошує, що системна єдність наукової дисципліни «судове право» проявляється через існування системотвірних факторів, серед яких самостійний об'єкт вивчення (судоустрій та судова діяльність); предметна і функціональна спільність норм конституційного і процесуального законодавства; правовий механізм забезпечення організаційної єдності судової влади [3].

Щодо предмету судового права, то С. В. Прилуцький наголошує, що до нього слід відносити вчення про: а) суд та судову владу як публічно-правове явище; б) про судоустрій; в) про судочинство. У межах цього предмету С. В. Прилуцький наголошує на доцільності дослідження низки правових інститутів, серед яких судова правотворчість; судова політика та політика судової влади; самоорганізація судової влади; суддівське самоврядування; управління судовою владою та судове адміністрування; судовий контроль і судовий нагляд; транспарентність судової влади [4, С. 12].

Як навчальна дисципліна судове право є сукупністю засадничих навчально-методичних педагогічних комплексів. На основі окреслених міркувань вченими сформовано програму курсу «Судове право», до якого запропоновано включити як загальні концептуальні положення (предмет, система та основні поняття курсу; поняття і характеристика судової влади та судової системи; правовий статус суддів), так і питання, що стосуються організації і діяльності судів по здійсненню судочинства в Україні, а також судоустрій в державах Європи та світу і питання міжнародних судів [5]. У вступі до навчально-методичного посібника з навчальної дисципліни «Судове право» укладачі наголошують, що сучасна доктрина права обумовлює потребу у створенні не лише науки судового права, а й комплексної галузі права на основі уніфікації положень, які об'єднують питання судового захисту прав та інтересів особи. При цьому судове право не поглинає і не змінює процесуальні галузі, воно функціонує при повному розвитку всіх діючих галузях процесуального права. Судове право – це частина публічного права, що включає в себе загальні положення процесуальних галузей права як основну її складову та суміжних галузей матеріального права, які містять положення, що застосовуються в процесі судочинства. Практичне значення судового права полягає в тому, що досліджувані ним суспільні відносини настільки зближують галузі процесуальних галузей права між собою і з судоустроєм, що актуально звучить ідея про кодифікування судового права в окремому правовому акті [6].

Стосовно взаємовідношення судового права та процесуальних галузей права дещо іншої думки притримується М. П. Курило, котрий вважає, що на сьогоднішній день існує актуальна потреба у створенні «мегагалузі права» - судового процесуального права. Учений наголошує: «Процесуальна наука перебуває на тій стадії розвитку, коли потрібно не приймати все нові й нові процесуальні кодекси відповідно до кожної галузі матеріального права, а навпаки, необхідно розробити концепцію єдиного підходу до судового захисту на підставі єдиного функціонування судово-процесуального законодавства, яке бзастосовувалось однотипно в усіх судових процесах, незалежно від того цивільне це, господарське чи адміністративне судочинство, поєднуючи при цьому загальні підходи з єдиною інстанційністю руху справ. Безумовно, можна заперечувати такий підхід, посилаючись на різні предмети спорів, які потребують регулювання різними процесуальними галузями права, але інших аргументів щодо заперечень об'єднання всіх процесуальних кодексів в єдиний Судовий процесуальний кодекс, який повинен діяти в галузі судового права, утворюючи собою підгалузі цивільного, господарського та адміністративного права, навести не можна. Безперечно, як цивільний, так і господарський та адміністративний процеси, а також і кримінальний процес є спорідненими суміжними галузями права, які мають одні й ті ж правові завдання, принципи, інститути, мають єдину

інстанційну структуру, структуру і зміст процесуальних документів тощо» [7]. Певною мірою таку думку розкриває і С. В. Прилуцький, котрий зазначає, що спільність принципів кримінального та цивільного процесів, загальні ознаки їх інститутів разом із судоустроєм визначались як загальна частина судового права. Усі особливі риси кримінального та цивільного процесів, їх відмінності, специфічні форми, особливі риси становили зміст особливої частини судового права, які поділяються на дві галузі процесуальних норм та відносин – кримінальний та цивільний процеси. Згідно даної концепції, наголошує С. В. Прилуцький, «судоустрій, кримінальний процес, цивільний процес становлять судове право, у межах якого вони зберігають свою самостійність та свої специфічні властивості окремих галузей права – і, водночас, зближуються, об'єднуються правовими принципами і рисами, які притаманні правосуддю і які знаходять вираз у всіх галузях права, що визначають сутність, завдання, організацію та здійснення правосуддя» [4, С. 11].

Таким чином, питання формування концепції судового права України досі залишається відкритим. На сьогоднішній день однозначно обґрунтованим є лише навчальний аспект, що проявляється у існуванні відповідних програм навчальних курсів, навчально-методичних посібників. У той же час, виділення відповідної галузі права та науково-доктринальний аспекти потребують подальших глибоких досліджень за цим напрямком, що є перспективними у світлі судової реформи в Україні.

Література:

1. Судове право [Електронний ресурс] // Юридична енциклопедія / Шемшученко Ю.С. – Режим доступу http://leksika.com.ua/20031219/legal/sudove_pravo
2. Давнє українське судове право [Електронний ресурс] / Падох Я. - Мюнхен - Париж, 1949. – http://diasporiana.org.ua/rizne/7018-padoh-ya-davnye-ukrayinske-sudove-pravo/
3. Селіванов А.О. Судове право: нова галузь права чи теоретична думка? [Електронний ресурс] / Селіванов А.О. – Режим доступу http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/0E40BFB02A7785CCC22575D80039A589
4. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах формування громадянського суспільства та правової держави в Україні : автореферат дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / С. В. Прилуцький. - Київ, 2013. - 36 с.
5. Біленчук П. Судове право України / Біленчук П., Барилюк В. // Юридичний вісник України – 2015. – № 51-52. – С. 20 – 21.
6. Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Судове право» / уклад.: І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, І.В. Назаров та ін. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого», – 2012. – 30 с.
7. Курило М. П. Судове процесуальне право як складова частина судового права / М. П. Курило // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. - 2013. - № 3. - С. 15-19.

Fazilov I.Yu.,
senior research scientist
of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

CRIMINAL LEGAL CHARACTERISTICS OF THE NOTION OF «HUMAN TRAFFIC»

Фазилов И.Ю.,
старший научный сотрудник-соискатель
Академия Министерства внутренних дел Республики Узбекистан

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТИЯ «ТОРГОВЛЯ ЛЮДЬМИ»

The article deals with the problems of criminal legal characteristics of the notion of «human traffic» and grounded proposals and conclusions are elaborated on their solution.

Key words: *human traffic, criminal legal characteristics of the notion of «human traffic».*

В статье анализируются проблемы, касающиеся уголовно-правовой характеристики понятия «торговля людьми», сформулированы научно обоснованные предложения по их разрешению.

Ключевые слова: *торговля людьми, уголовно-правовая характеристика понятия «торговля людьми».*

Торговля людьми, являясь преступным в составе межнациональной организованной преступности, считается глобальной проблемой, представляющей угрозу для мирового

сообщества из-за повышающейся общественной опасности. на сегодняшний день потерпевшие из 127 стран эксплуатируются в 137 государствах [1, с.43; 4, с.3]; ежегодно жертвами данного преступления становится 27 млн человек [3, с.3]; незаконный доход от торговли людьми (32 малдл долларов США в год [5, с.21; 2, с.4]) служит для финансирования таких особо тяжких преступлений как международный терроризм, религиозный экстремизм.

В результате торговли людьми наносится ущерб общественным отношениям, гарантирующим право человека на жизнь, здоровье, честь, достоинство, свободу, личную неприкосновенность и другие естественные права.

С первых дней независимости нашей республики в качестве приоритетной задачи была поставлена защита неприкосновенности естественных прав человека, признавая их высшей ценностью.

В связи с этим, в республике были осуществлены широкомасштабные работы по противодействию торговле людьми. В частности, был принят ряд нормативно-правовых актов, регулирующих борьбу с этим преступным деянием. Усовершенствованы нормы Уголовного кодекса Республики Узбекистан, предусматривающие ответственность за торговлю людьми. Сформированы Межведомственная комиссия по противодействию торговле людьми, которая в Республике Каракалпакстан и областей имеет свои территориальные органы. В целях социальной поддержки потерпевших от торговли людьми организован Республиканский центр реабилитации.

В статье на основе анализа действующего уголовного законодательства Республики Узбекистан и проведенных автором научных исследований рассматривается уголовно-правовая характеристика понятия торговли людьми.

В соответствии с действующим уголовным законодательством Республики Узбекистан под *торговлей людьми* понимается, купля-продажа человека либо его вербовка, перевозка, передача, укрывательство или получение в целях его эксплуатации [6].

Под *эксплуатацией человека* следует понимать эксплуатацию проституции других лиц или другие формы сексуальной эксплуатации, принудительный труд или услуги, рабство или обычаи, сходные с рабством, подневольное состояние либо изъятие органов или тканей человека [6].

Для наиболее полного и точного понимания сущности торговли людьми в теории и правоприменительной практике, необходимо подробно рассмотреть и раскрыть содержание таких терминов как «торговля людьми», «эксплуатация человека».

В процессе проведенных исследований нами были сформулированы *следующие определения вышеуказанных понятий.*

Торговля людьми – совершение незаконной сделки в отношении человека либо вербовка, перевозка, передача, получение, укрывательство или удержание человека в целях его эксплуатации. В данном случае элементы понятия означают следующее:

совершение незаконной сделки в отношении человека – обмен человека на другого человека или материальную ценность либо передача человека другому лицу или его получение в качестве предмета сделки купли-продажи, дарения, аренды, залога, наследства, долга или другой незаконной сделки;

вербовка человека в целях его эксплуатации – действия, направленные на привлечение другого лица к определенной форме эксплуатации человека (поиск предстоящего потерпевшего; договариваться с ним; организация посещения им места эксплуатации и др.);

перевозка человека в целях его эксплуатации – перевозка другого лица с одного места на другое, будучи осведомленным о его предстоящей или текущей эксплуатации;

передача человека в целях его эксплуатации – непосредственная физическая передача человека другому лицу в делях его эксплуатации (исключением является передача человека другому лицу в качестве предмета незаконной сделки);

получение человека в целях его эксплуатации – непосредственное физическое получение человека от другого лица в делях его эксплуатации (исключением является

получение от другого лица человека в качестве предмета незаконной сделки);

укрывательство человека в целях его эксплуатации – сокрытие другого лица в любом месте от представителей власти, родственников или иных заинтересованных в его судьбе лиц, будучи осведомленным о его предстоящей или текущей эксплуатации, осуществление действий, затрудняющих обнаружение ими потерпевшего, отказ в его освобождении или предоставление места жителетьства или иного места для его укрывательства;

удержание человека в целях его эксплуатации – расположение другого лица в определенное место, удержание в плену или осуществление иных действий, направленных на обеспечение нахождения данного лица в этом месте, удучи осведомленным о его предстоящей или текущей эксплуатации.

Эксплуатация человека – означает сексуальную эксплуатацию, использование человека против его воли для занятия противозаконной деятельностью, принудительный труд (услуги), рабство или обычаи, сходные с рабством, подневольное состояние, эксплуатацию органов, тканей и/или клеток человека. В данном случае элементы понятия означают следующее:

сексуальная эксплуатация – использование другого человека против его воли для занятия проституцией, осуществления действий циничного или порнографического характера, участия в приготовлении подобного характера продукции или зрелищах;

использование человека против его воли для занятия противозаконной деятельностью – использование другого человека против его воли для занятия попрошайничеством, участия в вооруженных столкновениях, военных движениях или преступной деятельности либо иной противозаконной деятельности;

принудительный труд (услуги) – осуществление лицом определенной работы или оказание им услуг в результате физического или психического принуждения. Не являются принудительным трудом или услугой работы, осуществляемые на основе законов о воинской службе; в условиях чрезвычайных ситуаций; в соотвествии с вступившим в законную силу приговором суда; в иных обстоятельствах, предусмотренных законом;

рабство – положение или состояние человека, в отношении которого реализуются некоторые или все полномочия, свойственные праву собственности;

обычаи, сходные с рабством – не относящиеся к понятию рабства, но сходные с ним обычаи, обряды и правила, то есть введение в долговую кабалу, крепостное положение, принудительное встпуление в брак;

введение в долговую кабалу – положение должника, появившееся в результате залога им своего труда или труда зависимосго от него лица для оплаты долга. В данном случае объем работы не предусматривает оплату долга или данная работа не ограничивается определенным сроком и не имеет точных особенностей, а долговое обязательство приводит должника к зависимости от крдитора;

крепостное положение – такой вид пользования землей, когда землепользователь обязан возмездно или безвозмездно жить и работать на земле, принадлежащей другому лицу, осуществляя для него определенную работу, в результате чего он не может изменить своего положения;

принудительный брак – принуждение женщины (мужчины) к замужеству (женитьбе), совместному проживанию или продолжению проживанию в браке либо нахождение в браке потив ее (его) воли или препятствование ее (его) замужеству (женитьбе);

подневольное состояние – состояние, возникающее в результате противоправного ограничения свободы другого лица, при котором лицо под поздействием совокупности определенных факторов обязан против своей воли осуществлять любую работу или услугу;

эксплуатация органов, тканей и/или клеток человека – изъятие у другого лица без его согласия органов, тканей и/или клеток либо проведение над ними медицинских или научных опытов, использование эмбриона человека в коммерческих, военных или промышленных целя, клонирование человека, принудительное суррогатство (принуждение женщины к зачатию искусственным или естественным путем, родам или кормлению младенца грудным

молоком).

Надеемся, что сформулированные нами научные выводы найдут свое отражение в теории и правоприменительной практике, послужат дальнейшему повышению эффективности борьбы с торговлей людьми.

Литература:

1. Абдумажидов Ғ. Одам савдоси – даҳшатли офат // Одам савдосига қарши кураш, уни олдини олишнинг ҳуқуқий муаммолари: Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. — Т.: ТДЮИ нашриёти, 2009.
2. Mihaela Iovu. Sex trafficking in Romania: the institutional and legal context. — University of Gothenburg, 2015.
3. Одам савдоси ва ахлоққа қарши ҳуқуқбузарликларнинг ҳуқуқий тавсифи: Услубий қўлланма / Т.А. Нурмухамедов, Ш.А. Ганиев, И.Ю. Фазилов. — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015.
4. Полянская Е.М. Проблемы предупреждения использования рабского труда и торговли людьми: Автореф. дисс. … канд. юрид. наук. — Москва, 2014.
5. Справочное руководство ОБСЕ по обучению полиции: торговля людьми. Серия публикаций ДТУ/ОСВПД. Том 12. — Вена, 2013.
6. Уголовный кодекс Республики Узбекистан // Национальная база данных законодательства Республики Узбекистан. — Режим доступа: http://www.lex.uz.

Yuldashev J.H.

senior research scientist

of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

COOPERATION IN THE FIELD OF THE PASSPORT SYSTEM – A GUARANTEE OF PUBLIC SECURITY IN UZBEKISTAN (NATIONAL EXPERIENCE)

Юлдашев Ж.Х.

старший научный сотрудник-соискатель

Академия Министерства внутренних дел Республики Узбекистан

СОТРУДНИЧЕСТВО В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПАСПОРТНОЙ СИСТЕМЫ – ГАРАНТИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ (НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ)

In the article the author analysed cooperation in the field of passport system of the Republic of Uzbekistan in independent years.

Key words: *cooperation, citizenship, passport system, registration, passport regime, legislation.*

Преведенный анализ по итогам осуществленных реформ и их итогам в паспортной системе Республики Узбекистан в годы независимости.

Ключевые слова: *взаймодействия, гражданство, паспортная система, прописка, паспортный режим, законодателстьво.*

В системе государственного управления Республики Узбекистан осуществлен ряд реформ, направленных на эффективное обеспечение прав человека на личную безопасность, свободу передвижения, а также выбор постоянного или временного местожительства. В этом процессе важное значение приобретают вопросы совершенствования паспортной системы, составляющей основное направление административно-правового контроля. Широкомасштабное реформирование, осуществляемое в нашей стране, имеет своей целью «...достижение верховенства закона, обеспечение равенства всех перед законом»[1, С. 233].

За прошедшие годы в республике сформирована и усовершенствована нормативно-правовая база паспортной системы. В частности, Конституция Республики Узбекистан объявляет права человека наивысшей ценностью (статья 13), закрепляет и гарантирует неприкосновенность прав на приобретение и отказ от гражданства (статья 21), свободное передвижение и выбор местожительства (статья 28).

В числе механизмов, эффективно обеспечивающих права личности в сфере паспортной системы нашей страны, важное место организационно-правовых основы

сотрудничества между субъектами, осуществляющими деятельность в этой области. В связи с этим возникает необходимость исследования научно-практических аспектов сотруничества уполномоченных субъектов в данном направлении.

Сегодня ни одно государственное учреждение без организации сотрудничества с другими структурами не сможет обеспечить осуществление эффективной деятельности в рамках своих внутренних возможностей [2, С.113]. С этой позиции можно отметить, что в нашем государстве органы внутренних дел в процессе обеспечения паспортной системы наряду с возможностями входящих в их состав структурных подразделений используют помощь других государственных органов (в том числе правоохранительных органов) и институтов гражданского общества.

Плодотворная организация сотрудничества в сфере обеспечения паспортной системы Республики Узбекистан, прежде всего, связана с тем, насколько субъекты данного сотруничества осознают сущность этого понятия.

Большинство мнений, существующих в юридической литературе, определяют взаимное сотрудничество в сфере обеспечения общественного порядка и безопасности, предупреждения преступлений, устранения причин и условий, способствующих их совершению, как деятельность субъектов, осуществляющих данную деятельность в соответствии с законами и подзаконными актами, состоящую из совместных согласованных действий отдельных, не подчиненных друг другу представителей управления двух или более служб, выполняющих какие-либо общие задачи[3, С. 85].

Из вышеприведенного следует, что в некоторых общих процессах сотруничества имеет место необходимость правовой регламентации действий субъектов данной деятельности и подчинения их общим целям. Здесь уместно отметить, что понятие сотрудничества можно классифицировать по различным критериям. Однако, единая цель, направленная на повышение эффективности ее системы должна остаться неизменной.

Принимая во внимание, что исходя из сущности и содержания можно выделить три таких основных крупных направления деятельности по обеспечению паспортной системы в Республике Узбекистан, как: ***документирование*** (оформление, выдача, обмен) документов, подтверждающих личность граждан (иностранных граждан и лиц без гражданства), а также дающих право на пребывание в стране; ***прописка,*** состоящая в постоянной, временной регистрации факта жительства или пребывания на определенной территории Республики Узбекистан, а также ***обеспечение паспортного режима***, направленного на обеспечение соблюдения правил паспортной системы, ***сотрудничество в сфере обеспечения паспортной системы*** можно определить как «*совокупность правовых, организационно-методических и других мер совместно и согласованно осуществляемых на основе закрепленных в законах и подзаконных актах полномочий, методов и форм, направленных на обеспечение документирования (паспортизации) лиц, регистрации (прописки) в установленном порядке, соблюдения правил паспортной системы в стране*».

Сотрудничество в сфере обеспечения паспортной системы в Республике Узбекистан является специфической и многогранной деятельностью, возникающей между государственными и негосударственными структурами, в обеспечении эффективности которой одинаково важное значение имеют ее субъекты. Однако не стоит забывать о том, что субъекты, обеспечивающие нормальную деятельность паспортной системы в стране, наделяются определенными полномочиями и обязанностями. С этой точки зрения их условно можно подразделить на следующие виды:

1) государственные органы, осуществляющие управление и координацию деятельности по обеспечению паспортной системы (Олий Мажлис, Президент, Кабинет Министров Республики Узбекистан);

2) государственные органы, непосредственно осуществляющие обеспечение паспортной системы (Министерство внутренних дел, Министерство иностранных дел, Служба национальной безопасности Республики Узбекистан, Государственный центр персонализации, Государственное производственное объединение «Госзнак» и др.);

3) субъекты, принимающие участие в обеспечении паспортной системы (граждане, органы самоуправления граждан (махалля), негосударственные некоммерческие организации, средства массовой информации и иные институты гражданского общества).

Государственные органы, осуществляющие управление и координацию деятельности по обеспечению паспортной системы в Республике Узбекистан, разрабатывают законы в сфере обеспечения паспортной системы; принимают руководящие решения (указы, указания, постановления) [4], направленные на повышение эффективности паспортной системы, реализуют и координируют государственную политику в данной сфере.

На государственные органы, непосредственно обеспечивающие паспортную систему, возложены такие важнейшие обязанности, как, изготовление, оформление, выдача, обмен документов, подтверждающих личность и гражданство лица, дающих право проживания в стране; постановка и снятие с учета в установленном законом порядке фактов определения местожительства лиц, а также обеспечение соблюдения правил паспортного и пограничного режима, направленных на обеспечение соблюдения правил паспортной системы.

Участие общественности в государственном и общественном управлении обеспечивается: *во-первых,* всесторонней государственной поддержкой общественных организаций; *во-вторых,* осуществлением общественного контроля; *в-третьих,* передачей отдельных полномочий государственных органов органам самоуправления граждан; *в-четвертых,* повышением социально-политической активности членов общества [5, С. 54-56]. По этой же причине в последние годы в Республике Узбекистан были приняты законодательные акты, обеспечивающие осуществление общественного контроля за деятельностью государственных органов [6].

Институты гражданского общества играют важную роль в эффективном обеспечение паспортной системы. В этом аспекте основное место занимают такие национальные институты как, «Махаллинский сход граждан», «Махалля посбони», «Чегара посбони».

На сегодняшний день органы самоуправления являются важным общественным звеном содействия на местах полномочным государственным органам в предупреждении преступлений и других противозаконных действий, а также установлении причин и условий, им способствующим. В связи с этим, «...необходимо дальнейшее повышение роли органов самоуправления, прежде всего, махалли в обеспечении общественной безопасности на местах»[7, С. 339].

В процессе формирования гражданского общества, в целях повышения активности граждан и органов самоуправления, достижения взаимной солидарности населения, дальнейшего совершенствования их участия в обеспечении общественной порядка и безопасности, борьбе с преступностью и предупреждении правонарушний, а также сотрудничества с правоохранительными органами в этой сфере образовано общественное формирование «Маҳалла посбони», на которое в законодательном порядке возложены обязанности участия в организации и проведении совместно с местными органами разъяснительной работы по соблюдению гражданами правил паспортной системы на прикрепленных территориях.

В целях совершенствования обеспечения безопасности государственных границ, защиты граждан от противоправных посягательств, а также соблюдения правил пограничного режима, образовано общественное формирование «Чегара посбонлари».

На эти вспомогательные отряды возлагаются важные задачи по совместному участию со служащими пограничных войск в задержании нарушителей государственной границы или лиц, иным образом нарушающих пограничный режим, а также организации разяснительной работы по обеспечению общественного порядка и безопасности, соблюдению пограничного режима среди населения, проживающего в предграничных зонах.

К важным и специфическим особенностям данного общественного формирования относится то, что оно является важным и неотъемлемым звеном между органами государственной власти, управления и населением в процессе обеспечения паспортной

системы, осуществляющим непосредственную пропаганду государственной политики в этой сфере.

Результати осуществляемой в этом направлении работы можно увидеть в результатах совместной деятельности государственных органов и институтов гражданского общества.

Кроме того, очевидным подтверждением приведенных суждений являются итоги исследования, проведенного в 2015 году пользующимся большим международным авторитетом Американским институтом общественного мнения (США) – Институтом Гэллапа, на тему «Индекс законопорядка», согласно которому Узбекистан по результатам опроса занял 2-е место среди 141 страны мира[8].

В заключение следует отметить, что на сегодняшний день обеспечение паспортной системы в Республике Узбекистан представляет собой одно из важнейших направлений государственной политики государства, направленной на эффективное обеспечение прав и свобод граждан, осуществляемой всеми звеньями государственного аппарата.

Литература:

1. Каримов И.А. Мыслить и работать по-новому – требование времени. Т. 5. – 1997. – С. 233.
2. Зиёдуллаев М.З. Милиция таянч пунктларининг жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш фаолиятини бошқаришни такомиллаштириш: Юрид. фан. номз. ... дис. – Т., 2008. – Б. 113.
3. Пулатов Ю.С., Исмаилов И.У., Мамадалиев У.О. Основы управления в органах внутренних дел: Учебник. – Т.: Академия МВД Республики Узбекистан, 2005. – С. 85.
4. Указ Президента Республики Узбекистан от 23 июня 2009 г. № УП-4117 «О мерах по дальнейшему совершенствованию паспортной системы в Республике Узбекистан» // Собрание законодательства Республики Узбекистан. – 2009. – № 26. – Ст. 294.
5. Тошев Б. Нодавлат нотижорат ташкилотлар ва бошқа жамоат тузилмалари фаолиятини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари // Ҳуқуқ-Право-Law. – Тошкент, 2002. – №4. – Б. 54-56.
6. Статья 32 Конституции Республики Узбекистан дополнена нормой, устанавливающей общественный контроль; принят Закон Республики Узбекистан от 25 сентярбря 2014 года «О социальном партнерстве» // Собрание законодательства Республики Узбекистан. – 2014. – № 39. – Ст. 488.
7. Каримов И.А. Наша высшая цель – независимость и процветание Родины, свобода и благополучие народа. – Т. 8. – Т.: «Узбекистан», 2000. – С 339.
8. Наша главная задача – поднять на новый уровень реформирование и демократизацию общества, модернизацию страны: Доклад Президента Ислама Каримова на торжественном собрании, посвященном 23-й годовщине Конституции Республики Узбекистан // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – URL: http://narodnoeslovo.uz/index.php/homepage/rasmij/item/5678.

12. TOURISM ECONOMY

Stankova M. Z.
PhD in Economics, Associate professor
Faculty of Economics, Department of Tourism,
South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad (Bulgaria)

LEISURE AND ITS IMPACT ON TOURISM

Leisure as a concept is directly associated with recreation and relaxation. While, regarding that connection, there are differences that can be observed. Based on studies of free time can be assumed that today the workforce is enjoying increased leisure time and more holidays. This fact in turn determines the increasing opportunities for leisure by practicing various forms of tourism. At the same time, the main reasons and the way of entertainment, full use of recreation and culture are characterized by a specificity of the different nationalities and psycho-physiological types. The study is using the expert method, the sociological method and the method of observation for the analysis of concepts for leisure, free time and tourism. The object of this study is Bulgarian people and the cultural differences in leisure time and tourism consumption in Bulgaria. The values are derived on the basis of expert researches and public sociological issues. In conclusion, it is lined up that Bulgarians are exclusively home society - television viewing combined with domestic work, are the two most widespread activities in the free hours and weekends, followed by walks and meetings with friends. Bulgarians have confidence that nothing prevents them from spending as they see fit their leisure time.

Key words: *leisure, tourism, recreation, cultural differences*

Introduction

Leisure as a concept is directly associated with recreation and relaxation. While, regarding that connection, there are differences that can be observed. Relaxation is seen as a form of pleasantly pass time, which is not the purpose of obtaining financial advantage, but relaxation and rejuvenation of the body through various elective activities, therapies and procedures. And if free time is being considered as a form of recreation and entertainment, the relaxation focus on recovery from daily stress and fatigue in the workplace and at home (Kadieva, 1994). From this point of view leisure focus is on so-called psycho-physical relaxation, which could be achieved through a specific physical activity whose goal is to restore mental strength and capacity of person, his physical and mental capabilities, direct labor expended in production process or in the mental and intellectual activity.

The main reasons and the way of entertainment, the full use of leisure and recreation are characterized by a specificity of the different nationalities and psycho-physiological types. People organize their free time in direct connection with their long-term goals. For example, there is a large interest in the visits of evening courses, not only because of an interest in a specific topic, but for the opportunities that are revealed in relation to career development and realization of some personal or career objectives. Prevalent part of the educational and administrative institutions also organize a significant part of the leisure time of people involved in them, through their inclusion in different groups, respectively, segmented according to the nature of their interests and hobbies, as well as incorporating them in various games and competitions.

Leisure and Tourism – in search of a liaison

Leisure and its' full recovery predetermines the development of tourism in a region or a country. When tourism is seen as a part of human activity performed during leisure time is seen as the antithesis of work, it becomes a major aspect of the complex process of restoring the living potential of a person, of its general and specific capacity for the implementation of professional responsibilities. And if today's tourism industry rapidly achieves high standards of transportation, accommodation and nourishment, the actuality of current issue remains constant regarding the organization of leisure as a part of tourism product. It is directly related to additional travel services to which managers in tourism spend enormous time and importance. It is through them to create conditions for emotional, helpful, interesting and fun use of time for tourists during travel, accommodation or meals.

There is a number of classic researches on the allocation of time, like those of Ghez and Becker (1975), Juster and Stafford (1985), Robinson and Godbey (1999), and Aguiar and Hurs

(2006). As it is pointed in the work of the last two authors leisure is a contradictive problematic. One the definition of "leisure" is as a characterization of technology, that is, how substitutable are time and goods in the production of the ultimate consumption commodity. At the other extreme, they define leisure as activities for which the time input is essential in the sense that the activity itself provides utility (although the time may be paired with complementary market goods). Examples include watching television or playing golf (Aguiar and Hurs, 2006:19).

Methodological framework

Based on studies of free time, it can be assumed that the workforce is enjoying increased leisure time and more holidays. This fact determines the increasing opportunities for leisure by practicing various forms of tourism. One of the main implications for tourism development arising directly from the specifics and peculiarities of leisure is related to its increase in duration. As a result, it is observed a tendency to fragmentation of time for holydays. When annual leave periods are longer, tourists abandon the attitude of one month's rest and divided that free time into several shorter periods. Their continuity vary between one to three weeks trough the year, depending of the personal interest or family needs.

One of the main hypotheses about the choice of travel, with sufficient free time, is the need to overcome the negative aspects of everyday life. The main reasons for choosing the vacation formula is based primarily on the opportunities it provides for an active holiday. Some of them are related to the use of a large proportion of free time to practice different sports in the natural environmental conditions. Secondary reasons may be the need to enhance physical health through physical activity, learning a new sport, participation in sports schools, schools of ski, yachting, diving and etc.

The consumption of leisure and peculiarities that occur in connection with it are directly determined from the fact that the "hunger" for the realization of the essential motivating forces conduct a search of conditions for the expression of certain capabilities (as discussed in Maslow, 2001). Usually this kind of needs are met through the consumption of a tourism product. And the more prolonged and repeated (in smaller spaces) is consumption, the greater becomes the need of customers. For example, the creation of certain objects of art or souvenirs is a leading goal of creative hobby trips where there is free time. Some people devote their free time to participate in various workshops, festivals, "Academy of Arts", in "schools" of folk dances and handicrafts, etc. (Stankova, 2003). Others prefer to devote their free time on their hobby interests.

Discussion

In connection to that, it is interesting to discuss the expectation of Bulgarians about their free or leisure time. Weakness in this regard is the lack of current data. The main data found in this connection are from the period 2008-2011. More recent studies have not be detected.

In 2008 BBSS Gallup International conducted a special survey, made on order of the Bulgarian newspaper "Kapital" and one of the questions was searching how Bulgarians take advantage of their leisure time (Georgieva, 2008). Data analysis shows (Table № 1-3), that Bulgarians have no habits and culture of leisure and are closed and conservative in comparison with other European nations.

Table 1

Where you usually spend your free time?	%
а) outside	33
б) at home	58
в) it's difficult for me to precise	9

Source: Georgieva, M., (2008), Bulgarite njamat navitsi I kultura na svobodnoto vreme, Kapital Newspaper, 14-07-2008, p. 14

Almost 80% of the incomes of the Bulgarians from the middle class are going to purchase essential goods, while Bulgaria is a kind of "leader" in this indicator among the countries in the region. These findings are evident from a study of the banking sector of Central and Eastern Europe (CEE) in 2008. Experts noted that inflation is becoming a serious threat to countries in CEE.

Despite progress on convergence of real incomes of households in CEE and Western countries, still over 60% of monthly disposable incomes in CEE are spent on basic necessities. This is in Latvia, Slovakia and Croatia for example, while in western countries this proportion is usually below 50%.

Table 2

	Where you usually spend your free time?		
Social status	*Outside %*	*At home %*	*No answer %*
Upper middle class	47	47	6
Middle class	41	49	9
Lower middle class	27	64	9

Source: Georgieva, M., (2008), Bulgarite njamat navitsi I kultura na svobodnoto vreme, Kapital Newspaper, 14-07-2008, p. 14

Bulgarians are very traditional regarding to leisure. 60% live by the maxim "My home is my castle" and prefer to stay home free of obligations. But, staying at home in their free time, however, is not just a matter of choice. In some of the cases it is economically determined – the retirees and people with the lowest personal income (72%) mostly are stain at home. Most free time spend away from home people between 18 and 25 years (65%). People with social status above the average balance their free time equally at home and abroad.

Table 3

What are your favorite activities when you have free time?	**%**
1. Watching TV	*35*
2. Housekeeping	*22*
3. Meeting friends outside	*13*
4. Walking	*10*
5. Traveling	*5*
6. Meeting friends at home	*3*
7. Working /having second job	*2*
8. Going out	*2*
9. Reading books	*2*
10. Go in for sport	*1*
11. Surfing on Internet	*1*
12. Going out and having fun with kids	*1*
13. Going out (at cinema, theatre, opera)	*0*
14. Shopping	*0*
15. Do not have free time	*2*
16. No answer	*2*

Source: Georgieva, M., (2008), Bulgarite njamat navitsi I kultura na svobodnoto vreme, Kapital Newspaper, 14-07-2008, p. 14

However, the emphasis is not on the point where people spend their leisure time, but how. Bulgarians are exclusively home society - television viewing combined with domestic work, are the two most widespread activities in the free hours and weekends; followed by walks and meetings with friends. The answers show an absence of habits and culture of free time than money. The two predominant population activities - watching television and housework - would lose their leading position, if they are correlated in details to the forming middle class. In this social group housework (14% compared with 22% population) has already shifted from walking and travel (16%). Going for a walk is really indicative of that culture of leisure of the Bulgarians is a matter of mentality, not money. However, walks are free pleasure, but only 7% of people with the lowest personal income mention it as something they do on the weekends. In fact, most (12%) walk people with the highest income and young, not the poorest. Although, it was the first society to "blame" getting stuck in front of the TV, computer, etc.

Sedentary lifestyle and obesity are the major problem of modern humans. If abroad is a common sight to see running for health in parks and streets in Bulgaria sport practice extremely small proportion of the population, mostly people with high social status. Only 1 percent said sport as their most common leisure activity.

Conclusions

It could be concluded that for some leisure activities such as walking, sports and reading books (only 2% of the population) Bulgarians simply do not have habits and desire, or both. For some initiatives actually is required large financial resources (such as travel outside the city or shopping in major malls). In most cases, even those having a decent income for Bulgarian standards still prefer the ideal combination of "lack of any effort and expense, such as watching TV at home. But, further analysis (Majority of Bulgarians to Skip Summer Vacation, http://www.thebulgariannews.com/view_news.php?id=118605) shows that there is a low, but stable number of Bulgarians, 4%, who prefer to vacation abroad. They still plan to do so, despite appeals to boost local tourism and despite the uncertainty. This group includes again the wealthy, the educated, those from Sofia (Bulgarian's capital town) and the youth. But for every fourth Bulgarian is convinced that nothing prevents him from spending as he sees its free time. Most often also satisfy the youngest and oldest respondents who apparently to a lesser extent, suffer from shortage of time for hobbies than in employment Bulgarians.

References:

1. Aguiar, M. and E. Hurst, (2006), "Measuring Trends in Leisure: The Allocation of Time over Five Decades", version January 2008, retrieved from http://www.bos.frb.org/economic/wp/index.htm.
2. Georgieva, M., (2008), Bulgarite njamat navitsi I kultura na svobodnoto vreme, Kapital Newspaper, 14-07-2008, p. 14
3. Kadieva, S., (1994), "Marketing na svobodnoto vreme i podgotovkata na touristicheski personal, Varna
4. Maslow, E., (2001), Motivation and Personality, Publishing House, Kibet
5. Mayao, E.J. & Jarvis, L.P., (1981), The Psychology of Leisure Travel: Effective Marketing and Selling of Travel Services, CBI, Boston
6. Stankova, M., (2003), Touroperatorska I agentska deinost, South-West University, Blagoevgrad
7. National Center for Study of public opinion, Majority of Bulgarians to Skip Summer Vacation, Retrieved on July 28, 2010, from http://www.thebulgariannews.com/view_news.php?id=118605
8. UNWTO, Changes in Leisure Time: The Impact on Tourism, (1999), World Tourism Organization document, Retrieved from http://pub.world-tourism.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/Products/1127/1127-1.pdf

Zadorozhnyuk N.A.

PhD, Associate Professor

Peychev A.D.

Master's students

Odessa National Polytechnic University, Ukraine

THE QUESTION OF SYSTEM ANALYSIS AS A NEW FIELD OF RESEARCH PROCESSES IN INNOVATION ORGANIZATION

Задорожнюк Н.А.

к.э.н., доцент

Пейчев А.Д.

магистрант

Одесский национальный политехнический университет, Украина

СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ КАК НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОЦЕССОВ В УПРАВЛЕНИИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

In work revealed the reasons for the need for systems analysis, the basic characteristics of the system analysis. Approaches the basic to the study of system of innovation management.

Keywords: *system analysis, innovation organization, management, innovation.*

В работе выявлены причины необходимости проведения системного анализа, рассмотрены основные характеристики системного анализа. Исследованы основные подходы к изучению системы управления инновационной деятельностью.

Ключевые слова: *системный анализ, инновационная деятельность, управление, инновации.*

Управление инновационной деятельностью требует формирования инновационного мышления, которое взаимосвязано с системным анализом. Это обусловлено, главным образом, практическим использованием методов системного анализа и синтеза знаний для поиска и генерации новых идей и различных новаций.

Системный анализ представляет собой комплекс исследований, направленных на выявление факторов развития организации и деятельности по усовершенствованию её системы управления. Системный анализ позволяет выявить целесообразность создания или совершенствования организации, определить наиболее эффективные методы научной организации труда [1].

Системный анализ деятельности предприятия необходим на ранних стадиях работ по созданию конкретной системы управления, что обусловлено следующими причинами:

- продолжительностью и объемом работ, связанных с рассмотрением предварительного проекта, особенно инновационного;
- выбором методов исследования;
- экономическим, техническим и организационным обоснованием;
- разработкой необходимых инновационных продуктов, соответствующих компьютерных программ.

Конечной целью системного анализа является разработка и внедрение выбранной эталонной модели системы управления инновационной деятельностью. Для достижения этой цели необходимо выполнить следующие действия, которые носят системный характер [2, с. 6].

1. Выявить общие тенденции развития инновационного предприятия, его место и роль в национальной экономике.
2. Определить особенности функционирования предприятия и его отдельных подразделений в современных условиях.
3. Определить условия, обеспечивающие достижение поставленных целей и преодоления возможных барьеров при их достижении.
4. Провести анализ макро- и микросреды предприятия.
5. Разработать мероприятия по улучшению существующей системы управления.
6. Использовать опыт других предприятий, в том числе и зарубежных.
7. Изучить информацию, необходимую для адаптации выбранной эталонной модели к современной бизнес-среде.

Важно отметить, что в процессе осуществления системного анализа выявляются следующие характеристики:

- роль и место предприятия в отрасли;
- состояние производственной, экономической и инновационной деятельности;
- производственная структура предприятия;
- система управления и организационная структура;
- особенности взаимодействия предприятия с поставщиками, клиентами, конкурентами и вышестоящими организациями;
- инновационные потребности (сотрудничество предприятия с НИОКР);
- формы и методы стимулирования и оплаты труда работников.

Системный анализ начинается с уточнения или формулирования целей конкретной системы управления инновационной деятельностью предприятия и поиска критерия эффективности, который обязательно должен быть выражен в виде конкретного показателя. Так как большинство организаций являются многоцелевыми, то необходима четкая их формулировка для обеспечения дальнейшего развития предприятия. Все это лежит в основе системного анализа и разработки исследовательской программы инновационного развития предприятия.

Основной задачей системного анализа является определение глобальных целей развития предприятия, на основании чего возможно проанализировать факторы,

способствующие или препятствующие скорейшему достижению этих целей. Для анализа организации на основе системы целей, необходимо определить и ключевые задачи на каждом уровне управления, что обеспечит более полное отображение целей. При этом основная задача такого структурирования направлена на формулирование цели для каждого конкретного сегмента [3, с. 46].

В результате проведения системного анализа появляется необходимость в разработке предложений по обоснованию целесообразности и рационализации системы управления инновационной деятельности. На основе этих предложений: принимается решения о внедрении выбранной модели системы управления; разрабатываются регулирующие документы, схема и цель для процесса управления, организационные и технические меры по улучшению управления предприятием; выбираются конкретные прикладные науки на основе методов управления, а также внедряется новая корпоративная культура.

Следует отметить, что существует несколько основных подходов к изучению системы управления инновационной деятельностью:

1. Целостность, позволяющая рассматривать одновременно систему предприятия в целом, а также его подсистемы.

2. Иерархическая структура, которая отображает существование и взаимодействие элементов системы, расположенных на различных уровнях управления.

3. Структурирование, которое позволяет анализировать элементы системы и их отношения в рамках конкретной организационной структуры.

4. Множественность, позволяющая использовать многие из информационных, экономических и математических моделей для описания отдельных элементов и системы предприятия в целом.

Таким образом, системный подход позволяет комплексно оценить любую производственно-хозяйственную деятельность, а также инновационную деятельность системы на основе конкретных характеристик. В результате чего появляется возможность проанализировать любую ситуацию в рамках конкретной системы, определить характер проблемы ввода, обработки и вывода. Такой подход целесообразно использовать при анализе как внутренней, так и внешней среды предприятия, что предусматривает учет экономических, геополитических, социальных, демографических, экологических, инновационных и прочих факторов [4].

Комплексный подход является необходимым условием для проведения системного анализа предприятия. Для изучения функциональных связей системы управления с информацией осуществляется интеграция подхода, суть которого состоит в том, что исследование проводится как по вертикали (между отдельными элементами системы управления) так и по горизонтали (на всех этапах жизненного цикла товара). При этом, интеграцией является ассоциация субъектов хозяйствования по укреплению взаимодействия всех элементов системы управления конкретного предприятия. При таком подходе выявляют более сильную связь между отдельными системами предприятия, конкретизируются ключевые задачи и особое внимание уделяется инновационному развитию предприятия.

Интеграция программных стадий жизненного цикла продукта по горизонтали требует формирования информационной системы и четкого управления, которая должна включать, прежде всего, качественные и количественные показатели каждого этапа исследований, проектирования и технологической подготовки производства, а также показатели фактического производства, реализации, эксплуатации и снятия продукции с производства. Эта согласованность показателей жизненного цикла на всех этапах продукта позволяет создать структуру управления, которая обеспечивает работоспособность и гибкость управления, что очень важно при внедрении инноваций.

Интеграция вертикали представляет ассоциацию юридически независимых предприятий, направленных на достижение целей. Это обеспечивается человеческим ресурсом, созданием новых научно-экспериментальных баз, а также внедрением новых технологий и нового оборудования. Это, в свою очередь, создает условия для улучшения

отношений, построенных вертикально между государственными, местными органами управления и контроля и частными предприятиями, особенно, в производственной и социальной сферах. Интеграция дает предприятиям новые возможности для улучшения их конкурентоспособности, управления инновационной деятельностью за счет расширения сотрудничества. Применение интеграции создает условия для лучшей реализации стратегических задач на всех уровнях в системы управления: уровень холдинга, отдельных компаний и отдельных бизнес-единиц.

В основе системного ситуационного подхода лежит то, что мотивацией для анализа являются конкретные ситуации, широкий спектр которых существенно влияет на эффективность управления инновационной деятельностью. В этой системе управления подход в зависимости от характера ситуации может изменить любой из их функций, что очень важно при осуществлении инновационной деятельности.

Инновационный подход системного анализа основан на способности предприятия быстро реагировать на изменения внешней среды. Это относится к реализации инновации и новых технических решений. В устойчивом воспроизводстве новых товаров и услуг для более полного удовлетворения потребностей рынка, инновационная деятельность становится эффективным направлением для успешного функционирования предприятия.

Внедрение инноваций также требует системного анализа, особенно проведения анализа инновационного потенциала предприятия.

Таким образом, системный характер управления инновационной деятельностью позволяет достичь развития предприятия, в том числе инновационного.

Литература:

1. Звягин Л.С. Системный анализ как новое направление исследования процессов управления / Л.С. Звягин // Молодой ученый. – 2014. – № 3. – С. 420-424.
2. Гольдштейн Г.Я. Стратегический инновационный менеджмент. Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2011. – 110 с.
3. Гнатюк Н.Д. Управление инновационными процессами: уч. пос. – Самара : Изд-во Самар. гос техн. ун-та, 2012. – 57 с.
4. Экономика и развитие предприятия. Управление инновационной политикой на предприятии [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.kylbakov.ru

Moskviak Y. Y.

Lviv Institute of Economy and Tourism

SCIENTIFIC UNDERSTANDING OF THE CATEGORY OF "QUALITY OF TOURIST SERVICES"

Москвяк Я. Є.

Львівський інститут економіки і туризму

НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ЯКІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ»

The paper presents an analysis of existing scientific approaches to interpretation of the category "quality of tourism services". Established that in this regard are relevant legal, administrative and marketing approaches. Based on the analysis the author singled out a number of specific elements that together make up the category "quality of tourism services".

***Keywords**: quality, tourism services, tourism services management, marketing of tourism services.*

У статті представлено аналіз існуючих наукових підходів щодо трактування категорії «якість туристичних послуг». Встановлено, що за цим напрямком актуальними є нормативно-правовий, управлінський та маркетинговий підходи. На основі проведеного аналізу автором виокремлено низку характерних елементів, що у сукупності становлять категорію «якість туристичних послуг».

***Ключові слова**: якість, туристичні послуги, менеджмент туристичних послуг, маркетинг туристичних послуг.*

Наукове вчення про якість послуг є відгалуженням наукової доктрини менеджменту якості, що є популярною нині у всьому світі. Значна увага до проблематики якості зумовила існування різних наукових поглядів на потрактування сутності цієї категорії, а отже і категорії «якість послуги» та «якість туристичної послуги». Остаточне формування підходу до трактування категорії «якість туристичної послуги» залежить від розкриття її сутності.

У навчально-методичних матеріалах визначення відповідного терміну виводиться з законодавчих основ (Закон України "Про захист прав споживачів") та «ДСТУ 180 9004-2-96. Управління якістю та елементи системи якості. Частина 2. Настанови щодо послуг». Відтак пропонується узагальнене визначення якості як сукупності ознак, переваг, властивостей, що показують рівень задоволення потреб споживача. З огляду на це визначення трактується термін «якість туристичного продукту», що змістовно близький до предмету нашого дослідження. Так, під якістю туристичного продукту розуміються істотні ознаки продукту, які виділяються серед інших, сукупність ознак, які визначають відповідність вимогам споживачів, місце серед інших продуктів на ринку тощо [1].

Т. С. Трусова наводить і інші нормативні документи, котрі визначають якість туристичної послуги у відповідності до “Положення про Міждержавну раду по стандартизації, метрології і сертифікації”. Серед них – ГОСТ 2868 1.1 -95 – “Туристично-екскурсійне обслуговування” (проектування туристських послуг); ГОСТ 28681.2-95 – “Туристські послуги” (загальні вимоги); ГОСТ 28681.3-95 – “Туристично-екскурсійне обслуговування” (вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів); ГОСТ 28681.4-95 – “ Туристично-екскурсійне обслуговування"(класифікація готелів); ГОСТ 30389 – 95 – "Громадське харчування" (класифікація підприємств); ГОСТ 30523 – 97 – "Послуги громадського харчування" (загальні вимоги); ГОСТ 30524 – 97 – "Громадське харчування" (вимоги до обслуговуючого персоналу) [2, С. 120].

У Законі України «Про туризм» вживаються такі терміни, як «туристичний продукт», «супутні туристичні послуги», «характерні туристичні послуги». Туристичний продукт є комплексом більш як з двох туристичних послуг, що реалізується за визначеною ціною та включає послуги перевезення і розміщення, а також послуги, не пов’язані з перевезенням і розміщенням. Супутні туристичні послуги є такими, надання та виробництво яких несуттєво скоротиться без реалізації туристам. Натомість надання та виробництво характерних туристичних послуг, згідно визначення, запропонованого у Законі, суттєво скорочуватиметься без реалізації їх туристам.

Вважаємо, що нормативні витоки потрактування терміну «якість туристичної послуги» важливі, утім, не можуть з наукової точки зору розцінюватись як однозначні. Адже категорії економічної науки як складні системи мають властивість до розвитку, натомість законодавчо закріплена термінологія нерідко страждає від браку гнучкості та не завжди відповідає вимогам часу. Відтак, необхідно докладніше дослідити інформаційні джерела, у яких шукатимемо характерні ознаки та властивості категорії, що дало б можливість припустити її змістове наповнення.

А. ван дер Штейн наголошує, що якість у туризмі є результатом, що охоплює задоволення належним продуктом та послугами потреб, необхідностей та очікувань споживача, за прийнятну ціну, у належній формі та на основі базових детермінант якості, як-от безпека та безпечність, гігієна, доступність, прозорість, оригінальність, гармонійність у поєднанні з людським та природнім середовищем [3]. Схожим чином про менеджмент якості у сфері туристичних послуг говорить С. Капікі. Науковець стверджує, що якість є результатом цілеспрямованих дій, її забезпечення залежить від спланованої та систематичної активності, скерованої на забезпечення споживачів товарами та послугами належної якості, з додержанням певності у їх відповідності потребам споживачів. Якість, вважає С. Капікі, нерозривно пов’язана з туристичною індустрією. Її забезпечення у туризмі вимагає довготривалих і значних вкладень, що, утім, є вигіднішим, ніж відсутність якості. Найважливішим напрямком забезпечення якості туристичних послуг, на думку С. Капікі, є чітке інформування споживачів та досягнення можливості усвідомленого обрання ними певного туристичного продукту [4, P. 54, 60].

З позицій наукової течії менеджменту якості були спроби розкрити зміст категорії через запропоновану систему показників якості туристичної послуги. Зокрема, було виділено такі групи показників, як технічна, функціональна та етична якість. До технічної якості віднесено наявність у підприємства належних правових підстав діяльності (ліцензії, інших

документів), безпека, відповідність санітарним нормам та стандартам розміщення. Показники функціональної якості охоплюють рівень сервісу та досяжність мети послуги (відпочинку), атмосферу туру, якість харчування, екскурсійної програми, транспортного обслуговування. Етична якість засновується на показниках громадської думки та думки конкретних споживачів тощо [1]. О. В. Апілат пропонує оцінювати якість комплексної туристичної послуги на основі низки критеріїв, що класифікуються у залежності від типу окремо взятих послуг: готельних, харчування, транспортування тощо. Так, для готельних послуг визначальними якісними критеріями пропонуються безпека для життя та здоров'я, збереження майна, стан матеріально-технічного забезпечення, швидкість розміщення, асортимент додаткових послуг та ін. Послуги харчування можуть характеризуватись також безпекою, асортиментом, органолептичними характеристиками страв тощо [5, С. 7]. Схожим чином науковець виділяє фактори якості послуги [5, С. 8]. Докладне розкриття найменших якісних одиниць є важливим для оцінки якості туристичної послуги, але віддаляє від розуміння узагальненого змісту відповідної категорії.

К. М. Таньков та Г. М. Чепурда пропонують осмислювати якість туристичних послуг з позиції оригінального методу аналізу розходжень. Так, для визначення перешкод у наданні якісної послуги, на думку науковців, необхідно аналізувати такі розходження: а) в уявленнях керівництва організації про очікування споживачів; б) в реально відомих потребах споживачів та можливостях (передовсім ресурсних) підприємства і діях працівників; в) у відповідності наданої послуги робочим специфікаціям, стандартам, запланованим сценаріям; г) у позиціонуванні підприємства на ринку, комунікаціях з приводу послуг та реальних послуг, що надаються підприємством; д) у відповідності одержаної послуги очікуванням споживача [6, С. 264].

Вважаємо, що з позиції забезпечення якості, існують відмінності щодо потрактування відповідних термінів. Так, якість туристичного продукту залежить від сукупності якості послуг, що до нього входять. При цьому, слід зважати на суб'єктивний чинник – низька якість однієї з послуг може спричинити суб'єктивно нижчу оцінку кінцевим споживачем якості решти послуг. До прикладу, незадоволення харчуванням може спричинити загальне негативне ставлення до об'єкту розміщення (готелю), погані умови розміщення можуть зміщувати у негативний бік оцінку харчування. Таким чином, говорячи про якість туристичного продукту слід зважати на «синергійний ефект», присутність якого повинна враховуватись і у визначення відповідної категорії.

Таким чином, трактуючи зміст категорії «якість послуг», можливо виділити два основних підходи: маркетинговий та управлінський.

З позиції маркетингового підходу якість послуги є однією з її конкурентних переваг, поряд з ціною, доступністю тощо. З позицій управлінського підходу якість послуги це сукупність дій працівників, залучених до надання послуги, котрі відповідають запланованому результату та не відзначаються дефективністю.

З вищенаведеного доходимо висновку про низку характерних елементів системи, що у сукупності становлять категорію «якість туристичних послуг». Отже:

по-перше, якість туристичних послуг є оціночною категорією, у змісті якої містяться відомості про відповідність послуги стандартам, встановленим державою, ринком, самим підприємством та споживачами.

по-друге, якість туристичних послуг є результатом їх надання. В силу синергійного ефекту, слід оцінювати саме сукупність якісності кожного з етапу надання туристичної послуги. Скажімо, технічна несправність або виникнення непередбачуваних перешкод на котромусь з етапів не може однозначно трактуватись, якщо решта етапів послуги пройшли на високому організаційному рівні. І навпаки, якийсь один позитивний момент не зможе виправить низької якості туристичної послуги зокрема.

по-третє, у економічний зміст категорії розкривається через поняття прийнятної ціни. Ціна повинна бути прийнятна у першу чергу для споживача послуги, оскільки при занадто

завищеній ціні навіть за умови високої якості послуг підприємству буде складно конкурувати на ринку, що характеризується значною гнучкістю у ціновій політиці.

Література:

1. Кудла Н. Є. Маркетинг туристичних послуг : навч. посібник [Електронний ресурс] / Н. Є. Кудла. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072018894/turizm/marketing_turistichnih_poslug
2. Трусова Т. С. Проблеми контролю якості туристичних послуг в умовах трансформації економіки / Т. С. Трусова // Вісн. Нац. ун-ту "Львів. політехніка". - 2011. - № 698. - С. 119-124.
3. Steina A. Dimensions of quality in tourism and destination quality management [Електронний ресурс] / Aija van der Steina. – Режим доступу: http://www.tava.gov.lv/sites/default/files/dokumenti/prezentacijas/EDEN-Baltic-conference/Aija_van_der_Steina.pdf
4. Kapiki S. Quality Management in Tourism and Hospitality: an Exploratory Study among Tourism Stakeholders / Soultana (Tania) Kapiki // International Journal of Economic Practices and Theories. – 2012. – Vol. 2. – No. 2. – P. 53 – 61.
5. Апілат О.В. Підвищення якості послуг в туризмі: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.05 / О.В. Апілат ; Харк. держ. акад. технології та орг. харчування. — Х., 2001. — 19 с.
6. Таньков К. М. Концептуальні аспекти формування системи інтегрованого управління якістю туристичних послуг / К. М. Таньков та Г. М. Чепурда // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 259 – 264.

13. MANAGEMENT

Bilorus T.
PhD in Economics, Associate Professor
Firsova S.
PhD in Economics, Associate Professor
Kornilova I.
PhD in Economics, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ASSESSING EMPLOYEE'S PROFESSIONAL ACTIVITY USING MULTI CRITERIA METHOD

Білорус Т.
к.е.н., доцент,
Фірсова С.
к.е.н., доцент,
Корнілова І.
к.е.н., доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА З ВИКОРИСТАННЯМ МЕТОДІВ БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Based on previous research analysis and synthesis, this paper contributes to a discussion regarding unresolved ambiguity of "employees' assessment criteria" definitions, justifying the requirements for the formation of a set of assessment criteria and their further grouping. Additionally, research methodology is developed and practical recommendations relating the organizing of employee's professional activity assessment procedures are provided.

***Keywords**: employee's assessment, assessment criteria, validity, multi criteria analysis, TOPSIS method.*

У статті, на основі аналізу та синтезу наукових досліджень, набули подальшого розвитку питання визначення сутності категорії «критерії оцінювання персоналу», обґрунтування вимог до формування набору критерії оцінювання та їх групування. Розроблено методичний інструментарій та надано практичні рекомендації щодо організації процедури оцінювання професійної діяльності персоналу за допомогою методу багатокритеріального аналізу TOPSIS.

***Ключові слова**: оцінювання персоналу, критерії оцінювання, вагомість критеріїв, багатокритеріальний аналіз, метод TOPSIS.*

The effectiveness of any for-profit organization is largely determined by the level of compliance of its employees to jobs, since this condition is crucial in achieving the key objectives of their development. It is possible to determine a degree of employees' compliance with their job requirements via assessment process which constitutes one of the major processes in management system. The necessity and importance of employees' assessment increase when Ukraine is in the process of transformation into market economy. Current business conditions require employers to optimize qualitative and quantitative staff characteristics.

There are following trends in human resource development: an increase in demand on skilled labor, which means an increase in price on labor service it provides; significant strengthening of a human factor's role in firm's outputs; transition to strategic management, which requires a high creative output of each employee. Under such conditions managers face following challenges: the best possible application of employees' skills in order to contribute to business performance; achieving the most complete and useful return and the highest possible level of staff motivation simultaneously. Another trend of modern business is an environment volatility, which implies the need for continuous coordination of qualitative and quantitative staff characteristics with the new requirements. With respect to above mentioned trends in human resources development firms must response within increased attention to the development and implementation of effective staff evaluation systems. Therefore, current conditions of domestic firms operation as well as trends in Ukrainian economy development require practitioners and researchers to find appropriate approaches to staff evaluation.

There have been a number of studies on systems of staff evaluation conducted by Ukrainian and western researchers. Among them are M.Armstrong, L.Balabanova, D.Bohynya, V.Vesnina, O.Grishnova, V.Danuk, G.Dessler, H.Dmytrenko, M.Dolishnyi, V.Dyatlov, A Kibanov, A.Kolot, O.Krushelnutska, U.Odehova, V.Petyuha, O.Stahova, S.Shekshnya and others. They have explored such aspects as staff evaluation efficiency, principles these processes are based upon, indicators of evaluation etc.

Despite an increased attention towards the issues of staff evaluation among various scholars and practitioners, there still a room for debates with respect to theoretical and practical issues of efficient evaluation system design.

Despite the profound examination of various aspects concerned with staff evaluation, these issues as a basis for constructive HR decisions-making hadn't been reflected and discussed systematically in academic literature. Questions related with methodological approaches improvement, practical tools for staff assessment results identification remain insufficiently investigated. Approaches and criteria for staff evaluation require more extensive academic and practical examination.

Given that, **the aim of this study** is to deepen theoretical framework, analyze practical issues and develop suggestion for approaches and methods of evaluation staff improvement in terms of efficiency.

The results of the critical generalization of scientific results have shown that currently no common definition of "staff assessment" exists. We consider this notion as a process of analysis of employee's current activities which aims to identify the degree of employees' compliance with their professional, business and personal qualities of quantitative and qualitative results of their work with certain requirements arising from their official duties and regulations of structural units and to make it possible to harmonize individual interests with the goals of the firm.

We argue that criteria employees must meet in order to confirm their skill level is a key component in modeling stuff evaluation system. Therefore, this issue constitutes a main research question in this paper.

Firstly, it should be noted that the evaluation criteria is the one that allows identifying employee performance and characteristics that can determine the effectiveness of the performance of their professional duties. They are expected to measure an efficiency of a particular staff category, ensure consistency of assessment results and identify differences in professional staff success [1]. This means that the following criteria for designing systems of staff evaluation should be used:

- Quantitative indicators (productivity, number of concluded contracts, the number of customers, etc.);
- Quality of performance (level of defects, number of complaints, tasks timeliness etc.);
- The individual characteristics of the employee (hours of working time losses due to violation of labor discipline, the level of conflict, the level of initiative, etc.).

Assessing criteria selection should consider who is an object and subject of evaluation and how obtained results are going to be used.

Criteria selection usually performed by each firm individually, regarding those targets the firm identifies and wants to achieve during an evaluation process. Usually, targets a firm wants to achieve can be divided into five groups: administrative purposes; evaluation of management activities quality; providing employees with feedback on their degree of compliance with performance requirements of the organization; staff development; HR process improvement [2].

The main problem that arises when selecting evaluation criteria is a choice of relevant criteria package that will form the basis for further evaluation. To solve this problem, we consider it necessary to form a first set of criteria requirements. In general terms, they can be represented by the following requirements (based on the requirements in the criteria evaluation of alternatives [3] :

- Completeness - a set of criteria must be such that the use of any additional criteria will not change the results of the decision and rejection of at least one selected - change the result;
- Validity - every criterion must be clear to the expert, have unambiguous contents;

- Minimality - a set of evaluation criteria should be as small as possible (in this aspect in the formation of a set of criteria appropriate to use the curve Pareto or the principle of "minimax" - when picked up by a minimum set of criteria (20% of the list) provides maximum efficiency (80%) evaluation);

- Measurability - each criterion should allow for quantitative or qualitative terms.

Academic literature relies on a broad but not ordered enough set of staff assessment criteria. Therefore, experts should recognize a set of optimal and most suitable criteria among the list of typical options. It is also well known that there are positions that require performers to fit the same qualities. In other words, it is unlikely that each vacation will require a completely unique set of criteria, although in some cases it may be that.

Therefore, one of the main objectives in developing a set of criteria - is to identify the most important ones for each position in each section. Realization of this task in any case can't be assigned to an employee of the Department of Human Resources or a single manager at the appropriate level or unit. In order to identify those criteria that really matter it is necessary to: 1) to form a working group (to which should include leading officials and heads of business units and managers of the Department of Human Resources); 2) to use different methods of group decision making ("brainstorming", "collective pad", "method of focal objects", etc.) in order to reach the desired result.

In this study, we would like to draw attention to the fact that during the formation of criteria it is not enough to just identify an appropriate order but it also important to determine its validity via scientific methods. Only then can they become real criteria for staff evaluation. Recommendations for solving this problem via the SMART method are disclosed in the subsequent provisions of the article.

As mentioned earlier, it is impossible to offer a universal set of criteria for the staff evaluation, but it is possible to group them. Thus, N. Osadcha and G. Jincharadze in their study propose to distinguish between the following criteria groups [4]:

- A set of criteria for evaluating professional activity (general activity, loss of time, quality of work);
- A set of criteria for evaluation of the employee;
- A set of criteria for assessing the personal qualities of the employee;
- A set of criteria for assessing employee satisfaction.

An examination of academic literature allowed us to conclude that staff evaluation should be considered as a continuous process aimed at identifying the extent to which professional, business and personal skills of an employee as well as qualitative and quantitative outcomes of his work fits the requirements of his firm working policy.

Theoretical and applied research results are obtained via an integrated systematic approach to staff assessment using the following generalizing and specific methods: systematic analysis; induction and deduction - to determine the socio-economic assessment of the nature of staff; structural and logical analysis - to systematize the criteria of staff evaluation; comparative analysis - to identify the problems in staff evaluation.

Data was gathered using a case of small sewing enterprise which is a subject of small business. Following methods were used in this case study: observation and generalization - to evaluate workers on predefined criteria; method of expert evaluations and interviews - to determine the validity of evaluation criteria; dynamic approach - for systematization of this study results.

Because of the gaps in the existing staff assessment toolkit and a lack of its practical elaboration there is a need for methodological recommendation revising and further development and introduction of a new, much more effective and relevant to modern requirements approaches for staff evaluation.

The working group was established in order to conduct this research. The group has the task to implement a comprehensive evaluation of company workers' professional activity using a set of pre-developed criteria that reflects workers performance. These criteria include the following ones:

- K 1 – professional knowledge and skills (scoring on a 10-point scale);

- K 2 – professional experience (years);
- K 3 – work outcome (productivity) (units.);
- K 4 – level of personal initiative and perseverance (scoring on a 10-point scale);
- K 5 – the number working hours lost (violation of labor discipline, defects correction, etc.) (Hours per month);
- K 6 – the number of tasks carried out in violation of performance terms (pcs.);
- K 7 – defect level (%);
- K 8 – level of conflict (frequency and duration of conflicts with colleagues and heads) (scoring on a 10-point scale).

Task implementation will take place using one of multi-criteria analysis, taking into account both quantitative and qualitative criteria, namely the TOPSIS method (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) [5, 6]. The chosen method is based on the idea that employee chosen candidate should have minimum distance to the ideal and most positive decision and the longest distance till a perfect negative decision on the basis of criterion restrictions.

TOPSIS method involves the following sequence of steps:

1. Formation of criteria (quantitative and qualitative) that allow assessing employee performance and behavior in the workplace. The value of evaluation criteria for each of the six workers listed in the table. 1:

Table 1

Employee	**Criteria for performance and behavior evaluation on the workplace**							
	K 1	**K 2**	**K 3**	**K 4**	**K 5**	**K 6**	**K 7**	**K 8**
Function	**max**	**max**	**max**	**max**	**min**	**min**	**min**	**min**
A1	5	7	227	5	15	1	5	4
A2	7	8	213	4	40	3	4	6
A3	4	3	189	6	32	1	3	6
A4	8	9	255	5	12	4	5	7
A5	6	5	204	8	18	2	2	5
A6	6	4	206	7	27	2	6	3

** The value of all the criteria listed in the table belong to the set Edgeworth-Pareto.*

2. TOPSIS application stage. Let's adopt Ai as i-employee and *ij f* for i-employee in j-criteria (i = 1, 2, ..., k, j = 1, 2,.., n). It is expected that any criteria of decision matrix has either a monotonically increasing or monotonically downward objective function. Since the criteria may have different importance can assign weight criteria (for example, by an expert or by other methods). Now we can build a decision matrix X = || X_ij || (Table. 2).

Table 2

	K 1	**K 2**	**K 3**	**K 4**	**K 5**	**K 6**	**K 7**	**K 8**
A1	5	7	227	5	15	1	5	4
A2	7	8	213	4	40	3	4	6
A3	4	3	189	6	32	1	3	6
A4	8	9	255	5	12	4	5	7
A5	6	5	204	8	18	2	2	5
A6	6	4	206	7	27	2	6	3

Table 3

Critetion	**K 1**	**K 2**	**K 3**	**K 4**	**K 5**	**K 6**	**K 7**	**K 8**
A1	25	49	51529	25	225	1	25	16
A2	49	64	45369	16	1600	9	16	36
A3	16	9	35721	36	1024	1	9	36
A4	64	81	65025	25	144	16	25	49
A5	36	25	41616	64	324	4	4	25
A6	36	16	42436	49	729	4	36	9
Vector norm 1	226	244	281696	215	4046	35	115	171
Vector norm 2	15,03	15,62	530,75	14,66	63,61	5,92	10,72	13,08

3.1. Decision matrix normalization. On this stage, criteria that have different measurement units are translated into dimensionless criteria which allow making further comparisons. One approach is to divide the value for each criterion into test sum vector norm.

Firstly, we are calculating the value for each criterion (table 3).

Now we can find the normalized decision matrix by calculating their values (table 4). Item r_ij for normalized matrix is calculated as follows:

Table 4

	К 1	**К 2**	**К 3**	**К 4**	**К 5**	**К 6**	**К 7**	**К 8**
A1	0,3327	0,4482	0,4277	0,3411	0,2359	0,1690	0,4665	0,3059
A2	0,4658	0,5122	0,4014	0,2729	0,6289	0,5068	0,3732	0,4588
A3	0,2662	0,1921	0,3561	0,4093	0,5031	0,1690	0,2799	0,4588
A4	0,5323	0,5762	0,4805	0,3411	0,1887	0,6757	0,4665	0,5352
A5	0,3992	0,3201	0,3844	0,5457	0,2830	0,3379	0,1866	0,3823
A6	0,3992	0,2561	0,3882	0,4775	0,4245	0,3379	0,5597	0,2294

3.2. The construction of normalized balanced decision matrix (table 6.). Here the normalized decision matrix is based on a given (pre-determined) weight criteria.

Now we can define the criteria of weight coefficients w_j applying SMART method. Let assume that K3 (work outcomes) is the most important criterion for alternatives evaluation. Then this criterion score constitutes 100 points. Accordingly, all the remaining is compared with the specified criteria. All eight criteria scoring are listed in the table 5.

Table 5

Criteria	**К 1**	**К 2**	**К 3**	**К 4**	**К 5**	**К 6**	**К 7**	**К 8**
Score	70	75	100	60	90	85	80	55

Based on the score defined we can define weight coefficients criteria, which testify to the importance of each of them:

W (K1) = 70 / (60+90+70+75+100+85+55+80) = 70 / 615 = 0,1138;
W (K2) = 75 / (60+90+70+75+100+85+55+80) = 75 / 615 = 0,1220;
W (K3) = 100 / (60+90+70+75+100+85+55+80) = 100 / 615 = 0,1626;
W (K4) = 60 / (60+90+70+75+100+85+55+80) = 60 / 615 = 0,0976;
W (K5) = 90 / (60+90+70+75+100+85+55+80) = 90 / 615 = 0,1463;
W (K6) = 85 / (60+90+70+75+100+85+55+80) = 85 / 615 = 0,1382;
W (K7) = 80 / (60+90+70+75+100+85+55+80) = 80 / 615 = 0,1301;
W (K8) = 55 / (60+90+70+75+100+85+55+80) = 55 / 615 = 0,0894.

Table 6

	К 1	**К 2**	**К 3**	**К 4**	**К 5**	**К 6**	**К 7**	**К 8**
w_j	**0,1138**	**0,1220**	**0,1626**	**0,0976**	**0,1463**	**0,1382**	**0,1301**	**0,0894**
A1	0,0124	0,0547	0,0696	0,0333	0,0345	0,0234	0,0607	0,0273
A2	0,0530	0,0625	0,0653	0,0266	0,0920	0,0700	0,0486	0,0410
A3	0,0303	0,0113	0,0579	0,0399	0,0736	0,0234	0,0364	0,0410
A4	0,0606	0,0703	0,0781	0,0333	0,0276	0,0934	0,0607	0,0478
A5	0,0455	0,0391	0,0625	0,0533	0,0414	0,0467	0,0243	0,0342
A6	0,0455	0,0313	0,0631	0,0466	0,0621	0,0467	0,0728	0,0205

3.3.To define a positive and negative ideal decision, using a balanced values of normalized decision matrix. In order to this we are looking for two artificial alternatives (both positive and negative) (table 7).

Table 7

	Max u_1	**Max** u_2	**Max** u_3	**Max** u_4	**Min** u_5	**Min** u_6	**Min** u_7	**Min** u_8
Perfect positive	0,0606	0,0703	0,0781	0,0533	0,0276	0,0234	0,0243	0,0205
Perfect negative	0,0124	0,0113	0,0579	0,0266	0,0920	0,0934	0,0728	0,0478

3.4. Calculating the degree of proximity. The distance from one alternative to another can be calculated using formulas that determine the *n* dimensional Euclidean distance.

Table 8

	S_i^+	S_i^-
A1	0,0693	0,1054
A2	0,1114	0,0762
A3	0,0843	0,0849
A4	0,0866	0,1020
A5	0,0566	0,1010
A6	0,1421	0,0768

$S_1^+ =($

$(0,0124-0,0606)^2+(0,0547-0,0703)^2+(0,0696-0,0781)^2+(0,0333-0,0533)^2+(0,0345-0,0276)^2+(0,0234-0,0234)^2+(0,0607-0,0243)^2+(0,0273-0,0$

) ^ ½ = 0,0048^1/2 = 0,0693 etc.

$S_i1'=((0,0124-0,0124)\uparrow 2+(0,0547-0,0113)\uparrow 2+(0,0696-0,0579)\uparrow 2+(0,0333-0,0266)\uparrow 2+(0,0345-0,0920)\uparrow 2+(0,0234-0,0934)\uparrow 2+(0,0607-0,072$

) ^ ½ = 0,00111^1/2 = 0,1054 etc.

3.5. Calculation of the relative proximity to the “ideal solution” (table 9).

Alternative A is as closer to A*, as *Ci* closer to 1.

Table 9

	S_i^+	S_i^-	$C_i^+ = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^+}$
A1	0,0693	0,1054	0,6034
A2	0,1114	0,0762	0,4062
A3	0,0843	0,0849	0,2380
A4	0,0866	0,1020	0,5409
A5	0,0566	0,1010	0,6409
A6	0,1421	0,0768	0,3509

3.6. Ranking an order of preference. Employees been evaluated, has to be ranked according to the obtained values (table 10).

Table 10

	Order of preference	Employee rank
A1	0,6034	2
A2	0,4062	4
A3	0,2380	6
A4	0,5409	3
A5	0,6409	1
A6	0,3509	5

This implies that, *A5→A1→A4→A2→A6→A3*.

Summarizing the results, we can conclude that the highest performance and behavior rating are assigned to the employee workplace A5, as the coefficient of relative proximity to the "perfect solution" is 0.6409.

Beside this, it should be noted that given example doesn’t cover all evaluation criteria, which determine the employee performance and behavior in the workplace, but at the same time shows the feasibility of using multi analysis methods, including TOPSIS method and criterion restrictions. The results obtained in this study can be utilized by top managers in order to develop and study possible options for management HR decisions. Particularly, in the following aspects: designing effective staff motivation system; identifying the needs in professional and personal development of employees, putting employees into staff reserve, employees’ development etc. In future multi-criteria methods research it is preferably to analyze the integration of different approaches to staff evaluation and assess reliability of the results.

References:

1. Shak L.I. Formyvannya system otsinku personaly na prikladi turistuchnuch organizatciy / Visnuk shidnoevropeyskogo universitety economiku ta menedzhmenty. – Seriya: economika i menedzment. – 2012. - №1. – p. 120-127.
2. Magyra M.I., Kyrbatova M.B. Otsenka raboty personala. / Zhyrnal «Upravleniye personalom», 2005. — 224 p.
3. Mizhdistsiplinarny slovnyk z menedzhmentu : navch. posibnyk. / Eds. D.M. Chervanyov and O.I.Zhylinska. – K. : Nichlava, 2011. – 624 p.
4. Osadchya N., Jincharadze G. Mechanism modelirovaniya systemi kriteriev otsenki personala / e-journal «Naykovedenie». – 2012. - №4.
5. Hwang, C. L. Multiple attributes decision making methods and applications [Text] / C. L. Hwang, K. Yoon. Heidelberg, Berlin: Springer, 1981.
6. Mykoni, C.W. Mnogokryterialnyi vibor na konechnom mnozhestve alternative / C.W.Mykoni. SPb: izd.Lan, 2009. – 272 p.

Blagaya V.V.
Candidate of Economic Science, associate professor
Kiporenko O.V.
student
Kharkiv National Automobile and Highway University
Blagoy V.V.
Candidate of Economic Science, associate professor
Kharkiv National University of Construction and architecture

THE ANALYSIS OF UKRAINIAN ADVERTISEMENT MARKET

The article analyze Ukrainian media market, describes the classification that is spread here, name its' tools, show the dynamic of media investments, makes the prediction about the size of the Ukrainian media market in 2015 and name the reasons of its' reducing.

Key words. *Media-market, advertising, advertising tools, media investment, etc.*

I. Statement of the problem. The market of advertising is part of economic system and provides public need for advertising services. It represents the independent sector of economy including wide system of economic, legal, sociocultural and other relations which arise and develop between the main subjects of this market — advertisers, advertisement producers, advertising distributors and consumers of advertising. According to the analyzing of different marketing agency, the Ukrainian market reduced on the half comparing with the similar period of the previous year. There are some reasons that could explain us: why this happens. The reasons are next: difficult political and economic situation in the country, falling of GDP, stagnation of the economy, export was less than import, and another. Also reducing the media investments influence on it.

II. Wording of article goals. The main objective is to analyze factors influencing on media investments, to classify the advertising tools and make the prediction on the 2015 comparing with similar period in 2014-2013.

III. Description of the main material of the study. The advertising is a part of marketing communications [1], in case of which the distribution of not personalized information paid by the famous sponsor, for the purpose of drawing attention to object of advertising, formation or supporting the interests for it [2][3]. Advertising is the most important part of advance of the company for increase of its competitiveness in the conditions of market economy. Functions of advertising consist in the following:

– Information – consists of reporting the information to the consumer, underlining the superior of the product among another the same one;

– Convincing – proves the necessity of purchasing the goods by the different tools to consumer;

– The reminding – constantly informs the consumer about advertised goods, specifies information, for example, where it is possible to buy a product.

There are too many classifications of advertising's instrument. But the most popular still is classification according to the place of advertising. The following table shows it (Table 1).

Table 1

Classification the instruments of the advertising according to place where it advertises

Print advertising
Audiovisual advertising
TV-reclame
In door reclame
Out door reclame
The advertisement in transport
Internet advertising
Advertising in public places

Various advertising materials, published in periodicals, also advertising in mass media treat to print advertising. The main advantages are: availability, efficiency, wide target audience. On the volume the print advertising concedes only to TV advertising.

Audiovisual advertising are the means that cover quite large audience very quickly. It gives the most effective results when we use it in order to advertise the goods of mass demands or other services. The audiovisual advertising could be the advertising on radio, a broadcast of advertising character. The advantages are as follows: efficiency, not persistence, low cost.

TV advertising is rather expensive advertising means and has a constant tendency to growth of expenses. Possesses the high level of coverage of audience, strong impact on audiences (the majority is inclined to visual perception of information); though not pronounced, but selectivity of audience. Here enter: commercial, running line, advertising prompt, transfers of advertising character and embedded advertising.

Outdoor advertising includes: billboards, city format, firewalls. The advantages of this means are considered: big coverage of versatile target audience, efficiency, informational content.

In door advertising is rather recent created means which meets in a look: media advertising, advertising in shopping and recreation center, shopping center and supermarkets, restaurants, business centers, etc. It should be noted its efficiency, coverage of big public, and also efficiency.

Transport advertising is one of newly introduced advertising media in Ukraine. Recently having created, transport advertising found enormous effect and grows in a geometrical progression. Today meets in transport, subway, stations, and airports. It includes: monitors, boards, leaflets, holograms.

The Internet advertising is the information that placed in a global network not having any territorial borders, addressed to the mass client.

Analyzing the advertising market of Ukraine in 2015 it is possible to come to a conclusion: at the beginning of a year the increase in the market by 5% was expected in general, by results of the first half of the year the media market fell to 11% in comparison with the similar period of last year. The key factors influencing the negative forecast are a difficult political and economic situation in the country, falling of GDP, stagnation of the economy, negative loudspeakers of growth of the primary production branches (extracting-24%, processing-20%), and also decrease in level of import of export and instability in the currency market [4].

It should be noted also that the Ukrainian people adapt to crisis, according to all available data from 19% of Ukrainians buy goods only of the Ukrainian production, and 51% would like to do it "more often", but don't see worthy Ukrainian alternative to a product [5].

It should be noted that support of the Ukrainian producers goes not only from consumers, and media sellers who are ready to provide a discount for advertising to the Ukrainian companies which didn't do advertising of the production earlier [6]. Crisis influences investment into all advertising media. So in figure one dynamics of media investments for last 7 years is noted. The following scheme shows the dynamic of media investments (Table 2).

Table 2

The prediction of Ukrainian advertisement market on 2015

	Results in 2013, million UAH	Results 2014, million UAH	Percent of change 2013 by 2014	The prediction on 2015	Percent of change 2015 by 2014
TV-advertising, in general	**4 940**	**3 930**	**- 20%**	**3 930**	**0%**
Straight advertising	4 440	3 555	- 20%	3 555	0%
Sponsorship	500	375	- 25%	375	0%
Press, all	**2 497**	**1 670**	**- 33%**	**1 400**	**- 16%**
Newspapers	1 143	720	- 37%	600	- 17%
Magazines	1 354	950	- 30%	800	- 16%
Radio advertising, all	**340**	**290**	**-15%**	**290**	**0%**
National radio	229	205	- 10%	205	0%
Regional radio	49	30	- 39%	30	0%
Sponsorship	62	55	- 11%	55	0%
Outdoor advertising	**1 500**	**1 030**	**- 31%**	**1 020**	**- 1%**
Advertising on billboards	1 250	875	- 30%	870	- 5%
Transport advertising	125	70	- 44%	65	- 7%
Indoor advertising (acc. Video)	125	85	- 32%	85	0%
Advertising in public	**40**	**30**	**- 25%**	**30**	**0%**
Internet advertising	**2 050**	**2 115**	**+ 3%**	**2 315**	**+9%**
General Media Market	**11 367**	**9 065**	**- 20%**	**8 985**	**- 1%**

IV. Conclusion. The following article showed us the most popular classification of advertising's instruments, described advantages, showed how huge they are. Also the article contain the description of Ukrainian media market, classify the reasons of its' reducing. In the end we saw the prediction of the Ukrainian advertising market in 2015 and the dynamic of media investments. Having analyzed different sourced we reached: Ukrainian media market was huge in 2009 and it had increased till 2013. The most valuable for Ukrainian media market was media investments that it got. Also we should claim that a lot of different types of marketing were proceeding in this period. Since 2014 we can see its' reducing. There are some negative factors that valued on its' proceeding such as: difficult political and economic situation in the country, falling of GDP, stagnation of the economy, negative loudspeakers of growth of the primary production branches. But there are also some positive aspects as follows: Ukrainian advertiser will give appreciable discount for Ukrainian companies that have never used the advertising in order to spread its' products among new consumers. Also our marketing managers will try to create some new types of producing different products for new audience, for example the level of product and placement on Ukrainian media market increased in the first half of 2015. There will be some new cheap decisions. And the last one is that Ukraine gets on well with some new markets in the world, European, Turkish, Canadian, American, etc. It means that on the international level our products become more popular and respectable but not the best and as a result our products need producing on such level. So we can get a huge experience from these countries in marketing and also some new media investments. Summing up we can see that the situation on the Ukrainian media market is very hard and it has negative effects and some positive.

Reference:

1. Dzhon R. Rossiter, Larri Persi reklama i prodvizhenie tovarov / Dzh. Rossiter 2-e izd. SPb.: Piter, 2002. — 656 s.
2. Dzhim EHjtchison, razyashchaya reklama. Kak sozdat' samuyu luchshuyu v mire pechatnuyu reklamu brendov v XXI veke / D. EHjtchison 2-e izd. M.: 2007. — 512 s.
3. Gehri Dal. Reklama dlya «chajnikov» / G. Dal M.: 2006. — 288 s.
4. Vseukrainskaya reklamnaya koaliciya [EHlektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa http://www.adcoalition.org.ua/adv/statistics
5. Blaga V.V. Sinergetichnij pidhid do doslidzhennya fazi krizi finansovoї sistemi pidpriєmstva / V.V. Blaga, V.V. Blagoj, I.YU. Marchenko, K.G. Romanchenko // Visnik nacional'nogo tekhnichnogo universitetu «Harkivs'kij politekhnichnij institut. Seriya : Tekhnichnij progres i efektivnist' virobnictva. - Harkiv: NTU «HPI». – 2015. - №25 (1134). – S. 39-43.
6. Blagaya V.V. Motivacionnyj mekhanizm upravleniya innovacionnymi processami / V.V. Blagaya, Blagoj V.V., SHeverdina A.V., Sviyazov M.V. // Visnik nacional'nogo tekhnichnogo universitetu «Harkivs'kij politekhnichnij institut. Seriya : Tekhnichnij progres i efektivnist' virobnictva. - Harkiv: NTU «HPI». – 2015. - №26 (1135). – S. 24-29.

Andreeva T.E.
PhD in Economics department "Management", professor
Getman O.A.
graduate student
Kharkiv National University of Construction and Architecture, Kharkiv, Ukraine

ORIGIN OF INDUSTRIAL CLUSTERS OF COMPLICATIONS AND ENVIRONMENTAL ENHANCEMENT DYNAMIC

Андрєєва Т.Е.
канд. ек. наук, професор, зав. каф. менеджменту
Гетьман О.О.
аспірант
Харківський національний університет будівництва та архітектури

ВИНИКНЕННЯ ПРОМИСЛОВИХ КЛАСТЕРІВ ПРИ УСКЛАДНЕННІ ТА ПОСИЛЕННІ ДИНАМІЧНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

The article deals with issues relating to the emergence of industrial clusters at the regional and district levels with increasing dynamism and complexity of the environment .. Clusters are regarded as new, which provides additional features, way of structuring and understanding of economics, organization theory and practice development. It is noted that the presence of a developed cluster provides economic benefits in performance and capacity for innovation.

Keywords: *structure, configuration, transformation, environment, industrial cluster.*

У статті розглядається питання, що стосуються виникнення промислових кластерів на регіональному та районному рівнях при посиленні динамічності і складності зовнішнього середовища. Кластери розглядаються як новий, що забезпечує додаткові можливості, спосіб структурування і розуміння економіки, теорії організації і практики розвитку. Наголошується, що присутність розвиненого кластера дає економічні ефекти в продуктивності і в здатності для інновацій.

Ключові слова: *структура, конфігурація, трансформація, зовнішнє середовище, промисловий кластер.*

Не потребує доказів твердження, що розвиток підприємства залежить від того, наскільки його організаційна структура відповідає реалізованій стратегії, тому своєчасно проведений процес трансформації структурної конфігурації підприємства має вирішальне значення.

Якщо керівництвом підприємства прийнято рішення щодо зміни стратегії розвитку і організаційної структури підприємств, необхідно врахувати, що розвиток організації відбувається в зовнішньому середовищі, яке існує нині. Основний внесок у розуміння визначального впливу факторів зовнішнього середовища підприємства на його подальший розвиток був зроблений сучасними авторами. Даною проблематикою займалися: Агапова С.Ф., Ананьїв А.П., Андрєєв Б.Ф., Борисов Е.Ф., Волкогонова О.Д., Дунаєва Н.Ю., Фатхутдінов Р.А. [1-7] та інші. Але, незважаючи на масштабність досліджень, вплив

зовнішнього середовища на ефективність роботи організації на сучасному етапі не достатньо вивчений.

Щоб бути успішними, організаціям необхідно звертати увагу на фактори зовнішнього середовища, що впливають на ефективний розвиток, уміти безпомилково визначати тип зовнішнього середовища, в якому працює підприємство (просте - стабільне, просте - динамічне, складне - стабільне, складне - динамічне) з метою своєчасного прийняття рішення керівником про необхідність трансформації організаційної структури підприємства [8].

У разі вірного визначення типу зовнішнього середовища необхідно перейти до ідентифікації виду структурної конфігурації, яка відповідає вказаним умовам.

Існує п'ять основних конфігурацій організаційних структур підприємств[9], основні характеристики яких приведені нижче (табл.1).

У цій статті, як приклад, розглядаються деякі трансформації, які можливі при переході у разі зміни впливу факторів зовнішнього середовища (відображено на рис. 1).

Як правило, організації розпочинають свій розвиток з простої структури. Дорослішаючи, організація може формалізувати свою поведінку і трансформуватися у форму, що іменується механістична бюрократія.

Таблиця 1

Основні структурні конфігурації та їх характеристики (частина 1)

Структурна конфігурація	Основний координаційний механізм	Ключова частина організації	Тип децентралізації	Зовнішнє середовище
Проста структура	Прямий контроль	Стратегічний апекс	Вертикальна та горизонтальна централізація	Просте, динамічне,
Механістична бюрократія	Стандартизація робочих процесів	Техноструктура	Обмежена горизонтальна та вертикальна селективна децентралізація	Просте, стабільне
Професійна бюрократія	Стандартизація навичок та знань	Операційне ядро	Вертикальна та горизонтальна децентралізація	Складне, стабільне
Дивізіональна форма	Стандартизація випуску	Серединна лінія	Обмежена вертикальна паралельна децентралізація	Середня міра складності, середня міра динамічності
Адхократія	Взаємне узгодження	Допоміжний персонал	Селективна вертикальна та горизонтальна децентралізація	Складне, динамічне

Таблиця 1

Основні структурні конфігурації та їх характеристики (частина 2)

Структурна конфігурація	Спеціалізація робочих завдань	Навчання, індоктринація, формалізація	Групування	Системи планування та контролю	Розміри організаційних одиниць	Інструменти взаємодії
Проста структура	Незначна	Певне навчання, індоктринація, незначна формалізація	Зазвичай ринкове, можливо функціональне	Певне планування і контроль	Дрібні	Незначне число інструментів взаємодії
Механістична бюрократія	Значна горизонтальна та вертикальна	Незначне навчання, індоктринація, значна формалізація	Функціональне	Значне планування і контроль	Великі	Незначне число інструментів взаємодії
Професійна бюрократія	Значна горизонтальна	Значна увага навчанню, індоктринації, незначна формалізація	Функціональне	Незначне планування і контроль	Великі	Незначне число інструментів взаємодії
Дивізіональна форма	Певна горизонтальна і вертикальна між підрозділами і головним офісом	Певне навчання, індоктринації, значна формалізація в операційному ядрі	Ринкове	Значний контроль над виконавцем	Дрібні, великі можливі в головному офісі	Незначне число інструментів взаємодії
Адхократія	Значна горизонтальна спеціалізація	Значна увага навчанню, незначна формалізація	Ринкове, іноді функціональне в операційному ядрі	Обмежене планування	Дрібні	Велике число інструментів взаємодії

Рис. 1. Напрями трансформацій структурних конфігурацій

Диверсифікувавши свою діяльність (наприклад, застосувавши стратегію диверсифікованого або інтегрованого зростання), організації можуть перейти до дивізіональної форми.

Проста форма при ускладненні зовнішнього середовища може набути форми адхократії, можливо через проміжну стадію – підприємницьку адхократію (застосувавши стратегію «екологічна ніша», «підприємницьке дзюдо» або стратегію фокусування).

Механістична форма може перейти не до дивізіональної, а відразу трансформуватися у форму адхократії, зіткнувшись з високою складністю і нестабільністю зовнішнього середовища (як приклад можна привести використання стратегії «бліцкриг»), хоча цей перехід буде украй складним, можливо кризовим.

Слід також відмітити, що будь-яка конфігурація тимчасово трансформується в просту, зіткнувшись з ворожістю зовнішнього середовища (використовуючи, як правило, стратегію скорочення). Якщо ж організація починає свій шлях у складному зовнішньому середовищі, то вона відразу набуває форми адхократії. Дорослішаючи, у фірми в пошуку стабільності можливі переходи по 2-м напрямам: до професійної бюрократії або механістичної, далі можливі спроби трансформації в дивізіональну структуру. Проте повернення до форми адхократії завжди переважатиме при посиленні динаміки зовнішнього середовища.

Таким чином, складність зовнішнього середовища схиляє структуру організації до децентралізації, то динамічність - до її органічності [10].

Слід загострити увагу на тому, що зміна структури підприємства у бік органічності та складності для підприємств може сприяти виникненню промислових кластерів як на регіональному, так і на районному рівні внаслідок виникнення більш сильних і одночасно гнучких зв'язків між організаціями бізнес-партнерами. [11-13].

Кластер, або промислова група, - це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють у певній сфері і характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють один одного [14].

Результати виникнення кластерів лежать в полі зору конкуренції, при якій поліпшується продуктивність, торгівля розширює ринок і процвітання регіонів. Кластери представляють новий, що забезпечує додаткові можливості, спосіб структурування і розуміння економіки, теорії організації і практики розвитку. Присутність добре розвиненого кластера дає економічні ефекти в продуктивності і в здатності для інновацій, які складно отримати фірмам, розташованим в інших місцях.

Відмінності в природі кластерів відображають відмінності в структурах відповідних галузей. Більш розвинені кластери мають глибокі і спеціалізовані бази постачальників, широкий масштаб підтримуючих галузей. Більшість учасників кластера не конкурують між

собою безпосередньо, а обслуговують різні сегменти галузі або пов'язаних між собою галузей, при цьому вони відіграють центральну роль у встановленні стану попиту.

Визначення місцеположення усередині кластера може забезпечувати привілейований або дешевший доступ до факторів виробництва (машинне устаткування, бізнес-послуги, персонал та інше) в порівнянні з варіантами окремих локалізацій.

Внутрішньо властиві кластерам переваги мають стимулюючий вплив на місцевих постачальників. Близькість один до одного, зв'язки по постачаннях і технологіям, а також наявність постійних особистих контактів і громадських зв'язків полегшують рух потоків інформації всередині кластерів.

Побудова промислового міні-кластера на районному рівні, враховуючи територіальне розташування, для підприємств має перевагу перед самостійним існуванням. Визначальним у цьому процесі є наступне:

- конкурентоспроможність визначається продуктивністю та інноваціями, а не низьким оподаткуванням або знеціненням валюти;
- присутність постачальників і замовників у процесі становлення кластера забезпечує природну перевірку досліджуваних тенденцій;
- межі кластерів повинні відображати економічні реалії, а не адміністративні кордони;
- система цінностей включає в себе ланцюжок цінностей постачальників (забезпечують фактори виробництва), каналів розподілу, покупців;
- обов'язковим критерієм кластера є наявність взаємної вигоди для всіх підприємств, що входять до його складу [14].

Прикладом виникнення та успішного існування міні-кластерів є утворення об’єднань на районному рівні підприємств, які належать, або мають відношення до будівельної галузі.

Будівництво є однією з найбільш важливих галузей економіки, хоча світова економічна криза призвела до складної ситуації на будівельному ринку України. На сьогоднішній день в будівельній галузі через складнощі інвестування, проблеми з отриманням банківських кредитів, високого рівня податків, виникло значне зниження обсягів сукупного доходу підприємств будівельної галузі, зниження загальної ефективності та рентабельності діяльності компаній. В умовах модернізації будівельного комплексу в структурі національної економіки вивчення проблем сучасного стану будівельного бізнесу і виявлення перспектив інноваційного розвитку даного сектора економіки є важливою науковою і практичною задачею. Раніше основними причинами економічного зростання були зовнішні інвестиційні вкладення, зараз переваги на ринку досягаються за рахунок використання інновацій і внутрішніх інвестицій за рахунок прибутку від інноваційної діяльності. Розробка і впровадження інновацій у сферу будівництва - це одне з напрямків науково-технічної діяльності, що зараз активно розвивається[15]. В даній статті пропонується використання управлінської інновації, яка полягає в сукупності дій з трансформації організаційної структури підприємства в процесі реалізації стратегії розвитку в контексті впливу факторів зовнішнього середовища з метою зміни структури підприємств у бік органічності та складності, що сприяє виникненню промислового кластеру.

Так наприклад, підприємствами, що пов'язані один з одним певними економічними стосунками у будівельній галузі на рівні районів є підприємства, що здійснюють наступні послуги:

- будівництво і експлуатацію систем газопостачання, виконання робіт по газифікації об'єктів і систем газопостачання, розробку технічної документації, проектування, будівництво, реконструкцію, технічне переобладнання, послуги з постачання і транспортування природного газу, розвиток систем газопостачання, виконання робіт по газифікації об'єктів і систем газопостачання, безпосередньо постачання та транспортування природного газу;
- розробку технічної документації, проектування, будівництво, реконструкцію, технічне переобладнання систем теплопостачання та безпосередньо теплопостачання;

- розробку технічної документації, проектування, будівництво, реконструкцію, технічне переобладнання систем водопостачання та безпосередньо водопостачання;

- виконання підрядних робіт, а саме, будівництво систем теплопостачання, газопостачання, водопостачання, будівельне виробництво, монтажні, теслярські, оздоблювальні, кам'яні, покрівельні, земляні, бетонні, арматурні, санітарно-технічні, теплоізоляційні, гідроізоляційні та інші роботи;

- виробництво металевих конструкцій, стелажів і форм для подальшого виробництва будівельних, у тому числі облицювальних матеріалів.

При адекватній взаємодії і при збереженні юридичної незалежності, як організаційно - правових форм господарювання, так і збереженні ступеня горизонтальною і вертикальною децентралізації після проведення трансформаційних процесів, можливе утворення кластера підприємств, які спеціалізуються в будівельній галузі на районному рівні, що дозволить посилити конкурентоспроможність, загальну ефективність, поширити долю ринку,створити інновацію цінності.

Так як зміна структури підприємства у бік органічності та складності для зазначених підприємств сприяє виникненню промислового кластеру, очікуваними результатами можуть бути:

- підвищення конкурентоспроможності підприємств у складі кластеру;
- стимулювання зростання обсягів виробництва та збуту товарів та послуг;
- підвищення професійної підготовки кадрів;
- стимулювання розвитку суміжних галузей економіки району;
- створення нових робочих місць та інше.

Господарювання в сучасних умовах неодмінно потребує застосування стратегії швидкого реагування на високу динаміку зовнішнього середовища, тому кластерізація є оптимальним комплексом процесів, які підприємства повинні здійснювати з метою зниження ризиків виробництва, підвищення його ефективності та сталого розвитку.

Література:

1. Агапова С.Ф. Макроэкономика / С.Ф. Агапова. - М.: ДИС, 2007. - 789 с.
2. Ананьев А.П. Маркетинг / А.П. Ананьев. - М.: Экономист, 2008. - 167 с.
3. Андреев Б.Ф. Системный курс экономической теории/ Б.Ф. Андреев. - М.: Дело, 2007. - 378 с.
4. Борисов Е.Ф. Экономическая теория / Е.Ф. Борисов. - М.: Юристъ, 2007. - 478 с.
5. Волкогонова О.Д. Стратегический менеджмент / О.Д. Волкогонова, А.Т. Зуб - М.: ФОРУМ: ИНФРА - М, 2006. - 256 с.
6. Дунаева Н.Ю. Стратегическое планирование/ Н.Ю. Дунаева. - М.: Инфра-М, 2007. - 178 с.
7. Фатхутдинов Р.А. Управленческие решения. 5-е издание, переработанное и дополненное. / Р.А. Фатхутдинов - М.: ИНФРА - М. - 2002. - 314 с.
8. Андреева Т.Е. Основные подходы к разработке математической модели определения влияния факторов сложности и динамичности внешней среды предприятия в формате перспектив его развития [Текст] / Т. Е. Андреева, О. А. Гетьман // Економіка. Управління. Інновації. – 2015. – Вып. 1 (13).
9. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации / Г. Минцберг. – СПб.: Питер,2011. – 512 с.
10. Гетьман О. Трансформация организационной структуры в процессе реализации стратеги развития в контексте факторов сложности и динамичности внешней среды / А. Гурьянов, О. Гетьман // Менеджмент у XXI сторіччі: методологія і практика: сб. статей. – Полтава, 2014. – С. 62-70.
11. Mike Bendixen. A Practical Guide to the Use of Correspondence Analysis in Marketing Research // Marketing Bulletin. – issue 14, volume 2013. – available online:http://marketingbulletin.massey.ac.nz/V14/MB_V14_T2_Bendixen.pdf
12. Quah D.T. Growth and Wealth Creation in the Weightless Knowledge-Based Economy / D.T. Quah // Economic Papers, 2008, October. – P. 73.
13. Crawford R. In the Era of Human Capital: The Energence of Talent, Intilligence, and Knowledge as the Worldwide Economic Force and What It Means to Managers and Investors / R. Crawford. – N.Y.: Harper Business, 2001. – P. 10.
14. Портер М. Э. Конкуренция / М.Э Портер. Пер. с англ. - М.; СПб.; Киев: Вильямс, 2-е изд. — 2006. — 608 с.
15. Артеменко А. А. Актуальные вопросы инновационного развития строительства / А. А. Артеменко // Молодой ученый. - 2015. - №11. - С. 742-744.

Zhylinska O.
PhD in Economics, Associate Professor
Aksom H.
PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LEGITIMATION OF INSTITUTIONALLY CONTESTED PRACTICES

This paper discusses how new unfamiliar innovations can acquire legitimacy in those locations where different institutional order dominates and different practices are taken-for-granted. In order to shed more light on the process of idea over national and institutional contexts this study complements existing explanations of innovations diffusion and adoption. Additionally it is explored how organizations interpret and adapt novel practices according to local legitimacy standards and understandings.

***Keywords**: institutional theory, legitimacy, practice variation, Scandinavian institutionalism, diffusion of innovations.*

One of the main fields of research in institutional literature is an issue of innovations diffusion across different and contradictions environments and contexts [1, 2]. It is at the same time one of the biggest blind spots in neoinstitutional literature since are no generally accepted methodological tools to explain and study institutional change [3]. Questions regarding the way radical innovations spread, emerge in a new setting and survive under conditions when different practices, ideas, norms and beliefs are institutionalized and taken-for-granted are still remain largely unresolved. Researches try to explain why some innovations successfully diffuse across various geographical and institutional contexts while others fail and disappear. It is also unclear whether it is a matter of cultural peculiarities and contradictions between innovation and potential adopters or it is a question of technical fit and appropriateness. Weak explanations also remain regarding the role of both technical and institutional environments: which one has a higher impact on decision making process and diffusion form, extensiveness and trajectory.

Some understandings come from institutional literature where these issues received probably the highest attention among scholars. In order to survive an innovation need to replace existing institutions and become accepted and adopted to the extent when it will get institutionalized itself. It is often problematic and difficult affair as each innovation fundamentally challenges existing institutional order and conformity rooted in the habitual reproduction of familiar routines by day-to-day practice. In other words, entrepreneurs who promote a certain innovation must connect their product or idea to an existing set of norms and beliefs and "*innovations must appear novel to draw attention and suggest an advantage, entrepreneurs must initially present the meaning and value of their innovations, including their novel features, in the language of existing institutions by giving them the appearance of familiar ideas*" [3, p.478].

Institutional theory assumes that organizations conform to existing institutional order and adopt those elements and practices that are accepted and taken-for-granted in wider environment. Being deeply embedded in their institutional context, organizations act according to the dominant logic of their organizational field in order to gain legitimacy and acceptance from key stakeholders even though such behavior and actions have little or nothing to do with performance improvement and technical gains. As "*institutional rules invent rationality*" [4, p 140], organizations either don't see any alternatives to institutionalized ways of doing things or don't want to deviate from established norms and rules of behavior as it will cause in legitimacy loses. Deviations from prescribed norms are punished in form of either reputational or tangible costs. In order to gain a public endorsement and receive support from key stakeholders, organizations and individuals must convince them that their actions are "*desirable, proper, or appropriate within some socially constructed system of norms, values, beliefs, and definitions*" [5, p.574]. Consequently, any disturbing actions and events that challenge intuitional processes are resisted or ignored by definition. Trends towards conformity and maintenance of existing routines are main reasons why efficient innovations fail when appear in new institutional environments. As "*new organizational forms do not routinely emerge to fill latent resource opportunities… they have to acquire legitimacy*" [6, p.36].

Despite strong pressures institutional environment exerts on organizations and seek for conformity, there are also market forces that lead organizations to compete for differentiation and performance improvement. Previous research either didn't examine which force is stronger – market or institutional – or assumed that their power are equal. In this paper an attempt is made toward examination of this issue.

Traditionally, institutional studies have been focusing on an outcome, treating any practices as either adopted or institutionalized or rejected [7]. In this paper we aim to understand how new practice emerge in a new institutional and geographical context where it is unknown and perceived as an innovation and how it survive, acquire necessary legitimacy and develop. As a result it allows us to consider this practice potential variation as it diffuse and spread from organization to organization.

Many authors noticed that even legitimate practices inside a certain institutional environment rarely remain unchanged during their dissemination across organizations [8]. These studies focus on the demand-side and explore how organizations adapt and transform practices to fit it their specific needs. At the same time such explanations mostly ignore institutional conditions of diffusion and motivation for adoption since there are strong pressures for conformity and homogeneity that prevents innovative behavior and deviances from norms.

While early neoinstitutional research was focused mainly on the homogeneity of organizations and practices that diffuse across the field, recently attention was paid to the way these practices change during their spread and how they are modified to fit a local context and mental models [9]. That is, departure was made from simple adoption versus nonadoption examination to more careful studies focused on different forms and translations practices going through during their circulation and dissemination [10]. The most productive line of research was carried out by Scandinavian institutionalists in their attempt to explain institutional change. According to Scandinavian explanations, diffusion is not a static process but is active translation and reinvention of old practices, models and ideas. Overcoming one of the main visible shortcomings of institutional explanations, translation theory brings agency and interest back into analysis and depicts them as innovators, interpreters and translators: they adapt, reshape, handle and reject ideas. In contrast with linear process of idea movement in diffusion of innovation theory, in translation process «*each act of translation changes the translator and what is translated*» [11, p.7]. One of the central issues in translation perspective is a variation in practice adoption as they spread from one setting to another and getting modified and edited by mediators and adopters in new institutional environments. Translation theory claims that "*innovations are translated when one social actor imitates another's use of the innovation, and the translation process modifies both the imitated and the imitator*" [12, p.512].

Apart from Scandinavian institutionalism, recently a trend to study how practices vary as they diffuse emerged in North American scholar literature. This line of inquiry draws from actor-network theory in order to understand and explain the sources and patterns of practice variation. Assuming that practices are adapted to fit local context researchers here see a pattern of diffusion success and extensiveness in cultural, technical and political fit (misfit) between practice and adopting organization. The main idea of this perspective is that "*the adoption and diffusion of new corporate practices often requires significant amounts of adaptive as well as interpretive effort, as organizations seek to integrate these practices into existing organizational technologies, cultural contexts, and political arenas*" [8, p.85]. Focusing on antecedents, process and outcomes of practice adaptation and variation in each new local setting, these explanations leave little space for institutional perspective and pay more attention to purposeful agency and human interest that plays minor or little role in neoinstitutional analysis.

Exploring motivation behind adoption decision, neoinstitutional research traditionally explains diffusion via two-stage model where first adopters are concerned with instrumental efficiency an innovation offers while later adopters handle the same practice due to legitimacy consideration [13][14]. In contrast, Scandinavian translation theory claims that adopters implement an institutionalized practice because they seek to imitate more successful pears under conditions of

uncertainty and adopt a practice that is already approved and legitimated externally [15]. But during the implementation process they make sure an innovation also provide technical benefits.

Later, Kennedy and Fiss (2009) suggested that efficiency and legitimacy concerns don't exclude each other and both first and later adopters can be motivated in technical improvement and legitimacy gains:

"Wanting to "look good" does not preclude wanting to also do well. Technical and social benefits may thus work according to a parallel logic rather than substituting for each other, and they may even reinforce each other, especially as higher performance may increase an adopter's legitimacy, and vice versa. Furthermore, early adopters may likewise be motivated by both efficiency and legitimacy concerns. For example, early adopters of new technologies or practices may reap social benefits from being perceived as market leaders."[16, p.899].

In this paper we aim to develop this motivation model drawing from both perspectives. In doing so we propose that local actors are motivated by technical efficiency an innovation can provide but after all adopt it mainly due to local legitimacy criteria even though such an edition will reduce potential technical benefits dramatically. Since the practice is transferred into a new institutional field where it is perceived as unfamiliar and thus potentially ineffective, risky, costly and irrational it will be resisted by field members who interested in existing institutional order and stability it provides.

Received model considers both institutional conditions and motivation for innovations adoption and performance improvement. Organizations are not passive victims of institutional pressures but they also can't freely deinstitutionalize, alter, replace or create new institutions. In order to gain technical advantage and differentiate itself from other competitors, organization should find an optimal balance between institutional environment where it operates and innovation. In doing so organization implement those elements that do not contradict dramatically with the local meaning system and don't lead to considerable legitimacy loses. First of all, organization will seek to adopt those elements and structures that are legitimate in their institutional environment. Less likely is that more controversial and unfamiliar principles will be incorporated (only in case if these elements clearly demonstrate efficiency benefits and technical improvement). Finally, radical innovation loses its actually most innovative and efficient elements during the translation and implementation phase as adopters usually consider these elements as too controversial and risky. Evaluating potential danger and benefits from implementation, they tend to conclude that risks outweigh benefits.

Conclusion. Previous studies on institutional and technical factors of innovation diffusion have examined an influence of both environments on organizations but have avoided assuming to what extent does each factor influence decision making process. In this paper it is claimed that while being motivated by desire to improve performance, early adopters still conform to their institutional environment and adopt innovation to the extent it doesn't deviate dramatically from prevailing norms and rules. This desire of conformity is present even among most pragmatic, interested and innovative organizations as no one is free from neoinstitutional "iron cage".

References:

1. Kraatz, M., & Zajac, E. 1996. Exploring the limits of the new institutionalism: The causes and consequences of illegitimate organizational change. American Sociological Review, 61, 812–836.
2. Jepperson, R. L. 1991. Institutions, institutional effects, and institutionalism. In W. W. Powell & P. J. DiMaggio (Eds.), The new institutionalism in organizational analysis: 143-163. Chicago: University of Chicago Press.
3. Hargadon, A. B., & Douglas, Y. 2001. When innovations meet institutions: Edison and the design of the electric light. Administrative Science Quarterly, 46: 476 –501.
4. Scott, R. 1995. Institutions and organizations. Thousand Oaks: SAGE Publications.
5. Suchman, MC. 1995. Managing legitimacy: Strategic and institutional approaches. Academy of Management Review, 20, 571–610.
6. Suddaby, R., & Greenwood, R. 2005. Rhetorical strategies of legitimacy. Administrative Science Quarterly, 50: 35–67.
7. Lillrank, P. 1995. The transfer of management innovations from Japan. Organization Studies, 16, 971–989.

8. Ansari, S., Fiss, P. C., & Zajac, E. J. 2010. Made to fit: How practices vary as they diffuse. Academy of Management Journal, 31, 67–92.
9. Czarniawska, B., & Sevón, G. 1996. Translating organizational change. Berlin; New York: Walter de Gruyter.
10. Heusinkveld, S., Benders, J., & Hillebrand, B. 2013. Stretching concepts: The role of competing pressures and decoupling in the evolution of organization concepts. Organization Studies, 34, 7–32.
11. Czarniawska, B., Sevón, G. 2005. Global ideas. How ideas objects and practices travel in the global economy. Malmo: Liber.
12. Abrahamson, E. 2006. Book review of Global ideas: How ideas, objects, and practices travel in the global economy. Administrative Science Quarterly, 51: 512–514.
13. Fligstein, N. 1985. The spread of the multidivisional form among large firms, 1919-1979. American Sociological Review, 50: 377-391.
14. Tolbert, P. S., & Zucker, L. G. 1983. Institutional sources of change in the formal structure of organizations: The diffusion of civil service reform, 1880–1935. Administrative Science Quarterly, 28: 22–39.
15. Sahlin, K., & Wedlin, L. 2008. Circulating ideas: Imitation, translation and editing. In R. Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin-Andersson (Eds.), Handbook of organizational institutionalism (pp. 218-242). Thousand Oaks, CA: Sage.
16. Kennedy, M. T., & Fiss, P. C. 2009. Institutionalization, framing, and diffusion: The logic of TQM adoption and implementation decisions among US hospitals. Academy of Management Journal, 52, 897–918.

Soroka K.O.
PhD in Economics, Associate Professor
Zhivotun A.M.
Student
University of Customs and Finance, Ukraine

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS AN ELEMENT OF BUSINESS STRATEGY

Сорока К.О.
к.е.н., доцент
Животун А.М.
студентка
Університет митної справи та фінансів, Україна

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

In the article the corporate social responsibility is analyzed as a part of the strategy. Considered the principles of successful corporate social responsibility. Defined the arguments for and against the implementation of corporate social responsibility in the formation of corporate strategy. Analyzed the experience of the EU and Ukraine in the formation of corporate social responsibility.

Keywords: *corporate social responsibility, principles of corporate social responsibility, types of corporate social responsibility.*

В статті досліджена корпоративна соціальна відповідальність як елемент стратегії підприємства. Розглянуто принципи успішної корпоративної соціальної відповідальності. Визначено аргументи за і проти впровадження корпоративної соціальної відповідальності при формуванні корпоративної стратегії. Досліджено досвід України та країн ЄС при формуванні корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: *корпоративна соціальна відповідальність, принципи корпоративної соціальної відповідальності, види корпоративної соціальної відповідальності.*

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України не можна охарактеризувати як такий, що відрізняється стабільністю. Сьогодення характеризується суттєвими змінами як у світовій, так і в українській економіці. Розвиток національного бізнесу, євроінтеграція України, а також посилення конкуренції ставить перед українськими підприємствами багато запитань, одне з яких безпосередньо пов'язано із корпоративною соціальною відповідальністю. Одними з найбільш необхідних чинників у формуванні сучасної корпоративної стратегії будь-якого підприємства або організації є відповідальне ставлення не тільки до власного продукту або послуг, але й до споживачів, персоналу та партнерів та безпосередньо навколишнього середовища. Питання корпоративної соціальної відповідальності розглядалося в роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як

Р. Акерман, Г. Боуен, В.Г. Бульба, А. Керролл, А.М. Колот, В.П. Мазуренко, Н.І. Марущак, Л.П. Петрашко, Д. Свансон, Н.А.Супрун, М.В. Третяк, В. Фредерик та ін.

Метою даної статті є не тільки визначення аргументів за і проти впровадження корпоративної соціальної відповідальності при формуванні корпоративної стратегії, але й розгляд принципів та видів корпоративної соціальної відповідальності, та вивчення досвіду України та країн ЄС.

Виклад основного матеріалу. Розвиток соціально-економічного рівня суспільства вимагає створення додаткових особливих вимог до сучасних підприємств. В Україні відсутні традиції соціально відповідального ведення бізнесу, лише останніми роками на деяких підприємствах розпочали говорити про корпоративну соціальну відповідальність як про необхідний елемент при формуванні корпоративної стратегії. Але нашого досвіду замало, аби українські підприємства змогли скласти гідну конкуренцію на світовому ринку, оскільки застосування корпоративної соціальної політики не знаходить підтримки у широких колах серед підприємців в Україні. Тому задля кращого економічного стану підприємств та організацій, та збільшення прибутку вони повинні створити всі умови для впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності.

Незважаючи на те, що перші серйозні спроби теоретичного осмислення сутності, значущості та необхідності започаткування практики соціальної активності припадають на початок ХХ ст., їх системний науковий аналіз розпочався в 1950-х рр. Першочергову роль у науковому опрацюванні цієї проблематики та в поясненні того, що соціальна відповідальність набуває статусу важливого соціального інституту, відіграв Г. Боуен, який у 1953 р. видав монографію «Соціальна відповідальність бізнесмена». Ця публікація, в якій висвітлено засади, рамки соціальної активності та визначено напрями розвитку феномену соціальної відповідальності, принесла вченому заслужену славу «батька» корпоративної соціальної відповідальності [1, с. 36].

Незважаючи на безліч різних визначень поняття «корпоративна соціальна відповідальність», які мають право на існування, виділяють найперше визначення за Г. Боуеном, згідно з яким соціальна відповідальність бізнесмена полягає в реалізації такої політики, прийнятті таких рішень або додержанні такої поведінки, які були б бажані для цілей і цінностей суспільства.

Виділяють основні принципи проведення успішної корпоративної соціальної відповідальності:

- Абсолютно всі організації повинні думати не тільки про власний заробіток, але й про благо суспільства в цілому, а також направляти всі свої зусилля на вирішення екологічних проблем.
- Вільний та добровільний вибір. Тобто будь-яка організація повинна проводити політику продуманої соціальної активності без зупину.
- Єдина стратегія проведення корпоративної соціальної політики. Тобто така стратегія повинна бути не тільки узгодженою та підпорядкованою загальній меті, але й пов’язаною із основною бізнес-ідеєю [2, с. 71].

Перед початком застосування корпоративної соціальної відповідальності на підприємстві необхідно зважити всі за та проти щодо того, аби зрозуміти, чи зможе компанія проводити таку політику, або треба ще деякий час почекати. Більшість аргументів «за» та «проти», які допоможуть побачити повну картину щодо запровадження корпоративної соціальної відповідальності, можна побачити у табл. 1 [1, с. 39].

Значний вклад у розвиток корпоративної соціальної політики зробив видатний зарубіжний вчений Р. Акерман. На його думку, важливою передумовою збільшення прибутковості компанії, а також зниження їх потенційних ризиків є відповідальне ставлення до корпоративної соціальної сприйнятливості серед громадян. Доки поставлені суспільством проблеми не будуть вирішуватися з достатньою швидкістю, — писав Р. Акерман, — вони здатні нагромаджуватися до такої міри, яка в кінцевому рахунку залишить підприємство без жодного шансу ефективно функціонувати як постачальник товарів і послуг [1, с. 48].

Таблиця 1

Аргументи за і проти проведення підприємством політики корпоративної соціальної відповідальності

За	Проти
Довгострокова заінтересованість бізнесу в суспільному добробутті	Відмова від максимізації прибутку
Підвищення суспільного іміджу конкретних компаній	Втрати від соціальної активності
Підтримка життєздатності бізнесу як системи	Брак навичок вирішення соціальних завдань
Послаблення державного регулювання бізнесу	Розмивання основних цілей бізнесу
Відповідність бізнесу культурним нормам у соціумі	Послаблення міжнародного платіжного балансу
Зниження ризиків акціонерів щодо диверсифікації інвестиційного портфеля	Надмірна концентрація влади в руках бізнесу
Нові шляхи вирішення проблем	Слабкість суспільного контролю

І дійсно, у наш час існує велика можливість втратити своїх споживачів, що в свою чергу призведе до ліквідації компанії на ринку. Головним питанням постає те, як уберегти себе від можливих ризиків, а також, як підприємство може адаптуватись до швидких змін у навколишньому середовищі з метою забезпечення гнучкого сприйняття суспільних проблем у міру їх надходження. Узагальнюючи погляди провідних дослідників корпоративної соціальної сприйнятливості — Р. Акермана, В. Фредерика, А. Керролла та деяких інших, можна зробити висновок, що цей феномен постає одночасно як:

1) багаторівневий процес реагування на конкретні вияви суспільного тиску;
2) стратегія управлінської сприйнятливості;
3) здатність корпорації сприймати суспільні потреби і суспільний вплив.

Корпоративна соціальна діяльність залежить, у першу чергу, — стверджує Д. Свансон, — від персональних цінностей осіб, які приймають рішення в організації. Слід наголосити на тому, що у своїй роботі Д. Свансон розглядає корпоративну соціальну сприйнятливість як елемент комплексу корпоративної соціальної відповідальності. Також у своїх працях він розглядає корпоративну соціальну сприйнятливість у широкому контексті, а саме: складова корпоративної культури як системи, заснованої саме на відповідних цінностях і нормах у суспільстві [1, с. 62].

Щодо характеру притаманного відповідальності бізнесу, то виділяють три основні рівні:

1. Базовий рівень. Такий рівень припускає виконання договірних зобов'язань: своєчасна оплата усіх податків, виплата заробітної плати працівникам, а також збільшення робочих місць.

2. Другий рівень припускає забезпечення робітників такими умовами, які б були комфортними не тільки для роботи, але й навіть для життя. Таких умов підприємство може досягнути шляхом підвищення рівня кваліфікації працівників, також підвищенню якості умов праці слугує профілактичне лікування та будівництво житла.

3. Третій, вищий рівень відповідальності передбачає благодійну діяльність [2, с. 70].

У свою чергу, корпоративну соціальну відповідальність можна застосовувати як зовнішньо, так і внутрішньо. Подана табл. 2 повністю розкриває структуру зазначених видів корпоративної соціальної відповідальності [3, с. 24].

Аналіз розвитку думки суспільства щодо розуміння природи і важливості застосування корпоративної соціальної політики дає підстави стверджувати, що вершиною розвитку сучасного підходу до усвідомлення сутності соціальної відповідальності організації, є модель А. Керролла. Його модель охоплює чотири типи соціальної відповідальності організації: економічну, правову, етичну і так звану дискреційну. Дискреційну відповідальність А. Керролл пов’язує зі сферою, в якій суспільство ще не сформувало чітких очікувань, і вона є такою за змістом, що передбачає індивідуальний добровільний вибір менеджера.

Таблиця 2

Види корпоративної соціальної відповідальності

Внутрішня КСВ:	Зовнішня КСВ:
Безпека праці	Відповідальність перед споживачами
Стабільність заробітної плати	Взаємодія з місцевою владою
Додаткове медичне і соціальне страхування співробітників	Спонсорство і корпоративна добродійність
Надання допомоги працівникам у критичних ситуаціях	Сприяння охороні навколишнього середовища
Підвищення кваліфікації персоналу	Допомога у кризових ситуаціях

В основі «піраміди» А. Керролла лежить економічна відповідальність, оскільки мета створення будь-яких компаній — вироблення товарів та послуг для задоволення потреб суспільства, що, в свою чергу, призведе до отримання прибутку. Правова відповідальність включає у себе дотримання існуючих законів, підпорядкування своєї економічної діяльності встановленим законодавчим нормам. Етична відповідальність вимагає від підприємства діяти відповідно до очікувань з боку суспільства, які базуються на вже існуючих нормах моралі зацікавлених сторін. Дискреційна відповідальність включає в себе те, що організація буде не тільки добровільно відповідати на очікування суспільства, але й направляти свою діяльність на підтримку та розвиток соціальних програм [3, с. 24].

На сьогодні в Україні сформовано ряд чинників, які сприяють становленню національної моделі корпоративної соціальної відповідальності. Загальний перелік названих мотивів необхідно розглядати, звертаючи увагу, на належність їх до зовнішнього або внутрішнього бізнес-середовища країни. Характеристики міжнародного середовища країни, що допомагають сформувати необхідність застосування корпоративної соціальної відповідальності, становлять собою: бажання України вийти на зовнішній ринок як один із лідерів серед продажів, географічна належність до регіону зі стійкими традиціями у сфері корпоративної соціальної відповідальності – Європейського Союзу, підтримка глобальних ініціатив: Глобального договору Організації Об'єднаних Націй (ГД ООН).

Європейська комісія розглядає корпоративну соціальну відповідальність у контексті сталого розвитку регіону та Стратегії Європейської комісії з корпоративної соціальної відповідальності у 2011–2014: швидше, вище, сильніше. Свої пріоритети ЄС пропонує і у відносинах із партнерами – країнами програми Сусідства, до яких належить і Україна. У порядку денному про Асоціацію, затверджену у 2009 р., передбачене виконання зобов'язань нашої країни, що стосуються корпоративної соціальної відповідальності. Зокрема в сферах: державних закупівель, сталого розвитку, промислової, підприємницької та соціальної політики, збереження навколишнього середовища, забезпечення рівноправності та дотримання прав людини, захисту прав споживача.

ГД ООН – це добровільна ініціатива, яка об'єднує близько 6 000 приватних компаній у єдиний глобальний форум задля сталого розвитку через відповідальне та інноваційне корпоративне лідерство. Десять принципів ГД ООН орієнтовані на втілення практик відповідального бізнесу у сферах прав людини, стандартів праці, екологічної відповідальності та боротьби із корупцією. Варто зазначити, що мережа ГД в Україні була визнана однією з трьох найактивніших мереж ГД у світі у 2009 р. та отримала нагороду за внесок у справу поширення ініціатив ГД ООН [4, с. 119].

За період від дати офіційної презентації ГД ООН в Україні (26.04.2006 р.) кількість компаній, які підписались, зросла до 149 (2010 рік). У середньому щороку до нього долучались 23 компанії, що діють на території України (рис. 1). За період від дати офіційної презентації ГД ООН в Україні (26.04.2006 р.) кількість компаній, які підписались, зросла до 149 (2010 рік). У середньому щороку до нього долучались 23 компанії, що діють на території нашої держави. Враховуючи, що станом на 1.04.2011 р. в Україні зареєстровано 1301495 суб'єктів ЄДРПОУ (з них – 1245321 зі статусом юридичної особи), навіть офіційно 149 соціально відповідальних компаній – це мізерна частка – тільки близько 0,01 % (0,011448 %) усіх підприємств України.

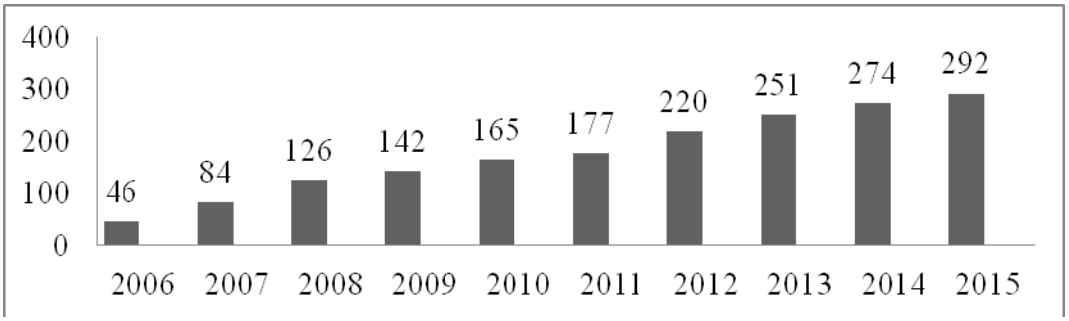

Рис. 1. Загальна кількість українських підписантів ГД ООН

Цікавим є те, що аналіз змін показника щодо приєднання до ГД ООН вітчизняних компаній вказав на те, що коли була криза в країні, перелік компаній – підписантів ГД ООН збільшувався досить активно (2007, 2008 роки), але вже в 2010 році спостерігаємо спад інтересу з боку українських підприємств. І показники наступних років також набувають зростаючого значення. Варто зазначити, що кризовий та післякризовий розвиток корпоративної соціальної відповідальності свідчить про те, що ініціатива у прийнятті компаніями на себе зобов'язань зі сталого розвитку і відповідальності перед суспільством скорочується.

Поширенню стандартів корпоративної соціальної відповідальності у світовій практиці сприяв Глобальний договір (UN Global Compact, 2000), який був розроблений для того аби спробувати розв'язати сучасні проблеми глобалізації. Глобальний договір (ГД) є базовим міжнародним проектом підтримки стратегії сталого розвитку і соціальної відповідальності бізнесу та одним із найбільш важливих міжнародних документів, де сформований опис необхідності впровадження соціальної відповідальності та його вплив на розвиток суспільства.

З початку XXI ст. важливу роль у просуванні корпоративної соціальної відповідальності почали відігравати уряди саме європейських країн. Вони запроваджували заохочувальні законодавчі норми та створювали умови для розвитку ринкових стимулів соціально відповідальної поведінки компаній. В основу даних норм лягло переконання в тому, що підприємці повинні не тільки піклуватися про прибуток, але й розділити із суспільством і державою відповідальність за існуючі соціальні та екологічні проблеми [5, с. 167].

Соціально відповідальний бізнес поширений серед країн Європи. В одних країнах він перейшов в громадську політику (Данія, Франція, Фінляндія, Швеція), в інших — соціально відповідальна політика є виключно перевагами компаній (Греція, Ірландія, Нідерланди, Словенія). У Європейському Союзі основна роль соціально відповідального бізнесу полягає саме у підтримці розвитку компаній, що призводить до покращення ситуації на ринку праці, а також якості продуктів і послуг, які виготовляються компаніями [6].

Прикладом такої компанії, яка активно проводить політику корпоративної соціальної відповідальності слугує компанія Unilever. Варто відзначити, що вона існує не тільки на ринку Європи, але також і в Україні. Вже четвертий рік поспіль вона отримує статус лідера корпоративної відповідальності. Крім того, вона є єдиною компанією, яка змогла підсилити свій вплив за останні декілька років.

Unilever — британо-нідерландська компанія, один із світових лідерів на ринку продуктів харчування та товарів побутової хімії. Не зважаючи на жорстокі умови ринкової конкуренції, компанія Unilever упевнено відчуває себе на ринку, і займає перші позиції за обсягами продажів товарів. Оскільки співробітники є головною силою в виробленні товарів, то керівництво Unilever приділяє їм велику увагу. Ця компанія створила максимально комфортні для розвитку персоналу умови. Це стало можливим лише завдяки встановленню єдиних для всіх працівників корпоративних цінностей:

- Work-life balance (баланс між роботою та особистим життям).
- Casual dress code (вільна форма одягу).

- Team building activities (заходи, які спрямовані на розвиток навиків роботи в команді) [7].

Висновок. Перебування України у складному економічному становищі вимагає не тільки розширити політику корпоративної соціальної відповідальності на підприємствах, але й зробити її обов'язковим елементом стратегії підприємства. Це в свою чергу призведе до вирішення багатьох економічних проблем, дозволить підняти компанію на новий рівень, а також зробити її більш конкурентоспроможною. Але для цього необхідно зробити певні кроки, аби зрозуміти наскільки рентабельно використовувати корпоративну соціальну відповідальність під час роботи.

Література:

1. Колот А. М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А. М. Колот // – К.: КНЕУ.– 2014. – № 12. – С. 31-64.
2. Марущак Н. І. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні у контексті світового досвіду / Н. І. Марущак // – К.: КНЕУ.– 2012. – № 138. – С. 68-71.
3. Мазуренко В. П. Сучасна концепція корпоративної соціальної відповідальності у міжнародному бізнесі / В. П. Мазуренко // – К.: КНЕУ. – 2012. – № 6.– 24 с.
4. Петрашко Л. П. Корпоративна соціальна відповідальність в українській бізнес практиці / Л. П. Петрашко // Міжнародна економічна політика: наук. журн. – К.: КНЕУ, 2011. – Вип. № 1-2 (14-15). – С. 115-141.
5. Супрун Н. А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник соціального залучення / Н. А. Супрун // Український соціум. - 2013. - № 2. – С. 163-176.
6. Соціальна відповідальність бізнесу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальна_відповідальність_бізнесу
7. Unilever та Patagonia найкращі компанії з точки зору КСВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://csr-ukraine.org/news/unilever- та-patagonia-найкращі-компанії-з-точки-зору-к/

Fedorova V.

Candidate of economic sciences, Associate professor

Gladka O.

Candidate of economic sciences, Assistant

Kharkov National Automobile and Highway University, Ukraine

JUSTIFICATION OF IMAGE FORMING FACTORS OF MOTOR TRANSPORT ENTERPRISE

Федорова В.А.

к.э.н., доцент

Гладкая Е.И.

к.э.н., ассистент

Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет, Украина

ОБОСНОВАНИЕ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ ИМИДЖА АВТОТРАНСПОРТНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

The image forming factors of the motor transport enterprise in the consumer's mind are justified on two levels: the enterprise level and the services level. At the enterprise level the image forming factors are allocated by the process of its perception by consumers (tangible and cognitive). In turn, at the level of service factors of image formation, marked by the process of its perception by consumers (tangible and cognitive), grouped according to elements of the marketing mix «7P».

Keywords: *motor transport enterprise's image, the image forming factors, consumer, perception way of the image, the elements of the marketing mix «7P».*

Обоснованы факторы формирования имиджа автотранспортного предприятия в сознании потребителя на двух уровнях: уровне предприятия и уровне услуг. На уровне предприятия факторы формирования имиджа выделены по способу его восприятия потребителями (осязаемые и когнитивные). В свою очередь, на уровне услуги факторы формирования имиджа, выделенные по способу его восприятия потребителями (осязаемые и когнитивные), сгруппированы по элементам комплекса маркетинга «7Р».

Ключевые слова: *имидж автотранспортного предприятия, факторы формирования имиджа, потребитель, способ восприятия имиджа, элементы комплекса маркетинга «7Р».*

В условиях динамично развивающегося рынка автотранспортных услуг предприятиям сложно выделиться среди конкурентов, предлагающих аналогичные услуги по сходным тарифам. Одним из способов привлечения новых, а также удержания постоянных клиентов является наличие положительного имиджа. Чтобы создать и поддерживать имидж предприятия в сознании потребителей, необходимо иметь представление о факторах его формирования. В связи с этим обоснование факторов формирования имиджа автотранспортного предприятия в сознании потребителей является актуальной задачей.

В работах современных исследователей [1-9] представлены различные точки зрения на факторы формирования имиджа предприятия в сознании потребителя (табл. 1).

Анализ литературных источников позволил сделать следующие выводы:

– приведенные факторы формирования имиджа предприятия в сознании потребителя отражают характеристики, как товара (услуги), так и предприятия в целом без их разграничения. Однако поскольку образ предприятия в сознании потребителей формируется на основе восприятия характеристик услуги и собственно предприятия, то факторы формирования имиджа целесообразно выделять на двух уровнях: уровне услуги и уровне предприятия, как представлено в табл. 1;

– факторы формирования имиджа предприятия в большинстве случаев выделены исследователями интуитивно без указания признака их выделения;

– содержание факторов зависит от отраслевой направленности деятельности предприятия.

Таким образом, целью исследования является обоснование факторов формирования имиджа автотранспортного предприятия в сознании потребителя на основе использования логического анализа и системного подхода.

Характеристики услуги и предприятия в целом могут быть как осязаемыми, так и когнитивными (неосязаемыми).

Таблица 1

Факторы формирования имиджа предприятия в сознании потребителя

Источник	Объект исследования	Факторы, характеризующие имидж на уровне	
		предприятия	товара (услуги)
1	2	3	4
Шкардун В.Д., Ахтямов Т.М. [1, с. 70], Ильяшенко С.Н., Колодка А.В. [2, с. 164]	предприятие	представления потребителей о заявленной миссии и стратегиях предприятия; фирменный стиль	качество, дизайн, характеристики продукции, известность торговой марки; сервисные услуги; система скидок; цена на продукцию
Муромкина И.И. [3, с. 74]	магазин	месторасположение магазина, атмосфера торгового зала, реклама и стимулирование сбыта	ассортимент, качество товара, соответствие ассортимента тенденциям моды, уровень цен, качество обслуживания
Блинов А.О., Захаров В.Я. [4, с. 42]	банк	надежность банка, чистая репутация, гибкость в работе, авторитет руководителей, профессионализм работников	доступность работников банка, условия кредитования, техническая оснащенность, скорость расчетов, культура обслуживания
Бурцева Т., Миронова Н. [5, с. 25]	предприятие (производитель молочной продукции)	представление потребителей о заявленной миссии и стратегии предприятия, фирменный стиль компании, наличие фирменных магазинов	качество продукции, постоянное расширение ассортимента, вкусовые качества, соотношение «цена-качество», экологичность продукта, дизайн упаковки, налаженная система доставки
Швец И.Ю. [6, с. 33]	туристическое предприятие	фирменный стиль предприятия, престижность, представления потребителей о заявленной миссии и стратегии предприятия	качество, характеристики услуг, известность торговой марки, наличие и качество сервисных услуг, система скидок, цены на услуги
Яковенко А.П. [7, с. 142]	туристическое предприятие	фирменный стиль, престижность, репутация туристической фирмы	известность бренда, качество, цена туристических услуг, наличие сопутствующих сервисных услуг, характеристики туристических услуг, качество сервисных услуг, предоставляемая система скидок
Герасимова Т.В. [8, с. 16]	банк	бизнес-имидж надежность банка, престижность, информационная открытость, представления о заявленной миссии, законопослушность, компетентность и культура персонала, график работы); визуальный имидж (архитектура, дизайн помещения банка, удобство расположения, внешний вид сотрудников, удобства в офисе банка)	система 4Р (товарная политика (уровень информированности об услугах, функциональная ценность услуги, выбор услуг), ценовая политика (уровень тарифов, уровень осведомленности о тарифах, система скидок), сбытовая политика (условия и порядок оказания услуг, разветвленность филиальной сети), коммуникационная политика (привлекательность рекламы, соответствие рекламы действительности, объем размещаемой рекламы))
Рогалева Н.Л. [9, с. 8]	розничное торговое предприятие	общая известность розничных торговых предприятий, скорость реагирования на заказы, стилевое единство	престиж товара, объем сервиса, торгово-сбытовая политика, коммуникационная политика, качество товара, качество обслуживания покупателей, ассортиментная политика, ценовая политика

Согласно толковому словарю осязаемый – «воспринимаемый с помощью органов чувств», «вполне реальный, ощутимый» [11], а когнитивный – «связанный с познанием, с мышлением; познавательный» [12].

Исходя из этого, осязаемый имидж – это образ предприятия, формируемый в сознании потребителя с помощью органов чувств. В свою очередь, когнитивный имидж рассматривается как ответная реакция потребителя на созданный предприятием осязаемый

имидж, на отношение к нему сотрудников предприятия, «это те эмоциональные связи, которые устанавливаются между клиентом и компанией» [13, с. 48]. То есть можно сказать, что когнитивный имидж – это образ предприятия, формируемый в сознании целевых групп на основе чувств и ощущений после восприятия осязаемого имиджа. Когнитивный имидж, формируемый на основе восприятия одних и тех же характеристик предприятия и услуги, будет отличаться у разных клиентов, поскольку на его формирование оказывают влияние такие факторы, как социальные, психологические, личностные, а также факторы культурного порядка [14, с. 102]. Под воздействием данных факторов у клиентов возникают определенные эмоции, чувства, ассоциации, поддерживающие, или наоборот, ослабляющие интерес к предприятию.

Таблица 2

Факторы формирования имиджа АТП в сознании потребителя

Уровень	Группы факторов		Факторы формирования имиджа
	по способу восприятия имиджа	по элементам комплекса маркетинга	
1	2	3	4
Предприятия	осязаемые	–	название предприятия
			удобство месторасположения
			дизайн зданий и помещений
			фирменный стиль
	когнитивные	–	уровень лояльности предприятия к клиентам
			представление клиентов о заявленной миссии
			график работы предприятия
Услуги	осязаемые и когнитивные	услуга	ассортимент услуг
			предоставление гарантий
			наличие дополнительного сервиса
			уровень предоставления экспедиционных услуг
			уровень предоставления коммерческих услуг
		цена	уровень предоставления информационных услуг
			уровень тарифов
			система льгот и скидок
			условия кредитования
Услуги	осязаемые и когнитивные	цена	стоимость дополнительных услуг
		распределение	возможность заказа услуг через сеть Internet
			количество каналов распределения услуг
		продвижение	степень рекламирования услуг
			степень использования PR-мероприятий
			степень использования системы стимулирования сбыта
			степень использования личной продажи
		персонал	уровень компетенции и квалификации
			культура обслуживания
			внешний вид сотрудников
		материальное окружение	техническое состояние транспортных средств
			соответствие параметров подвижного состава нормативным требованиям
			наличие оборудования
		процесс предоставления	сохранность груза
			безопасность перевозок
			экономичность доставки
			удобство пользования системой услуг
			своевременность подачи автомобиля и доставки груза
			скорость доставки
			уровень использования грузоподъемности автомобиля
			регулярность доставки

Таким образом, факторы формирования имиджа предприятия, выделенные на уровне предприятия и услуги, предлагается сгруппировать по способу их восприятия потребителями в две группы: осязаемые и когнитивные.

К составляющим осязаемого имиджа на уровне предприятия в целом относится название предприятия, удобство месторасположения, дизайн зданий и помещений, фирменный стиль, внешний вид сотрудников. Когнитивный имидж проявляется в процессе непосредственного взаимодействия потребителей с предприятием и включает уровень лояльности предприятия к клиентам, представления потребителей о заявленной миссии предприятия, компетентность и культуру персонала, график работы предприятия. Когнитивный имидж является основой для формирования репутации предприятия.

Помимо характеристик предприятия, на имидж оказывают влияние и характеристики услуги, которые также можно отнести к осязаемым и когнитивным.

Осязаемые и когнитивные характеристики услуги формируются с использованием элементов комплекса маркетинга. Для предприятий сферы услуг комплекс маркетинга включает семь элементов: материальное окружение, контакты с персоналом, цена, услуга, распределение, коммуникации, процесс [10]. Поэтому осязаемые и когнитивные факторы формирования имиджа предприятия на уровне услуги предлагается выделить по признаку – элементы комплекса маркетинга «7Р» (табл. 2).

Таким образом, обоснованы факторы формирования имиджа автотранспортного предприятия в сознании потребителя на двух уровнях: предприятия и услуги. На каждом уровне факторы формирования имиджа сгруппированы по способу его восприятия потребителями (осязаемые и когнитивные). В свою очередь, для учета специфических особенностей работы предприятий автомобильного транспорта осязаемые и когнитивные факторы формирования имиджа предприятия на уровне услуг предлагается выделить по элементам комплекса маркетинга «7Р».

Литература:

1. Шкардун В.Д. Оценка и формирование корпоративного имиджа предприятия / В.Д. Шкардун, Т.М. Ахтямов // Маркетинг в России и за рубежом, 2001. – №3. – С. 68-77.
2. Ілляшенко С.М. Імідж організації як економічна категорія: сутність, зміст, основні етапи формування / С.М. Ілляшенко, А.В. Колодка // Прометей. – 2012. – № 2. – С. 164-170.
3. Муромкина И.И. Имидж розничного торгового предприятия: особенности формирования и восприятия / Муромкина И.И. // Маркетинг в России и за рубежом, 2001. – №2. – С. 72-77.
4. Блинов А.О. Имидж организации как фактор ее конкурентоспособности / А.О. Блинов, В.Я. Захаров // Менеджмент в России и за рубежом, 2003. – №4. – С. 35-44.
5. Бурцева Т. Исследование корпоративного имиджа / Т. Бурцева, Н. Миронова // Маркетинг. – 2008. – №3. – С. 24 – 35.
6. Швец И.Ю. Оценка имиджа туристского предприятия / И.Ю. Швец // Проблемы современной экономики. – 2005. – №3/4 (15/16). – С. 33 – 37.
7. Яковенко А.П. Исследование факторов, влияющих на формирование и развитие корпоративного имиджа предприятия, оказывающего туристические услуги / А.П. Яковенко // Бізнес Інформ. – 2012. – №3. – С. 140 – 143.
8. Герасимова Т.В. Теоретико-методологические основы формирования имиджевой политики хозяйствующего субъекта: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория (политическая экономия)» / Т.В. Герасимова. – М., 2007. – 26 с.
9. Рогалева Н.Л. Формирование и оценка имиджа торговых организаций: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (маркетинг)» / Н.Л. Рогалева. – Новосибирск, 2007. – 16 с.
10. Шинкаренко В.Г. Особенности комплекса маркетинга в предприятиях транспорта / В.Г. Шинкаренко // Вісник економіки і промисловості. – 2012. – № 38. – С. 361 – 365.
11. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / [научн. ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведова]. – 20-е изд., стереотип. М.: Русс. яз., 1998. – 750 с.
12. Современный толковый словарь русского языка / [гл. ред. С.А. Кузнецов]. – Москва : РИПОЛ классик; Санкт-Петербург : Норинт, 2008. – 959 с.
13. Сироткина И. Неосязаемый имидж компании / И. Сироткина // Новигатор ювелирной торговли. – 2008. – Январь, февраль. – С. 48-50.
14. Акулич И.Л. Маркетинг: [учебник] / И.Л. Акулич. – [2-е изд., перераб. и доп.] – Мн.: Выш. шк., 2002. – 447 с.

14. MARKETING

Gafarova D. T.
senior lecturer
Shomurodov D.T.
student of the 3rd course of the specialty "Management"
Bukhara Engineering - Institute of Technology, Bukhara,The Republic of Uzbekistan

FEATURES ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES MANUFACTURING HANDICRAFT (GOLD EMBROIDERY) PRODUCTS

Гафарова Д.Т.
старший преподаватель
Шомуродов Д.Т.
студент 3-го курса специальности «Менеджмент»
Бухарский инженерно-технологический институт, г. Бухара, Республика Узбекистан

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ПРОИЗВОДСТВУ РЕМЕСЛЕННЫХ (ЗОЛОТОШВЕЙНЫХ) ИЗДЕЛИЙ

This article describes the concept of competitive advantage, influence on its entry barriers, especially the functioning of the research object - handicraft production, improvement of organizational and economic mechanism of increase of competitiveness.

Keywords: *competitive advantage, barriers to entry, a check-list comparative evaluation, input material flows, methods of evaluation of suppliers of raw materials, the mechanism of increasing the competitiveness*

В данной статье описывается понятие конкурентного преимущества, влияние на него входных барьеров, особенности функционирования объекта исследования – ремесленного производства, усовершенствования организационно-экономического механизма повышения конкурентоспособности.

Ключевые слова*: конкурентные преимущества, входные барьеры, чек-лист сравнительной оценки, входные материальные потоки, методы оценки поставщиков сырья, механизм повышения конкурентоспособности*

One of the major regulatory mechanisms in the market economy is competition, which subordinates the manufacturers and suppliers to the dictates of the consumer. Competition is achieved with equal subjects of market relations, not only among producers, but also in the interaction of producers and consumers of industrial structure and market infrastructure, public authorities and market actors. Modern business often requires quick and competent decisions, this depends directly on the possibility of making a profit or a loss. The rate decision is a very important factor, especially given the high dynamics of changes in market conditions, the conditions of detention and execution of transactions and other related, including financial factors[3].

The impact of barriers to entry into competitive advantages. The emergence of new competitors sharpens competition and makes the defensive, including due to the barriers to entry into the industry. The input level of the barrier depends on several factors, among which the greatest impact on the competitive advantages provided by:

1) the power of consumers.

- Do consumers have a large selection?
- What if they refuse the product and what if the price is too high?

2) the threat of similar products:

- Whether there are other products that consumers will buy, which will limit the potential of the new product?

3) the power of suppliers:

- Are there enough products on the market?
- Whether there is a component of value added, which allows to compete with other suppliers.

4) opposition to existing manufacturers:

- How many companies are fighting for market share?
- What is the overall position of the competitors?

- What methods are used by the competition?

5) the threat of new entrants:

- Taking into account all factors, what is the probability that the market will come new players?

- How will they act?

6) the power of other stakeholders:

- How the government influences this industry?

- Whether it is important for the country?

- Whether the impact of the industry's stakeholders?

- The role of the legislative and regulatory authorities?

Factors that determine the cost of a high level at the enterprises of the industry, there may be unrelated to the large scale production. These factors include:

- The security of modern high tech patents, licenses and other exclusive rights;

- No easy access to the used / cheap raw materials;

- Employment of the most favorable in terms of market conditions, the geographical markets of the country;

- High professional skills and qualifications required for the production of industry products[4].

Gold embroidery factory in Bukhara from the formation to the present day, has its own history. In the early ages 19-20 gold embroidery flourished and was considered one of the unique art and heritage at the time. Before the revolution gold embroidery craft, only men. Since 1938, this craft came to women and girls, from that time tables and equipment to manufacture steel, adapting to their needs.

Since independence, gold embroidery factory established links with many countries of the CIS, Europe, Asia, America, Africa and so on.

At present, the company employs about 100 women and girls, with the bulk of their share of work at home.

The product range is very wide enterprise. This gold-carpets, drapes, gowns, hats, national symbols, national oriental miniatures. In the craftswomen use different techniques of embroidery.

The main customers of the company are the government, foreign embassies and representative offices, the Palace of Arts, concert halls, schools, restaurants, hotels and so forth.

On a reported basis the company shows that the volume of commodity output in comparable prices increased in comparison with the planned data is 14.5%, and compared to last year - by 32.8%. Trading in the prices of the products made under the plan increased by 5.8%. During the period the company increased the wholesale price of some products. The change in the volume of production affected by several factors. It - changes in demand for products, a limited number of raw materials and supply disruptions basic raw material. Implementation of the plan on commodity products by product amounted to 89.4%. Compared to business - plan production volume decreased by 29180 t.sum.

On the change in the volume of sales affected by the change and the availability of inventories of finished goods at the beginning of the year and at the end of the reporting period. That is, not all sold manufactured products businesses.

The main competitors of the company are: private manufacturers of gold-production small craft enterprises.

Table 1

For the enterprise market

Enterprise - competitors	Market share
LLC "Zarkon"	40%
Small handicraft enterprises	10%
Individual entrepreneurs and homeworkers	50%

The table shows that the major share of the market occupied by individual entrepreneurs and

home-based workers. Manufacture of gold embroidery are predominantly women.

The worst marks were given to other enterprises. Our company benefits for items such as the high level of quality, SKUs, environmental friendliness. Improving the competitiveness of the enterprise is possible only if the high efficiency of all its subsystems. Therefore, organizational and economic mechanism of increase of competitiveness of "Zarkon" is to create a coherent system of management. An important part of this mechanism is the formation of a reliable system of cooperation ventures with suppliers of raw materials, because of the parameters that characterize the input material flows depends on the performance of the enterprise resource system software. Therefore, in order to improve the organizational and economic mechanism of increase of competitiveness "Zarkon", we propose the introduction of modern methods in the enterprise evaluation of suppliers through the use of techniques to optimize the process of choosing a supplier. The evaluation criteria are the indicators that characterize: quality; price; time and number of deliveries; the reliability of the supplier; the terms of payment for the delivered products.

As a result of the research found that in the modern market economy, improving the competitiveness of enterprises is impossible without the use of the information on the actual state of it. Therefore, the system of valuation of competitiveness must be the foundation for its effective management.

The main methods of estimating the competitiveness of enterprises in the future will be:

- methods of analysis of competitive advantages;
- matrix evaluation methods;
- methods which are based on an assessment of the competitiveness of products;
- methods of using the integral index of evaluation.

Each has its advantages and disadvantages, but their use will monitor the dynamics of the index of competitiveness as a result of specific strategic and tactical management actions that are necessary to determine the reserves to improve the competitiveness of enterprises. Proposed introduction of measures to improve the competitiveness of "Zarkon" by improving work with suppliers and achieve the optimum rate of supply, reliability and quality of raw materials, which will improve the competitiveness of the enterprise existing index by 0.4 - 0.5%.

Literature:

1. Акмаева Р.И. Стратегическое планирование и стратегический менеджмент - М., финансы и статистика, 2007.
2. Ассэль Генри. Маркетинг: принципы и стратегии. Учебник для вузов. - М.: ИНФРА-М, 2005. - 367 с.
3. Кнышова Е.Н. Маркетинг: Учебное пособие. - М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2004. - 245 с.
4. Мартынов А.В. Разработка стратегии предприятия. - «Энциклопедия маркетинга». // 2004 г

Korzhenko K. A.

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of marketing

Kharkov Trade and Economic Institute of Kyiv National Trade and Economic University

ADVANTAGES SYNERGISTIC USE OF MARKETING COMMUNICATION TOOLS IN THE ENTERPRISE

Abstract. *In the article, the content and significance of synergism - as the effect of integrating communication tools has been reviewed. Based on analysis of definitions, generalization and systematization of scientific approaches, an author's definition of the term "synergistic use of marketing communication tools" has been proposed. The majorand minor types of marketing communications has been characterized. Synergistic benefits and feasibility of use of marketing communication tools in the enterprise has been presented.*

Keywords: *synergism, marketing communication tools, benefits, enterprise, market*

Setting the problem. In current conditions of intensification business processes and rapidly expansion a business sector, more and more practices' attention acquires the synergistic use of marketing communications, by which the integrated promotion of products on the market has been carried out. However, a significant amount of enterprises don't use this method of market interaction with consumers because of incomplete awareness about the benefits of the synergistic effect in promotional politics. This causes the relevance and appropriateness of the chosen research topic.

Analysis of recent research and publications. Study of the synergistic use of marketing communication tools dedicated many works of foreign and domestic authors such as James M. Lahiff, J. Burnett, V.V. Dergachova, V. M. Zaplatynsky, K. Polanyi, G. D. Kovalev, F. Myers, F. I. Sharkov and others. However, despite a significant scientific legacy and heritage of the aforementioned authors, the issue of benefits synergistic use of marketing communication tools still hasn't completely solved. The level of positive influence for attracting the target audience, the efficient formation a loyal consumers' attitude and acceleration the promotion products into the market under competition conditions haven't fully resolved. Therefore, the synergistic use of marketing communication tools in the enterprise requires further thorough analytical studies.

Setting the objectives. The purpose of the article is definition the benefits of synergistic use of marketing communication tools in the enterprise into the current market conditions.

The main material of research. The current conditions of market relations characterized by increased competition by the emergence of new market participants. When the enterprise goes to new segments of the market space it has an available evidence of its internal capacity and awareness in the environment. For capturing new markets, the enterprises are using innovative marketing techniques, one of which is synergistic use of marketing communication tools.

The term "synergy" can be interpreted as a process of self-organization, which defined by cumulative, cooperative action of multiple items. Synergy - is combined action, directed at achieving a common goal, which is based on the principle: the whole is more than the sum of its parts [1].

Let's consider the essence of synergy of using the communication tools in details.

As known that communication tools are components of promotion the products into the market. As usual, communication instruments are used to send messages from the enterprise that produced or sell the products to its target markets. Efficient use of the tools provides a strong, mutually beneficial, long bilateral contact between the participants in the commodity-money exchange.

Communication tools are divided into major and minor blocks. The major block includes the following:

- advertising − is any feely and impersonally form of dissemination an information about the enterprise and its product, promotion ideas and concepts [2];
- public relations – is an activity directed at creating a positive image of the enterprise, forming and keeping a friendly attitude of the public [3];
- sales promotion - a short-term incentive measures to encourage consumers to purchase [4];
- direct marketing − is imminent, interaction between the seller and the consumer in the sale of a particular product [2].

The major communication tools performs the main functions of promoting goods from the enterprise to the consumer.

The minor block includes a secondary means of promotion, such as:

- branding – is the formation of the brand over a long period through the creation of surplus value, emotional or rational "promise" brand, it makes the brand enterprise more attractive to the end user [5];
- exhibition and fairs − is the market events where exhibitors are presents an own products to the visitors. The participations of this activities gives to the enterprises a purpose of research the market conditions and promote their sales [6];
- merchandising − is the complex of events, conducted in the trading places and directed at the promotion of a product and brand [7];
- product placement − is the advertising method of showing the brand mark or a brand products into the films, television programs, computer games, music videos or books by not intruded manner;
- marketing events − are the ways of promotion the products, services, brands through market by creation the special activities [8];
- Internet marketing − is a commercial use the traditional marketing aspects online;

- packaging − is a silent seller, prescripted to protect products from various kinds of external influences, storages, transportations, deliveries and implementations in all areas of human activity;

- unformed communication − are the unauthorized and uncontrolled communications, as the rumors, talks, chats, forums, conversations, advices and so on.

The minor marketing communications can act as derivatives from the basic elements of communication or can have an own elections.

Synergetic use of major and minor marketing communications tools determined as simultaneous use of advisable selected promotion items, depending on the goals, strategies and specialization of the enterprise, its market position, life cycle conditions, specific product features, internal capacity and external opportunities of the competitive environment.

On the necessity of implementation synergistic use of marketing communication tools indicates a large number of researchers, in particular − John Burnet [9], T. Lukyanets [2], V. Sharkov [10] and others.

Accepting to analysis results of definitions "synergistic use of marketing communication tools" in enterprises, the author concluded an absence of a clear treatment of this content in the current science. Based on generalization and systematization of the existing scientific approaches to the definition of this term, the author prompted to formulate own definition.

The author consider the synergistic use of marketing communication tools as a total comprehensive action of chosen communication elements, that far exceeding the level of independent tool influence by individual advancement, for the results of impact on the target audience.

Marketing communication tools combined a cooperation of all participants of the market, which enters interaction for their own benefit. Thus, to improve the effect of final results, advisable the synergistic use of communication tools, because this process has a series of significant advantages, including:

- creates an integrative effect through the coordination of all communication tools in the formation of consistent marketing applications which perceived and memorized by target audiences;

- increases the impact of marketing communication policy, because an agreed treatments are more effective than independent and uncoordinated;

- enhances the consumer loyalty to the brand by concentrating on long-term relationships with cunsumers and other participants of the marketing process;

- promotes the internationalization of marketing of the enterprise, whereas it helps to control the consistency of all appeals that disseminating in different countries;

- eliminates the contradictions between messages that reach consumers from different sources. This feature contributes to the natural obtain an information, allows the target audiences better to memorize, to evaluate and to exploit an information.

Conclusions. The positive results during the interaction with market participants, benefit enterprises, that have implemented synergistic use of marketing communication tools in their activities, proved the advantages of synergistic approach, the expediency and utility the use of its capabilities in practice. Under these conditions, the integration of promotion tools, which opens up the new possibilities of communication and mutual rapport between all market players, encourages them to complex solutions of current communication problems.

References:

1. Konchyrak, L. A. Problema vukorustanya sinergetichnogo pidhody pri doslidjeni pravovuh yavush [The problem of using a synergistic approach in the study of legal events], available at: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1442535. (access date January 27, 2016).
2. Lukyanets, T. I. (2003), Marketingova politica komunikacii [Marketing policy of communications], KNTEY, Kyiv, Ukraine, 524 p.
3. Korolko, V. G. (2000), Osnovu pablik riveishins [Basics of public relations], Vakler, Kyiv, Ukraine, 526 p.
4. Pochepcov, G. G. (2001), Teoria komunikacii [Communication theory], Vakler, Kyiv, Ukraine, 651 p.
5. Prumak, T. O. (2009), Marketingova politica komunikacii [Marketing policy of communications], El'ga-N, Kyiv, Ukraine, 328 p.

6. Dobrobabenko, E. V. and Dobrobabenko, N. S., (2007), Vustavka “pod klych”. Gotovie marketingovie reshenia [Exhibition "turn-key". Ready-made marketing decisions], Piter, St-Petersburg, 208 p.
7. Kolborn, R., (2002), Merchandising. Principi yspeshnoi torgovli [The principles of successful trading], Neva, St-Petersburg, 413 p.
8. Sonder, M. (2006) Ivent-menedgement: organizacia razvlekatel’nuh meropriyatii. Tehniki, idei, strategii, metodu. [Event management: organizing recreational activities. Techniques, ideas, strategies, methods], The Top, Moscow, 543 p.
9. Burnet, G. and Moriarty S., (2001), Marketingovie komynikacii: integrirovanui podhod [Marketing communications: an integrated approach], Piter, St-Petersburg, 864 p.
10. Sharicoff, F. I. (2004), Integrirovanue PR-komynikacii : Svyazi s obshesnvennosn’u kak component integrirovanuh marketingovuh komenikacii [Integrated PR-communications: Public Relations as a component of integrated marketing communications], Rip-holding, 271 p.

Čihovská V.
PhD (Economics), Professor in the Department of Marketing
The University of Economics in Bratislava, Slovakia
Yashina M.
PhD (Economics), Associate Professor
Saratov Socio-Economic Institute, Russia

BUILDING RELATIONSHIPS WITH CUSTOMERS - EFFECTIVE BUSINESS CONCEPT FOR INCREASING CUSTOMER SATISFACTION AND CUSTOMER RETENTION

Чиховска В.
кандидат экономических наук, профессор
Экономический университет в Братиславе, Словакия
Яшина М.
к.э.н., доцент
Саратовский социально-экономический институт, Россия

ПОСТРОЕНИЕ ОТНОШЕНИЙ С КЛИЕНТАМИ КАК ЭФФЕКТИВНАЯ БИЗНЕС-КОНЦЕПЦИЯ УВЕЛИЧЕНИЯ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ КЛИЕНТОВ И ИХ УДЕРЖАНИЯ[3]

Relationship marketing constitutes modern business concept based on creating of respectable relations with all market subjects. The concept results in satisfaction and loyalty (retention) of customers achieved and kept up by loyal and motivated employees.

The paper analyses assumptions and connections of relationship marketing and CRM (Customer relationship management – from Englisch term) in the company with aim to gain and retain satisfied customers in the portfolio of company by assuring high profitability.

Keywords: *Relationship marketing, customer relationship management, customer retention, customer value, loyalty.*

Современное экономическое развитие определяется традиционным маркетинговым подходом, направленным на оптимизацию внутренних бизнес процессов и взаимоотношений в цепи «деловые отношения – построение взаимоотношений с клиентами – бизнес». Это концепция, которая помогает организации удерживать свое место в современном высоко конкурентном рынке, где отдельные конкуренты отличаются не только своими продуктами, но и способностью выстраивать долгосрочные и взаимовыгодные отношения с клиентами.

Современный маркетинговый подход к развитию бизнеса предполагает выстраивание доверительных отношений со всеми игроками рынка. Это способствует повышению удовлетворенности лояльности (приверженности) к организации, как со стороны потребителей, так и со стороны сотрудников.

В проведенном исследовании проводится анализ предпосылок и условий формирования в организациях маркетинга отношений и системы управления взаимоотношениями с клиентами (CRM системы - от английского Customer Relation Management) с целью достижения и сохранения высокой степени

[3] Настоящая статья подготовлена в рамках выполнения проекта KEGA 018 EU – 4/2014 «Евромаркетинг – факторы и детерминанты единого европейского рынка» на факультете Коммерции Экономического университета в Братиславе.

удовлетворенности клиентов компании, что в свою очередь обеспечивает высокую рентабельность деятельности организации.

Ключевые слова. *Маркетинг отношений, управление взаимоотношениями с клиентами, удержание клиентов, потребительская ценность, лояльность клиентов*

1. Постановка проблемы. В современной бизнес практике ощущается значительное влияние процесса глобализации на предпринимательскую активность, которое выражено в уменьшении доходов, наличии большого количества товаров-заменителей, а также в росте требований потребителей к готовой продукции. Многие компании испытывают трудности выхода на новые рынки в силу их перенасыщенности или в силу невозможности поддержания конкурентных преимуществ в долгосрочной перспективе. В силу указанных причин, оптимальной стратегией развития в данном случае, следует выбрать стратегию, ориентированную на выстраивание и улучшение взаимоотношений с клиентами, то есть ориентация всех бизнес-процессов в цепочке создания добавленной стоимости на клиента. Следовательно, при управлении маркетингом необходимо сосредоточить внимание на систематическом изучении ожиданий и удовлетворенности клиентов, создавая добавленную стоимость дифференцированно исходя из различных потребностей клиентов разных сегментов. Изучение поведения клиентов и покупательских предпочтений является основным инструментом маркетолога. Сейчас для эффективной работы организации необходимо не только отслеживать текущее поведение покупателей, но уметь предсказывать поведение покупателей в долгосрочной перспективе.

Основная разница между созданием нового потребителя и удержанием (развитием лояльности) со стороны уже существующего потребителя заключается в том, что затраты на удержание потребителями на единицу времени будут гораздо меньше затрат по поиску новых клиентов.

Маркетинг отношений представляет собой современный бизнес подход, основанный на выстраивании взаимоотношений со всеми игроками на рынке. Это в свою очередь приводит к достижению и удержанию высокой степени удовлетворенности и лояльности потребителей за счет усилий высокопрофессионального и мотивированного персонала.

Маркетинг отношений (Relationship marketing) получил значительную известность в профессиональном сообществе в 90-х годах 20-го века, хотя его истоки восходят еще к 70-ым годам.

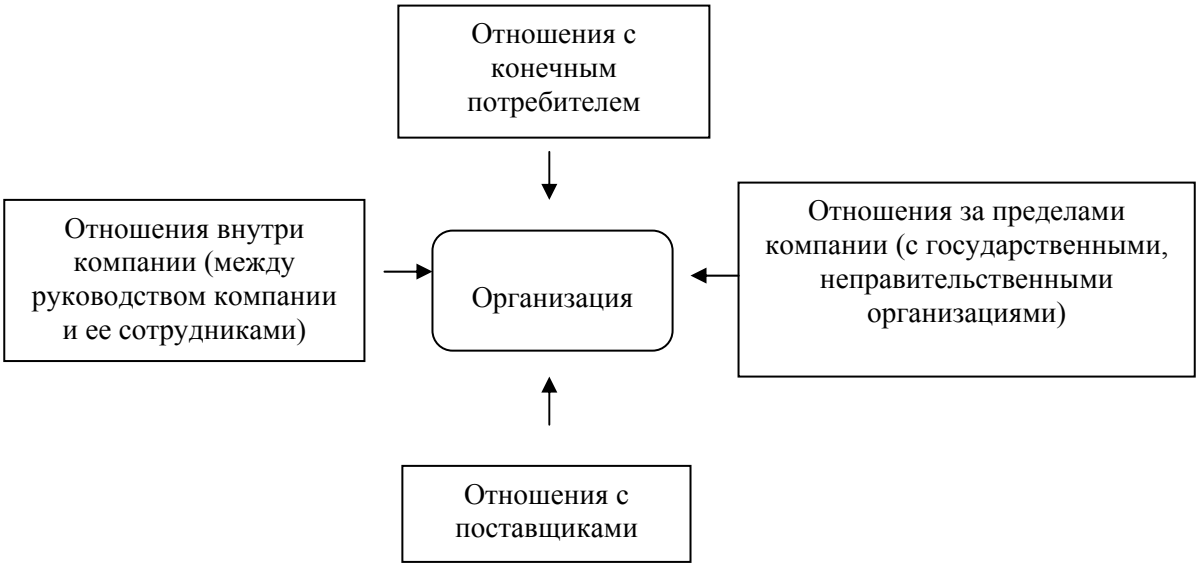

Рис. 1. Отношения, оказывающие влияние на предприятие

Источник: Baker, M.J.: The Marketing book. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2003, s.41

Его основоположниками считаются Ф. Котлер и Мак Кенн, которые впервые заговорили о маркетинговом подходе, основанном на выявлении удовлетворенности клиентов. Маркетинг отношений означает создание, развитие и поддержание хороших

отношений между ключевыми клиентами и другими участниками рынка. Он основан на всех типах отношений, которые существуют в условиях рынка. Это отношения между предприятиями (Business to business); отношения между предприятиями и клиентами (Business to customer), а также отношения между клиентами, работодателями и работниками (внутренний маркетинг). Все другие последствия. На рис. 1 представлены различные типы отношений, которые влияют на деятельность компаний.

Маркетинг отношений представляет собой инструмент идентификации, создания, сохранения и, при необходимости, улучшения долгосрочных взаимоотношений с потребителями и другими участниками рынка в целях достижения взаимовыгодного сотрудничества в будущем. Основное прикладное значение маркетинга отношений выражается в содействии получения экономической выгоды от партнерства между всеми участниками рынка, с которыми взаимодействует организация. Маркетинг отношений в данном контексте предполагает более эффективный маркетинговый подход для создания дополнительной прибыли и успешной бизнес модели.

Маркетинг отношений возник как ответ на трансакционный маркетинг, который сформировался в условиях индустриальной экономики как проведение разовых сделок с анонимными потребителями. На его формирование также повлияло развитие во второй половине 80-х годов прошлого века прямого маркетинга, связанное с быстрым развитием информационных технологий. До сих пор сторонники данного подхода утверждают, что маркетинг отношений, это «замаскированный» прямой маркетинг [1, с. 41].

Н. Хольсен определяет разницу между транзакционным маркетингом и маркетингом отношений, как переход вдоль двух измерений: [4, с. 18]

- Переход от конкуренции и конфликта к совместной работе. Транзакционный маркетинг изначально предполагает конфликтную ситуацию, когда поставщик осуществляет психологическое давление на клиентов, чтобы те купили данную продукцию, даже если клиенты не заинтересованы в покупке. Маркетинг отношения в свою очередь предполагает создание интерактивной связи между продавцом и покупателем, на основе чего создается ценность, которую ищет клиент. Взаимное сотрудничество является основной движущей силой данного процесса.

Переход от независимых участников рынка к зависимым. Транзакционный маркетинг оказывает воздействие на большое количество анонимных клиентов в различных сегментах рынка, которым предлагаются различные виды товаров и брендов.

Таблица 1

Основные характеристики концепций транзакционного маркетинга и маркетинга отношений

Концепция транзакционного маркетинга	**Концепция маркетинга отношения**
Акцент на продукт и его особенности	Акцент на ценности товара для клиента
Ориентация на продаже в краткосрочный период	Ориентация на долгосрочных взаимоотношения с клиентом
Краткосрочные контакты с клиентами	Постоянный контакт с клиентами на основе диалога
Мало внимания уделяется индивидуальному подходу к клиенту и продукту	Акцент на ценности продукта для потребителя
Качество продукции гарантирует производственным процессом компании	Предполагает вклад и ответственность каждого сотрудника за качество продукции предприятия
Маленький акцент на обслуживание клиентов	Большое внимание на обслуживание клиентов
Реализация продукции и получение прибыли имеют первостепенное значение, удовлетворенность клиентов является вторичным	В первую очередь удовлетворение ожиданий потребителей, доход и получение прибыли являются результатом создания базы довольных и лояльных клиентов

Источник: Собственная переработка

Потребитель, как ожидается, делает самостоятельный выбор среди вариантов, предложенных поставщиками. В отличие от этого, маркетинг отношений стремится к

интеграции изолированных экономических единиц в сеть взаимозависимых и создания на основе этого базы лояльных клиентов. На основе этого формируется свободный выбор потребителя.

Различия между транзакционным маркетингов и маркетингом отношений представлены подробно в табл. 1.Практическим применением теории маркетинга отношений является система управления взаимоотношениями с клиентами - CRM (от англ. - Customer Relationship Management). Эта бизнес-концепция основана на признании того, что единственным источником дохода любого бизнеса является клиент, а не продукт. По Хангстану данный подход меняет ориентацию деятельность компаний с максимальной производительности и эффективности к росту потребительской ценности. В центре внимания становится клиент и основными задачами бизнеса становится удовлетворение ожидания заказчика. И благодаря воздействию внешних условий, концепция ориентации на продукте превращается в концепцию ориентации на клиенте. Суть данного подхода состоит в установлении тесных связей с партерами, которые помогают сформировать ожидаемую клиентами потребительскую ценность продукта, и конечно же, большой вклад клиентов в этом процессе. Некоторые авторы используют этот термин в качестве синонима для маркетинга отношений и определяет его как: "с использованием информационных технологий в реализации стратегии маркетинга отношений" [12, с. 193].

Основной целью данной работы является рассмотрение клиентоориентированного подхода в маркетинге как методологической основы управления клиентской базой в бизнес практике.

Маркетинг отношений базируется на восприятии маркетинга как процесса, направленного на создание ценности в течение всего периода сотрудничества между поставщиками и клиентами. Таким образом, в его основе данной философии лежит именно ценность взаимоотношений. С одной стороны, мы говорим о создании ценности для клиента. Это означает, что все бизнес-процессы, реализуемые в цепочке, должны быть сосредоточены на конечном результате, который ожидают потребители и за который они готовы платить. С другой стороны, подход на основе ценностей предполагает, что для разных клиентов понятие ценности также будет отличаться. Поэтому крайне необходимо постоянно проводить мониторинг клиентов и проводить оценку того, что для них является ценностью данной продукции или услуги.

Успешное внедрение маркетинга отношений предполагает реализацию следующих шагов:

1. Сегментация клиентов, выбор целевых клиентов (targetting) и определение своей позиции на целевом рынке (позиционирование)
2. Классификация клиентов
3. Составление профиля клиента
4. Оценка ценности клиентов
5. Управление взаимоотношениями с клиентами.

1. Сегментация клиентов, выбор целевых клиентов (targetting) и определение своей позиции на целевом рынке (позиционирование).

Является отправной точкой при внедрении маркетинга отношений. Сегментация клиентов проходит в соответствии с определенными критериями, которые позволяют адаптировать предложение для выбранного сегмента и предложить несколько дифференцированый товар для других сегментов. После тщательного анализа соответствующих сегментов компания принимает решение о целевой работе на одном или нескольких выбранных сегментах (targetting). Это предполагает работу целенаправленную работу в части товарного ассортимента, ценовой, распределительной и коммуникативной политики в рамках конкретного сегмента. Такая работа позволит компании предложить лучшие условия по сравнению со своими конкурентами и предполагает, что потребитель понимает все преимущества (выгоды), которые такое предложение в себе несет (позиционирование)

2.Классификация клиентов

Вторым шагом является классификация целевых клиентов на: существующих, новых, и потенциальных. Данная классификация клиентов позволит компании подготовить коммуникативную программу для удержания и увеличения числа уже существующих, новых и потенциальных клиентов.

3. Составление профиля клиента

На следующем этапе компания должна составить профиль целевых клиентов. Профиль составляется на основе информационной базы данных, которая содержит информацию об индивидуальных клиентах и как правила включает в себя следующую информацию: пол, ФИО, дата рождения, адрес, контактные данные, место работы, сфера деятельности. Разработка профилей клиентов связана с необходимостью определения потребностей и покупательского поведения клиентов.

4. Оценка ценности клиентов

Важным этапом маркетинга отношений является оценка ценности покупателей, то есть дифференциация клиентов по значению, которое они приносят компании. Данная оценка позволяет компании сосредоточиться на работе с более ценными клиентами, с целью достижения их полного удовлетворения и лояльности и, конечно же, повышения их важности для компании.

5. Управление взаимоотношениями с клиентами.

Следующим шагом является фокусировка на управлении взаимоотношениями с клиентами, то есть на выстраивании и поддержании долгосрочных взаимовыгодных отношений с клиентами.

Управление взаимоотношениями с клиентами - CRM (от англ. Customer Relationship Management) - новая бизнес-концепция, основана на признании того, что единственным источником дохода любого бизнеса является клиент, а не продукт. Можно согласиться с Хангстаном, что на сегодняшний день изменился подход компаний, от первостепенного значения в их деятельности производительности и экономической эффективности к потребительской ценности во главе бизнеса. В центре внимания сейчас оказывается клиент и основная задача бизнеса удовлетворить его потребности и ожидания. Благодаря этому, концепция ориентации на продукте превращается в концепцию ориентации на клиенте. CRM основан на маркетинге отношений, который преобразует привычные отношения поставщика и заказчика их практическое применение.

Комплексная система CRM позволяет шире и эффективнее управлять продуктами и услугами в соответствии с потребностями отдельных клиентов, а также расходами, понесенными в этой связи фирмой.

С термином CRM также тесно связан термин – Управление потребительской ценностью (CVM). Это применение дифференцированного подхода к отдельным клиентам в соответствии с их значением и важностью для компании, который предполагает определенное соотношение между преимуществами, которые получает покупатель в результате приобретения товара и услуги и затратами на его приобретение. В этом контексте принято выделять три категории потребителей [10, с. 62].

Наиболее ценные клиенты (MVC) – это группа наиболее ценных покупателей, которые приносят максимальную долю чистой прибыли за все время, которое клиент сотрудничает с компанией (LTV). Этот сегмент представляет собой уникальный актив, который приносит прибыль компании и престиж. Основная стратегическая цель управления данной группой состоит в удержании данных покупателей, то есть в разработке комплекса мероприятий, обеспечивающих лояльность данных клиентов, и удержание их для компании.

Наиболее быстрорастущие клиенты (MGC) – это сегмент покупателей, которые имеют потенциал роста прибыли компании, то есть рост доходности от работы с ними в будущем может быть гораздо выше, чем текущий уровень. Основными стратегиями работы в данном направлении следует выбирать поднятие суммы продаж или перекрестные продажи.

Клиенты с потенциалом меньше 0 (BZC) – покупатели данной группы, вероятно, не принесут компании прибыль больше существующей на данный момент. Это группа клиентов, которые по разным причинам не в состоянии принести компании желаемую прибыль и работа с ними в дальнейшем неэффективна и бесперспективна. Руководство компании в отношении данной группы может использовать маркетинговые инструменты, чтобы повысить ценность данной группы, либо предпринять меры по прекращению работы с данными покупателями.

Таким образом, CRM может быть определена в качестве интерактивного процесса, направленного на достижение оптимального баланса между затратами и удовлетворенностью потребностей клиентов при условии максимального участия в процессе всех участников (продавца и покупателя).

Управление взаимоотношениями с клиентами является выражением интегрированной бизнес стратегии, ориентированной на создание долгосрочных отношений между клиентами и предприятиями с целью создания добавленной стоимости и роста прибыли компаний.

CRM часто ассоциируется с технологией, которая позволяет лучше управлять и оценивать маркетинговую информацию, эффективно управлять продажами и обслуживанием клиентов. Это процесс сбора информации о каждом отдельном клиенте и тщательного анализа данной информации, для обеспечения максимальной лояльности клиентов [6, с. 152].

Управление взаимоотношениями с клиентами в компании обычно осуществляются на двух уровнях: оперативная CRM-система и аналитическая CRM-система. Баттл выделил третий уровень - стратегическая CRM-система [3, с. 4].

Стратегическая CRM-система направлена на создание клиентоориентированной корпоративной культуры, основанной на создании системы работы с текущими и потенциальными клиентами на порядок выше, чем это делают конкуренты. Это требует дополнительного контроля к процессам планирования деятельности, непосредственно производству и постоянного анализа всех бизнес-процессов организации. Таким образом достигается оптимальное распределение всех ресурсов для максимального удовлетворения клиентов. Кроме этого, при внедрении стратегической CRM -системы необходимо пересмотреть систему мотивации сотрудников организации с целью увеличения их производительности, что так же повлияет на общий уровень удовлетворенности клиентов. И, конечно же, это внедрение данной системы будет невозможно без отлаженной системы сбора, обработки и анализа о клиентах и внешней среде организации.

Основная цель *оперативной CRM системы* – сбор, хранение и обработка всевозможной информации о клиентах, так чтобы в любой момент времени можно было поднять истории взаимодействия с любым клиентом и его предыдущие контакты с компанией. Она выражается в автоматизации всех процессов и мероприятий, связанных с деятельностью отделов маркетинга, продажа и обслуживания клиентов. В части маркетинга данная система выступает отличным инструментом для поддержки работы с клиентами, их сегментации, способствует развития отношений с клиентами, а также оперативному доступу к данной информации сотрудников внутри организации. На основе полученной информации, собранной системой, все пользователи смогут вести проводить целевую работу с клиентами, предлагаю товары и дополнительные услуги, соответствующие именно их потребности.

В рамках деятельности отдела продаж, оперативная CRM – система позволяет автоматизировать процесс выполнения заказов, отслеживать все заявки клиентов, создавать все документы, сопровождающие продажи и доставку товара и последующую его оплату. Кроме этого, оперативная CRM-система позволяет автоматизировать процессы деловых контактов с клиентами, получения обратной связи, претензий и жалоб клиентов, связанных с обслуживанием.

Аналитическая CRM – система позволяет провести анализ данных о клиентах с целью выявления наиболее подходящего для них продукта и соответственно повышения прибыли. Основное внимание уделяется сбору, хранению, анализу и последующему использованию данных о клиентах с целью изучения их предпочтений и последующей

оптимизации существующих бизнес-процессов или внедрения новых подход для их удовлетворения. Сюда следует отнести анализ информации об истории покупок (товарных предпочтениях), анализ финансовых показателей (история платежей, кредитная истории клиента), анализ маркетинговой информации (участие в программах лояльности), а также анализ истории обращений в компанию (жалобы, предложения и т.д.). Полученная таким образом информация используется при принятии решения о дальнейшей коммуникации с клиентом и выбора стратегии персонифицированного маркетинга или же перекрестных продаж.

Аналитическая CRM – система является важной составляющей эффективного внедрения CRM в организации. Она помогает определить какие клиенты являются наиболее ценными для компании, какие могут перейти к конкурентам, а также определить возможную реакцию потребителей на конкретные предложения компании. Аналитическая CRM – система является важным инструментом сегментация и анализа покупательского поведения клиентов. При сегментации клиентов CRM производит распределение клиентов на группы с учетом аналогичного поведения, а также с учетом профиля потребителя (возраст, место жительства, предпочитаемый продукт). На основе использования множественных переменных системы формирует однородные группы клиентов, которые формируют сегмент. На основе анализа информации об обороте, прибыли и количестве контрактов каждого из сегментов, выбираются наиболее прибыльные и перспективные. На данных сегментах в дальнейшем концентрируется вся деятельность CRM. Таким образом, CRM показывает свою эффективность при массовом анализе поведения потребителей. На основе статистических данных данная система позволяет предсказать поведения покупателей. Алгоритм расчета формируется системой на основе исторических данных о клиентах и их поведении. Результатом расчета является непосредственная оценка клиента (балл), на основании которой клиент может быть переведен из одного сегмента в другой. На тактическом уровне данная оценка предсказывает возможное будущее поведение клиента, например, реакцию на перекрестные продажи, рекламные акции, а также вероятность перехода клиента к конкурентам.

Основная цель управления взаимоотношениями с клиентами заключается в формировании и совершенствовании системы работы с клиентами, что, в конечном счете, приводит к удовлетворенности и лояльности. Постоянные клиенты являются бесценными ресурсов компании. Постоянный клиент не уйдет к конкурентам, даже при условии предложения аналогичного продукта или услуги ввиду его взаимоотношений с компанией, основанных на доверии и чуткости компании к его потребностям. Такое отношение воспринимается клиентов как основная составляющая добавленной стоимости, приобретаемого им товара или услуги. Задача компании в построении партнерских отношений с клиентами, результатом чего становится усиление позиций компании и рынке и снижение влияния конкурентов на компанию. Барнетт рекомендует в этой связи 4 стратегии развития отношений с клиентами [2, с. 21-23]:

- Создание личных доверительных отношений с клиентами путем регулярных встреч (посещения) клиентов, организации специальных мероприятий для клиентов, программ совместного отдыха, участие в клиентских мероприятиях и так далее.
- Создание конкурентных барьеров. Компания предоставляет своим клиентам высокое качество продукции и услуг, сохраняя при этом достаточно низкие цены по сравнению с конкурентами, а также выстраивает общую систему взаимоотношений с поставщиками, дистрибьюторами, клиентами. За счет такого объединения происходит формирование общей товарной и ценовой политики, выстраивается общая система долгосрочного планирования, а иногда становится возможным внедрять общие инновации.
- Усиление выходных барьеров для клиентов. Заключается в формировании зависимости клиента от технической поддержки купленных товаров или услуг; подписания долгосрочных контрактов, предоставления финансовой поддержки бизнесе (лизинг), использования общего офисного пространства и так далее.

- Разработка и реализация совместных проектов. Может быть выражено за счет создания общей базы данных клиентов, создания совместных проектных групп, проведение совместных НИОРК, совместное исследование рынка и так далее.

Основной целью маркетинга отношений является формирование добавленной стоимости, предлагаемого товара или услуги на основе выстроенных долгосрочных отношений с ключевыми потребителями. Для достижения этой цели многие компании разрабатывают различные программы лояльности. Суть этих программ заключается в получении клиентами долгосрочных преимуществ при условии приобретения продуктов или услуг компании. Обычно, клиентам предлагается участие в таких программах без ограничения сроки действия таких программ. Успех таких программ зависит от баланса между двумя факторами: экономический фактор, то есть конкретный финансовый эффект, который получает клиент-участник такой программы и эмоциональный фактор (внутреннее восприятие клиента его важности для компании и морального удовлетворения от совершенной покупки). Чаще всего программы лояльности встречаются следующих видов:

- Долгосрочный потребительский конкурс. Его миссия заключается в изменении потребительских предпочтений и переходе к рекламируемому продукту. Прежде всего, такие программы направлены на создание лояльности к бренду. Важным условием для их эффективного применения является необходимость соблюдения условий конкурса и передачи выигрыша, в противном случае это может нанести серьезный удар по имиджу компании.
- Клиентские каталоги. Подобные каталоги содержат подробные расчеты о возможности получения клиентом очков, а также широкий диапазон возможных цен, которые в свою очередь зависят от количества набранных клиентом очков. Так же клиентам предлагается возможность получения дополнительных баллов за счет привлечения новых покупателей.
- Клиентский Клуб. Подобный клуб представляют собой группу людей или компаний, управляемых организацией-спонсором с целью обеспечения постоянных прямых контактов с клиентами. Целью в данном случае является создание эмоциональной связи с клиентами и, конечно же, повышение их лояльности. Клуб считается успешным, если его функционирование позволяет обеспечить рост продаж на 60-80 %. Самыми распространенными примерами реализации данной идеи являются карты лояльности клиенты, бонусные программы и так далее.

Введение CRM-систем в бизнес-практику в конечном итоге приводит к увеличению оборота и прибыли компании на основе удовлетворенных и лояльных клиентов. Многие успешные компании в стремлении привлечь и удержать клиентов идут еще дальше и кроме анализа удовлетворенности клиентов в товарах и услугах, оценивают ощущения клиентов от принадлежности к компании, работы с ней. Эта новая концепция известна как Управление опыт клиентов (CEM, от английского Customer Experience Management). CEM выражается в управлении всеми этапы взаимодействия клиента с компанией с целью формирования бренда, увеличения лояльности и прибыли компании в долгосрочной перспективе. Речь идет об отслеживании, анализе и контроле каждого этапа взаимодействия клиента с компанией и восприятия им предлагаемого продукта (бренда). Сюда следует отнести и анализ восприятия клиентов маркетинговых коммуникаций, продаж, всех процессов, связанных с предоставлением услуги и товара, последующего обслуживания. CEM фокусируется в основном на эмоциональной составляющей, за счет которой развивает лояльность клиентов к своей продукции и бренду. CEM пытается увидеть клиента не только как разумное существо, но и с точки зрения эмоций, которые он испытывает при взаимодействии с компанией. Это, безусловно, трудно оценить количественно, но данная составляющая в настоящее время становится одной из главных составляющих при работе с клиентами.

5. Основные результаты исследования. Повышение качества работы с клиентами, на сегодняшний день считается одним из основных конкурентных преимуществе организации, который позволяет ей, в конечном счете, обеспечить долгосрочную

прибыльность. Эффективное управление взаимоотношениями с клиентами помогает повысить уровень удовлетворенности и лояльности потребителей, оптимизировать бизнес-процессы, сократить расходы, а также выстраивать долгосрочные отношения с потребителями. Предприятия, внедрившие в свою практику CRM-системы, пользуются большим доверием со стороны потребителей, что является главным при формировании долгосрочной стратегии работы, чем ориентация компании на рост оборота и прибыли в краткосрочном рассмотрении. Такие клиенты с удовольствием делятся с потенциальными потребителями товаров и услуг своим положительным опытом работы с компанией и формируют пул для дальнейшего развития организации.

Успешное внедрение и организация работы по взаимоотношению с клиентами в рамках существующих организационных структур предполагает полную интеграцию четырех базовых элементов: формирование высококвалифицированного и мотивированного персонала, клиентоориентированный подход в сфере организации маркетинга, продаж и использование информационных систем обработки поступающей информации услуг высокого технологических систем. Все это позволяет достичь высокого уровня обслуживания клиентов, управления компанией, а также позволяет создать сильную клиентоориентированную корпоративную культуры организации.

Литература:

1. Baker, M.J. // The Marketing book. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2003 . 834 p.
2. Burnett, K.: Klíčoví zákazníci a péče o ně: KCRM . Praha: Computer press, 2001. 382 p.
3. Buttle, F.: Customer Relationship Management. Concepts and Tools. Oxford: Elsevier Linacre House, 2004. 359 p.
4. Dudinská, E. – Ručinský, R.: Medzinárodný marketing. Bratislava: Ekonóm 2004, 243 p.
5. Fayyad, U.M. – Piatetsky – Sharpio, G. – Smyth, P.: The KDD Process for Extracting Useul Knowledge from Volumes of Data. In: Communications of the ACM, Nov. 1996, Vol.39, No.11
6. Kotler, P. – Jain, C.D. – Maesincee, S.: Marketing v pohybu. Praha: Management Press 2007. 169 p.
7. Hangstäm, M. : CRM – od automatizace k inteligencii. In: Hospodárske noviny 2003, 16.4.
8. Chlebovský, :: Řízení vztahu se zákazníky. Brno: Computer Press, a.s. 2005, 190 p.
9. Knox, S. a kol.: Customer Relationship Management – Perspectives from the Marketplace. Oxford: Butterwotrh – Heinemann, 2003. 302 p.
10. Peppers, D., Rogers, M., Dorf, B.. The One to One Fieldbook. Captone Publishing Lmtd. Oxford. 1999.
11. Wessling, H.: Aktivní vztah k zákazníkum pomocí CRM. Praha: Grada Publishing 2003, 192 p.
12. Wilson, H., Daniel, E., &McDonald, M. (2002). Title of the article // «Factors for success in Customer Relationship Management (CRM) Systems». Journal of Marketing Management, 18 (1-2), P. 193-219.

15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION

Antoniuk V.Z.
Candidate of Sciences in Pedagogy, associate professor
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine
Antoniuk N.A.
Candidate of Sciences in Pedagogy, instructor
Lutsk Pedagogical College, Ukraine

THEORETICAL ASPECTS OF EMOTIONAL AND VOLITIONAL DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOL AGE CHILDREN FOR SCHOOLING

Антонюк В.З.
к.пед.н., доцент
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна
Антонюк Н.А.
к.пед.н., викладач
Луцький педагогічний коледж

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

The article reveals the features of emotional and volitional development and basic directions of the formation the emotional and volitional readiness of senior preschool age children for schooling.
Keywords: *senior preschooler, emotional and volitional readiness, training activities*

В статті розглянуто особливості емоційного та вольового розвитку дітей старшого дошкільного віку та основні напрями формування емоційно-вольової готовності старшого дошкільника до навчання в школі.
Ключові слова: *старший дошкільник, емоційно-вольова готовність, навчальна діяльність.*

Актуальність дослідження. На сьогоднішній час різко зростає необхідність наукового забезпечення процесу становлення особистості, насамперед на початковому етапі її формування – в дошкільному віці. Особливе місце в цьому процесі належить емоційно-вольовому розвитку дошкільника, як основи його особистісного зростання, оскільки емоційна і вольова поведінка є однією з найбільш загальних і істотних проявів суб'єктності людини. За відсутності умов розвитку емоційно-вольової поведінки дитини в дошкільному періоді відбувається уповільнення процесу розвитку дитини: стійкості і незалежності від випадкових зовнішніх обставин; здібності "володіти собою"; активного ставлення до навколишньої дійсності (ініціювати будь-які починання, цілеспрямовано їх втілювати в життя, наполегливо долати перешкоди на шляху до успіху), що призводить до деформації зростаючої особистості, її творчої та перетворювальної функції. Зазначене вище загострює проблему дослідження питань формування емоційно-вольової готовності дошкільників.

Проведений аналіз відповідних джерел з дошкільної педагогіки та вікової психології дозволив констатувати доволі активний інтерес дослідників до даного питання: Б. Ананьєв, О. Запорожець, Н. Бібік, А. Богуш, О. Савченко, В. Санько, Н. Шиліна, Н. Яришева та ін. Учені вважають емоційно-вольову готовність соціальним утворенням як за змістом, так і за механізмами її розвитку, а джерелом формування емоційно-вольової готовності – взаємодію дитини з навколишнім світом (Н. І. Гуткіна, Л. О. Кожаріна, В. К. Котирло, Г. О. Люблінська, З. В. Мануйленко, Н. І. Непомняща, О. О. Смирнова, Н. О. Циркун, Т. І. Шульга).

Переорієнтація системи освіти на дитячу особистість в дошкільному навчальному закладі та школі передбачає спрямування педагогічного процесу на досягнення вихованцями високого рівня сформованості їх емоційно-вольової поведінки. Отже, необхідно враховувати в навчально-виховній роботі своєрідність особистісних властивостей кожної дитини, які проявляються в її діяльності через відповідну поведінку.

Таким чином, перед педагогами і психологами постає завдання пошуку найбільш дієвих засобів впливу на формування емоційно-вольової готовності до навчання у школі

кожної дитини. Ефективність таких засобів залежить не лише від загальних вікових особливостей розвитку емоційно-вольової поведінки, а й від урахування специфічних особливостей прояву емоцій та волі конкретної дитини та умов, в яких вона набуватиме необхідних особистісних якостей.

У зв'язку з цим виникає необхідність дослідити особливості емоційно-вольової готовності старших дошкільників, які виявляються у різних видах дитячої активності та віднайти найбільш адекватні засоби психолого-педагогічного впливу на кожну дитину з метою її емоційно-вольового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вступ до школи означає для дитини нове емоційне життя, пов’язане з новими обов’язками, незвичним характером відносин з педагогами і ровесниками. Джерелом дитячих переживань є діяльність. За переживаннями лежить світ потреб дитини у співвідношенні з можливостями їх задоволення. Ставлення дитини до навчання залежить від того, якою мірою навчання виявилося засобом реалізації її прагнення до нового суспільного статусу.

Школа і навчання вимагають від дитини розуміння, усвідомлення необхідності дотримання певних правил на уроці, під час виконання навчальних завдань у школі і вдома, у роздягальні, їдальні, спортивному залі, а також у свій вільний час – на вулиці, у театрі, парку тощо. У зв'язку з цим надзвичайно важливою є готовність емоційно-вольової сфери дитини, яка зумовлює вміння регулювати свою поведінку у складних ситуаціях, мобілізуватися у стані втоми, завершувати справу до кінця.

Емоційна готовність дитини до навчання в школі. Емоції, як суб’єктивні переживання, являють собою один з найвизначніших феноменів внутрішнього життя людини, тому сформованість емоційної культури є важливим компонентом формування розвинутої, духовно багатої особистості. Безперечно, що багатство духовних переживань і складає найвищу красу людини.

Емоція – це діяльність з оцінювання інформації про зовнішній і внутрішній світ, яка потрапляє до мозку. Емоція оцінює дійсність і доводить свою оцінку до відома організму мовою переживань. Емоції погано піддаються вольовому регулюванню, їх важко викликати за бажанням [1].

Під натиском негативних явищ сучасного життя (інформаційне перенасичення, дестабілізація сімейних відносин та ін.) емоційна сфера сучасної дитини зазнає великих перевантажень. Результат подібних несприятливих впливів – велика кількість негативних реакцій, емоційні розлади, проблеми дитини у спілкуванні.

Емоційна сфера сучасних малюків розвинута недостатньо. Саме емоції відіграють важливу роль у житті дітей: вони допомагають сприймати навколишній світ і реагувати на нього, у результаті визначають усе подальше життя людини, її успішність і місце в соціумі [2].

Для дитини розпізнавання і передача емоцій – достатньо складний процес, що потребує від неї певних знань, певного рівня розвитку. Дошкільники здебільшого мають недостатні уявлення про внутрішній емоційний стан людини і його прояви.

В емоційній сфері молодшого школяра зростає стриманість, переважає бадьорий, життєрадісний настрій учня, дитина проявляє інтерес та доброзичливість до оточуючих. Водночас емоції молодшого школяра ще дуже бурхливі, дитина легко втрачає рівновагу, виходить з себе, схильна до афектів. Основним джерелом емоцій є навчальна та ігрова діяльність. Інтенсивно формуються вищі почуття. Особливу роль відіграють інтелектуальні емоції, найтісніше пов’язані із навчальною діяльністю: здивування, сумнів, переживання нового, радість пізнання.

Розвиток емоцій і почуттів пов’язане із розвитком інших психічних процесів, і найбільшою мірою – з мовленням. З допомогою мовлення відбувається усвідомлення дитиною своїх почуттів і емоційних проявів, керування ними. Діти не тільки говорять про необхідність задоволення наявних у них потреб, але й певним чином характеризують свої переживання.

Для того, щоб у дитини сформувалися вищі почуття (моральні, етичні, пізнавальні), у неї має бути сформоване поняття про погане і добре, гарне й некрасиве, а також пізнавальна потреба.

Почуття створюються поступово: спочатку діти вловлюють тільки безпосереднє значення подій, згодом – їх узагальнений зміст. На запитання, чому не можна битися з товаришем, молодші діти відповідають: «Битися не можна, а то потрапиш прямо в око; «можуть відвести в міліцію», старші діти кажуть: «З товаришем битися не можна, тому що соромно кривдити його, можна втратити дружбу».

Вольова готовність дитини до школи. Вже в дошкільному віці дитина виявляється перед необхідністю подолання виникаючих труднощів і підпорядкування своїх дій поставленній меті. Це призводить до того, що дитина починає свідомо контролювати себе, керувати своїми внутрішніми і зовнішніми діями, своїми пізнавальними процесами і поведінкою в цілому. Це дає підставу вважати, що вже в дошкільному віці виникає воля.

У філософії «воля» – це будь-яка усвідомлена, цілеспрямована дія, що передбачає подолання труднощів і вільний вибір; у психології – це свідоме регулювання людиною своє поведінки, виражене у вмінні переборювати труднощі при досягненні мети. З цих визначень виділимо основні ознаки волі: усвідомленість, цілеспрямованість, вільний вибір, подолання труднощів. Чи є такі ознаки обов'язковими атрибутами волі?

Перша ознака вольового акту – наявність свідомого наміру. Слова «довільність», «мимовільність», «сваволя» мають той самий корінь, що й воля. Однак не завжди довільна поведінка, тим паче сваволя, є формами вольового акту. Наприклад, дитина вимагає купити їй яку-небудь іграшку або таємно купує замість хліба морозиво. У дитини є свідомий намір, мета і вільний вибір. Однак, чи можемо ми говорити в цьому випадку про прояв волі? Свавілля нічого загального з волею не має. Воля передбачає здатність відмовитися від безпосередніх імпульсивних бажань. Дуже часто сучасні батьки приймають свавілля дитини за прояви волі, сили й наполегливості, не розуміючи того, що для вольового акту характерне не переживання «я хочу», а переживання «потрібно», «повинен».

Другий суттєвий момент у розвитку волі – формування корисних звичок. Що більше є в дитини хороших і цінних звичок, то легше та швидше відбувається її психічний розвиток. [3]

Звичайно, вольові дії дошкільників мають свою специфіку: вони співіснують з діями ненавмисними, імпульсними, виникаючими під впливом ситуативних відчуттів і бажань. Л.С.Виготській вважав вольову поведінку соціальною, а джерело розвитку дитячої волі убачало у взаємостосунках дитини з навколишнім світом. При цьому провідну роль в соціальній обумовленості волі відводив її мовному спілкуванню з дорослими.

В генетичному плані Л.С.Виготський розглядав волю як стадію оволодіння власними процесами поведінки. Спочатку дорослі за допомогою слова регулюють поведінку дитини, потім, засвоюючи практично зміст вимог дорослих, вона поступово починає за допомогою власної мови регулювати свою поведінку, роблячи тим самим істотний крок вперед по шляху вольового розвитку. Після оволодіння мовою слово стає для дошкільників не тільки засобом спілкування, але і засобом організації поведінки.

У сучасних наукових дослідженнях поняття вольової дії трактується в різних аспектах. Одні педагоги первинною ланкою вважають вибір мотиву, що приводить до ухвалення рішення і постановки мети, інші обмежують вольову дію його виконавською частиною.

А.В.Запорожець вважає найбільш істотним для психології волі перетворення відомих соціальних і, перш за все, моральних вимог в певні моральні мотиви і якості особи, визначальні її вчинки. Одним з центральних питань волі є питання про мотиваційну обумовленість тих конкретних вольових дій і вчинків, на які людина здатна в різні періоди свого життя. Ставиться так само питання про інтелектуальні і моральні основи вольової регуляції дошкільника. [4]

Впродовж дошкільного дитинства ускладнюється характер вольової сфери особи і

змінюється її питома вага в загальній структурі поведінки, що виявляється головним чином у зростаючому стремлінні до подолання труднощів. Розвиток волі в цьому віці тісно пов'язаний із зміною мотивів поведінки, супідрядність їм. Поява певної вольової спрямованості, висунута на перший план групи мотивів, які стають для дитини найбільш важливими, веде до того, що, керуючись в своїй поведінці цими мотивами, дитина свідомо добивається поставленої мети, не піддававшись відволікаючому впливу. Вона поступово опановує умінням підпорядковувати свої дії мотивам, які значно віддалені від мети дії, зокрема, мотивам суспільного характеру. У нього з'являється рівень цілеспрямованості, типовий для дошкільника. Разом з тим, хоча в дошкільному віці і з'являються вольові дії, але сфера їх застосування і їх місце в поведінці дитини залишаються украй обмеженими. Дослідження показують, що тільки старший дошкільник здібний до тривалих вольових зусиль. У дитини воля може виявлятися у вигляді негативізму – неслухняності, непокори, заперечення. Лише при вищому розвитку вона є прагненням до мети. Це розуміння вимагає від батьків бути терпимими до негативізму дітей. Коло чинників, що викликають у людини емоційне збудження, з часом розширюється.

Вольова готовність до шкільного навчання виявляється як міра її довільності в організації своєї пізнавальної діяльності. Основні показники такої готовності [5, с.45]:

а) певний рівень сформованості довільних психічних процесів: сприймання, пам’яті, уваги;

б) вміння долати посильні труднощі;

в) навички самостійності і темп роботи;

г) виконання різних завдань за зразком;

ґ) володіння доступними правилами поведінки;

д) вміння правильно реагувати на оцінку дорослим виконаного завдання;

е) вміння дитини оцінювати свою роботу.

Тоді під *емоційно-вольовою готовністю* розуміємо сформованість основних психічних процесів та поведінки, самоорганізованість, зосередженість, уміння контролювати свої емоції.

Істотні новоутворення характерні для емоційно-вольової сфери особистості дошкільника: потреба у соціальній відповідності («гарний – поганий», «добрий – злий», «вірний – невірний» тощо), здатність переживати, співпереживати, емоційна децентрація. Саме остання поява переживання майбутнього і проявів переживання минулого (почуття провини), є важливим показником норм формування особистості в дошкільному віці. [6]

Основними показниками емоційно-вольової готовності є певний ступінь сформованості довільних психічних процесів (цілеспрямованого сприймання, запам'ятовування, уваги), уміння долати посильні труднощі, навички самостійності, організованості, швидкий темп роботи, що вимагає зібраності, зосередженості (на противагу імпульсивності, схильності відволікатись), опанування основними правилами поведінки у навчальних та інших ситуаціях, уміння правильно реагувати на оцінку виконаного завдання, оцінювати свою роботу.

Дитина з високим рівнем емоційно-вольової готовності до школи адекватно сприймає завдання, співвідносить їх за ступенем складності. Через необхідність долати труднощі вона не втрачає рівноваги: звертається за допомогою до дорослих або намагається справитися самотужки, переносить невдачі (не розгублюється, не плаче), шукає способи вдосконалення своєї роботи чи поведінки. Тобто виявляє необхідний для школи рівень самостійності.

Навіть важку роботу, яка потребує значного напруження, дошкільники виконують легше, якщо її процес і результат захоплює, викликає позитивні переживання. Переживання позитивних емоцій, пов'язаних з роботою, радість від пізнання нового, задоволення від виконання завдання, приємне передчуття високої оцінки створюють сприятливий фон у навчальній діяльності. Позбавлена радощів посилена розумова робота може стати для дитини нудною, небажаною, важкою. [7]

Немало подій навчальної діяльності породжують не лише позитивні, а й негативні

переживання (помилки, невдачі, низькі оцінки). У таких випадках діти відчувають невдоволення, розчарування. Педагоги покликані допомогти дитині не піддаватися своїм почуттям, оволодіти ними, керувати своїми емоціями, стримувати занадто бурхливі зовнішні їх прояви. Дітям старшого дошкільного віку це дається нелегко, оскільки емоційна збудливість – їх вікова особливість.

Характерною ознакою цього періоду є здатність діяти за моральними мотивами, а також відмовитися за необхідності від того, що особливо приваблює.

Рівень емоційно-вольової готовності до школи залежить також від умов дошкільного закладу й особливо сім'ї. Діти, які виростали у доброзичливих умовах, відчували підтримку дорослих у їх прагненні до самостійності, намаганні творчо діяти, як правило, готові до школи. їх активність доповнюється, підсилюється самостійністю, впевненістю, відчуттям своєї здатності впоратися зі складним завданням. Невдачі можуть іноді викликати у них сльози, однак діти швидко забувають прикрощі, що трапились під час занять, ігор, і виправляють допущені помилки. Дошкільники, яким удома бракувало тепла, турботи, які не відчували поваги до себе, власної захищеності-боязкі, пасивні, безпомічні, з низькими самооцінкою і рівнем домагань. У них мало друзів, скутість заважає їм виявляти ініціативу. Найсуттєвішими причинами таких якостей є негативна ситуація у сім'ї, намагання батьків ізолювати дитину від ровесників, обмежити її самостійність, нав'язливі повчання і моралізування, образи, приниження, висміювання, фізичні покарання за помилки і невдачі, загострення уваги на її слабкості і неповноцінності.

Висновки. Підводячи підсумки, треба відмітити, що:

1) емоційна готовність дитини до школи включає такі компоненти, як вміння спілкуватися з учителями і товаришами, правильна моральна поведінка, вміння перебороти своє небажання і не піддаватися неприємним емоціям;

2) показниками емоційної готовності виступає здатність дитини переживати свої успіхи і невдачі при виконанні завдань – радість від успішного рішення, занепокоєння при виникненні труднощів, почуття сумніву, подиву;

3) в емоційній сфері молодшого школяра зростає стриманість, переважає бадьорий, життєрадісний настрій учня;

4) основним джерелом емоцій є навчальна та ігрова діяльність;

5) прояви волі старшого дошкільника залежать від ситуації, потребують зовнішньої підтримки зі сторони дорослого.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують зміст і методика емоційно-вольової підготовки до школи дітей, які не відвідують дошкільні навчальні заклади.

Література:

1. Вишньова А. Психоемоційне розвантаження в дитячому закладі / А. Вишньова // Психолог. – 2009. - №9. – С. 9-11.
2. Галинська Н. Емоційні прояви дітей старшого дошкільного віку / Н. Галинська // Психолог. – 2009. - №34. – С. 5-7.
3. Леушина А. М. Задачи детского сада в свете требований современной начальной школы / А. М. Леушина // Дошкольное воспитание. – 1992. – № 4. – С. 47–52.
4. Запорожец А. В. Педагогические и психологические проблемы всестороннего развития и подготовка к школе старших дошкольников / А. В. Запорожец – М. : Просвещение, 1968. – 172 с.
5. Буре Р. С. Готуємо дітей до школи: Книга для вихователя дитячого садка. / Р.С. Буре - М.: 2003. - 146 с.
6. Левченко Ю. В. Формування лідерських якостей у дітей старшого дошкільного віку / Ю. В. Левченко // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. - №8. – С. 24-30.
7. Кравець Г. Емоції та спілкування / Г. Кравець //Дошкільне виховання.-2004.-N2.-С.21-23.

Bulgakov D.A.
Honoured master of sport, Teacher
Kharkiv State Academy of Physical Culture, Ukraine

PARADIGMS OF PODOLINSKIY AND FRESKO: LOOK TO THE ROLE OF SPORT IN LIFE OF HUMANITY

Булгаков Д.А.
заслуженный мастер спорта, преподаватель
Харьковская государственная академия физической культуры, Украина

ПАРАДИГМЫ ПОДОЛИНСКОГО И ФРЕСКО: ВЗГЛЯД НА РОЛЬ СПОРТА В ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

This article examines in order of raising problems of pressing needs of make sense of role and sport meaningfulness in development of humanity presently and in the future. Substantive provisions over of fundamental conceptions of Sergey Podolinskiy (Ukraine, XIX of century) and American Jacques Fresko (XXI of century) are brought.

Keywords: *development of society, noosphere, sport, physical culture, labour of man, distribution of energy, economy, morality, humanism, world, natural science, Earth, Sun, labour productivity.*

Данная статья рассматривает в порядке постановки проблематику насущной необходимости переосмысления роли и значимости спорта в развитии человечества в настоящее время и в будущем. Приводятся основные положения фундаментальных концепций Сергея Подолинского (Украина, XIX в.) и американца Жака Фреско (XXI в.)

Ключевые слова: *развитие общества, ноосфера, спорт, физическая культура, труд человека, распределение энергии, экономика, нравственность, гуманизм, мир, естествознание, Земля, Солнце, производительность труда*

Данный статья была написана под впечатлением от знакомства с трудами двух выдающихся мыслителей XIX – XXI вв.: украинца Сергея Подолинского (1850—1891 гг.) и американца Жака Фреско (род. в 1916 г.). Настоящая работа есть не более, как введение к более подробному и фактическому рассмотрению поставленных здесь вопросов.

«Труд человека и его отношение к распределению энергии» [см.: 3] — важнейшее произведение незаслуженно забытого, а точнее сказать, долгое время сознательно замалчиваемого отечественного украинского мыслителя Сергея Андреевича Подолинского — экономиста-естественника, бесстрашного «научного новатора», идейного предшественника В. И. Вернадского (1863 – 1945 гг.) [см.: 2 и др.]. Монография, впервые опубликованная в 1880 году в журнале «Слово», указала на недостаточность второго закона термодинамики; заложила основы новой, совершенно оригинальной теории труда как экономической и нравственной категории, рассматриваемой с позиции естествознания; включает в себя анализ взаимосвязи процесса труда с развитием общества, а также естественнонаучное определение самого понятия «труд». Идеи Подолинского получили подтверждение и дальнейшее развитие в учении о ноосфере, а также в трудах К.Э.Циолковского (1857 – 1935 гг.) [см.: 6 и др.]., Ильи Пригожина (1917 – 2003 гг.) [см.: 4]. и других ученых (естественно, без упоминания первичного авторства Подолинского).

Воспроизведем кратко основные положения открытия С.Подолинского:

1. Общее количество энергии, получаемое поверхностью Земли из ее внутренности и от Солнца, постепенно уменьшается. В то же время общее количество энергии, накопленное на земной поверхности и находящееся в распоряжении человечества, постепенно увеличивается.
2. Увеличение это происходит под влиянием труда человека и домашних животных. Под именем полезного труда мы понимаем всякое потребление механической и психической работы человека и животных, имеющее результатом увеличение бюджета превратимой энергии на земной поверхности.
3. Человек обладает известным экономическим эквивалентом, который уменьшается по мере того, как потребности человека возрастают.

4. Производительность труда человека увеличивается по мере уменьшения его экономического эквивалента, и с развитием его потребностей большая часть их удовлетворяется трудом.
5. Производительность труда человека значительно увеличивается потреблением этого труда на превращение низших родов энергии в высшие, например воспитанием рабочего скота, устройством машин и прочее.
6. Применение солнечной энергии в качестве непосредственного двигателя и приготовление питательных веществ из неорганических материалов являются главными вопросами, стоящими на очереди для продолжения наивыгоднейшего накопления энергии на Земле.
7. Пока каждый человек может обладать суммой технической работы, превышающей во столько раз его собственную, во сколько раз знаменатель его экономического эквивалента больше своего числителя; до тех пор существование и размножение людей обеспечено, так как механическая работа всегда в каком-либо отношении может быть выражена в питательных веществах и прочих средствах удовлетворения человеческих потребностей.
8. Границей этому закону является только абсолютное количество энергии, получаемой от Солнца, и неорганических материалов, находящихся на Земле.
9. Действия, имеющие результатом явления, противоположные труду, представляют расхищение энергии, т. е. увеличение количества энергии, рассеиваемой в пространство.
10. Главной целью человечества при труде должно быть абсолютное увеличение энергийного бюджета, так как при постоянной его величине превращение низшей энергии в высшую скоро достигает предела, далее которого оно не может идти без излишних потерь на рассеяние энергии… [см.: 3].

Обратимся теперь к капитальному труду Жака Фреско «Все лучшее, чего не купишь за деньги. Мир без политики, нищеты и войн», который рисует образ глобальной цивилизации, в которой достижения науки и техники используются на благо всех людей и окружающей среды с целью обеспечить формирование более гуманного общества и содействовать процветанию человечества. Эта книга предлагает возможное решение наших проблем, способное положить конец экономическим кризисам, голоду, бедности, загрязнению окружающей среды, территориальным конфликтам и состоянию общества, в котором мир — просто пауза между войнами [см.: 5].

Применив все накопленные на настоящий момент знания с целью улучшения жизни на Земле, мы сможем защитить окружающую среду и симбиотические процессы биологических систем. Необходимо разумно реорганизовать человеческую деятельность таким образом, чтобы мы могли существовать в рамках имеющихся ресурсов. Книга Фреско демонстрирует безграничный нераскрытый потенциал технологий будущего, затрагивающих наше здоровье, интеллект и благосостояние. Речь идет не только о материальном потенциале, но и о заботе о ближних, друг о друге. Только таким образом наука и технологии в состоянии обеспечить существование полноценной гуманной цивилизации.

Столетие спустя историки, возможно, будут характеризовать сегодняшнее общество как переходный период от эпохи обскурантизма, в которую процветало невежество, суеверия и социальная непригодность, так же как мы в наше время говорим о мире, существовавшем за век до нас. Если мы сумеем создать мир более разумный, максимально культивирующий потенциал каждого человека, наши потомки вряд ли поймут, почему наша эпоха породила всего лишь одного Луи Пастера, одного Эдисона, одного Тесла или одного Солка, и почему великие достижения нашего века были сделаны столь немногими людьми.

Устремляя свой взгляд в новое тысячелетие и оглядываясь на зарождение человеческой цивилизации, мы должны понимать, что идеи, мечты, видения человека ограничены осознанием нужды. Мы являемся продуктом культуры дефицита, согласно правилам которой любая конфронтация и большинство видов деятельности обязательно должны в итоге выявить победителя и побежденного. Финансирование ограничивает даже научно- технический прогресс, обладающий великолепным потенциалом для освобождения человечества от его прошлых недостатков.

В этот переломный момент для современной цивилизации наши проблемы усугубляются тем, что многие из нас все еще ждут пришествия некоего мессии, неведомого «кого — то» или инопланетян во имя спасения землян. Увы, пока мы ждем, что кто-то сделает все за нас, мы отказываем себе в свободе выбора и действий. Мы, скорее, не действуем, а реагируем на некие события и проблемы.

Судьба будущего в наших руках, однако, изменения невозможны, пока большинство не расстанется с верой в своих диктаторов и выборных чиновников, в их способность решать все проблемы. Весьма вероятно, понадобится экономическая катастрофа, результатом которой станут невероятные человеческие страдания, и лишь тогда общественные преобразования приобретут радикальный характер. К сожалению, никто не может гарантировать, что эти преобразования будут благотворными.

В периоды вооруженных конфликтов между государствами мы по-прежнему отвечаем на реальную угрозу встречной угрозой, разрабатывая оружие массового поражения и обучая людей применять его против себе подобных, воспринимаемых нами в качестве противника.

Люди будущего хотя и будут обладать внешностью, подобной нашей, сформируют совершенно отличные от современных взгляды на жизнь, ценности и склад ума.

Фреско задает вопрос: «Если нам станет доступно все необходимое для жизни, что же будет мотивирующим фактором?». И сам же отвечает: «Все просто: то, что нам небезразлично». Дети, выросшие в богатстве и не испытывавшие нужды в пище, одежде, домашнем очаге, образовании и многом другом, тем не менее, демонстрируют мотивацию и инициативу. С другой стороны, огромное количество фактов подтверждают идею о том, что недоедание, безработица, минимальная оплаты труда, слабое здоровье, отсутствие ориентиров, плохое образование, отсутствие постоянного места жительства, отсутствие поощрения чьих-то усилий, никчемные образцы для подражания, бедность и мрачные перспективы на будущее могут разрушить и действительно разрушают мотивацию и желание добиваться поставленных целей.

Развитие новой цивилизации подразумевает не только строительство новых городов для того, чтобы жить, но также и создание положительных и заботливых межличностных отношений. Молодежь и старики, принадлежащие к новой цивилизации, научатся жить в гармонии друг с другом. Образование играет наиболее важную роль в достижении этой цели, особенно в детском возрасте.

Изучаемые предметы будут связаны с направлением и потребностями динамично развивающейся культуры. Новый учебный план сделает акцент на универсальном восприятии действительности и введении в современное естествознание. Ученики узнают о симбиотических отношениях между людьми, технологиями и окружающей средой. Они лучше поймут принципы развития культур и применения передовых технологий к новому социальному устройству.

При модернизации образования первым делом возникают следующие вопросы: Каким целям должно служить образование? Как определить направленность образования в кибернетизированном обществе? По мнению Фреско, одной из главенствующих возможных целей должна быть разработка методологий за счет результатов тщательных исследований, а не случайных мнений.

Люди будущего могут счесть невероятным, что лидеры независимых стран и отраслей промышленности не сумели воспользоваться возможностями социальной системы, основанной на сотрудничестве, а не на конкуренции. Мы отчаянно нуждаемся в более разумном строе цивилизации, не делящей человечество на расы и ранги. Жители общества с сетевым информационным обменом могли бы получать образование с рождения и научились бы считать себя гражданами планеты Земля, при этом не принося в жертву свою свободу и индивидуальность какой-либо форме тоталитаризма.

Никто не в силах предсказать будущее образования, науки и технологий с абсолютной точностью. Они находятся под влиянием слишком многих переменных факторов, и появление новых разработок влечет за собой экспоненциальный рост кривой обучения.

Поэтому мы можем только экстраполировать перемены, основываясь на текущих тенденциях. Хотя у этого метода есть свои ограничения, он — лучшее, что мы имеем на данный момент. Будущее предложит новые возможности.

Вероятно, единственная вещь, которую мы можем знать о будущем наверняка, — это то, что оно будет очень отличаться от мира сегодняшнего. Но как бы ни было трудно понять жизнь в будущем, это — ничто по сравнению с теми трудностями, которые будут испытывать люди грядущих поколений, пытаясь понять наше нынешнее поведение.

В начале нашей статьи мы уже сказали, что настоящая работа есть не более, как введение к более подробному и фактическому рассмотрению поставленных здесь вопросов. Поэтому было бы несправедливо требовать от нас уже теперь окончательных выводов. Тем не менее мы в нескольких, возможно, коротких положениях желаем представить то перспективное направление, в котором, по нашему мнению, должны будут рассматриваться отношения, существующие между трудом человека и распределением энергии на земной поверхности.

В русле подобной постановки проблематики для последующих исследований, не последнюю роль играет и то обстоятельство, что я, являясь заслуженным мастером спорта по кикбоксингу, мастером спорта международного класса по боксу, мастером спорта по контактному карате, будучи на протяжении многих лет членом сборных команд Украины, имею право сделать такие предварительные выводы относительно роли и значимости Спорта в наше время и в будущем **[см. также: 1]**. Итак:

1. Мы с большим пиететом принимаем парадигмы двух великих ученых – Сергея Подолинского и Жака Фреско. Мы видим, что глобально их мысли совпадают, хотя Фреско больший упор делает на современную технику, а Подолинский – на традиционное земледелие, сельское хозяйство (что и свойственно, с одной стороны – XXI веку, а с другой – веку XIX). При этом мы оставляем «за скобками» рассмотрения тот момент, что Фреско – воинствующий атеист (напрочь отметающий все паранормальные явления, всевозможные секты, проповедников и экстрасенсов и т.п.). Кем был Подолинский мы, к сожалению, никогда не узнаем. Но мы знаем, что вся его работа была направлена на облегчение человеческой жизнедеятельности.
2. Если рассматривать человечество в целом, то для его существования, собственно, Спорт в том виде, как он есть сейчас, не играет ключевую роль для примитивного удовлетворения человеческих потребностей (питаться, иметь кров, размножаться и т.п.). Вполне достаточны самый традиционный Физический Труд и сельское хозяйство.
3. С другой стороны, люди, заполонившие нашу «колыбель человечества», к счастью, не примитивные животные и поэтому с необходимостью нуждаются в расширении границ возможностей собственного организма. А на сие действо может подвигнуть только Спорт, который помогает осмыслить на что способен человеческий организм, доведенный до предела своих возможностей. Например, раньше мировые рекорды в беге на 100 метров не приближались к отметке 9 секунд и т.п., а теперь мы понимаем, что и это не предел…
4. И если не будет Спорта, то не будет и движения человечества вперед. И здесь вполне правомерно все же сравнить абстрактного человека с создателем машины, которая требует постоянного совершенствования: становиться мощнее, быстрее, долговечнее. Без Спорта человечество в предельно сжатые сроки скатится к животному состоянию.

Литература:

1. Булгаков Д.А. Философия и спорт: общий методологический поход к индивидуализации подготовки атлетов – единоборцев (классический бокс, кикбоксинг, контактное карате) / Д.А.Булгаков. // Физическое воспитание студентов творческих специальностей: сб. научн. тр. под ред. проф. Ермакова С.С. - Харьков: ХГАДИ (ХХПИ), 2007. - № 1.- С. 9 – 16.
2. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера // В.И.Вернадский. — М.: Айрис-пресс, 2004. — 576 с.

3. Подолинский С.А. Труд человека и его отношение к распределению энергии // С.А.Подолинский, 1991. – 159 с. Объем 5 п.л. - Google Books.
4. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой: Пер. с англ.// И.Пригожин, И.Стенгерс. — М.: Прогресс, 1986.—432 с.
5. Фреско Жак. Все лучшее, чего не купишь за деньги. Мир без политики, нищеты и войн // Жак Фреско, Роксана Медоуз, 2016. – Фрагменты на Google Books.
6. Циолковский К.Э. Космическая философия // К.Э.Циолковский – М., 2001. – 478 с.

Gipters Z.V.
Ph.D., associate professor
Lviv educational institute of the
State higher educational institution "University Banking", Ukraine

ECONOMIC EDUCATION IN THE WESTERN LANDS UKRAINE: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS

Гіптерс З. В.
к. пед. н., доцент
Львівський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

In an article in the historical and pedagogical aspect reviews the experience of economic education in the lands of Western Ukraine. The analysis of educational forms and methods of economic hospodarskyh associations of teachers, church leaders in the economic education of children and adults. Actualized possibility of using teaching experience in modern conditions.

***Keywords**: economic education, economic, cultural and educational societies, land Western Ukraine.*

У статті в історико-педагогічному аспекті розглядається досвід економічної освіти на землях Західної України. Дається аналіз педагогічних форм і методів економічної роботи господарських товариств, діяльності педагогів, діячів церкви у господарському вихованні дітей і дорослих. Актуалізується можливість використання педагогічного досвіду в сучасних умовах.

***Ключові слова:** економічна освіта, господарські та культурно-просвітні товариства, західноукраїнські землі.*

Особливість змісту економічної освіти на сучасному етапі розвитку України зумовлена вимогами до його кінцевого результату – формування гармонійної, усебічно розвиненої особистості з немеркантильним світоглядом, для якої професійні знання, вміння, навички та їхнє постійне оновлення становлять основу самореалізації в економічній сфері суспільства.

Метою статті є дослідження розвитку економічної освіти на західноукраїнських землях XIX – першої половини XX століття, актуалізація використання історико-педагогічного досвіду в сучасних умовах.

На західноукраїнських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії та Польщі в означений історичний період, економічний і кооперативний рух з самого початку мав національний характер. Становлення системи економічної освіти населення найбільш яскраво відобразилося в подвижницькій діяльності товариств «Просвіта» та «Рідна Школа». З метою економічного розвитку регіону, підвищення господарської культури селян і міщан вони створювали ощадні каси, магазини, бібліотеки-читальні, земельні та промислові союзи. Економічні товариства «Ревізійний Союз Українських Кооперативів» (РСУК), «Народна Торгівля», «Сільський Господар» поширювали кооперативно-економічні знання, виділяли кошти на літературу. Зусиллями товариства «Просвіта» були засновані перші українські професійні школи, організовані економічні курси, видавалася література для масового читача. Перший Всеукраїнський просвітньо-економічний конгрес товариства (1909) у Львові за участю 768 економістів і педагогів з усієї України визначив напрямки майбутнього розвитку нації.

Значення кооперації, комерції, підприємництва для господарського життя народу підкреслювали в статтях, наукових працях і методичних посібниках педагоги А. Волошин,

Ю. Дзерович, К. Коберський, Д. Коренець, І. Лучишин, Ю. Павликовський, М. Росткович, С. Смаль-Стоцький, Є. Храпливий. Саме в кооперації, в колективній діяльності, але без тиску на особистість і пригнічення особистої ініціативи, вони вбачали шляхи захисту інтересів і морального вдосконалення людини праці, поліпшення її добробуту, підвищення ефективності виробництва.

Для економічної освіти та організації торгово-кооперативного шкільництва культурно-просвітні товариства залучали мандрівних вчителів-інструкторів. Гаслом їхньої подвижницької праці була ідея: «зміцнити український елемент по містах». «Без міст не будемо сильною нацією, – писав О. Бариляк. – Без міст будемо завжди народом мужиків і зникаючої групки інтелігенції, ... не буде в нас поважних купців, промисловців, які нині становлять найсильнішу верству кожної сильної європейської нації» [1 , с. 43] .

Господарські товариства «Народна Торгівля», «Сільський Господар», «Маслосоюз» здійснювали підготовку кваліфікованих кадрів для власних потреб. Ревізійний Союз Українських Кооперативів (РСУК) виконував інформаційно-координуючі функції з розповсюдження та реалізації кооперативних ідей, що сприяло підвищенню суспільної культури краю, формуванню національної самосвідомості українців. Головним завданням «Народна Торгівля» вважала підготовку умілих й освічених у справі торгівлі людей, направляла талановитих учнів в академії торгівлі, матеріально допомагала їм. Працівники магазинів і складів теоретичні знання поповнювали самоосвітою. Товариство видавало часописи, підручники, відкривало бібліотеки, читальні. Журнал «Господарь і Промышленникъ» публікував статті з торгівлі, бухгалтерії, товарознавства [1] .

Зусиллями діячів товариств «Просвіта» та «Народна Торгівля» влаштовувалися курси для працівників торгівлі, на яких викладали місцеві вчителі. На першому курсі торгівлі для діловодів церковних, книжкових, громадських і кооперативних магазинів на рочдельських принципах в Тернополі (грудень 1905) вивчалися такі предмети: бухгалтерія торгівлі, торгівельний і службовий закон, кореспонденція торгівлі, історія торгівлі в Україні, географія торгівлі, відомості про колоніальні товари. Наступний курс проходив у Коломиї і був укомплектований сучасними для того часу наочними посібниками і технічними засобами – «Зразки до навчання товарознавства та лекції системи Рочдель з діапозитивами». Такі курси читалися у Збаражі, Львові, Перемишлі, Чорткові, Станіславові.

З 1920-х років у великих містах регіону «Народна Торгівля» мала 19 складів, в них працювали 135 фахівців різних рівнів підготовки: керівники, касири, торгівельні помічники, учні-практиканти. Не маючи можливості організувати стаціонарне навчання, товариство з 1924 року проводить «Заочний освітній письмовий курс» для молодшого персоналу під керівництвом О. Бариляка. На курсі навчалося 115 осіб, що мали різну шкільну підготовку і однорічну підготовчу практику. Курсанти двічі на місяць отримували «Задачник», що включав питання торговельних рахунків, бухгалтерії, торгової географії, суспільної економії, кооперації, статуту та службових розпоряджень «Народної Торгівлі», товарознавства та української мови [1]. У зв’язку з розпорядженням Міністерства праці й суспільної опіки у Варшаві від 14.08.1930 року заочний курс було припинено, запроваджувалися трирічні доповнюючі школи для торгових працівників, які не мали загальної освіти.

«Майбутнє нашої установи залежить від інтелігентних і амбітних працівників, які перейнялися думкою про добро установи», – вважали організатори «Народної Торгівлі», тому особливу увагу звертали на професійну та теоретичну підготовку керівників й адміністративного персоналу. З цією метою 1934 року було організовано курс лекцій для керівників складів. Методика навчання передбачала самостійні п’ятихвилинні доповіді курсантів на отримані за день до іспиту 10 питань, при цьому враховувалася правильність і аргументація відповіді [3, с. 83]. Це був важливий психологічний підхід підготовки молодих керівників до публічних виступів, спілкування з підлеглими та покупцями.

«Народна Торгівля» закликала молодь вчитися в професійних школах, забезпечуючи їй місця практики та подальше працевлаштування; приймала молодих людей на практичне навчання за професією торгівлі (з 1933 року – лише з торговою теоретичною підготовкою);

для навчання за кордоном молодь отримувала матеріальну підтримку; здійснювалися наукові дослідження в галузі споживчої кооперації, «щоб таким чином сформувати ... українських купців, які працювали б пізніше в торговому промислі, – на власному капіталі або в торгових товариствах-кооперативах» [3 , с. 88].

Сільськогосподарський характер економічного розвитку краю зумовив особливу увагу теоретиків і практиків кооперації до «налагодження хліборобського шкільництва», підготовки «професійних вчителів землеробства». Професійна освіта української молоді розглядалася як важливий фактор соціальної незалежності людини, а в майбутньому – створення незалежної держави Україна. «Далеко легше бути добрим техніком-агрономом, як учителем у хліборобській школі, – писав Євген Храпливий, – бо учитель мусить бути бездоганним фахівцем, мусить мати довшу хліборобську практику, щоби не вчити тільки книжкової мудрости, і мусить бути добрим педагогом» [5, с. 24-25] .

У 1930-х роках, коли в регіоні хліборобське шкільництво ледь зароджувалося, за кордоном вже був значний досвід. До прикладу, в Німеччині для отримання диплома агронома треба було закінчити середню школу, після чого вчитися три або чотири роки у «вищій агрономічній школі» [5, с. 25]. Організатор економічної освіти молоді на західноукраїнських землях Євген Храпливий розглядав хліборобське шкільництво «як один з факторів всієї нашої громадської агрономії», адже в регіоні були лише 1) одноріча сільськосподарська школа (садово-городня) товариства «Просвіта» в Милованню; 2) школа «Сільського Господаря» в Коршеві, що проводила 1–4-місячні курси; 3) спеціальна молочарська школа «Маслосоюзу» у Стрию, що проводила щорічно 6-місячний молочарський курс з «енциклопедією господарських предметів»; 4) вищі агрономічні курси «Сільського Господаря» в маєтку Мирона Луцького в Янчині біля Перемишля [5, с. 27-28]. При цьому наголосимо, що, на жаль, для українців не було жодної державної професійної школи. Для порівняння: у США в 1930-х роках було 3100 чотирирічних чоловічих сільськогосподарських шкіл з 80000 учнів та 1023 жіночих – зі 42000 учениць. У 976 хліборобських школах Чехословаччини за рік навчалося 30-40 тисяч учнів.

Культурно-просвітня діяльність товариства «Сільський Господар» була спрямована на професійну підготовку працівників кооперації, підвищення добробуту й культури українського селянства шляхом поширення знань і впровадження новітніх технологій у сільське й домашнє господарство. Станом на 1937 рік у товаристві працювало 12 професійних секцій, 60 філій, 1840 гуртків; на правах членства «Сільський Господар» об'єднував 2216 кооперативів. Фахову працю в центральній установі у Львові вели 21, а у філіях – 127 фахівців, з них – 65 інженерів-агрономів [4, с. 49].

«На молодь мусимо звернути увагу, – писав Є. Храпливий, – якщо хочемо мати з неї добрих громадян і розумних господарів. ... Те знання і ту освіту може дати їй тільки хліборобська школа» [5, с. 43]. Для організації сільськогосподарського шкільництва при центральній установі «Сільського господаря» у Львові 1928 року було створено спеціальну секцію під керівництвом отця Йосипа Раковського. У 1933 році випускники середніх шкіл могли вчитися на господарських курсах у Перемишлянах, а також на приватних практичних – в Янчині. На 10-місячних курсах навчалися помічники агрономів та організатори сільгоспкооперативів, де головна увага приділялася практичній підготовці. Професійна позашкільна освіта в секціях «Хліборобського вишколу сільської молоді» допомагала самоосвіті майбутніх господарів, які потім застосовували свої знання на власних земельних ділянках. Так створювався новий тип українського селянина – зразкового хлібороба й дбайливого господаря, громадянина [2] .

Є. Храпливий, окреслюючи різноманітні педагогічні форми навчальної праці, наголошував, що кожна з них передбачає певну мету. Наприклад, «дискусії мають за завдання не тільки поширити круг знання учнів, але дають також можливість виробити у них громадську відвагу, свободу промовляти, спосібність дискутувати на різні теми»; «аматорські вистави мусять мати за ціль дати глядачам якусь науку, чи то у поважній, чи у веселій формі». А всій фаховій праці Гуртка «Хліборобського Вишколу Молоді» мусить

передувати відповідна освітня, теоретична робота, в ході якої важлива роль відводиться веденню записів, конкурсам-змаганням, оцінці та перевірці праці, святковому закінченню та виставкам-показам результатів праці [6, с. 91-96].

Центром підготовки кадрів для української кооперації й торгівлі в регіоні кінця XIX – початку XX століття було товариство РСУК, воно здійснювало організацію заочних кооперативних курсів, на яких 1935 року навчалося 550 осіб. Для організаторів кооперативного руху працівники РСУК проводили вакаційні курси. Щорічно видавництво РСУК випускало серії підручників для економічної освіти і кооперативного навчання («Інструкція для Контрольних комісій районних молочарень», «Правила для правлінь і Наглядових рад для загального закупу і збуту»), з поглиблення знань кооперативної історії (Д. Рассель. «Кооперація і національні завдання»; М. Туган-Барановський. «Кооперація, її природа та мета») [3, с. 92-95] .

У науково-теоретичному часописі «Кооперативна Республіка» друкувалися праці організаторів української кооперації й економічної науки С. Бородаєвського, Б. Мартоса, О. Мицюка, Б. Іваницького, О. Гольдельмана, вчених зарубіжжя: російського професора В. Тотоміянца, французького кооперативного письменника Доде-Банселя, переклади праць Ш. Жіда, Д. Расселя, Д. Ворбаса. Серія вибраних статей видатних кооперативних письменників світу видана окремою книгою «Ідеологія Кооперації» [2]. Центральна бібліотека при РСУК здійснювала обмін періодикою із 107-ма кооперативними та економічними організаціями, для економічної освіти персоналу були укомплектовані пересувні бібліотеки. Однією з форм культурно-просвітньої діяльності були щорічні свята під гаслом «Самі беремо свої справи в руки». Для поглиблення знань кооперативних працівників краю проводились навчальні екскурсії до Данії та Швеції. Основи кооперативної науки було впроваджено в програми деяких народних і загальноосвітніх приватних середніх шкіл.

Висновок. У зв'язку з відсутністю державної системи фахової підготовки українського населення на західноукраїнських землях (XIX – початок XX ст.) економічна освіта здійснювалася зусиллями педагогів, діячів культурно-просвітніх товариств, представників церкви: вони створювали приватні школи і дошкільні виховні заклади, читальні, проводили заочні курси для дорослих. Подвижницька діяльність педагогів, організаторів кооперативних та господарських товариств, церковних діячів була спрямована на виховання навичок ведення господарства та організації торгівлі у дітей та дорослого населення регіону. Цей цінний історико-педагогічний досвід може бути успішно використаний з метою організації фінансової грамотності, вдосконалення змісту, форм і методів економічної освіти дітей і дорослих в умовах незалежної України.

Література:

1. Бариляк О. «Народна Торговля» як учителька працівників торгівлі. – Львів: Накладом «Народної Торгівлі», 1937. – 47 с.
2. Боровський М. Видавнича діяльність товариства «Сільський Господар» // Крайове господарське товариство «Сільський Господар» у Львові (1899–1944). – Нью-Йорк, 1970. – С. 85–92.
3. Гіптерс З. В. Економічна освіта на західноукраїнських землях та її сподвижники (XIX – перша половина XX століть) : монографія / З. В. Гіптерс. – К.: УБС НБУ, 2011. – 347 с.
4. Гіптерс З. В. Реалізація педагогічних ідей Дениса Коренця в економічній освіті молоді (західноукраїнські землі кінця XIX – початку XX ст.) // Історико-педагогічний альманах. – 2008. – № 1. – С. 46–49.
5. Храпливий Є. За наше хліборобське шкільництво. – Львів: Накладом Краєвого товариства «Сільський Господар» у Львові, 1933. – 50 с.
6. Храпливий Є. Як працювати у Хліборобському Вишколі Молоді. – Львів: РВО «Основа», 1997. – С. 79–97.

Hloba O.V.
Ph.D., Associate Professor
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

TED SPEECHES AS A TOOL TO IMPROVE LISTENING SKILLS OF STUDENTS MAJORING IN PSYCHOLOGY

Глоба О.В.
к.філол.н., доцент
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

ТЕD ПРОМОВИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ У СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

This article deals with the issue to use TED speeches as materials for listening comprehension classes for students of non-linguistic specialties. It grounded the notion why the speeches can be used for educational purposes at universities.

Key words: *frame, cognition, TED, speech, view, comprehension, listening, purpose, summary writing.*

У статті розглядається питання використання промов, які були представлені на конференції TED, у якості матеріалів для навчання аудіюванню студентів нелінгвістичних спеціальностей. Стаття обґрунтовує доцільність використання промов для навчальних цілей в університетах.

Ключові слова: *фрейм, пізнання, промова, TED, перегляд, прослуховування, розуміння, мета, написання анотації*

Introduction. Nowadays English teachers may enjoy witnessing a paradise for their language teaching process. The environment is a great efficient motivator for people of various ages, occupations, interests, nationalities and origin to study English. English is commonly considered to become a key to many doors, and we are looking for ways to obtain the key. So the English teachers can save their breaths and forget about motivation part at their classes because the world motivates people to study this all-mighty language. And nonetheless it's not the time to relax. The urgent issue on the agenda is teaching efficiency (Никитин, 2004; Стратегії іншомовної комунікації, 2011; Modern Languages, 1998).

People who have decided to acquire the language knowledge and skills are ardently striving for achieving tangible, appreciable and perceptible results. As a rule, the criterion for success is a learner's ability to effectively communicate in the foreign language. And the sooner the better.

The aim of the study. As the professional practice proves, strategically correct selection of studying materials may significantly intensifies the teaching process and helps to obtain the desirable results within limited period of time. So, in our investigation we aim at finding an efficient tool to improve students listening comprehension skills.

Framework and research methods. Teaching speaking skills to students of non-linguistic educational establishments has its own peculiarities. The general tendency is teaching professional English which is quite reasonable because this approach allows preparing learners to use the foreign language at the level of their professional activity. So students graduating from the university are to be able to use at least one foreign language in their professional sphere. The listening comprehension skill is considered to be one of the most significant one, a lot of scientists and language practitioners have been working on creating efficient teaching approaches and systems (2–10). In our article, we are discussing the issue of materials that can be used to increase teaching efficiency and making system of practice more effective when incorporated into the work with this particular material. Our analysis of scientific researches on the given problem allows maintaining that TED speeches haven't been considered as materials to teach listening comprehension yet.

The issue of an appropriate textbook or material for a particular major is always a challenge. Foreign textbooks being excellent from the language point of view can't satisfy us considering our curricula and specialization. A textbook for psychologists published by Oxford or Cambridge and the like doesn't exist so far. Our textbooks are good in general but contain outdated materials. Modern challenges of ESL teaching have formulated the requirements towards educational materials that must comply with the following characteristics "interestingness, ability to lead to a

discussion, logical and cohesive connection with other subjects studied in parallel… (Стратегії іншомовної комунікації, 2011)". In this respect TED speeches are considered to be a resourceful, informative, upgrading source of materials and an efficient tool to improve students speaking skills.

TED (Technology, Entertainment, Design), as Wikipedia says, got started in 1984. It was a one-off event at the very beginning. "The TED main conference is held annually in Long Beach… TED events are also held throughout the US and in Europe and Asia, offering live streaming of the talks. They address a wide range of topics within the research and practice of science and culture, often through story telling. The speakers are given a maximum of 18 minutes to present their ideas in the most innovative and engaging ways they can. Past presenters include Bill Clinton, Jane Goodall, Malcolm Gladwell, Al Gore, Gordon Brown, Richard Dawkins, Bill Gates, Google founders Larry Page and Sergey Brin, and many Nobel Prize winners (TED,11)." Its slogan "ideas worth spreading" explains that initially the main aim of the conference was to exchange ideas on technology, entertainment, and design. But this format of communicating your idea to people turned out to be very popular and now this event has already become widely spread in the whole world and its popularity is growing (TED,11).

The variety of topics is pretty wide which makes its materials ideal for educational purposes. Any topics can be found due to specialization of the students, syllabus' goals, students' language level and a theme of a class. Totally, there are 338 topics. Such topics as education, learning, life, personal growth, psychology, society, work, and writing are most frequently used in classroom activities. The other critical peculiarity of these speeches is timing. Some speeches last for about 20 minutes, the others – 5 – 7 minutes; which allows the teacher to select and adjust speeches for class purposes. More than that, ideas usually presented are really exciting and worth being thought, discussed and spread that by no means contribute into resourcefulness of the classroom environment making it vivid, creative and productive.

Moreover, the essential elements of TED presentations include an array of lingual and paralingual peculiarities: comprehensive vocabulary, neutral language, natural speech flow, outstanding speaking skills of most presenters, wide range of topics and various angles of views. The speakers may focus on purely scientific issues using valid data and proofs or talk about life-urgent matters of personal value combined with passion and humor.

Results. As our investigation proves, the most effective teaching format using TED speeches consists of the five stages: 1) pre-view discussion; 2) vocabulary work; 3) listening to the speech; 4) post-view discussion; 5) writing a summary. In order to make listening comprehension activity efficient for students, we need to go through all the five stages. In our article we consider the functional feasibility and input into the overall process of all the stages.

Pre-view discussion prepares students for listening to a text on a specific topic.

As we understand, our life experience shapes our cognition's work. If the teacher sets up a certain environment for students with the help of discussion on issues closely connected with the text to be listened to, then she or he tries to facilitate the information processing by providing their cognition with 'phrames' (Стратегії іншомовної комунікації, 2011) or 'schemata'(Стратегії іншомовної комунікації, 2011). Let's analyze the use of the speech of Amy Cuddy "Your Body Language Shapes Who You Are" as an example of a class listening activity. The speech is devoted to interdependence of our physical body and our mind. It touches the issue of academic progress and ways to achieve it among other things. So, we discuss the following issues: What is a body language? Do you know how your body influences your mind and life? What roles are played by hormones testosterone and cortisol? Would you like to achieve personal progress at university? What may help to achieve successful outcomes at your study? This discussion helps to tune students' minds on succeeding listening comprehension activity. While discussing, students remember vocabulary and expressions, imagine environment natural within the specific topic, plunging into the speaking topic which greatly facilitates further comprehension and memorization. Making the students contextualize the topic to be listened to, the teacher stimulates them to feel familiar with it, and, hence, more comprehensive, more comfortable.

Gradually, students are getting involved into vocabulary learning. The teacher always differentiates the vocabulary that can be unknown or forgotten by the fosterlings. The difficulties the students may face dealing with a particular text can be predictable. So the vocabulary work fulfills, at least, the three functions. Firstly, it provides better understanding of the speech. Secondly, it helps to accumulate new vocabulary. Thirdly, this practice activates the forgotten one. As a rule, the vocabulary exercises include matching words with their definitions, synonyms, antonyms or images, guessing the meaning of a word from the context. The students really enjoy association game with new words, especially if humor and creativeness accompany the process of reproducing the meaning of a new word.

For instance, working with the speech of Amy Cuddy 'Your Body Language Shapes Who You Are', the matching exercises were used with students specializing in practical psychology. The words (testosterone, hormone, cortisol, traumatic, primate, outcome) should be properly defined through given definitions and synonyms (an animal, a result, a steroid hormone essential for health and well-being, a chemical of human blood, a steroid hormone released in response to stress, shocking).

Also, the listeners are given sentences to read and understand the meaning of some new words due to the general context of the text. For instance, 'So obviously, what we think about *non-verbal* or body language, we call it a non-verbal in social sciences, it's a language.' This sentence explains the term 'non-verbal' as a body language. In other example we can guess the essence of the word 'fraud': 'And I still feel like a *fraud*. I don't like to fake it. It's not me. I'm not suppose to be here" that denotes a person who is cheating or pretending.

After the students have coped with the key vocabulary, we may move to the purpose of the activity. Then, the tasks for post-viewing discussion are to be looked through. Sometimes, students may clarify the meaning of the words used in the tasks. This activity stimulates the focus of their attention on the content of the speech and provides listeners with milestones or a plan. If we want to have more focused listeners, we should put up a purpose for the process (Brown, 2006). One of the ways to do that is to look through and briefly discuss the questions from the post-view section before beginning to listen to the text itself. The post-view discussion questions on Amy Cuddy's speech are: What postures can be considered powerful? For how long does Amy Cuddy advise practicing the posture? What kind of pupil was Amy in her childhood? What and how changed Amy's life? What is the main secret of her success at college and university? How did Amy help her friend? The questions may be offered just for quick scanning to keep them in mind while listening. If the students aren't able to understand the questions, the common discussion can help to clarify them.

After listening, students are ready to do offered assignments: to answer and discuss questions, to render the general idea in a sentence, to define true and false statements, and/or answer critical thinking questions to consolidate their knowledge.

What is an optimal frequency of listening to one and the same text in a group of students without specialized language training at university? It depends upon lots of factors, such as motivation, interest, language basis and the like. When this activity is only being introduced, the students need to listen to the speech twice or even three times, and texts should be chosen short and simple. The students of non-linguistic specialization don't have much time for English study at university. As a result, even students, excelled at English at school, may lose some of their listening skills because of lack of intensive speaking practice. That's why hearing the speech more than once is essential. During the first listening, they get adapted to sounding of the speech, to its delivery and understand its general content. They may also need the second listening when the text contains a lot of names, titles, and numbers, and the purpose of listening is not only to grasp the general meaning of the text. So they might want to find all the answers to the questions, to clarify some hard for understanding parts, to remember details and facts. That's why we face the necessity of the second listening. With practice we get rid of the second listening after students have gained critical skills to understand and operate the information they have listened to.

The fourth part is devoted to discussion which may have a variety of forms. Commenting on true or false statements, answering comprehension questions, making a plan, filling gaps, formulating

ideas of the speech are usual types of exercises used for post-view stage. At this stage the teacher easily notices the progress: at the very start students are not active or initiative, use simple and short "yes" or "no" replies, and give wrong answers. After approximately the fifth training, students are becoming more and more active, enthusiastic and initiative; they rarely make mistakes in understanding the context. Their answers turn into complete complex sentences. Their statements and opinions are grounded with argumentation and backed up with facts and details. Naturally, their interest in the activity is increasing.

The final stage is not very attractive for students. Partially, we can explain it by lack of solid knowledge of vocabulary and grammar rules. Moreover, most students have problems with expressing themselves in writing in their native language. No matter how, the final stage dealing with reproducing the content of the speech in a brief summary is obligatory and inevitable. The summary writing has got knowledge and skills consolidating function. Owing to this stage, students practice their writing skills while actively training their memory, speaking skills, critical thinking, and ability to creatively use their knowledge of the foreign language to express processed information.

Conclusions. The teaching experience proves the assumption that all people are different, and all people have different capacities to process data. The primary aim of an educator is to make both good and poor listeners better ones, good and poor data processors more efficient ones. Gradual step-by-step plunging into speaking environment diminishes the fear of a foreign speaker, enhances the desire to involve into speaking practice and facilitates understanding and memorization. Our research and experiments with 10 groups of students that were given assignments to listen to TED speeches have proved that regular listening comprehension exercises delivered due to the mentioned above order and procedure resulted in significant improvement of their speaking skills. Both students with excellent and satisfactory language levels demonstrated crucial progress, permanently increasing involvement and stable interest in this activity. Thus, our investigation of application of TED speeches as a tool to improve listening comprehension skills of students majoring in psychology has shown its great potential and usefulness in teaching process.

In the article, the preliminary conclusions about the use of TED speeches were given just to start the ball rolling. In fact, we find it feasible to research such issues as: the linguistic characteristic of these pieces of discourses, their cultural aspects, challenges students may face at listening classes and how to overcome them, verbal and non-verbal means to communicate messages to the audience and the like. In our further articles, all the mentioned above points may be covered after thorough investigation.

References:

1. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А ван Дейк. – Москва : Прогресс, 1989
2. Зимняя И.Я. Психолингвистические аспекты обучения говорению на иностранном языке / И.Я.Зимняя. – Москва : Просвещение, 1978.
3. Никитин В.А. Идея образования или содержание образовательной политики / В.А.Никитин. – К. : Оптима, 2004.
4. Стратегії іншомовної комунікації / Колективна монографія. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011.
5. Brown S. Teaching Listening [Web site] / S.Brown. – USA: Cambridge University Press, 2006. – Access mode : www.cambridge.org
6. Goullier, F. Council of Europe Tools for Language Teaching: Common European Framework and Portfolios. (English Edition) / F.Goullier. – Paris. Halliday, M.A.K., Hasan, R. (2006) Cohesion in English. London: Longmanm, 2007.
7. Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A common European Framework of Reference / Council of Europe Educational Committee. Strasburg, 1998.
8. Parrish, B. Teaching Adult ESL. A Practical Introduction / B.Parrish. – New York : Mc Grow Hill, 2004.
9. Rubin, J. Learner Strategies in Language Learning /J. Rubin, A.Wenden. – USA : New Jersey, 1987.
10. TED [Web Site] / Technology, Entertainment, and Design : a conference series held by the Sapling Foundation, featuring talks by highly varied guests. – Access mode : http://en.wikipedia.org/wiki/TED

Nataliia Didur
Postgraduate student
Chernihiv National Pedagogical University named after T. Shevchenko

FACILITATION AS A FORM OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S PROFESSIONAL SELF-APPRAISAL

Дідур Н.А.
аспірантка,
Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМООЦІНКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

This article examines one of the form of pedagogical communication – facilitation. The teacher's role in this leatning process of students is presented. Teacher's activity as a facilitator is described.
Key words: *pedagogical communication, facilitation, facilitator's position, professional development.*

У статті подається характеристика фасилітації , як вида педагогічної взаємодії та визначається її місто та значення у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.
Ключові слова: *педагогічна взаємодія, професійна підготовка, фасилітація, позиція фасилітатора.*

Соціально-економічні процеси останніх років у нашій країні істотно відбилися на поведінці особистості в професійній сфері. Період первинної професійної соціалізації, що співпадає з роками навчання у вищому навчальному закладі, передбачає напружену роботу майбутнього професіонала зі самопізнання, самопроектування, саморозвитку і формуванню стресостійкості в сучасних нестабільних соціоекономічних умовах розвитку суспільства.

Теоретичний аналіз наукових досліджень, аналіз результатів діяльності вчителів початкових класів показує, що за останнє десятиріччя змінилося ставлення учнів молодших класів до школи. Якщо раніше найбільшу тривожність викликали «санкції» з боку вчителя (двійка, зауваження) та переживання батьків, то зараз вони суттєво поступаються неприємностям, пов'язаним із стосунками з однолітками і проявами себе як особистості в залежності від очікування та оцінки вчителем діяльності й поведінки. У силу своїх особистісних якостей (симпатії, антипатії) саме вчитель впливає на самоповагу й самооцінку молодших школярів, тим самим спонукаючи учнів до саморозвитку, самовиховання або, навпаки, до усамітнення й відлюднення. Причиною виникнення цих процесів у розвитку особистості молодших школярів, на наш погляд, є те, що у вчителів початкових класів майже не розвинена професійна якість - особистісна флексібельність (гнучкість, варіативність), яка в свою чергу базується на адекватній професійній самооцінці, яка полягає у здатності вчителя відмовитися від неефективних засобів виховної діяльності, прийомів мислення, способів поведінки й виробити власні або прийняти нові, оригінальні підходи для створення психологічно-комфортних виховуючих ситуацій та розв'язання проблемних питань у стосунках із учнями. Сьогоденність вимагає щоб вчитель не тільки знав механізм формування самооцінки молодшого школяра, але, крім того, вмів враховувати його особистісну самооцінку, яка, в силу об'єктивних причин, починає проявлятися раніше - через діяльність, поведінку, спілкування.

Процеси глобалізації, цифрові технології, світові тенденції зміни світу − все це пришвидшує процес соціалізації. Діти, дорослішаючи, швидко освоюють пропоновані їм у школі і сім'ї ролі. В різних ситуаціях вони досить швидко навчаються демонструвати себе такими, яким їх хочуть бачити, тобто природну самооцінку (концептуальну) замінюють на ситуативну. Завдання вчителя полягає в тому, щоб вчасно розширювати як діапазон нових ролей, так і ступінь самостійності в звичних ролях. Тільки в цих умовах зберігається продуктивний і емоційний зв'язок між старшими і молодшими. Велике значення для педагога має уміле поєднання ролевих і особистісних відносин у взаємодії з учнями. Психолог Т.П. Гаврілова так пише про це: «Якщо відносини будуються на основі взаємної поваги, рівності і співучасті, кожний з партнерів дістає можливість самореалізації і особистісного розвитку» [1]. Фасилітація, як різновид педагогічної взаємодії, базується саме на вищезазначених

засадах.

Отже, ***метою даної статті є:*** розкрити механізм фасилітації як різновиду педагогічної взаємодії, показати її місце в структурі формування професійної самооцінки.

Розробку концепції педагогічної фасилітації почав у 50-х рр.ХХ ст. К.Роджерс разом з іншими представниками гуманістичної психології (А.Маслоу, Дж.Олпорт, Р.Мей). В наш час до теми педагогічної фасилітації зверталися такі вчені-психологи як Е.Ф. Зеер, І.В. Жижина та ін., які вивчали особливості та психотехнології розвитку цього явища. Більшість досліджень зроблено в контексті педагогіки (Р.С. Дімух'аметов, Є.Ю. Борисенко, Л.Н. Кулікова, Є.Г. Врублевская).

Фасилітація, як різновид педагогічної взаємодії, визначається певною нейтральністю викладача у сенсі його втручання у процес мислення студентів, прийняття рішень, зміст особистісних суджень. У багатьох навчальних ситуаціях вагоме значення має супроводження викладачем студента у процесі конструювання знань, вирішення проблем, організації діяльності. У цьому разі педагог зосереджує увагу на організації процесу, в якому студенти визначають мету й досягають її. Для нього важливо не підготувати зміст наукової інформації, навчальні матеріали, а продумати структуру процесу, який би забезпечував позицію студентів як агентів дій, суб'єктів пізнавальної діяльності.

Викладач-фасилітатор дбає про визначення потреб, інтересів студентів, рівня їхнього розуміння наукових понять, ідей, готовності до обговорення проблем. Спільно зі студентами визначає норми і правила організації міжособистісної взаємодії, навчально-пізнавальної, практичної діяльності. Підтримує вільний вибір студентами проблем, напрям їхнього обговорення, а також дотримання цього напряму, щоб не відійти від проблеми. Заохочує вияв студентами власних міркувань, особистісних суджень, що відповідають їхнім віруванням, цінностям, уточнення й конкретизації понять, термінів, пошук доказів й аргументів. Стимулює систематичну організацію зворотного зв'язку, що дає змогу студентам осмислювати власне розуміння наукової інформації, оцінювати власні успіхи й регулювати поведінку та діяльність, а викладачеві - усвідомлювати ставлення студентів до навчально-професійної діяльності, аналізувати особливості їхнього мислення й розуміння, рівень навчальних досягнень та вносити в організацію процесу певні модифікації.

Зазначений тип взаємодії викладача і студентів збільшують їхню ініціативу, активність, самостійність, творчість, а також їхню позицію як суб'єктів діяльності.

Слід зазначити, що здатність до самооцінки себе як майбутнього професіонала стихійно не формується. У дослідженнях Г.Дубчак вивчені кризи професійного розвитку особистості майбутнього вчителя. Перша криза пов'язана, з виникненням нової для студента ситуації розвитку, що відрізняється від шкільної. Період її найбільш ймовірної появи − кінець 1 курсу − 2 курс. Криза супроводжується різким зниженням показників професійної ідентичності (задоволеність результатами навчальної діяльності з обраної професії, професійна самооцінка) і навчальної продуктивності (академічна успішність, експертна оцінка знань). Основні новоутворення, що виникають у результаті подолання кризи: різке зростання показників професійної ідентичності, навчальної продуктивності; перетворення шкільної форми навчання в академічну, найбільш адекватну змісту навчання у ВНЗ, перетворення структури інтелекту відповідно до нового змісту освітніх завдань, розв'язуваних під час навчання у вищому навчальному закладі [6].

Друга криза пов'язана з виникненням реальної ситуації професійного розвитку. Найбільш ймовірний період її вияву − 3(4) курс (у ході педагогічної практики). Більшість студентів молодших курсів педагогічних ВНЗ ще не має досвіду професійної діяльності, тому вперше студент оцінює себе як педагога під час проходження педагогічної практики, коли він на ділі знайомиться зі своєю майбутньою професією. На основі аналізу власних успіхів і невдач, оцінювання іншими людьми, порівняння з професіоналами відбувається розвиток самооцінки в сторону її адекватності, і, разом з тим, розвивається потреба в постійному самоаналізі, в професійній рефлексії. Основні новотвори, що виникають у результаті кризи: підвищення навчальної продуктивності, перетворення академічної форми

навчальної діяльності в навчально-професійну, котра сприяє надалі формуванню професійно-педагогічної форми діяльності, друге перетворення структури інтелекту відповідно до виникнення освітніх завдань нового типу [5].

Криза, що складається в реальній професійній ситуації, зумовлена не лише усвідомленням методичних утруднень у студентів. Невідповідність виникає за рахунок того, що навіть за відмінної підготовленості з вивченого предмета й методичного його аранжування у студентів виникає так званий психологічний бар'єр, коли вони не можуть установити з учнями взаєморозуміння, не можуть реалізувати свої психологічні знання й уміння, комунікативні й організаторські здібності. Саме такі утруднення свідчать про слабкий розвиток у студентів таких професійно важливих властивостей, як педагогічна рефлексія, педагогічна уява тощо [7].

Все вищезазначене обумовлює необхідність організації не тільки навчального процесу, а й освітньо-культурного середовища таким чином, щоб студенти були в змозі адекватно оцінювати свою професійну компетентність. Рекомендується проводити роботу в два взаємопов'язаних етапи: на першому етапі студенти вчаться оцінювати діяльність своїх однокурсників, на другому - власну діяльність. З цією метою необхідно створити рефлексивне оточення: в мисленні - шляхом застосування проблемних педагогічних ситуацій, коли студенти вчаться аналізувати свої дії і дії своїх товаришів; в діяльності - шляхом настанови на кооперування (інтерактивні методи навчання), а не на конкуренцію, коли приймаються сумісні рішення, відстоюється відпрацьована групою точка зору; в спілкуванні − встановлюються відносини, які передбачають доступність власного досвіду для інших і відкритість досвіду інших для себе, коли студенти мають можливість порівнювати свої досягнення з досягненнями своїх товаришів і оцінювати їх.

Отже, фасилітація в процесі формування професійної самооцінки майбутніх вчителів початкової школи відіграє виключно важливу роль. Педагогічна фасилітація − це посилення продуктивності освіти і суб'єктів професійно-педагогічного процесу завдяки їхньому особливому стилю спілкування і особистості педагога. Фасилітаційний підхід сприяє розвитку навиків вироблення власної думки, формуванню активної суспільної позиції, якнайповнішому задоволенню пізнавальних і творчих потреб, а отже, і самореалізації студентів.

Література:

1. Велитченко Л. К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу: монографія. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. – 355 с.
2. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М., 2004. – 224 с.
3. Рябков А. М. Фасилитация в профессиональном образовании // Педагогика. 2008. − № 1 . – С . 78–82.
4. Дмитриев Г. Д. Конструктивистский дискурс в теории содержания образования в США // Педагогика, 2008. – № 3. – С. 90-99.
5. Заболотська О.О. Формування самооцінки у процесі професійного становлення майбутніх учителів іноземних мов //
6. Дубчак Г. М. Внутрішньоособистісні конфлікти студентів у період навчання у ВНЗ: дис. .,.. канд.психол.наук: 19.00.01. – Чернівці, 2000. – 244 с.
7. Матвієнко О.В. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної взаємодії : монографія / О.В. Матвієнко. – К. : НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2009. – 384 с.

Dobryden` A.V.
Ph.D in Pedagogics, Associate Professor
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman)

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE USE THEATRE PEDAGOGY DURING STUDENTS` TRAINING IN PEDAGOGICAL UNIVERSITIES

Добридень А.В.
к.пед.н., доцент
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Україна, м. Умань)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

Scientifically justified basics of the usage of theatre pedagogy during students` training in pedagogical universities are represented in the article. Fundamental psychological and pedagogical principles of implementation of the content, methods and forms of theatre pedagogy into the process of students' training for their professional activity are suggested.

Key words: *pedagogical education, theatre art, student, teaching skills.*

У статті представлено науково-обґрунтовані основи використання театральної педагогіки у підготовці студентів педагогічних вузів. Запропоновано психолого-педагогічні засади впровадження змісту, методів та форм театральної педагогіки у процесі підготовки студентів до професійної діяльності.

Ключові слова: *педагогічна освіта, театральне мистецтво, студент,педагогічна майстерність.*

Сучасні тенденції розвитку національної системи освіти потребують теоретичного осмислення, а відтак практичного оновлення змісту професійної підготовки вчителя. Вихідні концептуальні положення щодо змісту й організації педагогічної освіти в Україні ґрунтуються на основних засадах Конституції України, Законах України "Про освіту" та "Про вищу освіту", Державній національній програмі "Освіта" ("Україна XXI століття"), Державній програмі "Вчитель", Національній доктрині розвитку освіти, інших нормативних документах.

Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної науки і практики є використання у навчально-виховному процесі ВНЗ надбань професійної майстерності – науки, яка досліджує специфіку театру через сценічну дію, особливості акторської і режисерської творчості, близьких до педагогічної. Особливої ваги набуває потенціал професійної майстерності у підготовці майбутніх учителів, зміст діяльності яких базується на принципі "вчити всіх усього" (за Я.А. Коменським).

У науково-педагогічній літературі професійна діяльність розглядається як ефективний засіб оволодіння педагогічною майстерністю (О.О. Горська, І.А. Зязюн О.М. Ковальчук, Ю.Л. Львова, Л.В. Петько [6], Г.І. Переухенко, І.О. Синиця, С.О. Швидка); розвитку артистичних здібностей, творчого потенціалу вчителя (М.М. Барахтян, О.С. Булатова, І.Ф. Гончаров, Т.І. Гончарова, Л.В. Петько та М.М. Поташник); формування навичок, умінь і досвіду педагогічної взаємодії, спілкування й мовленнєвої діяльності (В.Ц. Абрамян, Н.В. Водолага, Ю.П. Єлісовенко, В.О. Ільєв, В.А. Кан-Калик, А.Й. Капська, О.І. Кіліченко).

Історичний досвід свідчить, що в усі періоди людської цивілізації театральне мистецтво широко використовувалося у формуванні особистості людини і виконувало як загально-розвиваючі, так і суто прагматичні функції. Кожна історична епоха породжувала певні театралізовані форми та методи навчання і виховання, які розвивалися і вдосконалювалися у наступних і можуть бути переосмислені та творчо використані у сучасній педагогічній освіті.

Яскраво вираженими педагогічними, літературними, акторськими, режисерськими, музичними та образотворчими здібностями володів видатний педагог А. С. Макаренко. Він глибоко цікавився здобутками педагогів-майстрів, вказував на необхідність їх використання з метою вдосконалення педагогічної техніки вчителя-вихователя, досягнення успіху у взаєминах між учителем та учнями як засобу розвитку моральних якостей і творчих здібностей вихованців. Створений ним учнівський аматорський театр був ефективним методом виправлення характеру колоністів. У своєму листі до М.Горького від 8-го липня 1925 року А.С. Макаренко писав: "Маємо свій театр, де кожен тиждень ставимо п'єси для селян

безкоштовно. Наш театр збирає до 500 глядачів…" [2, с. 42].

Один із педагогів комуни М.Фере у спогадах про А.С. Макаренка зазначав, що театр для видатного педагога був не менш важливим, ніж шкільне і виробниче навчання. У його діяльності А.С. Макаренко вбачав "... педагогічну необхідність, засіб культурного виховання, емоційного впливу" [8, с. 29-32].

Педагога постійно цікавила проблема використання професійної діяльності як засобу вдосконалення педагогічної майстерності вчителя. Зокрема, розмірковуючи над проблемою саморегуляції у педагогічній діяльності, він наголошував: "Не можна ж допустити, щоб наші нерви були педагогічним інструментом, не можна допустити виховування дітей за допомогою наших сердечних мук, мук нашої душі. Адже ми люди… Педагог не може не грати… Але не можна грати лише сценічно, зовнішньо. Є якийсь приводний пасок, який має поєднувати з цією грою вашу прекрасну особистість. Це не мертва гра, техніка, а справжнє відображення тих процесів, які є в нашій душі" [2, с. 268-269].

Отож, аналіз педагогічної спадщини А.С. Макаренка дає можливість зробити висновок, що ним була розроблена педагогічна технологія використання педагогічної майстерності у комунарській системі виховання. Окремі її елементи можуть бути доцільно використані й у сучасній освіті.

Цікаві сторінки використання театрального мистецтва, знаходимо у творчості великого педагога та гуманіста В.О. Сухомлинського, який цікавився творчістю К.С. Станіславського, поділяв його погляди на проблему виховання особистості. У своїй науково-педагогічній діяльності В.О. Сухомлинський дотримувався головних принципів, які споріднюють шкільну і театральну педагогіку. Це, насамперед, виховання творчої особистості учня і розкриття її потенційних можливостей у різноманітній діяльності.

У Павлиській середній школі, де він працював директором, широко використовувалися такі види і форми театралізованої діяльності*:* художнє читання, інсценізація та постановка літературних творів під керівництвом учителів і старшокласників, діяли різноманітні колективи художньої культури, в тому числі самодіяльний дитячий ляльковий театр, драматичний гурток, театр казки.

Вивчення творчої спадщини В.О.Сухомлинського переконує, що уроки та позакласні заняття у класі, серед природи, в Кімнаті Казки, у Куточках Думки, Краси, Мрії, Важких Справ є зразком довершеної режисури, в основі якої лежить "...найтонше духовне доторкання людини до людини", "... поєднання сердечності з мудрістю" [7, с. 424].

Педагог висловлював цікаві думки щодо артистичних умінь учителя, його здатності до перевтілення з метою доступу у світ дитинства. На його переконання, "... немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка була б однаково застосована до виховання дітей, тому що практична педагогіка – це знання й уміння, не тільки доведені до ступеня майстерності, а й підняті до рівня мистецтва" [7, с. 422; 8].

Учительська праця для В. О. Сухомлинського – це людинознавство, постійне проникнення у складний духовний світ дитини, яке ніколи не повинно припинятися. Він наголошував, що "... найважливішим інструментом педагогічного впливу є слово вчителя, краса навколишнього світу й мистецтва, створення обставин, у яких найяскравіше виражаються почуття – весь емоційний діапазон людських відносин" [7, с. 421; 4].

Лише наприкінці 70-х – на початку 80-х років XX ст. інтерес до використання театральних прийомів, методик і вправ у професійній підготовці вчителя знову посилився. У Полтавському педагогічному інституті було засновано першу в колишньому СРСР кафедру педагогічної майстерності.

Її засновник академік І.А. Зязюн до головних передумов життєствердження педагогічної майстерності в різних формах і видах освіти відносить: 1) виконавське піднесення ідей до рівня розробки технології й техніки реалізації театральної дидактичної підструктури (методичне забезпечення); 2) вичерпний аналіз наявної інформації у вітчизняній і зарубіжній педагогіці, у науці й практиці, а також в інших галузях знань: соціології (теорія і концепція рольових змін у способі життя), психології (перенесення дії з однієї ситуації в іншу),

фізіології вищої нервової діяльності (теорія функціональних систем), психоаналітики (концепція психодрами), мистецтві, етнопедагогіці тощо; 3) термінологічне оформлення у контексті термінології загальної педагогіки, її базових і периферійних понять; 4) розробка прогностичних моделей дидактичних систем загальноосвітньої й вищої школи із включенням у них елементів педагогічної майстерності як самостійного компонента і погодженого з традиційними підструктурами нововведення (розробка цілей, принципів, методів, правил, форм, критеріїв, показників); 5) з'ясування протипоказань, перелік рекомендацій щодо можливих помилок при впровадженні педагогічної майстерності у навчально-виховний процес; 6) розробка алгоритмів і процедур упровадження професійної майстерності у педагогічну практику (передбачення змін, які вносить технологія у професійні обов'язки педагогів); 7) розробка показників і критеріїв оцінки впливу педагогічної майстерності на рівень освітньо-професійної підготовки учнів, студентів і педагогів [1].

Навчальною програмою було передбачено активне використання елементів акторської та режисерської майстерності з метою вдосконалення педагогічної техніки вчителя. Успішності цього процесу сприяло відповідне матеріальне і технічне забезпечення: спеціальні кабінети з комплексами технічних засобів навчання, дзеркала, станки для відпрацювання вербальних і невербальних засобів виразності, світлові табло з відліком часу і сигналами, які допомагали розвивати відчуття часу на окремих етапах уроку тощо. З 1982 року навчальна дисципліна "Основи педагогічної майстерності" викладається у кожному педагогічному вузі.

Отже, аналіз історико-педагогічної літератури у контексті проблеми нашої статті дозволяє зробити висновок, що теорія і практика використання театрального мистецтва у формуванні особистості пройшли еволюційний шлях від упровадження найпростіших форм театралізованої гри до сучасного театралізованого заняття і розглядалися вченими та педагогами-практиками [5] як невід'ємна складова навчально-виховного процесу.

Важливою передумовою використання професійної майстерності у підготовці майбутніх педагогів є з'ясування спільних і відмінних ознак педагогічної та акторсько-режисерської діяльності. На спорідненість акторських, режисерських і педагогічних здібностей вказували як педагоги-класики, так і театральні педагоги, зокрема, К.С.Станіславський. Слід наголосити на тому, що акторсько-режисерська і педагогічна праці є специфічними видами людської діяльності, оскільки творчі процеси, що лежать у їхній основі, за своєю структурою і функціями нетотожні. Однак досвід, щодо розвитку емоційно-почуттєвої сфери особистості, буде корисним для розуміння аналогічних компонентів у творчій праці вчителя, позитивно впливатиме на формування основ його педагогічної майстерності.

Спільними для педагогічної та акторсько-режисерської діяльності, на думку науковців і педагогів-практиків (В.Ц. Абрамян, Ю.П. Азаров, Г.Є. Жураківський, В.А. Кан-Калик, А.Й. Капська, Н.В. Кузьмина, Ю.Л. Львова, Л.І. Рувинський, І.О. Синиця та ін.), є концептуальна, цільова, змістова, інструментальна, процесуальна та структурна ознаки.

Особливість професійної майстерності полягає в тому, що вона водночас є як мистецтвом, так і галуззю педагогічної науки, яка спирається на методологічні й теоретичні засади загальної педагогіки, однак має свій предмет, методи дослідження.

Важливі теоретичні основи використання професійної майстерності у підготовці майбутніх педагогів зосереджені у працях К.С. Станіславського і В.І. Немировича-Данченка.

На думку І.А. Зязюна, "... система К.С. Станіславського – це не лише наука про акторську творчість, а й наука про те, як, спираючись на об'єктивні закони, вирощувати, розвивати, збагачувати різноманітні здібності, і не лише сценічні. Вона є вагомим засобом підвищення "коефіцієнту корисної дії" всякого обдарування" [1, с. 102].

Цінним для використання у професійній підготовці майбутніх учителів є обґрунтований К.С.Станіславським механізм створення правильного творчого самопочуття (внутрішнього і зовнішнього), необхідного для прилюдної творчості у конкретно відведений

час, незалежно від натхнення й настрою. Театральний педагог був глибоко переконаний, що артист повинен навчитися створювати в собі відповідний до завдань фізичний стан, приводячи до ладу, розминаючи і пускаючи в дію всі складові частини свого тілесного апарату втілення. Цей стан називають зовнішнім сценічним самопочуттям. Тілесний апарат повинен бути не тільки досконало вироблений, але й по-рабськи підкорений внутрішнім наказам волі. Його зв'язок з внутрішнім сценічним почуттям та їхня взаємодія мають бути доведені до моментального, несвідомого й інстинктивного рефлексу.

Видатний театральний педагог В.І.Немирович-Данченко головне завдання педагогічної майстерності вбачав у тому, щоб окрім професійних навичок, розвивати в учнях їхню індивідуальність, неповторність, учити володіти не окремими технічними прийомам, а творчістю як цілісним процесом. На його думку, "справа школи – вчасно відгадати, знайти засоби прояву учнями їхніх здібностей" [3, с. 130]. За таких умов основу професійної підготовки має складати здатність педагога побачити те особливе, індивідуальне, що притаманне сценічному обдаруванню учня, "відчути індивідуальність, викликати до життя "іскорку", допомогти її розвиткові, навчити розчищати засміченість, ушляхетнювати смак, боротися з поганими звичками, з дрібним самолюбством; просити, наполягати, вимагати; пестити і карати; безперервно мати справу з людським матеріалом, насичувати його кращими твоїми ідеями; з радістю й турботою стежити за найменшими паростками" [3, с. 29].

Отже, погляди відомих учених є надзвичайно важливими для усвідомлення сутності суб'єкт-суб'єктних взаємин, опосередкованого педагогічного керівництва процесом творчості учня. Спостереження за діяльністю педагогів доводять, що все, що робиться примусово, з використанням засобів тиску та насильства, є малопродуктивним, формує безініціативну особистість. Не можна примусити особистість бути щирою, доброзичливою, творчою, а найголовніше – під тиском формувати потребу в цих якостях. Треба навчати студентів, учнів жити у свободі, формувати в них здатність бути незалежними, відстоювати своє право на вибір, на свою суверенну позицію, сформувати у кожного суб'єкта творчості ядро особистісної значущості.

Література:

1. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач // Навч. посібник. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.
2. Макаренко А.С. Опыт: изучение, применение / А. С. Макаренко // Материалы конф., посвященные 80-летию со дня рождения (1888-1968). – М., 1969. – 217 с.
3. Немирович-Данченко В.И. О творчестве актера / В.И. Немирович-Данченко: Хрестоматия : Учеб. пособие. – М. : Искусство, 1984. – 623 с.
4. Петько Л.В. Педагогічні та виховні ідеї В.О.Сухомлинського у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є.І.Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – № 3. – С. 181-187. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/8484
5. Петько Л. В. Проблемы артистизма учителя // Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя: Тр. Всесоюзной науч.-практ. конф. – Полтава. – 1991. – С. 208-209. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7963
6. Петько Л.В. Активізація творчого розвитку особистості учнів як фактор педагогічної майстерності вчителя іноземної мови / Л.В.Петько // Директор школи, ліцею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / засн. МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П.Драгоманова ; голов. ред. О.І. Виговська. – 2010. – № 2. – С. 99–103. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7840
7. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: В 5-и т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 176-188.
8. Фере Н. Мой учитель. Воспоминания об А.С.Макаренко / Н. Фере – М. : Правда, 1953. – С. 29-32.

Karpenko O.G.
Doctor of Pedagogical sciences, professor.
Department of theory and technology of social work
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

FORMATION OF FUTURE SOCIAL WORKER'S PROFESSIONAL STANDINGS IN THE CONDITIONS OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT

Карпенко О.Г.
доктор пед. наук, професор кафедри теорії та технології соціальної роботи
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

In the article the ways of students' professional readiness formation in a social sphere are presented; the professional standings of social worker's, which are formed in the conditions of university, are pointed out.
Keywords: *students, professional standings of social worker's, practical activity, professional readiness.*

У статті розкриваються шляхи формування професійної готовності студентів до роботи в соціальній сфері; визначаються професійні якості соціального працівника, які формуються в умовах університету.
Ключові слова: *студенти, професійні якості соціального працівника,, практична діяльність, професійна готовність.*

Як суб'єкт професійної діяльності соціальний працівник виконує різноманітні функції організації, забезпечення, підтримки, правового та адміністративного захисту, корекції, реабілітації людини чи групи осіб.

Безперечно, підготовка кадрів-професіоналів для соціальної сфери передбачає високий рівень виконання професійних дій, різних операцій соціальної роботи. Базовою основою спеціаліста, на нашу думку, є морально-психологічна готовність, яка є досить складним особистісним утворенням, що забезпечує ефективність соціальної роботи.

Багаторічна практика навчальної діяльності і вивчення результатів наукових досліджень показали, що теоретичні і практичні питання формування професійно важливих якостей майбутніх спеціалістів соціальної сфери ще не вирішені. Зокрема, недостатньо вивчені питання змісту, структурних компонентів, сутнісних характеристик професійної готовності, не повністю розроблена методична основа її формування у майбутніх соціальних працівників, фрагментарно і на емпіричному рівні описані їхні морально-психологічні характеристики.

Не викликає сумніву той факт, що професійна готовність − це показник професійної зрілості особистості і морально-психологічного наповнення, які є необхідними для високої професійної віддачі. Нам імпонує позиція російського вченого В.Маслєннікової, яка вважає, що не зовсім праві ті науковці, котрі при визначенні сутнісних характеристик готовності спеціаліста обмежуються або характеристикою її як психологічного стану, або як сукупності окремих якостей чи властивостей особистості, або як професійних умінь та навичок [1, с. 29].

Слід зазначити, що професійна готовність − це інтегративна складна характеристика особистості, що визначається як системна сукупність професійних якостей, необхідних і достатніх для успішної самостійної професійної діяльності. Готовність до виконання професійних функцій соціального працівника є не лише провідним мотивом у змісті всіх підходів, але й служить показником професійної культури, загальної соціальної орієнтації людини і значною мірою визначає її професійне самопочуття, моральність особистості, рівень професійної майстерності спеціаліста, його професійну компетентність і надійність. Вона є водночас і як риса особистості, і як умова результативної діяльності, пробуджуючи у випускника ВНЗ

соціально-професійну активність, прагнення виробити в собі добросовісне ставлення до громадянського обов'язку, до обраної професії.

Зважаючи на те, що професійна готовність є складним особистісним утворенням, вона формується на основі внутрішнього світу особистості, емоційно-почуттєвої, вольової, інтелектуальної сфер, навичками і звичками.

Нами враховано різні підходи до визначення змісту професійної готовності (В.Бондар, І.Зязюн, А.Капська, В.Маслєннікова, О.Мороз, В.Сластьонін та ін.) і зробили спробу запропонувати авторський варіант, що дозволив визначити такі компоненти:

1. Професійна компетентність.

2. Типологічний підхід до вирішення професійних завдань на рівні професійного автоматизму.

3. Міцність засвоєння професійних цінностей.

4. Усвідомлене і розумне використання власних особистісних якостей і диференційоване застосування навичок спілкування з професійною метою.

5. Відповідальність і самодисципліна.

6. Глибока і щира зацікавленість у вирішенні проблем клієнта та позитивних результатах соціальної роботи.

7. Настрій на роботу у важких умовах вирішення складних соціальних проблем.

8. Наявність якостей особистості, які дозволяють привертати увагу різних людей до тих проблем, що доводиться вирішувати, викликати довір'я, бажання співпрацювати, допомагати, але не дозволяти маніпулювати собою, пригнічувати себе як особистість і спеціаліста.

Загалом, якщо розглядати названі компоненти професійної готовності соціального працівника, то їх можна ще об'єднати у своєрідні блоки: мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-орієнтаційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оціночний.

У процесі наукового дослідження проблеми професійної підготовки соціального працівника в умовах вищої педагогічної освіти, ми здійснювали діагностику, в основному, за запропонованими параметрами (компонентами). При цьому цікавим виявився порівняльний аналіз показників у студентів першого і п'ятого курсів, котрі уже пройшли через систему професійно-орієнтованої і стажерської практики. Досить помітними були відмінності у таких показниках:

- ціннісних орієнтаціях;
- уявленні про професію і соціальних установках на оволодіння нею;
- комунікативних якостях особистості;
- суспільно-політичній визначеності;
- соціальній активності.

У даному випадку ми використовували метод опитування, анкетування (відкриті і закриті анкети), спостереження. Отримані результати представлено у таблиці. А в діагностиці ми використали параметри професійно значущих якостей, що формуються у процесі університетської підготовки соціальних працівників, про які було сказано вище.

З метою вирішення означеної проблеми використовуються такі засоби:

- орієнтація теоретичних курсів на отримання знань, умінь, які потім закріплюються у практичній діяльності;
- співвіднесення з практикою тематики курсових, контрольних, лабораторних, практичних і дипломних робіт;
- залучення студентів до організації і проведення практично-орієнтованих досліджень в регіонах;
- участь студентів у проведенні міжнародних, міжрегіональних і регіональних науково-практичних конференцій з проблем соціальної роботи;

- залучення студентів до суспільно-громадської роботи у різних об'єднаннях соціальної спрямованості.

Як показує практика, для професійного становлення соціального працівника особливе значення має робота в громадських організаціях та громадах. Діяльність студентів у таких соціальних інституціях дозволяє вирішувати водночас і завдання виховного плану, орієнтуючи їх на сприйняття і засвоєння духовно-моральних цінностей, вміння відстоювати свої позиції, переконання. Зокрема, у цьому плані особливу роль відіграє включення студентів у волонтерську діяльність, програми молодіжних ініціатив, тощо.

Студенти, котрі пройшли через програми, акції, заходи соціально-виховного характеру, більш впевнено пов'язують свою майбутню діяльність з роботою у соціальній сфері. При цьому вони досить помітно змінюються в духовно-моральному плані, стають активнішими, творчими і діяльними.

Такий підхід до становлення майбутнього спеціаліста є важливим ще й тому, що на всю силу заявила про себе проблема соціального виховання та його ефективності. При цьому науковці досить переконливо довели, що важливою умовою ефективності виховання є співпадання основних напрямків виховання із напрямком, яким рухається суспільство. Але такого співпадання немає. І проблема є постійною до речі, Є.Холостова доводила, що потрібен "такий шлях, який із нас зробив би людей" [2, с. 30].

У ході нашого дослідження ми звернули особливу увагу на роботу студентів з дітьми вулиці, з волонтерами, з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями, з підлітками в клубах за інтересами. Особливостями цього процесу можна назвати такі:

- вироблення у студентів навичок тісної співпраці з дітьми та молоддю, при цьому всі мають рівні права і обов'язки;
- впровадження соціально значущих програм і проектів організацій ("Діти мігрантів", "Соціально-педагогічна допомога дітям вулиці", "Юність без грат", "Юність вибирає здорове життя");
- поєднання волонтерського руху і професійної підготовки соціальних працівників;
- поєднання наукової і практичної діяльності студентів;
- включення студентів у некомерційні проекти і програми;
- формування уміння впливати на прийняття рішень;
- вміння відстоювати соціальні програми з характером неполітичні і неконфесійні.

Таким чином, ведучи мову про соціального працівника як про суб'єкта соціальної роботи, слід наголосити на тому, що він як суб'єкт творить власне життя, власну життєдіяльність, але він водночас допомагає іншим людям моделювати їхнє життя і сприяє створенню соціально-психологічних умов для представників різних соціальних груп суспільства щодо реалізації особистісних потреб та інтересів.

Література:

1. Масленникова В.Т. Теоретические аспекты подготовки социального педагога в систем среднего социального образования. − Казань : КГУ, 1995. − 95 с.
2. Холостова Е.И. Профессиональный и духовно-нравственный потрет социального работника. − М.: Союз, 1993. − 110 с.
3. Соціальна робота: деякі аспекти соціальної роботи з дітьми та молоддю. − К. : ДЦССМ, 2004. − 365 с.
4. Соціальна робота: навчальний посібник // Соціальна робота. Книга ІІ. − К.: ДЦССМ, 2002.-431 с.

Kravets N.P.
Dragomanov National Pedagogical University
Ph.D., Associate Professor, Institute of Special Education (Ukraine, Kyiv)

CONSIDERING THE CONDITIONS AFFECTING THE READING ACTIVITY OF MENTALLY RETARDED STUDENTS

Кравець Н.П.
к.пед.н., доцент
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
Інститут корекційної педагогіки та психології (Київ, Україна)

ВРАХУВАННЯ УМОВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЧИТАЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ

The author presented some conditions affecting the reading activity of mentally retarded pupils; subjective and objective factors are detected; expediency of the use literary games and interactive technologies for correction of mentally retarded students' reading activity are proved
Key words: *mentally retarded pupils, reading activity, literary games, dialog technologies.*

У статті розглянуто умови, що впливають на формування читацької діяльності розумово відсталих учнів. Визначено як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники та доведено доцільність використання літературних ігор і діалогових технологій з метою корекції читацької діяльності розумово відсталих учнів.
Ключові слова*: розумово відсталі учні, читацька діяльність, літературні ігри, діалогові технології.*

З метою професійного самовизначення по закінченню школи, адекватного психофізичним особливостям розумово відсталих учнів і зайняття ними належного місця у суспільстві та з огляду на зміни, що відбуваються у промисловості та сільському господарстві країни, розумово відсталі можуть успішно працювати на новітній техніці за умови належного сприймання й розуміння ними сутності інструкцій, рекомендацій, інформації. Для цього їм необхідно на належному рівні опанувати читацьку діяльність.

М.М. Русецька розглядає читання як складний психофізіологічний процес, спрямований на розпізнавання й розуміння писемного повідомлення [5]. Завдяки читанню формується звичка осмислювати прочитану інформацію, розвивається й коригується образне мислення, зосередженість, уважність, тобто відбувається корекція притаманних розумово відсталим інтелектуальних порушень.

Ми намагалися виявити умови, що впливають на формування читацької діяльності розумово відсталих учнів. До обстеження залучили 867 школярів 7-10-х класів. У результаті дослідження виявили суб'єктивні і об'єктивні чинники. *До суб'єктивних* віднесли розумовий розвиток дітей, насамперед наявність легкої та помірної розумової відсталості, оскільки в кожному класі навчаються діти з різною мірою враження центральної нервової системи, що впливає на стан розвитку їхніх пізнавальних можливостей. З огляду на це виявляли стан сформованості навички читання у школярів. Як з'ясувалося, навіть учні 7-8-х класів мають порушення правильності читання: переставляють звуки, склади у процесі читання; не дочитавши останнього складу слова, переходять до читання наступного слова. Нормативних показників, що характеризують швидкість читання, дотримувалися лише 47% з числа обстежених з діагнозом «легка розумова відсталість». Решта респондентів читали або занадто повільно, монотонно, або досить швидко, «ковтаючи» як цілі слова, так і закінчення слів. Найбільш яскраво проявилися недоліки виразного читання. Читаючи, учні звертали увагу лише на наявність у реченні окремих розділових знаків: крапка, кома, роблячи відповідні паузи. Окличні й питальні речення читали, не звертаючи увагу на розділові знаки, що стоять у кінці речень. Навіть вірші намагалися читати монотонно, а 13% опитаних читали скандовано. Логічних, смислових пауз не дотримувався ніхто. Щодо стану мовлення, порушення вимови звуків не спостерігали, крім дітей із синдромом Дауна, у яких був наявний сигматизм. Але несформованими виявилися сигніфікативна та регулювальна мовленнєві функції.

Проводячи дослідження, обстежили учнів на предмет розуміння ними прочитаного матеріалу. Для перевірки використали художні й науково-пізнавальні тексти як відомі учням, так і не відомі. Завдання полягало в читанні пропонованого тексту і відповідях на ряд запитань евристичного спрямування з метою вияву розуміння причинно-наслідкових зв'язків між зображеними подіями, явищами. Відповідаючи на запитання, що стосувалися відомих, опрацьованих на уроках текстів творів, учні намагалися пригадати імена героїв, їхні вчинки, зображені у творах події, явища, передаючи зміст незв'язними реченнями чи уривками речень. Але пояснити сутність причинно-наслідкових зв'язків між героями твору та їхніми вчинками, що зумовили певну подію чи випадок, пояснити сутність науково-пізнавальної статті без допомоги, навіть незначної, не могли.

Що стосується розуміння сутності незнайомих текстів художніх чи науково-пізнавальних творів, лише 17% дітей із числа опитаних зуміли за допомогою навідних запитань дати правильні відповіді. Решта школярів намагалися пригадати імена героїв, досить коротко – одним-двома неповними реченнями описували зображене у тексті твору, не розкриваючи сутності змісту прочитаного, не виявляючи зацікавленості до читання матеріалу як до процесу їхньої власної читацької діяльності.

Також перевіряли фізичний стан школярів. Отримані дані з особових справ та візуальне спостереження за учнями дозволили зробити висновки, що фізичний стан респондентів негативно впливає на їхню читацьку діяльність, оскільки у переважної більшості з обстежених (53%) наявний синдром дефіциту уваги з гіперактивністю; у 56% дітей наявні сколіози й кіфози, а 24% страждають хронічним тонзилітом. що негативно впливає на стан їхньої працездатності та уваги, внаслідок чого школярі не можуть тривалий час зосереджуватися на матеріалі, який читають. Читаючи, відволікаються, переходять з рядка на рядок, заново починають читати речення, частину якого попередньо прочитали. Спостерігали семикласників і восьмикласників, які після 5−7-и хвилин читання тексту призупиняли читання, мотивуючи втомою. Натомість починали листати сторінки підручника, поверталися до однокласників і т.п.

Нас цікавила здатність розумово відсталих підлітків читати художній або науково-пізнавальний текст з електронних носіїв. Результати свідчать, що для розумово відсталих така робота є доступною, але у процесі читання вони часто відволікаються, щоб (за словами дітей), «шукати у мережі щось ще, цікавіше», знаходять різноманітні реклами та споглядають їх, не розуміючи сутності, а від читання пропонованого тексту відмовляються. Тому в процесі експерименту діти працювали лише з книгами на паперових носіях.

До об'єктивних причин ми віднесли відсутність у більшості класів та у шкільних бібліотеках сучасної дитячої художньої і науково-пізнавальної літератури. Неналежне комплектування шкільних бібліотек призвело до того, що в кожній бібліотеці виявили лише по одному-два примірники сучасної дитячої книжки. Не всі розумово відсталі учні міських шкіл-інтернатів користуються місцевими бібліотеками, що негативно впливає на стан читацької діяльності та формування їх як активних читачів. Учні шкіл-інтернатів, розташованих у сільській місцевості, не мають змоги відвідувати сільські бібліотеки, оскільки переважна більшість з них перестала функціонувати.

Водночас нас цікавило, чи читають підлітки вдома художню і науково-пізнавальну літературу, зокрема літературу, що містить доступний для них економічний і правовий матеріал. Виявилося, що лише у 16, 5% сімей наявна вдома література для дитячого читання. Незважаючи на такий стан речей, 'про науку' бажали читати до 5-6% учнів з кожного класу, конкретно вказавши напрям: філософія, економіка, історія, право.

Зважаючи на отримані результати, з метою оптимізації читацької діяльності у розумово відсталих підлітків, ми провели роботу зі створення мультидисциплінарної команди з п'яти блоків: до складу яких увійшли учителі, які викладають літературу, вихователі, шкільні бібліотекарі, психологи, батьки. З членами кожного блоку було проведено відповідні бесіди, настанови на предмет організації роботи із залучення учнів до читання літератури.

Учителям і вихователям радили частіше використовувати на уроках та під час проведення домашньої самостійної роботи (самопідготовки) літературні ігри й діалогові технології. Л.Виготський, аналізуючи вплив гри на психіку дитини, констатував, що у шкільному віці завдяки грі формуються і розвиваються психічні процеси, внутрішнє мовлення, абстрактне мислення, логічна пам'ять [1]. А.Мельник розглядає літературну гру як структурний компонент художнього твору, що допомагає створенню літературних образів, сприяє розвитку уяви, образного мислення читача, його здатності до перенесення. Важливою функцією гри вважає формування світогляду [4, с. 105−108]. Тому літературні ігри використовувалися, зважаючи на їхню роль щодо корекції та розвитку психічних процесів, оскільки літературні ігри як важливий корекційний засіб забезпечують зацікавленість читацькою діяльністю з одночасним використанням вербального і смислового стимулювання.

Також, добираючи й використовуючи ігри, радили дотримуватися відповідних принципів, насамперед, *принципу корекції*, що вимагає розглядати навчальну літературну гру як засіб корекції психофізичного розвитку. Як дидактичний засіб розвитку психофізичних процесів виступає *принцип розвитку*. Завдяки *принципу діяльності* учасники гри (учні) вступають у гру та діють у грі. *Принцип комунікації* забезпечує визначення провідної ролі міжособистісного спілкування як складової комунікативної компетентності, що входить до життєвої.

Літературні ігри добирали з урахуванням психофізичних особливостей учнів кожного класу, на основі чого визначили конкретні критерії добору ігор: доступність, достатність, інформативність, емоційність, доцільність, корекційне навантаження. Також вихователям радили розучувати й розігрувати з учнями сценки з творів, проводити літературні ранки, вікторини, конкурси, КВК.

Робота шкільних бібліотекарів передбачала активізацію школярів щодо ознайомлення їх з бібліотечно-бібліографічними знаннями й уміннями, відвідування разом з учнями місцевої бібліотеки, перегляд разом зі школярами дитячих кінофільмів-екранізацій творів, що вивчаються у школі з наступним їх обговоренням, активізацію комплектування шкільних бібліотек сучасною дитячою художньою і науково-пізнавальною літературою.

Психологи проводили з дітьми спеціальну роботу на предмет корекції негативних проявів поведінки школярів на прикладах вчинків літературних героїв, різноманітні психотренінги. Завдання батьків полягало у забезпеченні дітей художньою та доступною науково-пізнавальною літературою, керівництвом домашнім читанням дітей з наступним обговоренням прочитаного.

Метою діалогового читання було навчання учнів отриманню інформації. Як вказує С.Лавлинський, «навчальний діалог на уроці літератури долає психологічний розрив між потребою поділитися своїми судженнями про прочитане, яка внутрішньо властива читачам-підліткам, і ситуацією спілкування на уроці, у якій ця потреба може реалізуватися [3, с. 242243]».

За С. Кургановим діалог – це форма навчання, за якої навчальне завдання ставлять у вигляді невирішених проблем, У ході навчального діалогу виникає особливе спілкування між учнями і учителем [2, с. 10], Зважаючи на це, перед початком роботи з кожним новим твором застосовували образно-мовленнєву дискусію, яка базується на принципі інформаційного доповнення, за якого думка одного з учасників дискусії (в нашому випадку –учителя чи експериментатора) стає стимулом для породження думки другого учасника (учня), оскільки основу проведення образно-мовленнєвої дискусії складають репродуктивна і творча уява.

Проводячи діалогове навчання, запровадили наступні види діяльності учнів: літературні ігри, складання асоціативних ланцюжків, просторових блоків, уявне інтерв’ю з письменником, прийоми: «мікрофон», «ланцюжок думок», «акваріум», дискусію, зіставлення творів різних видів мистецтв. Доцільним у ході обговорення прочитаного твору виявилося складання таблиць, що поділено на дві частини. У першій частині вказано завдання, на які

потрібно дати відповідь: сюжет, герої, конфлікти, історичний підхід, авторська позиція, мова героїв, мова автора. У другій частині учні записують відповіді.

Для розумово відсталих важливо навчитися висловлюватися чітко, правильно і змістовно, що для них досить складно. Вирішували це завдяки використанню комунікативних ситуацій, враховуючи те, що складовою існування життєдіяльності людини виступає спілкування завдяки його діалогічній сутності, забезпечуючи на уроках потребу в спілкуванні.

Літературні ігри та діалогові технології застосовували, зважаючи на етапи вивчення твору. На етапі підготовки до сприймання твору використовували завдання, що стосуються біографії, творчого шляху письменника, назви твору. На етапі сприймання твору – обговорення початку твору, портретів літературних героїв. Етап підготовки до аналізу літературного твору передбачав завдання, які поєднували в собі аналітичні запитання та запитання евристичного спрямування, що відображали послідовність зображеного, характеристику вчинків героїв, їхні стосунки, поведінку, причинно-наслідкові зв'язки між зображеним. На етапі аналізу твору застосовували порівняльні таблиці різних описів, створювали порівняльні таблиці героїв, їхнього зовнішнього вигляду, мови, характеру, поведінки.

На підсумковому етапі вивчення твору використовували завдання на зіставлення й порівняння сутності зображених подій, явищ, дискусії, інтелектуальні вікторини з наступним обговоренням на зразок телевізійних шоу. Підсумковий етап вивчення твору дав можливість виявити міру засвоєння учнями змістової та смислової сторін твору, сприймання його сюжетної й композиційної єдності, диференціювати зображене, насамперед у художніх творах зображені події, героїв, їхні вчинки.

Діалогові технології та літературні ігри допомогли ввести учнів у сутність самого твору, глибше зрозуміти сутність зображених подій, явищ, вчинки героїв.

Водночас перевіряли, чи учням подобається діалогове навчання і застосування на уроках літературних ігор та чи мотивує це до читання художньої і науково-пізнавальної літератури. Рівень мотивації до читання визначали за індексом задоволеності (формулу запропонувала Н.В.Кузьміна, 1980). Отримані результати свідчать, що мотивація до читання художньої і науково-пізнавальної літератури після проведення експериментального навчання становить у розумово відсталих учнів 0,76. Проведене опитування довело, що школярам сподобалися уроки із застосуванням літературних ігор та діалогових технологій. Вони більш усвідомлено опановували уміння читацької діяльності.

Література:

1. Выготский Л.С. Детская психология. − Собр. соч. в 6-и т. − Т.4. / Л.С.Выготский ; под ред. Д.Б. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – 432 с. .
2. Курганов С.Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге: книга для учителя / С.Ю.Курганов. – М. : Просвещение, 1989. – 128 с.
3. Лавлинский С.П. Технология литературного образования. Коммуникативно-деятельностный подход: уч. пособие для студентов-филологов / С.П.Лавлинский. – М. : Прогресс-Традиция, 2003. – 384 с.
4. Мельник А.О. Літературний розвиток учнів 5-7 класів у процесі навчально-ігрової діяльності: дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / А.О.Мельник. – К., 2006. – 259 с.
5. Русецкая М.Н. Нарушения чтения у младших школьников: анализ речевых и зрительных причин / М.Н.Русецкая. – СПб, 2007. – 192 с.

Kulyk O.D.

Ph.D in Pedagogic, Associate Professor

the Chair for Ukrainian linguistics and methodology of education

SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University», (Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine)

PUPIL'S PERSONALITY SPEECH DEVELOPMENT IN MASTERING WORD-BUILDING KNOWLEGES PROCESS: THEORETICAL ASPECTS OF THIS PROBLEM

Кулик О.Д.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра української лінгвістики і методики навчання української мови
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ СЛОВОТВІРНИХ ЗНАНЬ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

The author of the article justifies the relevance of the problem of speech development of secondary school pupils in the course of their mastering the word-building system of the Ukrainian language and highlights its diversity, suspense and even its aggravated character in the present-day circumstances. The author gives a list of reasons that render a negative influence on the pupils' retention of wordbuilding methods. The author makes assumptions as to the possible influence of theoretical wordbuilding knowledge on the pupils' speech development.

***Key words**: speech development, speech, wordbuilding, wordbuilding process, wordbuilding system.*

У статті обґрунтовано актуальність проблеми мовленнєвого розвитку учнів основної школи в процесі засвоєння словотвірної системи української мови, висвітлено її суперечливість, невирішеність і навіть загостреність в сучасних умовах. Наведено перелік причин, які негативно впливають на засвоєння учнями способів словотвору. Висловлено припущення щодо можливого впливу теоретичних знань зі словотвору на мовленнєвий розвиток учнів.

***Ключові слова**: мовленнєвий розвиток, мовлення, словотвір, процес словотворення, словотвірна система.*

Сучасні мовознавці значну увагу приділяють диференціації мови і мовлення. При цьому мова розглядається як засіб спілкування, явище суспільно-історичне, а мовлення – як явище індивідуально-психологічне, невід'ємна частина соціального буття людей, необхідна умова існування людського суспільства.

Специфіка державного стандарту з української мови зумовлена також подвійною природою мови: з одного боку – це мова як система знань і правил, з іншого – мовлення, мовленнєва діяльність. Оскільки засвоєння мови, оперування її одиницями, мовна комунікація пов'язані з мовленнєвою діяльністю, нагальною потребою є ретельне вивчення основ мовленнєвого розвитку учнів.

Мета нашої розвідки – обґрунтувати актуальність і значущість обраної теми в теорії та практиці навчання української мови, проаналізувавши погляди відомих філософів, психологів, психолінгвістів, педагогів, лінгвістів, лінгводидактів.

Проблема мовлення в процесі становлення особистості завжди хвилювала відомих учених, науковців, педагогів. Такі кардинальні проблеми мовознавства, як зв'язок мови й мислення, мови й мовлення, взаємовідношення між мовою і суспільством, специфіка відображення людиною довкілля в мові, знаковість мови, структурне членування і внутрішні зв'язки мовної структури, мовні універсалії, методи і методики лінгвістичного дослідження не можуть бути розв'язані без філософських досліджень. Вивчення акту мовлення – це ключ до розуміння сутності мови та, відповідно, свідомості. В. фон Гумбольдт уперше розглядав сутність мовленнєвої діяльності як взаємозумовленої кореляції двох процесів, що доповнюють один одного, з яких один розпадається на фази формування мовлення – думки та його звукової зашифровки, а інший – протилежний за своїм напрямом процес – складається з дешифровки і наступного відтворення думки, спираючись знання мови і особистий досвід. Учений уважав, що вплив мови на людину настільки сильний, що мова визначає її мислення. І. Кант і В.Г. Гегель Указували на духовно-естетичну взаємозалежність проблем розвитку мовлення й виховання особистості, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер висловлювали думку, що глибинні, підсвідомі мотиви творчості зароджуються, розвиваються і виявляються на рівні зовнішніх актів поведінки творчої особистості.

Не менше, ніж філософами, приділялась увага мові й мовленню вченими-лінгвістами (І. Білодід, Р. Будагов, В. Ващенко, В. Виноградов, Р. Вихованець, К. Городенська, А. Коваль, М. Кочерган, Т. Ладиженська, Л. Мацько, М. Плющ, В. Русанівський, Л. Щерба та ін.), які визначають мовлення як один із модусів існування людської мови, процес

спілкування однією мовою. Мова визначає форму мислення, що формується у відповідному мовленнєвому коді.

Кожен рівень мови має свій вплив на мовленнєвий розвиток особистості. Особливе місце займає словотвір, оскільки на творенні слів сходяться різні підходи до усвідомлення лексики й граматики. Нові слова входять у лексику або внесенням назви для предмета чи явища, засвоєного з іншої мови, або утворенням назви за допомогою існуючих у мові засобів словотворення на базі слів (основ) української мови. До того ж одним із засобів збагачення словника є переосмислення семантики деяких слів, уживання слів у новому значенні, його розширення або звуження. Потреба в нових термінах, лексичних словосполученнях для вираження певних понять викликає створення нових слів відповідного словотвірного типу за існуючими словотвірними моделями. З іншого боку, кожен словотвірний тип пов'язаний із внутрішніми закономірностями розвитку української мови, її граматичної будови. Нові слова обов'язково оформляються за граматичними законами певної мови, підводяться під відповідні лексико-граматичні розряди (частини мови). Кожна частина мови має свої специфічні засоби словотворення, у різних частинах мови створюються неоднакові словотвірні моделі, використовуються своєрідні словотвірні типи. Морфологічні засоби входять у мовлення лише через синтаксичні одиниці – словосполучення і речення, тому основою мовленнєвого розвитку в процесі засвоєння словотвірної системи української мови є її вивчення на синтаксичній основі.

Проблема розвитку мовлення школярів під час засвоєння словотвірної системи мови нерозривно пов'язана і з питанням функціональної стилістики, оскільки визначати словотвірні норми мовлення можна лише шляхом всебічного пізнання законів функціонування одиниць мови в її різноманітних проявах. А вивчення історії словотвору є не чим іншим, як дослідженням етимології слів. Етимологічний аналіз слова повинен відтворити найдавнішу структуру слова, тобто реконструювати первісну, словотвірну структуру, дійсний спосіб словотвору. Усе вищезазначене виводить вчителя на реалізацію комплексного підходу, що виявляється у взаємозв'язку з лексикою і граматикою.

Проблеми, пов'язані з оволодінням мовою, розвитком і вдосконаленням усіх мовних процесів цікавила і вітчизняних та зарубіжних психологів. Проблеми розвитку мовлення досліджували, зокрема, О. Лурія, Л.Виготський, О. Леонтьєв, Дж. Міллер та інші. Вони пропонували різні теоретичні підходи до сприймання як різних мовленнєвих одиниць, так і мовлення взагалі в процесі міжлюдської комунікації. У ході досліджень зверталася увага на різні чинники, що впливають на сприймання мовлення, зокрема – емоційний стан (М. Вітт, Е. Носенко), індивідуальні когнітивні настановлення членів комунікації (В. Адмоні).

Численні дослідження в галузі психології засвідчують, що мовленнєві навички досить активно формуються в процесі засвоєння норм словотворення. Результати розвідок вітчизняних науковців переконливо довели, що свідоме засвоєння учнями основ словотвору не лише сприяє збагаченню, уточненню та систематизації їхнього словника, а й створює підґрунтя для вільного володіння граматичною, орфографічною і стилістичною нормами української літературної мови. У шкільній практиці пропедевтичне ознайомлення з елементами словотвору передбачено в початковій школі (учні навчаються добирати й утворювати споріднені слова, вивчають у слові всі його значущі частини). Розділ «Будова слова» вивчається в 5-му класі, а «Словотвір» у 6 класі разом із вивченням орфографії [3] (учні розширюють знання про значущі частини слова, поглиблюють знання про різновиди морфологічного способу творення слів, знайомляться з неморфологічними способами словотвору, вчаться розрізняти форми одного й того ж слова від новоутворених слів, оволодівають уміннями аналізувати слова за їх морфемним складом). У наступних класах робота зі словотворення продовжується у зв'язку з вивченням програмового матеріалу. Психологи та психолінгвісти (Б. Баєв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Лурія, С. Рубінштейн, І. Синиця, М. Жинкін, І. Зимня, О. Леонтьєв, О. Соколов та ін.) стверджують, що в цей період в учнів формуються навички творення слів, усвідомлення їх семантики в тексті, здатність до

сприйняття значущих морфем, точне знання норм словотворення, критичне ставлення до свого мовлення.

Важливе методичне значення мають і твердження І.П. Павлова про те, що слово є результатом діяльності другої сигнальної системи лише тоді, коли воно зрозуміле в контексті. Виходячи з цього необхідно: 1) засвоєння словотвірної системи мови розглядати як мовленнєву діяльність, 2) для успішного її здійснення слід оволодіти комунікативними вміннями, що ґрунтуються на спеціальних знаннях, 3) навчальний матеріал подавати в системних відношеннях.

У науку про розвиток мовлення особистості, про шляхи його формування вносять неоціненний вклад праці представників гуманістичної педагогіки (А. Дистервег, Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, Г. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Розвиток мовлення вони розглядають, як основоположний, провідний принцип, що пронизує і об'єднує всі види мовленнєвої діяльності особистості. Праці Л. Вагнера, В. Вахтеріва, Л. Виготського, В. Кан-Калика, А. Миртова, Т. Ладиженської, Є. Тихеєвої дають можливість зрозуміти шляхи та умови розвитку мовлення особистості в різні вікові періоди. Ідея комунікативного забезпечення уроку вперше висунута В. Кан-Каликом, Л. Виготським обґрунтована думка про дві взаємозв'язані зони розвитку – актуального та найближчого, Л. Вагнера цікавила педагогіка здібностей у цілому, В. Вахтерів першим застосовував статистику й показав формування граматичного ладу мовлення учнів до 12-річного віку. У цьому ж напрямі працювали А. Миртов, Т. Ладиженська, Є. Тихеєва.

Питання мовленнєвого розвитку особистості завжди було і в полі зору лінгводидактів, оскільки від глибини засвоєння мовного матеріалу залежить уміння людини послуговуватися ним у різних життєвих ситуаціях. Проблема розвитку мовлення учнів хвилювала методистів, починаючи ще з дореволюційних часів. У XIX ст. викладанню мови в школі приділяли велику увагу А. Алфьоров, М. Бунаков, Ф. Буслаєв, І. Срезневський та ін. Кінець XIX – перша половина XX ст. характеризується періодом виокремленням методики розвитку мовлення (спілкування) в окрему галузь. На цей період припадає творча діяльність М. Бунакова, В. Голубкова, В. Масальського, О. Міртова, М. Рибнікової, О. Пєшковського, Л. Поліванова, В. Стоюніна, В. Флерова, С. Чавдарова, які заклали теоретичні основи сучасної методики розвитку мовлення, зокрема визначили мету, завдання, накреслили шляхи реалізації цих завдань. Подальшого розвитку набули ці питання в роботах В. Капінос, Д. Кравчука, М. Пльонкіна, І. Синиці, Я. Стельмаховича, Т. Чижової та ін.

Теоретичні праці видатних методистів XIX – початку XX ст. століття стали основою для подальших пошуків методичної теорії і педагогічної практики. У другій половині XX – початку XXI ст. проблема розвитку мовлення учнів висвітлювалася в працях українських та російських дослідників, зокрема А. Арушанової, М. Бардаш (Сокирко), М. Бернацького, О. Біляєва, А. Богуш, М. Вашуленка, О. Гвоздєва, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Донченко, О. Карамана, П. Кордун, К. Крутій, М. Львова, В. Масальського, В. Мельничайка, М. Пентилюк, Т. Потоцької, Г. Передрій, М. Рождєственського, Л. Симоненкової, І. Синиці, Л. Скуратівського, Ф. Сохіна, М. Стельмаховича, О. Текучова, Є. Тихєєвої, Г. Шелехової та ін. Учених цікавили різні аспекти цієї проблеми: підвищення мовленнєвої культури учнів, розвиток мовлення в різні періоди становлення особистості, вирішення комунікативних завдань у процесі оволодіння мовним матеріалом, мовленнєвий розвиток особистості у процесі словотворення та окремі питання усвідомлення мовлення, формування «чуття мови» й ін.

Ретроспективний аналіз літературних джерел щодо мовленнєвого розвитку особистості засвідчив, що через усі наукові праці проходить думка про: 1) необхідність роботи з розвитку мовлення школярів у тісному взаємозв'язку з розвитком їх мислення; 2) зв'язок викладання української мови з українською літературою (це підкреслюється і в працях, і в посібниках практичного характеру); 3) роботу над словом у різних його аспектах, оскільки рівень мовленнєвої підготовки учнів залежить від засвоєння ними лексичного

багатства української мови, володіння граматичними категоріями, літературними нормами, що забезпечує формування вмінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності.

Лінгводидактичні основи навчання словотворення в школах України слугують у нашому дослідженні теоретичними засадами, які повинні розкрити вихідні положення, дидактичні принципи, необхідні для обґрунтування змісту і структури навчання, шляхів презентації матеріалу, визначення співвідношення теорії і практики в курсі української мови, побудови системи вправ, спрямованої на мовленнєвий розвиток школярів.

Методиці вдосконалення мовленнєвого розвитку особистості, у тому числі й формуванню всебічного розуміння слова як номінативної одиниці в єдності лексичного і граматичного значення (переважно на уроках лексикології, фразеології, морфології, синтаксису), присвячено й низку дисертаційних досліджень, що в різні роки здійснено на матеріалі російської та української мов (О. Артемової, Н. Веніг, Ж. Горіної, Г. Демидчик, К. Крутій, Л. Курач, І. Кучеренко, Т. Мельник, О. Петрук, І. Попової, О. Попової, Л. Сугейко, Л. Шевцової та ін.).

Водночас такий важливий аспект, як мовленнєвий розвиток учнів 5–9 класів у процесі засвоєння словотвірної системи української мови, залишався досі поза увагою дослідників. Лише дисертаційні дослідження Л. Чемоніної «Наступність і перспективність вивчення словотвору української мови в початкових і середніх класах загальноосвітньої школи», І. Волкової «Формування і розвиток мовних компетентностей учнів 5–6 класів загальноосвітньої школи (на прикладі вивчення словотвору й орфографії)» та М. Пігур «Методичне осмислення зв'язків словотвору й синтаксису як засіб оптимізації навчального процесу» спеціально організовані на матеріалі словотворення, однак перше присвячене дослідженню проблеми реалізації загальнодидактичних принципів наступності й перспективності в процесі навчання рідної мови, інші – не охоплюють засвоєння всієї словотвірної системи мови, яка є дуже складною. Ця складність зумовлена найрізноманітнішими зв'язками з іншими рівнями мови (не тільки з морфологічним і лексико-семантичним, а й із фонологічним та синтаксичним, а також морфонологічним і фразеологічним проміжними рівнями); з явищами синкретизму словотворення і словозміни, важкістю розмежування синхронічного й діахронічного планів і великою кількістю одиниць, категорій та теоретичних понять.

Аналіз методичних праць засвідчив, що окремої монографічної роботи, яка стосувалася б проблеми розвитку мовлення учнів основної школи в процесі засвоєння словотвірної системи української мови, немає.

Окрім того, спостереження за навчальним процесом на уроках української мови засвідчили, що більшість учителів не приділяють належної уваги словотвірній роботі, незважаючи на важливість цієї теми, проводять її несистемно, хоча розвиток мовлення в першу чергу забезпечується за рахунок появи нових слів, і важливу роль у цьому процесі відіграють різні способи словотворення. Не всі вчителі (переважно початківці) досконало володіють методикою ознайомлення учнів зі способами словотвору, не завжди усвідомлюють, що це потрібно робити на основі функціонально-семантичного та текстоцентричного підходів до навчання. Певною мірою це пов'язано й з невеликою кількістю годин, відведених чинною програмою з української мови на вивчення розділу «Словотвір» (8 год.) [3], але ж засвоєння словотвірної системи української мови не повинно проводитися ізольовано, у відриві від роботи над іншими мовними розділами.

До того ж, рівень знань учнів з теорії словотвору не відповідає їх практичному застосуванню. На нашу думку, ця проблема має низку причин. Це і шаблонність мислення, і психологічна непідготовленість учня долати труднощі, і невміння застосовувати вже готові логічні схеми та коди, що існують в його пам'яті. Апарат мислення учнів спрямований не на вивчення і розуміння правил, а на їх формальне заучування (зубріння). І як наслідок відбувається зниження інтересу до української мови. Тому потрібно створити сприятливі передумови для усвідомлення учнями системних зв'язків у структурі мови і, зокрема, характеру словотвірних процесів.

У контексті вищезазначеного, першорядного значення у вивченні словотвору набуває комплексна презентація словотвірного мовного матеріалу, яка охоплює лексичний, словотвірний, морфологічний і синтаксичний рівні.

Недостатнє теоретико-практичне опрацювання вищезазначеної проблеми, невідповідність мовлення випускників середньої школи нормам літературної мови, відсутність спеціальних досліджень, недостатня дієвість традиційних методик щодо розвитку усного й писемного мовлення школярів доводять актуальність і значущість обраної теми в теорії та практиці навчання української мови.

У подальших дослідженнях ми плануємо простежити можливий вплив теоретичних знань зі словотвору на мовленнєвий розвиток учнів. Значна увага приділятиметься: 1) систематичному проведенню словотвірного аналізу й відмежуванню його від морфемного; 2) поєднанню словотвірного аналізу з розкриттям стилістичної ролі афіксів; 3) конструюванню слів за існуючими у мові моделями.

Література:

1. Донченко Т.К. Як навчати школярів мовленнєвої діяльності / Донченко Т.К. – К.: Молодь, 1998.- 301 с.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / [М.І.Пентилюк, С.О.Караман, О.В.Караман, О.М.Горошкіна та ін.] ; за ред. М.І.Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2004. – 400 с.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5–12 класи / [Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф] ; за ред. Л.В.Скуратівського. – К. : Ірпінь : Перун, 2005. – 176 с.
4. Розвиток мислення і мовлення учнів у процесі вивчення української мови і літератури : методичні матеріали (за авторськими курсами І.П. Ющука, С.І. Мірошник) / [Укл. і ред. С.І. Мірошник]. – Біла Церква : КОІПОПК, 2008. – 144 с.

Malkhasyn N.V.

candidate of historical Sciences, teacher

Yaroslavl branch of the Moscow financial-juridical Academy

SOCIABLE ACTIVITY OF TEACHER INTELLIGENTSIA DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR

Малхасян Н.В.

кандидат исторических наук, преподаватель

Ярославский филиал Московской финансово-юридической академии

ОБЩЕСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧИТЕЛЬСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

This article is devoted to the analysis of sociable, cultural work among the masses and propaganda activity of teacher intelligentsia during the Great Patriotic War, presentation of its forms, methods and main trends.

Key words: *teacher intelligentsia; Great Patriotic War, sociable, cultural work among the masses; propaganda activity.*

Статья посвящена анализу общественно полезной, культурно-массовой и пропагандистской деятельности учительской интеллигенции в годы Великой Отечественной войны, освещению ее форм, методов и основных направлений.

Ключевые слова: *учительская интеллигенция; Великая Отечественная война; общественно полезная, культурно-массовая, пропагандистская деятельность.*

Актуальность обращения к теме общественно полезной, культурно-массовой и пропагандистской деятельности учительской интеллигенции в годы войны объясняется тем, что опыт, накопленный педагогическим сообществом в этой области, приобретает сегодня в условиях реформирования российского общества вообще и системы образования в частности, преодоления духовного кризиса в стране, поисков эффективной модели динамичного и устойчивого развития государства, особую остроту. Несмотря на специфичность, обусловленную идеологией, характером военного времени, отдельные аспекты этого опыта могут быть творчески осмыслены в современных поисках эффективной и устойчивой модели системы народного образования, духовной консолидации граждан.

В условиях всеобщей борьбы с фашистскими захватчиками в обществе возрастала востребованность в культурно-массовой, пропагандистской и общественной деятельности учителей – наиболее крупного формирования интеллигенции. В этой связи власть стремилась не только контролировать, но и взаимодействовать с учительством, придав ему статус проводника политической линии в массы. Летом 1941 г. «Учительская газета» писала: «Каждый учитель должен стать агитатором, ближайшими помощниками партийных организаций в политико-массовой работе среди масс» [13].

Эффективным средством пропагандистского воздействия на людей в годы войны были листовки. При этом даже способы распространения листовок, например, листовки «Передай по цепи», также имели явную агитационно-пропагандистскую нагрузку. В области наглядной агитации с началом войны ведущее положение приобрел плакат. При этом существенной в пропагандистской работе оставалась и роль радиопропаганды [2].

Властные структуры требовали от отделов пропаганды, чтобы вся политическая работа в массах тесно связанная с конкретными задачами, была доходчивой, острой, оперативной. Агитаторы должны были помочь людям глубже разобраться в происходящих событиях и понять их значение. Центральное место в агитационно-массовой работе отводилось деятельности, направленной на усиление в советских людях чувства преданности Родине и ненависти к ее врагам. Руководство Ярославской области рекомендовало обратить особое внимание на разъяснение ленинского учения о характере и природе войн, о задачах советского фронта и тыла и др. [15]

В конце июля 1941 г. лидеры государства были вынуждены обратиться к таким знаковым понятиям русской культуры как Родина и Отечество [5, с. 221-223]. На страницах центральных газет представители интеллигенции проводили параллели с историческими событиями Ледового побоища 1242 г., Отечественной войны 1812 г., Первой мировой войны. Были вновь упомянуты имена Александра Невского, А.В. Суворова, М.И. Кутузова и др. [9]. В годы войны впервые в идеологии и культурной политике советского государства на первый план стал выдвигаться более «земной», понятный людям смысл понятия «патриотизм» - это не только история партии и государства, но и любовь к своей семье, к близким, к своему дому [11, с. 31].

При развертывании идейно-политической и массово-агитационной работы учителя использовали многообразие агитационно-пропагандистских форм: организовывали митинги, собрания, лекции, коллективные читки, проводили индивидуальные беседы, распространяли агитационно-пропагандистскую печатную продукцию. Привлечение к этой деятельности широких масс учительства оказало многогранное позитивное идеологическое воздействие партийных и советских организаций на массы, значительно оживило его и разнообразило. Конкретные виды, формы и содержание общественной деятельности учительства были обусловлены общими потребностями страны в условиях военного времени, а также региональными условиями. Только в Ярославле за годы войны было проведено около 40 тысяч бесед, в которых приняли участие 3 миллиона 249 тысяч человек; состоялось 5 738 митингов и 4 717 рабочих собраний с охватом 730 тысяч человек [8, с. 59-60]. В среднем за каждый военный год в городах и селах области проводилось более 400 тысяч бесед и коллективных читок [1, с.56].

Учителя-агитаторы были в авангарде движения по укреплению связи фронта и тыла. Война требовала больших капиталовложений. Правительство обратилось к народу с призывом оказать государству денежную помощь. Во всех банках страны был открыт особый счет по сбору денежных средств в фонд обороны. На местах были созданы специальные комиссии по укреплению связи тыла и фронта, в работе которых значительная роль принадлежала педагогам. Они развернули большую массово-политическую работу среди населения. Под их непосредственным руководством шла мобилизация народных средств. Крупные суммы трудовых сбережений вносили работники образования, в частности педагогические коллективы Ярославских, Костромских и Рыбинских школ [18]. Участвовали педагоги и в сборе средств на строительство танковой колонны «Народный учитель» [14]. В

1942 г. коллективу Ярославского педагогического института была объявлена благодарность Верховного главнокомандующего за сбор 100 тыс. рублей на постройку боевого самолета «Ярославский Пединститут» [4]. Стояло учительство и в авангарде движения по сбору теплых вещей для солдат и офицеров Красной Армии [6, с. 16-17].

Между тем, анализ документов показывает, что широкая общественно-полезная деятельность учительства не сводилась только к призывам и лозунгам, она выражалась в конкретных делах, полезность которых была для населения очевидной. Учительство участвовало в сборе средств на военные объекты, теплых вещей для Красной Армии, отправке на фронт посылок и подарков, вещей для населения районов, освобожденных от немецкой оккупации, в сезонных сельскохозяйственных работах. Участие в этих и других акциях проходило в целом организовано. Однако в ходе исследования были выявлены факты пассивного отношения отдельных учителей и педагогических коллективов к этим мероприятиям, а также к разовым общественным поручениям [16]. Подобная позиция объяснялась разными причинами. Вряд ли можно согласиться с «ярлыками» тех лет о «саботаже», «несознательности» педагогов. Сказывались тяжелое материальное положение, неустроенность быта, перегруженность профессиональной, общественной работой, проявление грубого администрирования и нажима со стороны властных структур [17].

Перегрузка общественными поручениями, мобилизация на сельскохозяйственные работы, широкая агитационно-пропагандистская деятельность мешала учителям сосредоточиться на своих профессионально-педагогических обязанностях, создавала перенапряжение сил, приводила к серьезным морально-психологическим трудностям, в чем проявлялась общая напряженность и драматизм общественной жизни тех лет. Непропорциональное соотношение профессионально-педагогических и общественно-политических функций учителей нередко влекло за собой их недостаточную подготовку к учебным занятиям, что негативно сказывалось на уровне общеобразовательной подготовки учащихся.

Вместе с тем, участие педагогов в повседневных делах и заботах населения, их деятельность по установлению тесных связей фронта и тыла, стремление учителей не отгородиться от проблем страны узкими рамками школьной жизни способствовали увеличению авторитета учительства в обществе, повышению его статуса.

Литература:

1. Анисков В.Т. С полей колхозных на поля сражений. [Текст]. Ярославль, 1970. С. 56.
2. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. 4459. Оп. 21, д. 25, л. 24; Ф. 6903.
3. Государственный архив Ярославской области. (ГАЯО). Ф.Р-2224. Оп.1, д.187, л.8.
4. За педагогические кадры, 1975, 11 июня.
5. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК в 16 т. 9-е доп. и испр. [Текст] - М.: Политиздат, 1985. - Т.7. - С. 221-223.
6. Муниципальная система образования. [Текст]. Ярославль, 2001. С. 16-17.
7. Народное образование. Основные постановления, приказы и инструкции. / Под ред. Данева А.М. [Текст] - М., 1948. С.167-169.
8. Очерки истории Ярославской организации КПСС 1938-1965. / Науч. ред. В.Т. Анисков. [Текст] – Ярославль: Верх.-Волж. кн. изд-во, 1990.
9. Правда, 23 июля, 1941.
10. Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ). Ф.17. 0п.126, д.9, л.26.
11. Спутник агитатора. № 23, 1941 г. С. 31.
12. Сыркин В., Сунцов Н. Школьная реформа военных лет (1943-1944 гг.) [Текст] // Народное образование, 1990, № 6. С.129.
13. Учительская газета, 1941, 1 августа.
14. Учительская газета, 1942, 16 июля.
15. Центр документации новейшей истории Ярославской области (ЦДНИЯО). Ф. 264. Оп. 3, д.85, л.
16. ЦДНИЯО. Ф.270. Оп. 7, д. 112, л.9 об-10; д. 752, л. 24 об. и др.
17. ЦДНИЯО. Ф.272. Оп. 224, д. 1659, л. 8; там же, д. 77, л.7; и др.
18. ЦДНИЯО. Ф. 276. Оп. 1, д.204, л.51.

Olena Matviienko
Doctor of Pedagogical sciences, professor
Department of pedagogic and method of primary education
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

THEORETICAL BASES OF TEACHER'S PROFESSIONAL FORMATION

Матвієнко О.В.
доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

The different science approaches of teacher's professional development in the way of modern teacher's professional competence are presented. The main technological aspects of future teacher's professional preparation are determined.

Keywords: *professional competence, professional development of teacher, modern pedagogical approaches.*

Розглядаються різні наукові підходи до професійного розвитку педагога, які спрямовані на формування професійної компетентності сучасного педагога. Визначаються головні технологічні аспекти професійної підготовки майбутнього вчителя.

Ключові слова: *професійна компетентність, професійний розвиток педагога, сучасні педагогічні підходи.*

Сучасний світ переживає докорінну зміну підходів до освіти. Саме для XXI століття характерним є зростання рівня розуміння того, що тільки людина є одночасно і початком і кінцевою метою будь-якого соціального розвитку.

Отже професійна компетентність майбутнього вчителя визначається стратегічною метою сучасної вищої педагогічної освіти.

Необхідність реалізації компетентнісного підходу у вищій освіті обумовлюється радикальними змінами, які відбуваються у сферах матеріального і духовного виробництва, соціальних комунікацій, на ринках праці. Педагогічною теорією і практикою зумовлено необхідність і доцільність інтерпретувати модель фахівця як особистості, яка володіє визначеним набором компетенцій, здатна адаптуватися до умов життєдіяльності, конкурувати на ринку праці. Переорієнтація оцінювання результату освіти з понять «підготовленість», «освіченість», «загальна культура», «вихованість» на поняття «компетенція», «компетентність» тих, хто навчається, характеризує компетентнісний підхід в сучасній освіті.

У сучасній науково-психологічній літературі розкриваються певні проблеми професійного становлення майбутнього вчителя: розвиток творчого педагогічного мислення (Н.В. Кузьміна, С.Д. Максименко, Р.П. Скульський, Л.М. Фрідман та ін.), становлення професійно-педагогічного спілкування (В.М. Галузяк, М.М. Заброцький, С.О. Мусатов, В.А. Семиченко, Т.С. Яценко та ін.), формування професійної готовності до педагогічної діяльності (С.Л. Братченко, В.В. Каплінський, Г.О. Нагорна, С.І. Ніколенко та ін.), професійна адаптація молодих вчителів (С.Г. Вершловський, О.Г. Мороз, Т.Д. Щербан та ін.), підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (Є.Г. Костяшкін, М.М. Поташнік, І.П. Радченко та ін.).

Процес підготовки педагогів та їх подальшого професійного становлення і розвитку є об'єктом великої уваги педагогічної науки, що засвідчує надзвичайну актуальність проблем професійного розвитку майбутнього педагога. Існує значна кількість різних концептуальних побудов щодо професійного розвитку майбутнього педагога.

Розглянемо головні наукові підходи до аналізу та побудови системи професійного розвитку майбутнього педагога.

1. Контекстний (суб'єктно-діяльнісний) підхід, передбачає розгляд педагогічної діяльності у сфері педагогічних цінностей, якими наповнюється ця діяльність. На думку науковців, щоб майбутній вчитель був теоретично та практично компетентним, студенту

необхідно зробити подвійний перехід: від знака - до думки, а від думки - до вчинку, дії. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знанням [4, с. 55].

2. Професіографічний підхід, орієнтує учасників педагогічного процесу на результат реалізації певного комплексу вимог до майбутньої професійної діяльності, що, зокрема, орієнтується на освітньо-кваліфікаційну характеристику спеціаліста, інші нормативні акти, які відображають конкретні умови професійної діяльності людини. Зазначений підхід дозволяє аналізувати уміння в контексті професіографічних складників педагогічної діяльності, визначити професійну діяльність майбутнього вчителя як систему взаємопов'язаних елементів і дій, які характеризують особистість вчителя [5, с. 83; 8, с. 34-36].

3. Акме-системно-синергетичний підхід націлює діяльність майбутнього педагога на досягнення рівня педагогічної майстерності, яка реалізується в творчій діяльності та синергійній цілісності людини стосовно її професійного становлення. [6, с. 53-67].

Зазначений підхід передбачає потребу в багатогранному фахівці- педагогові, формування якого вимагає формування цілісної гармонійної особистості. Акме-системно-синергетичний підхід реалізується через самонавчання та навчання упродовж життя. При даному підході контекст професійного розвитку педагога реалізує мету його особистісно-професійного становлення.

4. Компетентнісний підхід відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури, досвіду педагогічної діяльності та педагогічної творчості, що конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до професійного вирішення педагогічних завдань та проблем.

5. Аксіологічно й особистісно орієнтований підходи постають важливим евристичним засобом аналізу педагогічної дійсності, зокрема, педагога-професіонала, оскільки його вміння інтегровані у цілісну особистість, що характеризується певними ціннісними орієнтаціями.

6. Рефлексивний підхід спрямовує освітню систему та процес професійного розвитку майбутнього педагога на актуалізацію розвивальних педагогічних ситуацій, що розвивають рефлексію (самосвідомість, Я-концепцію) учасників освітнього процесу.

7. Діалоговий підхід орієнтується на концептуальну установку стосовно того, що мислення особистості педагога в процесі його професійного розвитку має вступати у віртуальне діалогічне спілкування з попередніми формами культури, а також із представниками різних поколінь, які взаємодіють в єдиному часовому просторі, коли процес спілкування всіх учасників навчально-виховного процесу набуває вільного, співтворчого характеру.

8. Герменевтичний підхід дозволяє будувати діяльність майбутнього педагога та розглядати процес його професійного розвитку не стільки на основі його знань про особистість, скільки на здатності зрозуміти внутрішню логічну зв'язність, організованість явищ життя дитини. За таким підходом інформація про дитину розглядається педагогом не як кінцевий результат, а як такий, що перебуває у постійний динаміці та щоразу створюється, актуалізується, а не відтворюється за раз і назавжди заданим еталоном [6, с. 27-30]. Цей підхід передбачає розгляд педагогічної дійсності у площині категорій «сенс», «розуміння», «доцільність», що дає змогу поєднати особистісні сенси суб'єктів проектувального процесу із сенсами розвитку проектованої системи. Це, відповідно, дозволяє учасникам освітнього процесу самовизначитися в просторі сучасної педагогічної дійсності, здійснюючи рефлексію своєї суб'єктної позиції в процесі розвитку навчально-виховних систем.

Таким чином, нами були сформульовані 8 головних наукових підходів що до процесу професійного становлення майбутнього педагога, що дозволяє побудувати цілісну модель зазначеного процесу та визначити головні технологічні аспекти її реалізації.

Педагогічна підготовка сучасного вчителя повинна базуватися на: а) оновленні змісту психолого-педагогічних дисциплін і реорганізації педагогічної практики з урахуванням

сучасних вимог до майбутньої професійної діяльності вчителя; б) діяльнісному освоєнні змісту педагогічної освіти через активні форми і методи навчання, а саме: проблемні, проектно-дослідницькі методики, блочно-модульну систему навчання на основі комплексного навчально-методичного й інформаційного забезпечення навчального процесу; в) розширені об'єму керованої самостійної роботи студентів, що забезпечена відповідним методичним й інформаційним супроводом.

Необхідною вимогою до організації педагогічної підготовки майбутнього вчителя виступає її реалізація у межах змістово-технологічної інтеграції соціально-гуманітарної, загальнопрофесійної, спеціально- предметної галузей. При якій активні, діалогові, дослідницькі методи навчання і виховання виступають засобами засвоєння досвіду рефлексивного, організаційно-комунікативного, проективного видів діяльності.

Отже, педагогічна підготовка розглядається нами як найважливіша складова професіоналізму майбутнього вчителя. У ході цієї підготовки відбувається формування у студентів психолого-педагогічної компетентності, що сприяє розвитку соціально-особистісних компетенцій і забезпечує результативність розв'язання соціально-професійних і особистісних задач.

Література:

1. Багаева И.Д. Профессионализм педагогической деятельности: сущность и структура / И.Д.Багаева // Профессионализм педагогической деятельности: тезисы докладов научно-практической конференции. – Ижевск, 1992. – С. 3-5.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход/ А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 225 с.
3. Вершиловкий С.Г. О подходах к исследованию структуры профессионально-педагогической деятельности / С.Г.Вершловский, ЛН.Лесохина. – Л. : НИИ ООВ, 1977. – 203 с.
4. Вознюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: монографія / О.В.Вознюк, О.А.Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.
5. Дубасенюк О.А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога: монографія / О.А.Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 367 с.
6. ЗайцевВ.В. Проблемы развития акмеологического образования // Проблемы развития системы акмеологических наук / В.В.Зайцев, А.М.Зимичев. – СПб. : Изд. СПАА, 1996. – С. 53-106.
7. Карпова Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л.Г.Карпова. – Х., 2004. – 20 с.
8. Максимова В.Н. Акмеология: новое качество образования / В.Н.Максимова // Завуч. – 2004. – № 3. – С.2-23.
9. Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К.Маркова. – М. : Знание, 1993. – 325 с.

Makhinova M.V.

senior lecturer, postgraduate student

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

COMPONENTS OF LANGUAGE EDUCATION IN THE UK IN TIME AND SPACE

Махінова М.В.

старший викладач, аспірант

НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

СКЛАДОВІ МОВНОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ЧАСІ І ПРОСТОРІ

The theoretical importance of historical and pedagogical factors that contributed to the development of the paradigm of language education in the UK, understanding its goals and objectives.

Key words: *paradigm of language education, pedagogical aspects of language teaching, methods of teaching languages, the content of school language education.*

Розглянуто теоретичну значущість історичних та педагогічних чинників, що сприяли розвитку парадигми мовної освіти у Великій Британії, осмислення її цілей та завдань.

Ключові слова: *парадигма мовної освіти, педагогічні аспекти навчання мов, методи навчання мов, змісті шкільної мовної освіти.*

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань Європейського співтовариства є створення спільного мовного простору, що зумовило вирішення проблеми навчання мов на всіх рівнях освіти, формування міжкультурного підходу до практичного використання мови в міжнародному та міжетнічному спілкуванні. Основоположні складові сучасної мовної політики на європейському континенті окреслено у документах Комітету міністрів Ради Європи - Резолюція з інтенсифікації навчання сучасних мов, Рекомендація з сучасних мов та Рекомендація про сучасні мови тощо. Отже, питання навчання і вивчення мов є актуальними і у національному українському, і в європейському контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку мовної освіти за кордоном у руслі навчання іноземних мов у шкільній і вищій освітнє часто стає предметом спеціального наукового дослідження. Безпосередньо питання розвитку британської педагогіки, шкільну політику і стан навчально-виховної роботи у різних типах середніх шкіл Англії вивчали Н.Я. Винокурова, Р.С. Змитрук, В.С. Мітіна. Реформування шкільної освіти, стратегічні напрями і пріоритети здійснюваних перебудов, тенденції розвитку середньої освіти країни досліджували Г.Л. Алексевич, Н.М. Воскресенська, А.А. Кадушина. Визначенню основних тенденцій реформування початкової школи Англії присвячене дослідження Н.І. Кадирової. Дидактичні засади підготовки майбутніх учителів іноземної мови до викладання інтегрованих курсів проаналізовано Ю.С. Стиркіною. Формування європейської багатомовності досліджено у роботах І.П. Бондаренко, О. Першукової, В.Н. Симкин, Г. Степенко, в яких висвітлено питання навчання іноземних мов відповідно до вимоги створення єдиної багатомовної Європи з наголосом на соціокультурному компоненті змісту навчання іноземних мов.

Метою статті є дослідження історичних та педагогічних чинників, що сприяли розвитку парадигми мовної освіти у Великій Британії, осмислення її цілей та завдань.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні та закордонні науковці розглядають мовну освіту як соціально-педагогічне явище, спрямоване на вивчення, збереження і відтворення національних здобутків у навчанні й вихованні мовної особистості, її інтеграцію у світовий освітній простір. На відміну від понять «лінгвістична освіта», що забезпечує вивчення і оволодіння системою мови, та «філологічна освіта», яка націлена на вивчення культури різних народів, вираженої у мові та літературній творчості, термін «мовна освіта» має практичне спрямування, використання якого передбачає розвиток усного та писемного мовлення, формування комунікативної компетенції, і найбільш точно відображає мету і сутність сучасного навчання мов. Згідно з Концепцією мовної освіти в Україні оволодіння мовами є одним з визначальних засобів формування людської особистості, основним стрижнем якого є всебічний розвиток усного і писемного мовлення, підпорядкованого опануванню мовою як засобом спілкування і пізнання. Багатоаспектність і багатовекторність поняття мовної освіти зумовлює виділення двох провідних напрямів, пов’язаних: 1) з навчанням рідної мови та 2) з навчанням іноземної мови.

Період формування національних систем шкільної освіти в країнах Європи припадає на XIX ст. і стає часом формування теоретично обґрунтованих педагогічних течій. Засновники реформаторського руху у Великий Британії піклувались про розробку педагогічних аспектів навчання мов, визначення цілей, змісту, методів і форм навчання, а їх праці стали науковою основою теоретичної діяльності та практичним способом внесення покращень у мовну освіту в ході навчального процесу. Аналіз педагогічних джерел та вивчення праць зарубіжних дослідників (Р. Тітоне, А.П.Р. Говатта, Дж. Ричардса, Т.С. Роджерса) [2,с.71] свідчить, що в європейських країнах у галузі мовної освіти визначились три характерні риси:

1. Включення сучасних мов до нових навчальних планів середніх шкіл, але всюди був дуже складним за умов традиційного домінування у навчальних планах латинської мови;
2. Вивчення сучасних мов було пов’язане з практичними потребами політичного, економічного, культурного спілкування між державами.
3. Нові ідеї щодо ефективних способів навчання і вивчення мов повязано з діяльністю

окремих педагогів: у Франції – у педагогічній діяльності Ж.Жакото (1770–1840), К.Марселя (1793–1876), Ф.Гуена (1831–1896); в Англії – у Т.Прендергаста (1806–1886).

Вивчення сучасних мов було пов'язане у Великій Британії з освітою «джентльменів». Особливим у навчанні мов для XIX ст. в шкільній освіті став граматико-перекладний метод, якій, за А.П.Р. Говаттом, можна називати "граматичний шкільний метод [3,с.131]. Граматико-перекладний метод став спробою пристосувати традиційні методи навчання мов до вимог школи. Головною рисою стала заміна традиційних текстів, на основі яких здійснювався граматичний розбір мовних явищ і навчання перекладу, на використання речень-зразків (exemplificatory sentences). Підручники містили різноманітні вправи, типові речення для перекладу не тільки з іноземної мови, а й на неї, що було ще однією новою рисою граматико-перекладного методу. Застосування граматико-перекладних речень дозволяло представити учням на їх основі граматику в більш сконцентрованому і зрозумілому вигляді, ніж це можна було зробити на основі текстів.

Найкраща ситуація у навчання сучасних мов і їх місце в навчальних програмах середніх шкіл була створена в Англії. Визначною подією тут стало створення в 50-ті роки XIX ст. системи публічних екзаменів, контрольованої університетами. Наслідком введення цих екзаменів стала закономірність визначення змісту мовної освіти (language teaching syllabus) та теоретичних принципів її здійснення для вчителів. Саме завдяки публічним екзаменам (public exams) була закріплена пріоритетність граматико-перекладного методу [3, p.133]. Центральним мотивом запровадження публічних екзаменів було породжено потребою створення і дотримання академічних стандартів в освіті для дітей представників середнього класу і наведення порядку в освіті цього прошарку населення (поза межами публічних шкіл). На той час існували різні типи шкіл і стало необхідним, створити певну структуру, яка б здійснювала чіткий контроль і визначала освітні стандарти. Тому в Англії до вирішення питань мовної освіти було залучено університети. На думку авторів цього проекту, це розраховувалося на зменшення втручання держави і церкви в освітні справи. Тому у 1858 р. в Оксфорді і Кембриджі була запроваджена система місцевих екзаменів (local examinations). Уведення даних екзаменів підвищило статус сучасних мов у змісті шкільної мовної освіти, оскільки їх було включено до навчальної програми поряд із класичними мовами [1,с.17]. Однак досить скоро сучасні мови втратили свій академічний престиж через пов'язаність із «місцевими екзаменами». Втручання університетів у розробку навчальних програм для середніх шкіл стало перешкодою в реформуванні мовної освіти, навчання іноземних сучасних мов в кінці XIX ст., вимагаючи від сучасних мов «академічної респектабельності» [1,с.18]. Вони посіли місце серед факультативів (soft options). Таке ставлення до навчання сучасних мов поширилося і на університети, тому університети неохоче запроваджували освітні ступені із сучасних іноземних мов. У Кембриджі такі було введено лише у 80-ті роки XIX ст., а в Оксфорді – на 20 років пізніше на початку XX ст.

У XIX ст. потреби соціального та соціокультурного життя надали сучасним мовам нової ролі, посилилася потреба в розмовниках, підручниках, та посібниках, що пропонували б ще більш переконливу основу для вивчення мови. Наслідком цього стала велика кількість методів навчання мов, нових підручників з чітким порядком їх методичної організації. Індустріалізація другої половини XIX ст. спричинила появу нового прошарку населення - робітників, які не отримали академічної освіти і тому не могли вивчити іноземну мову за традиційними методами. Так поступово розповсюджується "прямий" метод навчання мови, якій майже не потребував вивчення граматики взагалі.

З розвитком торгівлі та міжнародних стосунків поступово зростала зацікавленість у володінні іноземними мовами. Таким реформатором системи англійської мовної освіти початку XIX ст. був Томас Прендергаст. Створена ним система майстерності (Mastery System) стала першою спробою розробити психологічну теорію учіння мови і застосувати її у навчанні іноземних мов. Свої принципи Т.Прендергаст виклав у 1864 р. у роботі "Володіння мовами або мистецтво ідіоматичного мовлення іноземними мовами" ("The Mastery of Languages or the Art of Speaking Foreign Languages Idiomatically"). Певний внесок у

навчанні іноземної мови зробив шотландський вчений Джеймс Гамільтон (1769 – 1829), який повернув до життя метод підрядкового перекладу. Реформаторський рух набув незвичного прояву в міжпредметному співробітництві. Найвидатнішими з членів руху були фонетисти Г.Суїт – в Англії, В.Фієтор – у Німеччині, П.Пассі – у Франції, О.Єсперсен – у Данії. Вони проявили значний інтерес до процесу навчання мов. Так в Англії вчитель В.Г.Віджрі у 1888 р. повідомив про результати своєї діяльності у роботі під назвою «Навчання мов у школах». Головною складовою впроваджуваних ідей і змін у здійсненні навчання мов була пріоритетність усного мовлення [2,с.80]. Ними були підняті й важливі питання впливу психологічних чинників на забезпечення мовної освіти і про її роль у загальному освітньому процесі.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Аналіз історичних та соціокультурних чинників, що сприяли зародженню і розвитку соціокультурної освіти у Великій Британії, її цілей, завдань та суті, свідчать про складність та багатогранність проблеми, потребу її подальшого теоретичного та прикладного вивчення, розроблення програм практичної реалізації з урахуванням регіональних та соціокультурних особливостей. Тому зростає необхідність у розробці педагогічних аспектів навчання мов, визначення цілей, змісту, методів і форм навчання, що стане науковою основою теоретичної діяльності та практичним способом внесення покращень у мовну освіту в ході навчального процесу.

Література:

1. Алешкина Н.П. Социальная направленность экзаменационной политики средней школы Англии: Автореф. дисс… канд. пед. наук: 13.00.01 / Моск. Госуд. Пед.институт иностранных языков им. Мориса Тереза. – М., 1977. – 27 с.
2. Пуховська Л.П. Тенденції розвитку систем підготовки вчителів у Європі // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 3. – С. 77–80.
3. Howatt A.P.R. A History of English Language Teaching. – Oxford: Oxford University Press, 1991. – 394 p.

Milyavskiy M.U.
Ph.D., Associate Professor
Korobka I.S.
Student
Donbass State Engeneering Akademy, Kramatorsk, Ukraine

MAIN DIRECTIONS OF ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS UNDER THE SUPERVISION OF A TEACHER

Милявський М.Ю.
к.е.н., доцент
Коробка І.С.
студент
Донбаська державна машинобудівна академіяя, м. Краматорськ

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПІД КОНТРОЛЕМ ВИКЛАДАЧА

The article describes the main directions of organization of independent work of students under the supervision of a teacher while studying accounting disciplines. The analysis of approaches to the problem of independent work of students specialties. Defined place in the organization of independent work of student with the legislative and regulatory base on taxation.

Keywords: *independent work of student, tax, level of qualification, lecture, consultation, legal framework.*

В статті розглянуті основні напрямки організації самостійної роботи студентів під контролем викладача при вивченні облікових дисциплін. Проведено аналіз підходів до проблеми самостійної роботи студентів облікових спеціальностей. Визначено місце в організації самостійної роботи студента із законодавчою і нормативною базою з питань оподаткування.

Ключові слова: *самостійна робота студента, оподаткування, рівень кваліфікації, лекція, консультація, законодавча база.*

Одним з основних завдань вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за напрямом "Облік і оподаткування", є виховання фахівців нової генерації, здатних розуміти особливості нинішнього і майбутнього соціально - економічного розвитку країни.

Реформування економіки, яка в різний час здійснювалася в розвинених країнах, здійснювалася в розвинених країнах, супроводжувалася, як правило, підвищенням інтересу до інтелектуального потенціалу суспільства, до розвитку освіти. Нова економічна епоха - епоха інформації - базується на знаннях. Саме потреба в знаннях обумовлює вікові ролі освіти в розвитку соціально - економічного прогресу суспільства.

Зі зміною пріоритетів в економіці змінилися вимоги до змісту фінансово - економічної роботи і, як результат, підвищилися вимоги до підготовки фахівців за напрямом "Облік і оподаткування",

Рівень кваліфікації фахівців в умовах ринку стає найважливішим економічним фактором.

Сучасний етап соціально - економічного розвитку в Україні вимагає перебудови вищої школи і, насамперед за такими напрями:

- розвиток активності, самостійності творчих здібностей майбутніх фахівців;
- забезпечення держави кваліфікованими, ініціативними кадрами, які мають як базову теоретичну і практичну підготовку за фахом, так і здатних приймати рішення, пов'язані з майбутньою професією;
- формування у випускників здатності швидко адаптуватися до змін та коригуванню професійної діяльності.

Вища школа повинна готувати фахівців таким чином, щоб вони, маючи певний теоретичний фундамент, потім протягом усього життя поповнювали б отримані знання. Для обліковців це особливо необхідно, оскільки законодавство постійно змінюється: студент, отримуючи від викладача новітню інформацію на перших курсах, до моменту написання дипломних робіт стикаються з тим, що вона вже застаріла і не придатна до використання. Тому сьогодні викладачам необхідно не просто дати студентові певний обсяг знань, але, перш за все, навчити їх методології професійної діяльності та методам самоосвіти в майбутньому. Вирішенню цього завдання має бути підпорядкована і організація самостійної роботи студентів під контролем викладачів.

Враховуючи тенденції прискореного старіння інформації традиційні форми навчання залишаються необхідні, так як вони забезпечують фундаментальність знань. Разом з тим ці підходи до навчання повинні бути доповнені елементами активізації, у тому числі і за рахунок самостійної роботи студентів як в ході аудиторних занять, так і в період вільної від обов'язкових навчальних занять.

Існує кілька підходів до проблеми самостійної роботи студентів. По-перше, вона ототожнюється з самостійним осмисленням студентами нової інформації під час аудиторних занять. Тому традиційна лекція повинна все частіше поступатися місцем лекції - бесіді, лекції - дискусії, лекції - консультації, проблемної лекції або її простішого вигляду лекції із запланованими помилками.

Семінарські та практичні заняття також повинні мати здебільшого дискусійні - дослідницький характер, а індивідуальні заняття перетворитися на співбесіду або консультування з проблемних питань, особливо у яких і міжпредметні і загальнопрофесійного значення.

По-друге, самостійною роботою є така діяльність студента, в процесі якої він без допомоги викладача проаналізував і узагальнив навчальний матеріал, перевірив виконані висновки, а викладач тільки оцінив отримані результати. Досягнення позитивних результатів такої діяльності можливо при творчому підході до розробки індивідуальних завдань - рефератів, розрахункових та графічних завдань, курсових і особливо дипломних робіт.

Здійснення самостійної роботи студента в поза аудиторний час може проходити в бібліотеці, в учбових або навчально - методичних кабінетах, комп'ютерних класах або домашніх умовах. Значна частина вчених не досліджує природу самостійної роботи як

дидактичного явища, а в основному вивчають бюджет часу, що витрачається на позааудиторну роботу і різні організаційні заходи щодо планування та впорядкування завдання з метою забезпечення ритмічності самостійної роботи студента протягом триместру і всього періоду навчання.

Для підвищення ефективності самостійної роботи студентів вже на перших курсах необхідно навчити з працювати з каталогами, довідниками, законодавчими актами та інструктивним матеріалом, здійснювати пошук необхідної інформації в мережі Інтернет і т.д.

Враховуючи специфіку облікових дисциплін, особливо таких курсах як "Податкова система", "Податковий облік", "Податковий менеджмент", «Судово-бухгалтерська експертиза», «Державний фінансовий контроль» значне місце в організації самостійної роботи студента під контролем викладача слід приділити виробленні у студентів навичок роботи із законодавчою і нормативною базою з питань оподаткування. Цьому сприяє вирішення ситуаційних завдань наступного типу:

1. Що сталося на підприємстві (тобто виявлено в ході перевірки).

2 Позиція перевіряючого органу.

3. Позиція підприємства.

4. Вирішення конфлікту на основі зіставлення норм чинного законодавства з цієї проблеми.

Для того, щоб студент впорався з самостійним рішення подібного завдання в позаурочний час, контрольований навчальний матеріал даного модуля повинен бути сформований таким чином:

- мета;
- текст (основоположні, принципові положення даної теми, розділу);
- бланковий матеріал;
- тести;
- економічний словник;
- збірник нормативних документів.

Завершальним етапом вивчення програмного навчального матеріалу з даного модуля якраз і буде самостійне рішення студентом ситуаційної задачі. Аналіз прийнятого рішення, обґрунтованість його мотивування з посиланнями на законодавчий акт може бути здійснена групою призначених студентів - експертів під контролем викладача (у тому числі у формі ділової гри і слухання в спеціалізованих судах, та судах загальної юрисдикції).

Формування такого роду самостійних робіт студентів дозволяє заключний етап, тобто аналіз і оцінку прийнятого рішення, провести на міжпредметному семінарі (в даному випадку спільно з викладачами курсів "фінансове право" та «господарське законодавство»).

Таким чином самостійна робота під контролем викладача стає особливим видом навчальних завдань.

Література:

1. Мілявський М.Ю. Щодо вдосконалення якості самостійної роботи студентів під час вивчення дисциплін вільного вибору на прикладі курсу «Господарське законодавство України» в умовах кредитно-модульної системи / М.Ю.Мілявський // Матеріали всеукраїнської наук.конф. «Якість освіти – управління, сертифікація, визнання».- Краматорськ: ДДМА, 2009. – С.205-209

Ovsiienko L.M.
Ph.D in Pedagogic,Associate professor
Chair for Ukrainian Linguistics and Educational Methods
SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi state higher pedagogical Grygorii Skovoroda University»

REGULARITIES OF COMPETENTLY DIRECTED LEARNING OF TEXT LINGUISTICS OF STUDETS' PHILOLOGICAL SPECIALITIES

Овсієнко Л.М.
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра української лінгвістики і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»

ЗАКОНОМІРНОСТІ КОМПЕТЕНТНІСНО СПРЯМОВАНОГО НАВЧАННЯ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

The proposed article of the scientific study tries to establish and characterize the regularities of education of the students of philological specialities of linguistic disciplines, as well as competently directed education of text linguistics. The author analyzes different classifications of regularities and comes to result that teaching of text linguistics of philology students needs taking into account those, which ensure substantial mastering of knowledge and formation of professional competences, among which communicative is a key one. To those regularities are refered: regular attention to the language substance; understanding of language units semantic, mastering the norms of literary language; evaluation of expressive possibilities of Ukrainian, development of language sense and language talent; dependence of language abilities and skills from grammar knowledge and vocabulary complex of the language; consideration of motives and inner striving of the student, dependence of the interaction of the lecturer and students and the educational results; conservation of education succession, beginning from school to higher educational institution; modeling of the future professional activity of students of philological specialities; dependence of efficient education from methodologically correctly planed self work of future philology students as well.

Key words: *learning regularities, competently directed education, text linguistics, philology students, knowledge, professional activity.*

У пропонованій науковій розвідці робиться спроба визначити і схарактеризувати закономірності навчання студентів філологічних спеціальностей мовознавчих дисциплін, у тому числі й компетентнісно спрямованого навчання лінгвістики тексту. Автор аналізує різні класифікації закономірностей і доходить висновку про те, що навчання лінгвістики тексту студентів-філологів вимагає врахування тих, які забезпечують ґрунтовне засвоєння знань і формування фахових компетентностей, серед який ключовою є комунікативна. До таких закономірностей відносяться: постійна увага до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; опанування норм літературної мови; оцінювання виражальних можливостей української мови; розвиток мовного чуття й дару слова; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови; урахування мотивів і внутрішніх прагнень студента; залежність між взаємодією викладача і студентів та результатами навчання; збереження наступності освіти, починаючи від школи до вищого навчального закладу; моделювання майбутньої професійної діяльності студентів філологічних спеціальностей; залежність ефективності навчання від методично правильного планування самостійної роботи майбутніх учителів-філологів тощо.

Ключові слова: *закономірності навчання, компетентнісно спрямоване навчання, лінгвістика тексту, студенти-філологи, знання, професійна діяльність.*

На сучасному етапі реформування вищої освіти проблема навчання студентів філологічних спеціальностей набуває актуальності. Досвід європейських країн, які досліджували означену проблему, показує, що інноваційний простір XXI століття будуть визначати насамперед особистісно зорієнтоване навчання і значний комплекс новітніх технологій [1, с. 52]. Як результат, ключовими було визначено такі компетентності: соціальну, полікультурну, комунікативну, саморозвитку й самоосвіти, творчу. Відтак, особливої актуальності набула проблема компетентнісно спрямованого навчання.

Розв'язання проблеми якісної підготовки майбутніх учителів-філологів вбачають у ефективному формуванні комунікативної компетентності на засадах сучасних методологічних підходів, а саме: особистісного, діяльнісного і компетентнісного.

Компетентнісний підхід сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей особистості, які визначають її здатність до соціальної адаптації в суспільстві, усвідомлення власного потенціалу й способів реалізації обраного життєвого

шляху [11, с. 34–35]. Його складниками є відповідні закономірності, принципи, методи, прийоми й засоби навчання.

У попередніх наукових розвідках ми акцентували увагу на методах, прийомах і засобах навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей. Однак, для того, щоб з'ясувати цілісну картину компетентнісно спрямованого навчання означеної дисципліни варто визначити закономірності цього процесу.

Проблему закономірностей навчання студентів досліджували різні вчені і науковці: у педагогіці − Н. Мойсеюк, І. Підласий, М. Скаткін, М. Фіцула, Н. Якса; у лінгводидактиці − З. Бакум, В. Бадер, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Голуб, Ж. Горіна, О. Горошкіна, І. Дроздова, В. Загороднова, О. Караман, С. Караман, К. Климова, О. Копусь, О. Кучерук, О. Любашенко, Л. Мацько, А. Нікітіна, С. Омельчук, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як та інші. Однак до цього часу дослідниками не акцентувалася увага на закономірностях навчання лінгвістики тексту студентів-філологів.

Тому в цій рецепції ми ставимо перед собою за мету схарактеризувати закономірності навчання студентів філологічних спеціальностей мовознавчих дисциплін, у тому числі й компетентнісно спрямованого навчання лінгвістики тексту.

До 70-х років ХХ століття у вітчизняній дидактиці поняття «закономірність» використовувати лише при розгляді найбільш загальних проблем навчання. Однак із часом науковці визначили, що закономірностями навчання є об'єктивні, стійкі й суттєві зв'язки в навчальному процесі, що спрямовують його на формування усебічно розвиненої, компетентної особистості студента, майбутнього конкурентоздатного фахівця. Закономірності навчання відображають залежності між усіма складниками цього процесу: діяльністю педагога, діяльністю студента та змістом навчання.

Проблему класифікації закономірностей навчання досліджували різні вчені. Так, М. Фіцула поділяє їх на *суб'єктивні* й *об'єктивні*.

До *об'єктивних* науковець відносить: виховний і розвивальний характер навчання (у процесі навчання студенти засвоюють знання, на цій основі у них формуються науковий світогляд; моральні, трудові, естетичні та фізичні якості; відповідне ставлення до процесу навчання; відбувається процес розвитку особистості, її пізнавальних сил − мислення, пам'яті, уваги, уяви, мовлення та ін.); зумовленість навчання суспільними потребами (кожен етап розвитку людської цивілізації потребує певного рівня вихованості й освіченості членів суспільства, чого досягають завдяки навчанню); ефективність навчального процесу залежить від умов, у яких він відбувається, навчально-матеріальної бази; процес навчання залежить від реальних навчальних можливостей студентів (його зміст і методи добирають передусім з огляду на реальні навчальні можливості студентів, зумовлені рівнем розвитку інтелектуальної, емоційної та вольової сфер, знань і вмінь, навичок до навчання, ставленням до навчання, фізичним станом і працездатністю); ефективність процесу навчання залежить від рівня активності студента (результати навчання студента залежать від характеру навчально-пізнавальної діяльності й рівня розвитку його мотиваційної сфери); навчання передбачає цілеспрямовану взаємодію педагога та студентів (навіть якщо студент опановує предмет самостійно, викладач спрямовує його пізнавальну діяльність і контролює її); навчальний процес ефективний лише за умови активності студентів (чим різноманітніша діяльність студентів на навчальному занятті і більша інтенсивність їхньої праці, яку організував педагог, то результативніший процес навчання) [13, с. 108−109].

Суб'єктивні закономірності процесу навчання Михайло Миколайович характеризує так: поняття можуть бути засвоєні лише тоді, коли організовано пізнавальну діяльність студентів щодо співвідношення понять, відокремлення одних понять від інших; навички сформуються лише за умови організації відтворення операцій і дій, покладених в їх основу; міцнішому засвоєнню змісту навчального матеріалу сприяє систематично організоване пряме й відтерміноване повторення цього змісту та його введення в систему вже засвоєного раніше змісту; опанування складними способами діяльності залежить від успішного оволодіння студентами попередніми простими, що входять до складного способу, і від їхньої готовності

визначати ситуацію, у якій ці дії можна застосувати; рівень і якість засвоєння змісту за рівних умов (пам'ять, здібності) залежить від урахування педагогом рівня його значущості для студентів; використання педагогом варіативних завдань, що передбачають застосування засвоєних знань в істотних для студентів ситуаціях, сприяє формуванню готовності до перенесення засвоєних знань і пов'язаних з ними дій у нову ситуацію [13, с. 110].

І. Підласий, вслід за Н. Мойсеюк, закономірності, що діють у навчальному процесі, поділяє на *загальні* й *конкретні*. *Загальними*, на думку дослідників, є закономірності, які охоплюють своєю дією всю систему навчання. Вони поширюються на основні його компоненти: цільовий, стимуляційно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та ін., які у взаємодії сприяють результативності навчання. *Конкретними* науковці вважають ті, дія яких поширюється на окремий аспект системи: дидактичний (узагальнює дидактичні характеристики процесу навчання); гносеологічний (аспект пізнання студентами під керівництвом викладача об'єктивної дійсності, фактів, законів природи й суспільства, самих себе); психологічний (належить до внутрішньої психічної діяльності студентів у процесі навчання); управлінський (аспект управління засвоєнням інформації); соціологічний (охоплює конкретні взаємодії викладачів і студентів, соціальну спрямованість процесу навчання); організаційний (відображає організацію навчальної і викладацької праці, їх матеріально-технічне забезпечення, стимулювання, продуктивність тощо) [6, с. 224−225; 7].

І. Лернер вважає, що закономірності навчання можна розподілити на такі дві групи: закономірності, притаманні процесу навчання за його сутністю, які неминуче виявляються, як тільки він виникає в будь-якій формі; іншими словами − це закони, які притаманні навчанню завжди; закономірності, що виявляються залежно від характеру діяльності того, хто навчає, і тих, хто навчається, засобів навчання, а, отже, залежить від виду змісту освіти і методів [5].

Сучасні дидакти закономірності навчання поділяють на *зовнішні* та *внутрішні*.

Зовнішні закономірності, на думку вчених, передбачають: соціальну зумовленість мети, змісту і методів навчання; виховний і розвивальний характер навчального процесу; вербально-діяльнісний характер навчання; залежність результатів навчання від особливостей взаємодії студента з навколишнім середовищем, а внутрішні − залежність розвитку навчання від пізнавальних і практичних завдань, рівня сформованості знань, умінь і навичок; взаємодію педагога та студента; активність студента та її вплив на результативність навчання; структурування й послідовність навчальних завдань [3, с. 54−55].

Аналіз наукових фахових джерел дає підстави стверджувати те, що закономірності викладання й навчання залежать від змісту (форм, методів, засобів), його мети, завдань, що стоять перед суб'єктами навчання, рівня підготовки студентів, складності навчального матеріалу тощо.

Ефективну реалізацію закономірностей забезпечують суб'єктивні чинники, що визначаються особистісними якостями викладачів і студентів, ученого методиста, який досліджує процес навчання конкретної дисципліни [8, с. 28]

Закономірностями навчання й засвоєння української мови дослідники вважають об'єктивну залежність результатів засвоєння мовлення від ступеня розвиненості мовленнєвотворчої системи людини [8; 12]; взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність результатів навчання й засвоєння мови від потенціалу мовленнєвого середовища, створюваного у процесі навчання і повсякденному житті [8; 10]. М. Пентилюк закономірностями визначає: постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; здатність засвоювати норму літературної мови; оцінку виражальних можливостей української мови; розвиток мовного чуття й дару слова; випереджальний розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови [10].

Навчання студентів-філологів лінгвістики тексту, як і української мови в цілому, є неперервним і системним процесом, який починається з першого курсу і продовжується протягом п'яти років навчання у ВНЗ, відповідно до певних закономірностей.

На нашу думку, запропоновані Марією Іванівною закономірності навчання української мови можна спроектувати на процес засвоєння лінгвістики тексту студентами філологічних спеціальностей.

Так, постійна увага до матерії мови (фонем і просодем) та її звукової системи в процесі вивчення усіх дисциплін лінгвістичного спрямування сприяє формуванню мовленнєвої компетентності студентів. Удосконалення вимовних навичок майбутніх учителів-філологів має здійснюватися на основі зв'язного тексту з урахуванням особливостей фонетики, засобів милозвучності та евфонічних засобів української мови.

Необхідною закономірністю навчання лінгвістики тексту є розуміння семантики мовних одиниць. Студенти-філологи мають навчитися розуміти слово, співвідносити його з явищами дійсності, уміти визначати його функційні ознаки, сприймати та вводити в контекст.

У процесі навчання студентів лінгвістики тексту варто враховувати їхню здатність опановувати норми літературної мови. «Мова функціонує в людському суспільстві як упорядкована система знаків та виражається в мовленні, яке підлягає традиційній системі правил (сполучуваність мовних одиниць у мовному потоці, їх послідовність взаємозалежність). Розвиток комунікативної компетентності вимагає від студентів здатності вдосконалювати вміння на основі цих правил [8, с. 29]. З огляду на те, що норми сучасної української літературної мови студенти частково опанували навчаючись у загальноосвітній школі, заняття з лінгвістики тексту у ВНЗ мають передбачати вдосконалення отриманих знань та набуття відповідних умінь і навичок, які є необхідними у їхній майбутній професійній діяльності.

Погоджуємося з думкою вчених, що норма є змінною категорією, тому в процесі вивчення лінгвістики тексту студентам варто окреслити тенденції нормативних змін, «звертати їхню увагу на опанування новітніх лінгвістичних течій, лексем, що ввійшли в обіг нещодавно» [8, с. 29].

Процес засвоєння лінгвістики тексту студентами філологічних спеціальностей вимагає вмінь оцінювати виражальні можливості мови та користуватися ними в мовленні. Для цього, на думку вчених, «студенти повинні осягнути тонкощі смислових і стилістичних відтінків мовних одиниць, навчитися оцінювати їх виразність, розрізняти семантико-стилістичні особливості багатозначних слів, лексичних і граматичних синонімів, синтаксичних структур, стилістичні колорити текстів різних типів і стилів мовлення» [8, с. 29]. Означена закономірність навчання впливає на ефективне засвоєння студентами-філологами способів вираження емоційності та експресивності у фаховому мовленні та спілкуванні.

Ще однією закономірністю навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей є вдосконалення їхнього мовного чуття та дару слова. Цьому сприяє робота над зразковими текстами: їх сприйняття, відтворення, редагування, створення тощо. Саме в процесі роботи над текстом у студентів-філологів формуються відповідні компетенції (філологічна, лінгвістична, комунікативна, соціокультурна, риторична та ін.) та професійна компетентність, відбувається духовне збагачення, розвиток їхньої емоційної сфери.

Ефективному засвоєнню лінгвістики тексту майбутніми учителями-філологами сприяє така закономірність, як залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови. «Лише за умови ґрунтовного засвоєння основ граматики та володіння значним запасом слів майбутній учитель-філолог успішно оволодіє фаховим мовленням» [8, с. 30].

Однією із суттєвих закономірностей навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей є урахування їхніх мотивів і внутрішніх прагнень, що дає можливість розробити ефективну систему навчання із застосуванням активних методів і прийомів роботи, які мають прагматичний характер, розвивають практичні вміння і навички майбутніх філологів.

Успішному засвоєнню лінгвістики тексту сприяє й урахування такої закономірності, як залежність між взаємодією викладача і студентів та результатами навчання. Це невід'ємний складник навчального процесу у вищій школі, адже він не може відбутися, якщо немає взаємообумовленої діяльності учасників цього процесу, відсутня їх єдність. Навіть якщо студент опановує лінгвістику тексту самостійно, викладач має спрямовувати і контролювати його пізнавальну діяльність. Особливо ця закономірність проявляється між активністю студента і результатами навчання: чим інтенсивніша, свідоміша його навчально-пізнавальна діяльність, тим вища якість знань.

У методиці роботи над засвоєнням лінгвістики тексту необхідною є закономірність, що полягає у збереженні наступності освіти, починаючи від школи до вищого навчального закладу. Для того, щоб створити систему неперервного й поетапного навчання лінгвістики тексту необхідно вирішити низку проблем, що існують на даний час. Одна з таких проблем – значний розрив між рівнем підготовки випускників шкіл та вимогами ВНЗ. Адже багато першокурсників не вміють логічно мислити та вести діалог; стереотипно сприймають інформацію; погано володіють нормами літературної мови тощо. Разом із тим, на думку О. Кучерук, «перехід учнів загальноосвітньої школи до вишу супроводжується труднощами адаптації, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. У той же час частина першокурсників (як правило, це випускники спеціалізованих ліцеїв або профільних класів) втрачають інтерес до деяких дисциплін з причини певного дублювання з тим, що вони вивчали в школі» [4, с. 3]. Тому, на наш погляд, викладачеві-філологу варто звернути особливу вагу на цю закономірність навчання лінгвістики тексту.

Ще однією, вартою уваги, закономірністю навчання є моделювання майбутньої професійної діяльності студентів філологічних спеціальностей. Моделювання в навчанні охоплює два аспекти: моделювання, як зміст, який студент повинен засвоїти і моделювання, як навчальна діяльність, засіб, без якого неможливе повноцінне навчання [9]. Під моделюванням професійної діяльності в процесі навчання лінгвістики тексту розуміємо створення таких умов, за яких студенти-філологи під час навчання розв'язують комплексні «квазіпрофесійні» завдання, спрямовані на формування інтелектуальних і практичних умінь, необхідних для успішної професійної діяльності. Система квазіпрофесійних завдань з лінгвістики тексту повинна охоплювати питання і ситуації, що за статистикою викликають ускладнення в професійній діяльності, готуючи майбутнього вчителя-філолога до їх подолання.

У зв'язку із входженням України в єдиний освітній простір, значна увага приділяється формуванню особистості, здатної самостійно і творчо мислити в нових соціально-економічних умовах. Самостійність є однією із властивостей особистості, яка характеризується двома факторами: по-перше, сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; по-друге, ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, які складаються в процесі діяльності [2]. Відтак, ефективне навчання лінгвістики тексту студентів-філологів залежить від методично правильного планування означеного виду роботи. Самостійна робота з лінгвістики тексту має передбачати формування самостійності студента; засвоєння знань, умінь і навичок; визначення для студентів предмета діяльності; забезпечення контролю їхніх дій; інформування студентів про рівень досягнення цілей; визначення вимог до результатів діяльності майбутніх фахівців; створення зовнішніх умов самостійної роботи студентів; забезпечення внутрішніх умов (мотивація дій); урахування індивідуальних особливостей кожного, хто навчається; надання їм можливості самостійно планувати свої дії; забезпечення студентам можливостей коригувати свої дії на основі самоконтролю й аналізу інформації про результативність.

Висновки. Таким чином, з огляду на здійснений у рецепції аналіз, варто зробити висновки про те, що навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей вимагає врахування тих закономірностей, які забезпечують ґрунтовне засвоєння знань і формування фахових компетентностей, серед який ключовою є комунікативна. До таких

закономірностей варто віднести: постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; розуміння семантики мовних одиниць; опанування норм літературної мови; оцінювання виражальних можливостей української мови; розвиток мовного чуття й дару слова; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови; урахування мотивів і внутрішніх прагнень студента; залежність між взаємодією викладача і студентів та результатами навчання; збереження наступності освіти, починаючи від школи до вищого навчального закладу; моделювання майбутньої професійної діяльності студентів філологічних спеціальностей; залежність ефективності навчання від методично правильного планування самостійної роботи майбутніх учителів-філологів тощо.

Не ставлячи перед собою завдання вичерпного визначення всіх закономірностей процесу навчання лінгвістики тексту студентів-філологів, у рамках даної розвідки ми зупинилися лише на декількох, найбільш важливих. Робота в цьому напрямку продовжується.

Перспективи наступних розвідок вбачаємо в подальшому дослідженні методики навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей.

Література:

1. Барановська О. Основні напрями розвитку гуманітарної освіти в умовах компетентнісного підходу / Олена Барановська // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 7. – С. 51–54.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Гончаренко С. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Дидактичні системи у вищій школі / [упоряд. В. Бойченко]. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2013. – 121 с.
4. Кучерук О. Проблеми неперервної підготовки фахівців з прикладної математики [Електронний ресурс] / О. Кучерук // Collection of Scientific Papers of Applied Math and Computer Technologies Faculty of Khmelnytskyy National University. – 2008. − № 1. – С. 1−3. – Режим доступу : http://ap.khnu.km.ua/articles/files/Pedagogical%20technologies/2008/01%20Problems%20of%20continual%20schooling%20of%20applied%20math%20specialists.pdf.
5. Лернер И. Процесс обучения и его закономерности / Лернер И. − М. : Знание, 1980. – 96 с.
6. Мойсеюк Н. Педагогіка : [навчальний посібник] / Мойсеюк Н. – К. : ВАТ «КДНК», 2001. – 608 с.
7. Подласый И. Исследование закономерностей дидактического процесса / Подласый И. − К. : [б. и.], 1991. – 51 с.
8. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : навчальний посібник / [О. Горошкіна та ін.] ; за ред. О. Горошкіної та С. Карамана. – К. : «АКМЕ ГРУП», 2015. – 250 с.
9. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / [авт.-сост. В. Мижериков ; ред. П. Пидкасистый]. – Ростов-на- Дону : Феникс, 1998. – 544 с.
10. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / [кол. авт. за ред. М. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.
11. Трубачова Д. Шляхи підвищення ефективності комунікативної діяльності студентів / Дар'я Трубачова // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 3. – С. 34–38.
12. Федоренко Л. Закономерности усвоения родной речи / Федоренко Л. − М. : Просвещение, 1984. − 159 с.
13. Фіцула М. Педагогіка : [посібник] / М. Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 528 с.

Pet'ko L.V.

Ph.D., Associate Professor, Department of English Philology

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

THE STUDYING OF THE MANIPULATION WITH THE STUDENTS AND FORMATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING ENVIRONMENT IN CONDITIONS OF UNIVERSITY

Петько Л.В.

к.пед.н., доцент

НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

ВИВЧЕННЯ МАНІПУЛЯЦІЙОГО ВПЛИВУ ЗІ СТУДЕНТАМИ ТА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАЛЬНОГО ІНШОМОВНОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ

The studying and the use of the manipulation with the students as technology influence on personality in the way of professionally oriented foreign language educational environment formation in conditions of university are considered.

Key words: *students, manipulating, manipulation, formation of professionally oriented foreign language teaching environment, university*

Розглянуто вивчення та використання маніпулювання як технологію впливу на особистість зі студентами у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету.

Ключові слова: *студенти, маніпулювання, маніпуляція, професійно орієнтоване іншомовне навчальне середовище, університет.*

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців шляхом для навчання іноземної мови (ІМ) за фахом слід сформувати таке ПОІНС [3], у якому будуть вивчені і розглянуті студентами поняття про сутність, види і стратегії маніпуляцій (з цим студенти зустрінуться при вивченні курсів «Психологія», «Педагогіка», «Сімейна педагогіка», «Психолого-педагогічні засади спілкування», «Маніпулювання у політичному процесі», «Маніпуляції PR-компаній» та ін.). Водночас важливо у самих студентів виробити навички неманіпулятивної поведінки, володіння базовими захисними настановами протидії маніпуляціям (відхід, вигнання, блокування, управління, завмирання та ігнорування). Отже, професійна підготовка випускників університету «повинна забезпечити формування у них знань про структуру, механізми виникнення, особливостей маніпуляцій; шляхів, форм і методів маніпулятивної поведінки; а також вироблення практичних умінь і навичок конструктивної протидії маніпуляціям любов'ю у професійній сфері [2, с. 129]», що особливо характерно для майбутніх педагогів.

Сучасна американська літератор і психолог Джесіка Томпсон задається питанням − чому її друзі, колеги, начальники, навіть випадкові знайомі, використовують методи маніпулювання в певні моменти життя, хоча це не є їхнім способом життя, але деякі люди намагаються маніпулювати і контролювати інших, та визначає проблему у визначенні маніпулювання та його закриття. З огляду на це, вона дослідила більшість існуючих методів маніпулювання (26), яким надала назви: Frog-in-Pot. Fun and Excitement, Flattery, The Favor/Gift, False Intimacy, False Intimacy, False Agreement, Scarcity, Fake Expectations, Fake Normal, Facts & Figures, Fake Help, Subject Change, The Guilt Trip/Shaming, The Insecurity Trip, The Pity Party, Playing Dumb/Fake Surprise, Misquoting, Bait and Switch, Over Asking, False Equivalence, "Jokes", Punishment, Insinuated Ultimatums, Name Calling, Fake Apology, The Beg and Plead [6].

У площині нашого дослідження, вищезазначені методи маніпулювання стануть в нагоді для формування ПОІНС в умовах університету.

Для наших міркувань ми обрали роман турецького письменника Халіди Зія Ушаклигіля «Заборонене кохання» й однойменний серіал. Зазначимо, що діалоги також представляють велику частину як роману, так і кінострічки (яка продана до 20 країн світу та озвучена різними мовами), що дає можливість краще зрозуміти внутрішній світ головних героїв. Тому, іноземну мову ми пропонуємо обирати в залежності від того, яку ІМ вивчають студенти.

Завдання 1. Робота у групі. Прочитайте і прослухайте діалог 1 та виконайте наступні завдання: 1) Висловіть свою думку до речень виділених курсивом. 2) Чому плаче Бехлюль під час розмови з Біхтер? 3) На Вашу думку «як все могло було по-іншому» в цій історії? 4. Наведіть приклади любові як маніпуляції у поведінці головних героїв серіалу «Заборонене кохання». 5) Спрогнозуйте поведінку Біхтер на період весілля Ніхаль і Бехлюя.

Діалог 1. Прощання Біхтер і Бехлюя перед його весіллям

(Серія 157, час: 04.30 хв [4]

Бихтер: Мы потеряли много времени, Бехлюль… (обнимает Бехлюля)

Бехлюль: Бихтер, не надо.

Бихтер: Смотри, я всё подготовила…Билеты на самолёт, фотографии отеля…Всё здесь.

Бехлюль: Бихтер… Я позвонил и пригласил тебя, потому что…

Бихтер: *Потому что тебя до сих пор мучают сомнения, потому что ты ждёшь, чтобы я тебя убедила, чтобы я спасла тебя. Ищешь в себе смелость взять меня за руку и сказать: «Пойдём…»*

Бехлюль: *Я пришёл с тобой попрощаться. Я предал всех и всё...что было мне дорого до сегодняшнего дня. Несправедливо поступил с тобой, … заставил тебя страдать…*
Бихтер: *Ты до сих пор причиняешь мне боль.*
Бехлюль: *Это больше всего не даёт мне покоя… Как бы я хотел, чтобы всё было по-другому…*
Бихтер: Если бы…
Бехлюль: *Мы причинили много боли людям, которые нас окружают… Это было страстью…каким-то сумасшествием… Всё кончено…отныне мы не должны совершать ни одной ошибки. Пожалуйста…*
Бихтер: *Твои слова не звучат как прощание. Ты пришёл сюда, чтобы убедиться, что я не создам проблем на свадьбе.*
Бехлюль: Я знаю, что ты не создашь мне проблем.
Бихтер: *Не будь так уверен…*
Бехлюль: *Если хочешь, я могу встать перед тобой на колени и умолять тебя об этом.*
Бихтер: *Неужели Нихаль этого стоит?*
Бехлюль: *Бихтер, … ты меня не любишь. Ты разгневана, полна ненависти – вот твои истинные чувства. Ты не любишь меня…*
Бихтер: Сколько мне ещё нужно топтать мою гордость, чтобы доказать тебе это? *Пусть, Нихаль нас рассудит. Я ей всё расскажу*. А затем она сама решит: люблю я тебя или нет.
Бехлюль: Нет, *прошу тебя, не используй Нихаль, чтобы отомстить мне.* А сейчас, *скажи мне последние слова (плачет): «каждый должен вернуться к своей жизни». Я не смогу бросить Нихаль – это её убьёт.*
Бихтер: *Ты плачешь… ты плачешь из-за меня или из-за Нихаль?..*
Бехлюль: *Прости меня…*
Бихтер: *Хорошо… Тогда я отпускаю тебя* (рвёт билеты).
Бехлюль: Бихтер…
Бихтер: *А я до последнего думала, что ты жертвуешь собой.*
Бехлюль: Бихтер…
Бихтер*: Совсем забыла, какой ты у нас эгоист.*
Бехлюль: *Прошу прощения за всё, что я тебе причинил…*

Завдання 2. Робота у групі. Прочитайте діалог 2 (підтексти подано турецькою мовою), прослухайте та виконайте наступні завдання: 1) Висловіть свою думку до речень виділених курсивом. 2) Чи права була мадмуазель Деніз, яка на кладовищі (у день весілля Ніхаль і Бехлюля) сказала Аднану, що проти її весілля і відправила його за доказами до Бішира. 3) Наведіть приклади маніпуляції коханням. 4) На Вашу думку, чи був правий Аднан, коли за день до весілля доньки запропонував Біхтер розлучитися? 5) Чи був правий Бішир в тому, що признався Аднану в день весілля Ніхаль про любовний зв'язок між Біхтер і Бехлюлем? 6) Охарактеризуйте поведінку Бехлюля. 7) Охарактеризуйте емоційно-психологічний стан Біхтер. 8) Яку психологічну підтримку, на Вашу думку, потребувала Біхтер? 9) Надайте Ваші міркування щодо слів Аднана, адресованих Бехлюлю: «Ти був мені сином!»10). На Вашу думку, хто винен у тому, що сталося?

Діалог 2. Фінал (серія 158, час: 1.21.20 хв) [4]

Бехлюль: Бихтер, дядя здесь…пошёл к Биширу. *Ты, ведь ему ничего не говорила, правда?*
Бихтер: Нет, не говорила. (закрывает дверь)
Бехлюль: Бихтер, пожалуйста, открой дверь…
(голос Аднана: «Бихтер!»)
Бихтер: (прижимает пистолет к сердцу): *Ты бросаешь меня, потому что не можешь бросить Нихаль? Ты убиваешь меня, чтобы спасти её. Почему я?*
Bu onu öldürecek, çünkü Nihal atamaz? Onu kurtarmak için beni öldürüyorsun. Neden Behlyul?
Бехлюль: Бихтер, убери пистолет, пожалуйста…
Бихтер: Нихаль – цветок, который легко может завять… Хорошо… а Бихтер?
Solgunluk olacaktır Nihal çiçek. Peki, Bihter?

Бехлюль: Бихтер, умоляю, убери пистолет!
Аднан: Открой двери!
Бихтер: Разве твоя жизнь закончится, когда откроется эта дверь? А я умру, когда откроется эта дверь. Бехлюль, ты хочешь, чтобы я умерла? Ты готов смириться с мыслью, что потеряешь меня?
Kapı açıldı ... ve açtığında ben öleceğim zaman hayat bitti. Beni ölmek mi istiyorsun? Eğer beni kaybetmek fikrini kabul etmeye hazır mısınız?
Бехлюль: Нет.
Бихтер: Меня… меня?..
Бехлюль: Прошу тебя…
Бихтер: Меня…меня… твою Бихтер?.. Ben, ben ... ben ... ben senin Bihter?...
Аднан : (врывается в комнату): *Ты был моим сыном!* (раздаётся выстрел, Бихтер умирает)
Бехлюль: Бихтер…

У даному випадку, Біхтер із загрозою застрелитися прагне виправити ситуацію, досягти торжества справедливості (у її жіночому розумінні). Тому, навіть якщо є переконання в тому, що жіноча загроза ніколи не буде виконана, ставитися до неї несерйозно не можна. Тоді вона може бути виконана просто «з принципу» [1, с. 59].

Для формування більш повного уявлення про сутність маніпуляції та її результатів, слід звернутися до розуміння самогубства німецьким філософом, поетом, філологом та композитором Фрідріхом Ніцше (1844−1900), який був сучасником турецького письменника Халіди Зія Ушаклигіля, автора роману «Заборонене кохання»(1900): *«The thought of suicide is a great consolation: by means of it one gets through many a dark night»* **(**Friedrich Nietzsche) [5].

This quote explains that the thought of suicide can help us get through tough times. In other words, we can think about suicide without actually following through with the act – hence the thought being referred to as a «great consolation.» For some individuals, just knowing that suicide is an option can be a thought that helps them cope with the pain that they are experiencing

Тут головним виступає думка про суїцид (а не сам акт), що допомагає вгамувати біль (pain), який відчуває людина. Студенти висловили думки: «Якби б не поява Аднана, то може і не такий був би кінець», «Біхтер, тримаючи пістолет, маніпулювала Бехлюлем», «Бехлюлю треба було сказати Біхтер, що весілля не буде і він залишається з нею», «якби Бехлюль сказав Біхтер, що кидає Ніхаль, то пострілу не було б» і т.ін. Однак тут виникають питання до студентів, на які треба їм відповісти: 1. Чи щиро обіцяв би Бехлюль Біхтер залишитися з нею? 2. Дотримався би Бехлюль слів, сказаних Біхтер?

За нашим анонімним анкетуванням 128 студентів на перше питання «Чи щиро обіцяв би Бехлюль Біхтер залишитися з нею?» відповідь «так» склала 27%, «ні» − 48% , «не знаю» − 15%. На друге питання «Дотримався би Бехлюль слів, сказаних Біхтер?» відповіді розподілилися таким чином: «так» − 6%, «ні» − 76%, «не знаю» − 18%. Таким чином, маючи відносно достовірну інформацію, відповідь «ні» вийшла на перше місце, що говорить про те, що Бехлюль не виконає свої обіцянки.

Доцільним є розгляд на заняттях з ІМ наступного висловлювання англійського філософа, письменника Г.К.Че́стертона (1874−1936): *«The man who kills a man kills a man. The man who kills himself kills all men. As far as he is concerned, he wipes out the world* (G.K. Chesterton) [5].

This quote describes the fact that killing someone does not end your personal existence. However, when you take your own life, your entire world comes to an end. Your entire existence including emotions, environmental processing, experiences, and thoughts are your own. If you take your own life, your consciousness may cease to exist – therefore ending the entire world as you have come to know it.

Повертаючись до розгляду суїциду Біхтер, то пішовши із життя, вона «вбила всіх людей», які їй були близькі: матір, сестру Пейкер, Ніхаль, Аднана, Бехлюля.

Література:

1. Делис Дин К. Парадокс страсти: она его любит, а он ее нет [Электронный ресурс] / Дин К.Делис, К.Филлипс ; пер. с англ. Кирилла Савельева. − М. : Мирт; OCR: Дмитрий Макашов, 1994. – Режим доступа : http://modernlib.ru/books/delis_din/paradoks_strasti_ona_ego_lyubit_a_on_ee_net/
2. Перхайло Н.А. Любов як маніпуляція: соціально-педагогічний аспект / Н.А.Перхайло // Молодий вчений. – 2015. − № 8 (23). – Ч. 2. − Серпень, 2015. – С. 127−130.
3. Петько Л.В. Професійно орієнтовані технології навчання ІМ як засіб формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету / Л.В.Петько // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент: зб. наук. праць ; ред. М.Б.Євтух. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. – Вип. 18. – С. 179−188.
4. Ask-I Memnu (Заборонене кохання), реж. Хілаль Сарал, Месуде Ерарслан (Туреччина, 2008−2010). Серії 1−158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://traffilm.net/board/seriali/serial_zaboronene_kokhannja_na_ukrajinskij_vsi_seriji/23-1-0-220
5. Suicidal Quotes And Sayings With Interpretations [Web Site]. – Access mode : http://mentalhealthdaily.com/2014/09/10/10-suicidal-quotes-and-sayings-with-interpretations/
6. Thompson Jessica. Manipulation, manipulation techniques, manipulative people, manipulative relationships [Web site] / Jessica Thompson. − 2014. − May 9. – Access mode : http://jessicathompsonwrites.com/manipulation-techniques-used-manipulative-people/

Rubashka V.P.
Ph.D., Associate Professor
Ukrainian Engineering Pedagogies Academy, Kharkov, Ukraine

GRADUATE SCHOOL OF HUMAN CAPITAL FORMATION

Рубашка В.П.
к.т.н., доцент
Украинская инженерно-педагогическая академия, Харьков

ФОРМИРОВАНИЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛОЙ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

The article deals with the importance of higher education in the process of forming an essential part of intellectual capital is human capital. Notes the ways and features of development of human capital in high school. Stresses the importance of and the need to improve the system of knowledge through the development and introduction of advanced knowledge management models.

***Keywords**: intellectual capital, human capital, skills, knowledge, practical skills, higher education, knowledge management model.*

В статье раскрывается значение высшего образования в процессе формирования важнейшей составляющей интеллектуального капитала – человеческого капитала. Отмечаются пути и особенности развития человеческого капитала в высшей школе. Подчеркивается важность и необходимость совершенствования системы получения знаний путем разработки и внедрения прогрессивных моделей управления знаниями.

***Ключевые слова**: интеллектуальный капитал, человеческий капитал, умения, знания, практические навыки, высшее образование, модели управления знаниями.*

В современных условиях социальный, экономический прогресс, экономическая эффективность производственных процессов, научно-технический уровень современных технологий и производства в существенной мере определяются объемом накопленных обществом знаний, а также эффективностью использования интеллектуальных ресурсов общества.

Существенно возрастает роль образования, науки, усиливается значение интеллектуальной деятельности во всех сферах науки, технологий, производства. В составе валового национального продукта преобладание интеллектуального капитала становится во всех развитых странах преобладающим. В настоящих условиях доминирующими производственными ресурсами являются информация и знание. В современное время наблюдается превращение интеллектуального капитала на важнейший фактор экономического развития и международного технологического обмена, радикальных структурных сдвигов.

Интеллектуальный капитал является достаточно сложной категорией. Не существует единственной точки зрения относительно трактовки этой категории и выделения ее

составных элементов. Целесообразным является деление интеллектуального капитала на три основных составляющей: человеческий капитал, организационный и клиентский.

Первой и самой важной составляющей интеллектуального капитала является человеческий капитал. Именно люди с их интеллектом, знаниями и умениями, приобретенными в процессе своей подготовки, являются главными фундаментом и носителем прогрессивных преобразований общества.

Вопросу формирования человеческого капитала посвящены много исследований, однако использование понятия «человеческий капитал» не рассматривалось в образовательных организациях, которые являются составляющими образовательного фактора человеческого капитала. Высшие учебные заведения с одной стороны готовят человеческий капитал для экономики и общественной жизни общества. С другой стороны для учебы и воспитания и привития практических навыков необходимо иметь квалифицированных научно педагогических работников, которые, в свою очередь, также составляют человеческий капитал высшего учебного заведения.

Наиболее широко и в последовательной форме теория человеческого капитала представлена в работах Г.Беккера [1], лауреата Нобелевской премии 1992 г. по экономике. В понятие национального богатства включается более широкое толкование и в это понятие, вместе с материальной составляющей капитала (оборудование, земля, сооружения и пр.), включаются интеллектуальные активы, материализованные знания и возможности людей к участию в экономических отношениях.

Одну из главнейших ролей в формировании, развитии и реализации человеческого капитала играет высшее образование. Именно высшие учебные заведения непосредственно формируют человеческий капитал и непосредственно через него определяют интеллектуальный капитал общества. Главное задание высшего образования - подготовить специалистов, способных и желающих воспринимать, участвовать в создании и внедрении инноваций [2,3]. Именно способность эффективно генерировать самые новые, современные знания и доносить их к потребителям (студентов и слушателей), формировать новые генерации высококвалифицированных специалистов и адаптировать их к переменчивым требованиям рынка, определяют конкурентоспособность национальной системы образования и конкретных высших учебных заведений .

В современных условиях актуальным является исследование состояния и перспектив усиления интеллектуального капитала высших учебных заведений для изучения их возможностей в имеющихся условиях становления информационной экономики (с учетом перспектив их развития) с целью создания действенных рекомендаций для улучшения конкурентных позиций на рынке образовательных услуг

Человеческий капитал - это сформированный или развитой в результате инвестиций и накопленный человечеством определенный потенциал физических и духовных способностей человека и других производительных качеств, которые целеустремленно используются в соответствующей сфере экономической деятельности. Эта деятельность способствует повышению производительности труда и благодаря этому влияет на рост доходов его владельца[1].

Данное определение акцентирует внимание на нескольких принципиальных моментах. Человеческий капитал - это не только набор указанных характеристик, а именно сформированный или развитый в результате практической деятельности и накопленный определенный запас способностей, здоровья, навыков и знаний. Уровень этих знаний и умений, используется для получения экономического эффекта и содействует повышению продуктивности и эффективности труда. Применение человеческого капитала ведет к непрерывному росту доходов его владельцев. Рост доходов, в свою очередь, стимулирует непрерывность инвестиций в человека, что ведет к дальнейшему увеличению его заработков.

Представление образования предпочтительно в виде средства расширенного воспроизводства человеческого капитала ведет к тому, что человек рассматривается как ресурс развития социально-экономической системы. Это вызывает необходимость развития

образовательных услуг в направлении предоставления в первую очередь прикладных знаний, умений и навыков. В связи с этим особенная роль должна уделяться системе образования. Инвестиции в образование нужно рассматривать как инвестиции в человеческий капитал. Образование должно занимать приоритетные позиции в структуре расходов государства, отвечать требованиям современного развития общества и готовить для него специалистов. Такие специалисты должны владеть не только знаниями и умениями, необходимыми для выполнения производственных заданий одновременно по нескольким специальностям, но и аналитическими навыками, прогнозирования и изучения проблем управления и взаимодействия в процессе производственной деятельности в коллективе. Объективным требованием к работникам является наличие навыков профессиональной и социально психологической адаптации в быстро изменяющемся мире.

Перед образованием в этом контексте стоят задачи, связанные с решением проблем, заключающимся в разработке, освоении и внедрении способов формирования новых основных умений, в частности, навыков самостоятельного образования или эффективной работы в коллективе. Второе направление- непрерывность процесса образования. Быстрый прогресс новых знаний и старение уже имеющихся знаний - основа для развития непрерывного образования.

Следовательно, знания определяются ключевым фактором конкурентоспособности любой организации и составляют основу ее человеческого капитала. Как известно, капитал это все, что может приносить прибыль предприятию. Превращение знания в капитал означает, что владение знаниями позволяет иметь регулярный доход от их использования всеми субъектами (индивидами, организациями) - носителями знания.

Учитывая возрастающую роль высшего образования в формировании человеческого капитала, на первый план выступают вопросы управления процессами приобретения знаний. Должны быть разработаны и внедрены эффективные модели в сфере управления знаний, что, в значительной, мере повлияет на формирование качественного фактора человеческого капитала, в частности, в высшем учебном заведении.

Продукцией высшего учебного заведения являются знания, полученные студентами в ходе обучения. Эти знания, не представляются в виде конспектов лекций, а подтверждаются экзаменами, тестами, курсовыми и дипломными выпускными квалификационными работами. Приобретенные знания должны быть проверены и подкреплены студентами на производственных практиках в научных лабораториях – в условиях работы на предприятиях реального отечественного и мирового рынка. Следовательно, требуется непрерывное развитие и эффективная работа системы управления качеством знаний. Важнейшей составляющей такой системы должно стать постоянное отслеживание качества умений и знаний студентов, приобретенных ими в процессе обучения, а также система непрерывного улучшения качества знаний. Об эффективности функционирования системы менеджмента знаний в вузе можно судить по действительным результатам конкурентоспособности и востребованности выпускников высшего учебного заведения на мировом рынке труда.

Таким образом, менеджмент знаний можно представить как формирование и управление интеллектуальным капиталом вуза. Высшие учебные заведения, которые представляют собой одно из главнейших звеньев создания и управления знаниями в обществе, обязаны иметь развитую, высокоэффективную систему менеджмента, мало чем отличающуюся от системы менеджмента мирового экономического рынка. Вуз, который строит свою систему менеджмента знаний, должен использовать методы и модели реального сектора экономики, апробированные практикой .

Второе направление формирования человеческого капитала высшего учебного заведения предусматривает расширение границ используемых знаний сотрудниками вуза путем непрерывного повышения квалификации, создания условий для эффективного развития процесса выработки новых знаний и их передачи студентам. Менеджмент знаний предполагает передачу необходимой информации от преподавателя к студентам системно, с учетом продуманной системы мотивации обучения и условий передачи знаний. В высшем

учебном заведении необходимо уделять большое внимание таким вопросам, как для первичных носителей знаний – преподавателей, так и для студентов.

Литература:

1. Беккер Г. Человеческий капитал (главы из книги). Воздействие на заработки инвестиций в человеческий капитал // США: ЭПИ. -1993. - № 11. - С. 109-118
2. Кремень В.Г. К обществу знаний – через совершенствование системы образования / В.Г. Кремень // Социально-экономические проблемы информационного общества / под. ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – С. 34-40.
3. Л.Н. Марченко, Л.В. Федосенко. Формирование высшей школой интеллектуального капитала общества. Науковий вісник ЧДІЕУ № 3 (7), 2010.

Sabat N. I.

postgraduate

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine

STAGES OF TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR WORK WITH CHILDREN OF MIGRANT WORKERS

Сабат Н. І.

аспірант

ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", Україна

ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

In this article, we have described the stages of training of future educators for work with children of migrant workers. There were characterized the following aspects of training: motivation, meaningfulness, process, activity and creativity. We have proved that the content of training of future educators for work with children of migrant workers should integrally reflect the theoretical, methodological, practical and psychological aspects that would enable students to select the efficient system of educational influence and organize successfully this process.

Key words: *future educators, children of migrant workers, aspects of professional training: motivation, meaningfulness, process, activity, creativity*

У статті окреслено етапи підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів. Охарактеризовано мотиваційний, змістово-процесуальний, діяльнісно-творчий аспекти. Доведено, що зміст підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів повинен органічно відображати теоретичний, методичний, практичний і психологічний аспекти, що дозволить студентам вибрати ефективну систему виховних впливів та успішно організовувати цей процес.

Ключові слова: *майбутні педагоги, діти трудових мігрантів, мотиваційний, змістово-процесуальний, діяльнісно-творчий аспекти професійної підготовки.*

Реалії сьогодення потребують пошуку інноваційних шляхів удосконалення і розвитку педагогічної освіти в умовах євроінтеграції, входження до загальносвітових процесів, участі в роботі міжнародного економічного ринку, в тому числі й міжнародного ринку праці, трудової міграції батьків учнів. З огляду на особливості навчально-виховного комплексу професійна діяльність учителя передбачає створення умов для конструктивної взаємодії та порозуміння з усіма учасниками педагогічного процесу; забезпечення розвитку творчого потенціалу учнів, ініціативності, відповідальності та особистісного самоствердження; сприяння успішній соціалізації учнів. Водночас ефективна реалізація цих умов залежить від ціннісних пріоритетів педагога, його високого рівня емпатії, готовності до роботи з дітьми із різних категорій сімей.

Метою статті є дослідження етапів підготовки майбутнього вчителя до роботи з дітьми трудових мігрантів в умовах навчально-виховного комплексу.

Аналіз змісту освітньо-професійних програм підготовки майбутніх педагогів дозволив виділити три етапи підготовки майбутнього вчителя до роботи з дітьми трудових мігрантів, а саме: мотиваційний, змістово-процесуальний та діяльнісно-творчий. Розглянемо кожний із цих етапів детальніше.

Перший етап – мотиваційний (І курс). Завданням цього етапу є ініціювати бажання студентів здобути необхідні знання та навички з метою успішної реалізації роботи з дітьми трудових мігрантів. У першокурсників слід сформувати знання про сутність діяльності з

дітьми трудових мігрантів, її гуманістичну сутність, функції, види й форми. Мотиваційний етап передбачає "занурення" майбутніх педагогів у середовище навчально-виховного комплексу, що дозволяє порівняти емоційний стан, рівень соціалізованості тощо дітей із сімей трудових мігрантів з дітьми інших типів сімей. У результаті в майбутніх учителів формуються уявлення та знання про дітей – вихідців із різних типів сімей, особливості їхнього світосприйняття, труднощів, переживань; установок на виховання емпатійності, співчутливості, доброзичливості. Як наслідок, активізуються інтелектуальна, мотиваційна та емоційна сфери особистості.

На цьому етапі у процесі підготовки беруть участь студенти молодших курсів, зокрема першокурсники. Зазвичай перший рік навчання передбачає встановлення міжособистісних стосунків у групі, у зв'язку з цим при формуванні мотивації до розвитку емпатійних якостей приділяється особлива увага регулюванню міжособистісних стосунків.

З метою посилення інтересу до навчальної інформації викладач може застосовувати передовий педагогічний досвід, ідеї педагогіки співробітництва, співпрацю з організаціями, які займаються вирішенням проблем дітей трудових мігрантів (центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадські та благодійні установи й організації). Ефективною формою роботи виступає композиційна побудова лекцій чи їх фрагментів у вигляді педагогічних задач, що вимагають розв'язання.

Мета мотиваційного етапу – сформувати уявлення про знання та цінність емпатії (розуміння стосунків, почуттів, психічних станів дитини); розвинути вміння й бажання демонструвати любов до дитини; сформувати професійні та суспільні мотиви до роботи з дітьми трудових мігрантів; стимулювати бажання досліджувати цю проблему та використовувати отримані знання й уміння на практиці; сформувати спрямованість на толерантну взаємодію з дітьми трудових мігрантів.

Другий етап – змістово-процесуальний (II-III курси). На цьому етапі закладається основа теоретичних знань і методичних умінь студентів для формування дієво-операційної готовності майбутніх педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів. Формування ціннісно-мотиваційної та змістово-процесуальної готовності майбутніх педагогів має здійснюватися у процесі навчально-пізнавальної (лекції, семінарські, практичні заняття) та навчально-практичної діяльності (педагогічна практика).

Для роботи з дітьми трудових мігрантів майбутній учитель повинен знати вікові й індивідуальні особливості своїх майбутніх вихованців, форми, методи, засоби роботи з дітьми трудових мігрантів.

На цьому етапі використовується диференціація навчання, оптимальне поєднання традиційних та активних форм організації навчання, а також інтерактивні технології підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів.

Мета змістово-процесуального етапу: сформувати знання про особливості дітей із сімей трудових мігрантів, уявлення про їхні сім'ї та соціальне оточення; сформувати знання про прояви гуманності й емпатії в учнівському колективі; способи побудови взаємодії з дітьми трудових мігрантів в умовах навчально-виховного комплексу; сформувати вміння із самовиховання емпатії та організації взаємодії на засадах гуманізму; сформувати вміння зі створення комфортного середовища, а також планування, здійснення та аналізу виховання емпатії й гуманності; забезпечити оволодіння майбутніми педагогами навчальними методиками й технологіями, які доцільно використовувати у роботі з дітьми трудових мігрантів; оволодіти інтерактивними технологіями формування гуманності й емпатії.

Третій етап – діяльнісно-творчий. Цей етап вимагає організації суб'єкт-суб'єктних стосунків, інтеграції спільних зусиль навчально-виховного комплексу і професійного педагогічного закладу в підготовці майбутніх педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів, консультативної позиції викладача у процесі підготовки, практичної та рефлективної спрямованості, проблемності навчання.

На третьому етапі використовуються лише такі форми організації навчання, які створюють умови для інтенсифікації самостійної діяльності майбутніх педагогів. До них передусім відносяться педагогічна практика та науково-дослідна робота студентів.

Студенти виконують завдання з організації сприятливого середовища в умовах навчально-виховного комплексу, самостійно планують та здійснюють практичну виховну роботу з дітьми трудових мігрантів. Діяльнісно-творчий етап вимагає підготовленості майбутнього педагога до цього виду діяльності, осмислення студентом особистої відповідальності за організовану ним роботу та можливих перспектив її подальшого розвитку. Від попередніх етапів він відрізняється тим, що тут акцентується увага на самостійній роботі студентів, допомога викладача студентам мінімальна.

На цьому етапі студенти виконують такі завдання: створюють гуманне середовище в умовах навчально-виховного комплексу під час проходження педагогічної практики; проводять діагностичне обстеження дітей трудових мігрантів, аналізують досвід класних керівників та вихователів у вирішенні цього питання; інтегрують знання з різних навчальних предметів у процесі роботи з дітьми трудових мігрантів; організовують практичну діяльність із такою категорією дітей; пишуть творчі роботи, есе за певною тематикою; організовують позакласні заходи з дітьми трудових мігрантів в умовах навчально-виховного комплексу.

Практичний психолог М. В. Самарська у процесі діагностичного обстеження дітей трудових мігрантів рекомендує використовувати комплекс методів й методик. Зокрема, спостереження за поведінкою дитини та фіксація отриманих результатів за допомогою методики “Карта спостережень Д. Стотта”, тестування – методика “Дитячий опитувальник неврозів (ДОН)”, проективні методики – “КМС”, “Мій клас”, “Самооцінка”, вивчення шкільної документації (класні журнали), опитування дітей [2, с. 10-14].

Показником підготовки майбутнього педагога до роботи з дітьми трудових мігрантів є його готовність до виконання навчально-виховної діяльності. Поняття “готовності” психологи й педагоги трактують: з точки зору єдності трьох компонентів – когнітивного, емоційного, поведінкового (Д. Катц, М. Сміт); сукупності мотиваційних, пізнавальних, емоційних, вольових якостей особистості (Ю. Кулюткін); як новоутворення (Л. Виготський); як психічний стан (А. Капська, В. Сластьонін) [1, . 14-15]. Отже, готовність майбутнього педагога до роботи з дітьми трудових мігрантів є особистісно-професійною якістю, яка забезпечує внутрішні умови для успішної реалізації цієї діяльності. Взаємопов’язаними та взаємозалежними компонентами готовності майбутнього педагога до роботи з дітьми трудових мігрантів є цільовий, змістовий, організаційний та результативно-рефлексивний, виявом яких є теоретична та практична підготовка.

Таким чином, підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми трудових мігрантів в умовах навчально-виховного комплексу складається з трьох етапів: мотиваційного, змістово-процесуального та діяльнісно-творчого. Зміст підготовки студентів до роботи з дітьми трудових мігрантів повинен органічно відображати теоретичний, методичний, практичний і психологічний аспекти, що дозволить студентові, володіючи необхідними теоретичними уявленнями та знаннями про особливості організації роботи з дітьми трудових мігрантів, вибрати ефективну систему виховних впливів та успішно організувати цей процес у навчально-виховному комплексі.

Проблема підготовки майбутнього педагога до роботи з дітьми трудових мігрантів потребує подальшого вивчення, оскільки окремі її аспекти залишаються висвітленими не повною мірою. Це, зокрема, особливості підготовки майбутнього педагога до роботи з сім’єю та соціальним оточенням дітей трудових мігрантів; готовність майбутнього педагога до створення гуманного середовища тощо. За таких умов проблема підготовки майбутнього педагога до роботи з дітьми трудових мігрантів набуває особливої гостроти, а її розв’язання ініціює низку змін у вітчизняній системі педагогічної освіти.

Література:

1. Баркасі В. В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов : дис. … канд.. пед. наук : 13.00.04 / Вікторія Володимирівна Баркасі; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 171 с.
2. Самарська М. В. Профілактика та корекція депресивних станів дітей трудових мігрантів (методичний посібник) [Електронний ресурс] / Марія Василівна Самарська // Освіта.ua. Середня освіта. Форум "Урок". Психологія. – Режим доступу : http://osvita.ua/school/lessons_summary/psychology/14045

Tytova N.M.
Ph.D., Associate Professor, Department of theory and methodology of vocational training
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

INFLUENCE OF DIVERSIFICATION PROFESSIONAL EDUCATION ON VARIOUS TYPES PREPARING OF VOCATIONAL EDUCATIONAL TEACHERS

Титова Н.М.
к.пед.н., доцент, завідувач кафедри теорії та методики професійної підготовки
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

ВПЛИВ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ НА РІЗНОПРОФІЛЬНІСТЬ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

The construct of this paper is to ascertain the attendant problems prevalent in the training patterns of vocational and technical education teachers in Ukrainian various training institutions. Explanation diversification of modern training technology and vocational education teachers to standardize their different profiles. Analyzed predictors of diversification as a strategy renewal of higher education.

Key words: *vocational education, teacher professional training, diversification, higher education.*

Обґрунтовано сучасну диверсифікацію підготовки педагогів професійного навчання з метою уніфікувати їх різнопрофільність. Проаналізовано передумови виникнення диверсифікації як стратегії оновлення вищої професійної освіти.

Ключові слова: *професійна освіта, педагог професійного навчання, диверсифікація, вища освіта.*

Трансформація сучасної системи професійної освіти в Україні віддзеркалює світові тенденції розвитку освіти, зокрема Європейського освітнього простору. Одним із пріоритетів стратегічного розвитку країн Європи визнано створення єдиного європейського простору вищої освіти для забезпечення світової конкурентоспроможності фахівців єврорегіону. З метою створення єдиної національної системи безперервного професійного навчання, що забезпечить інтегрування національної освіти у європейський освітній простір з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства і держави виникає потреба у диверсифікації вищої освіти.

Диверсифікація неперервної професійної освіти в Україні, як стратегія оновлення освітнього простору, завдяки сучасним інноваційним технологіям сприятиме різнопрофільності підготовки майбутніх фахівців, різноманітності, розширенню видів освітніх послуг тощо. Поняття «диверсифікація» в освіту запозичене з економічної сфери і трактується як розширення переліку послуг, що виконуються; як об'єктивний процес, який сприяє виживанню навчальних закладів (розширення реєстру послуг навчального характеру, забезпечення працевлаштування викладачів та ін.) [4 , с. 66].

Диверсифікації підготовки бакалаврів професійної освіти передбачає розширення основного профілю діяльності майбутнього фахівця з метою підвищення конкурентоспроможності на освітньому просторі, покращення технології обслуговування і підвищення завантаженості відповідних потужностей на ринку праці.

Вивчали стратегію диверсифікації відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, серед них Т. Алімов, І. Ансофф, А. Аронов, О. Білоус, В. Білошапка, М. Белопольський, О. Гаврилюк, Г. Загорій, С. Ілляшенко, М. Корінько, Р. Леман, Є. Новицький, М. Портер, А. Дж. Стрикленд, А. Томпсон та інші.

Аналіз досліджень з проблем реформування та модернізації вищої та професійної освіти в Україні висвітлено в наукових здобутках В. Андрущенка, А. Алексюка, В. Бондаря, М. Євтуха, І. Зязюна, М. Кагана, В. Кременя, О. Мороза, Н. Ничкало, В. Сидоренка та інші.

В Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова на інженерно-педагогічному факультеті здійснюється підготовка майбутніх педагогів професійного навчання галузі знань 01 «Освіта» спеціальності 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» освітнього ступеня «Бакалавр».

Згідно наказу МОН від 06.11.2015 № 1151 «Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266» галузь знань 0101 «Педагогічна освіта» напрям підготовки 6.010104 «Професійна освіта (за профілем)» замінено на галузь знань 01 «Освіта» спеціальність 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)». Перелік профілів підготовки кадрів у вищих навчальних закладах за напрямом (спеціальністю) «Професійна освіта» змінювався у 2008 році, у 2010 році і у 2015 році.

Затверджений перелік профілів підготовки кадрів у вищих навчальних закладах за напрямом (спеціальністю) «Професійна освіта (за профілем)» (наказ МОН від 16.07.2010 № 705) містив 35 найменувань, серед яких на Інженерно-педагогічному факультеті проліцензовано такі: «Харчові технології», «Технології виробів легкої промисловості», «Готельно-ресторанна справа», «Дизайн», «Деревообробка», «Комп'ютерні технології», освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр», які мають декілька відповідних спеціалізацій [6].

Згідно закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII «спеціалізація − складова спеціальності, що визначається вищим навчальним закладом та передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти» [1].

Отож, якщо розглядати диверсифікацію професійної освіти, як процес розширення асортименту освітніх послуг, то очевидним стає факт розширення прав освітніх установ, зокрема в області змісту освіти й педагогічних технологій у форматі гуманізації й демократизації підготовки майбутніх фахівців. На нашу думку формулювання спеціальності освітнього ступеня «Бакалавр» 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» потребує уточнення і наступне формулювання дозволить зберегти уніфікований підхід до різнопрофільності підготовки майбутніх педагогів професійного навчання, а саме:

1.015 «Професійна освіта. Харчові технології (за спеціалізаціями: «Технології хліба, кондитерських, макаронних виробів та харчоконцентратів»; «Технологія харчування»)»;

2.015 «Професійна освіта. Готельно-ресторанна справа (за спеціалізаціями : «Готельна справа», «Ресторанна справа»)»;

3.015 «Професійна освіта. Технологія виробів легкої промисловості (за спеціалізаціями : «Конструювання та технології швейних виробів», 4. «Моделювання, конструювання та художнє оздоблення виробів легкої промисловості»)»;

5.015 «Професійна освіта. Дизайн (за спеціалізаціями : «Дизайн одягу», «Дизайн меблів»)»;

6.015 «Професійна освіта. Деревообробка (за спеціалізаціями : «Виробництво меблів», «Виробництво дерев`яних будівельних конструкцій і столярних виробів»)»;

7.015 «Професійна освіта. Комп'ютерні технології (за спеціалізаціями : «Управління інформаційною безпекою», «Комп'ютерна інженерія»)».

Отож, підготовка фахівця за освітнім ступенем «Бакалавр» спеціальності 015 «Професійна освіта. Технологія виробів легкої промисловості (за спеціалізаціями : «Конструювання та технології швейних виробів», «Моделювання, конструювання та художнє оздоблення виробів легкої промисловості»)» передбачає подальшу професійну діяльності у системі професійно-технічної освіти на рівні вищого професійно-технічного навчального закладу, а також можливість працювати на підприємствах легкої промисловості

з різною організацією виробництва та формою власності, виконуючи інженерно-технічну, проектну, виробничо-технологічну, організаційну, інженерно-дослідницьку функції. По завершенню навчання випускнику присвоюється кваліфікація «3340 Педагог професійного навчання» та додаткова кваліфікація (на вибір):

- «3550 Технік-технолог (текстильна та легка промисловість)»;

або

- «3570 Технік-конструктор» [3].

У сучасній теорії та практиці професійної освіти з огляду на її диверсифікацію відбувається відмова від односпрямованих, однозначних і одновимірних освітніх процесів та послуг, зокрема при формуванні змісту підготовки майбутнього бакалавра професійного навчання варто враховувати ті моделі і технології, які були б максимально конкуретностабільні на ринку праці, гарантуючи у майбутньому фахівцю спектр подальшого працевлаштування та затребуваності на сучасному ринку праці . На рівні ж локальної освітньої ситуації необхідно вибрати найбільш відповідні освітні стратегії, моделі, технології.

Література:

1. Верховна Рада України; Закон «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004) [Електронний ресурс]. – Верховна Рада України, 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/.
2. Диверсифікація господарської діяльності підприємства / П.В. Брінь, Л.О. Переходова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку украї- нського суспільства. – Харків: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», 2013. – № 69(1042). – С. 172-175.
3. Корінько М. Д. Диверсифікація: теоретичні та методологічні засади : [монографія] / Корінько Микола Данилович. – К.: ННЦ ІАП, 2007. – 488 с.
4. Профессиональная педагогика: учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям / [общ. ред. акад. С.Я. Батышева]. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. – 512 с.
5. Пуховська Л. П. Сучасні зарубіжні підходи, ідеї і концепції неперервної освіти / Л. П. Пуховська // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : зб. наук. праць / [за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало]. – К., 2001. – Ч. 2. – С. 265–267.
6. Титова Н.М. Диверсифікація психолого-педагогічної підготовки фахівців професійної освіти/ Н.М.Титова// Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 12(55). – Частина 1. – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 432-438.

Shulgun M. E.

Ph.D., Associate Professor,

Taras Shevchenko Kyiv National University

GENRE DYNAMICS: METHOD OF STUDY (BASED ON THE «THE CITY DESCRIPTION» BY D. DANILOV)

Шульгун М. Е.

кандидат філологічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЖАНРОВА ДИНАМІКА: МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ (на матеріалі роману Д. Данилова «Опис міста»)

The article deals with the methods of the development of professional competence of would-be philologists in the course of «History of World Literature». The genre analysis of the novel «The City Description» by D. Danilov has been suggested.

Key words: *students-philologists, analysis, genre analysis, «travel», genre, «anti-travel genre».*

У статті ми робимо спробу розширення інструментарію необхідного для розвитку професійної компетентності майбутнього філолога в умовах практичних занять з «Історії зарубіжної літератури». Вважаємо за доцільне використання запропонованого жанрового різновиду аналізу роману Д. Данилова «Опис міста».

Ключові слова: *студенти-філологи, аналіз, жанровий аналіз, жанр «подорож», «антиподорож.*

Культурна ситуація XXI століття характеризується надзвичайним зростанням динаміки у сфері діалогу й взаємозв'язку культур, традицій, знань і досвіду у різних сферах.

У зв’язку з реформуванням навчального процесу у вищій школі наразі виникає питання щодо розширення та змін інструментарію необхідного для розвитку професійної компетентності майбутнього філолога.

Система навчальної та навчально-пошукової діяльності передбачає конструювання навчальних ситуацій уроку із установкою на використання досягнень методичної науки, передового досвіду вчителів–словесників, на актуалізацію літературознавчих та психолого-педагогічних знань. Сучасний викладач працюючий з художнім текстом мусить сприяти формуванню професійних навичок майбутніх вчителів з зарубіжної літератури, активізації їх творчої ініціативи та вдалої реалізації власних методичних ідей на уроках.

Це допоможе в майбутньому грамотно і цілеспрямовано планувати та проводити роботу з учнями під час уроків в межах дисципліни «Зарубіжна література». Комплекс професійних вмінь та навичок передбачає:

− кваліфікований, різноаспектний аналіз художнього тексту;
− розуміння проблематики твору;
− характеристику особливостей поетики художнього тексту;
− осмислене сприйняття твору, активізуючи всі якості культурного читача;
− глибоке проникнення в тканину художнього твору;
− розуміння його в контексті розвитку світової культури, філософської думки, з позиції творчої індивідуальності автора;
− вміння одержувати справжню естетичну насолоду від твору як мистецтва слова.

Аналітичний підхід до вивчення художніх текстів допомагає сприяти проникливому вивченню процесів розвитку літератури, звертати увагу та виокремлювати індивідуальні особливості світосприйняття автора. Знаходити місце й роль в тієї спільності письменників, чий світогляд сформувався в кризовому контексті соціальних змін.

Щодо важливості аналітичного підходу в вивченні художніх творів, це питання яскраво висвітлено в дослідженнях знаних науковців всіх часів. Учені-методисти, літературознавці М. Жулінський, Г. Гуковський, Н. Волошина, Л. Мирошниченко, О. Пронкевич присвятили свої дослідження актуальним проблемам методики викладання літератури, питанню вдосконалювання професійної компетентності вчителя–словесника. Ще Ю. Лотман зазначав: «Кожний направляється до книги своїми шляхами й кожний відкриває її по-своєму. У цьому й полягає цінність художньої літератури» [9, с. 23].

Сучасне літературознавство визначає безліч різновидів аналізу художнього твору. Звернемо увагу на деякі: жанровий, біографічний, історико-культурний, історико-літературний, контекстуальний, герменевтичний, семіотичний, порівняльно-типологічний, цілісний і ін. Найбільш значущу класифікацію спостерігаємо в розвідках професора Арама Асояна. Методичною базою в межах нашого дослідження ми обрали визначення вченого: «Жанровий аналіз представляє осмислення особливостей жанрової форми, її поетики (способу побудови <…> Жанрова форма обумовлена особливостями художньої мови, суб’єктно-об’єктної організації, просторово-тимчасовій композиції літературного твору» [1].

Відзначимо, що студенти вищої школи знайомі із класифікаціями жанрів залежно від родової приналежності (епос, лірика, драма), характеризують основні ознаки жанрів, але, коли в процесі навчальної діяльності їм пропонуються зразки текстів для аналізу, вони зазнають труднощів. У зв’язку із цим **метою** нашої статті з’явилася потреба **поетапного пояснення** студентам аналізу художнього тексту в аспекті жанру. Для аналізу було обрано роман Дмитра Данилова «Опис міста» відомого російського письменника ХХ століття, який прагне до сміливого художнього експерименту, що повною мірою відобразилося в жанрі травелогу.

У якості одного з можливих варіантів аналітичної роботи з художнім текстом Д. Данилова в аспекті виявлення його жанрової специфіки пропонуємо наступну модель поетапної роботи:

1 етап – студентам заздалегідь пояснюється вибір для аналізу тексту Д. Данилова, творчість якого цікава в плані дослідження. Звертається увага, що такий вибір не

випадковий, саме Д. Данилов випробовує традиційні структурні принципи травелогу й одночасно обновляє код метажанру. Примітно те, що тема подорожей, одна з найдавніших у світовій літературі, одержала в літературі ХХ ст. особливий розвиток.

2 етап – повторення визначення «жанр», виявлення специфічних ознак жанру «подорожі» з урахуванням його жанрових модифікацій, що сформувалися у сучасній літературі. паломницьку літературу, релігійні подорожі, наукові (учені) подорожі й літературні подорожі.

Увага студентів концентрується на тому, що у сучасній літературі можна зустріти зразки всіх типів, а в творчості Д. Данилова параметри подорожі переосмислюються та оновлюються.

Крок 1 – характеристика типових ознак жанру «подорожі»:

- подорож реальна;
- акцент на звичності, невідбутності, передбачуваному характері такої подорожі й стану;
- вихід не стільки до буттєвої, скільки до побутової проблематики;
- динаміка фізичного пересування;
- кінцевий пункт має особливе значення;
- розвиток тем любові, дружби, самітності й несправджених надій.

Крок 2 – визначення наявних типових ознак жанру «подорожі» в процесі аналізу роману Д. Данилова «Опис міста».

- сам сюжет мандрівки;
- оповідання від першої особи героя (що співвідноситься з біографічним автором);
- мандрівник планує подорож, розраховує маршрут, обирає його мету;
- проводить час у поїздках і накопичує враження.

Крок 3 – визначення прагнень до художнього експерименту, випробування базових принципів «подорожі» притаманних творчої манері Д. Данилова у романі «Опис міста».

- вибір географічного орієнтира (прагнення до знакового локусу замінено нетрадиційною установкою);
- невизначене формулювання мети мандрівки, вона викликає сумніви читача в необхідності, виправданості зусиль (мета позбавлена сакральних, утопічних / антиутопічних, культурологічних сенсів);
- нівелюється значущість маршруту, відсутня відповідь на питання «навіщо здійснюється подорож?».

Визначив основні вектори оновлення ознак жанру «подорожі», студенти простежують їхній розвиток, підкріпивши аналізом тексту.

У матриці подорожей кінцевий пункт, до якого прагне мандрівник, має особливе, знакове значення, що здобуває додаткові змісти залежності від конкретної форми твору. І це повною мірою реалізується в текстах кінця ХХ – початку ХХІ століття. Саме цей жанровий принцип – прагнення до знакового локусу – відверто порушує Д. Данилов. «Город П. неплох. С другой стороны, и не особо хорош. Он весь состоит из парков, садов, огородов <…> Собственно города в городе П. довольно мало. Нет, не подходит.

Были мысли насчет города С. близко, удобно. Но как-то слишком ничего нет. Это не хорошо. В результате был выбран город на другую букву. Он подходит по всем параметрам» [5, с. 37].

Зазнає деконструкції хронотоп травелогу. Якщо в традиційній подорожі він лінійний, здійснюється прямий рух до мети в просторі й опис послідовно змінюючи один одного місць у часі, то в творі Д. Данилова реалізований круговий рух, повернення, петляння, постійно звучить мотив відсутності змін, що як би встановлює нерухомість часу. Так, щоб описати місто, мандрівник вертається в нього дванадцять раз (по числу місяців), дискредитуючи саму ідею мандрівки в невідомі землі й випробовуючи ідею відкриттів.

Аналітична робота студентів з текстом роману завдяки жанровому аналізу підводе до висновків, що твір відповідає жанрової моделі «подорож», але Д. Данилов випробовує традиційні структурні принципи травелогу й одночасно оновлює код метажанру.

Запропонована покрокова модель виявлення нових векторів розвитку жанру «подорожі» у романі «Опис міста» Д. Данилова демонструє, наскільки авторові вдалося в межах досліджуваного жанру не тільки успадкувати наявні традиції, але й оновити даний жанр.

Підводячи підсумки з упевненістю констатуємо про наступне:

- жанровий аналіз художнього тексту є важливим і необхідним інструментом розвитку предметної складової професійної компетентності майбутнього вчителя словесності;
- він формує вміння об'єктивного осмислення особливостей жанрової форми, її поетики (способу побудови); учить розуміти через структуру твору певну авторську естетичну концепцію дійсності.
- жанровий аналіз художнього тексту є важливим і необхідним інструментом розвитку предметної складової професійної компетентності майбутнього вчителя словесності. Вважаємо за доцільне включати жанровий аналіз у практику викладання літератури не тільки вищої школи, але й у середній школі.

Література:

1. Асоян А. А. Proscholium. Инструментарий и практика анализа литературного произведения / А. А. Асоян. – Омск : Наука, 2006. – 222 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / сост. С. Г. Бочаров; прим. С. С. Аверинцева, С. Г. Бочарова. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
3. Гадамер Г. Г. Герменевтика і поетика / Г. Г. Гадамер. – К. : Юніверс. – 2001. – 280 с.
4. Гиршман М. М. Литературное произведение: Теория и практика анализа: Учебное пособие / М. М. Гиршман. – М. : Высшая школа, 1991. – 160 с.
5. Данилов Д. Описание города / Д. Данилов // Новый мир. – 2012. – №6. – С. 3–76.
6. Есин А. Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения: учеб. пособие / А. Б. Есин. – М. : Флинта, 2004. – 248 с.
7. Жулінський М. Высокая миссия учителя-зарубежники / М. Жулінський // Зарубежная литература. – 1999. – № 11 (123). – С. 4–16.
8. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення // Антологія світової літературно-критичної думки XX століття – Львів, 1996. – С. 263–277.
9. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / М. Ю. Лотман. – М. : Искусство. – 220 с.
10. Шадрина М. Т. Эволюция языка «путешествий» : дис. … доктора филол. наук. − М., 2003. – 394 с.
11. Эсалнек А. Л. Основы литературоведения. Анализ романного текста : учеб. пособие / А. Л. Эсалнек. – М. : Флинта: Наука, 2004. – 220 с.
12. Яусс Г. Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика // Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1966. – С. 279–307.

Shcholokova O.P.

Doctor of Pedagogical sciences, professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

ART AND PEDAGOGICAL DESIGNING AS A MEANS OF IMPROVEMENT OF MUSIC TEACHER'S PROFESSIONAL PREPARING

Щолокова О.П.

доктор педагогічних наук, професор,

НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

In the article the problem of professional preparation of future Music teacher is presented on principles of the art and pedagogical designing as a means of improvement of music teacher's professional preparing.

Keywords: *art and pedagogical designing, project education, future Music teacher.*

У статті розглядається проблема фахової підготовки майбутнього вчителя музики на засадах мистецько-цільового проектування.

Ключові слова: *мистецько-педагогічне проектування, проективна освіта, проективно-цільовий підхід, вчитель музики.*

Соціальні та інтеграційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, дозволили окреслити парадигму розвитку української національної освіти XXI століття. Її особливістю

став відхід від застарілих негативних тенденцій, пов'язаних з дегуманізацією культури і застосуванням антропологічних педагогічних технологій, спрямованих на формування у молодих людей здатності до активного вироблення нових видів діяльності, постійної самореалізації та самопізнання.

Сьогодні з'явилась можливість отримувати різнобічну інформацію всередині освітньої системи, що призводить до утворення соціального статусу освіти як сфери виробництва нового знання. Це вимагає розповсюдження способів навчання, які мають дослідницьку, експериментальну та проектну природу. З урахуванням цих тенденцій в освіті починає домінувати проективний тип діяльності; він набуває універсального і синтетичного характеру і поєднує в собі соціально-перетворювальні, інформаційно-освітні та дослідно-прогностичні начала [1].

Аналіз наукової літератури свідчить, що українські та зарубіжні вчені, прагнучи осягнути перспективи проективного підходу, підкреслюють його фундаментальне значення для розвитку інноваційних процесів в освіті. Науковці вважають проективне навчання наступним по відношенню до розвивального і проблемного. За їх переконанням, смисл такого навчання полягає не тільки у передачі студенту існуючого досвіду, а й в розширенні та збагаченні власного досвіду, оскільки він забезпечує його особистісне і загальнокультурне зростання. З'явилось й трактування проекту як культурної форми освітніх інновацій і результату духовно-перетворювальної діяльності (В. Бондар, Б. Гершунський, Ю. Громико, Б. Євтух, Г. Ільїн, Н. Кузьміна, Г. Щедровецький). Зокрема Г. Ільїн зазначає, що сутність проективного навчання особистості ініціюється і визначається самим учнем. При цьому організація освітнього середовища визначається діями й намірами самого учня, його освітніми потребами і цілями, його успіхами і невдачами, його здібностями й можливостями, а головне – тим задумом, проектом, який він формує і намагається реалізувати засобами освіти [2, с. 95].

Під час теоретичного дослідження нами було з'ясовано, що проектна діяльність має незвичайні властивості – змінність й здатність до постійних трансформацій. У руслі гуманістичної педагогіки проектування може виконувати різні педагогічні функції, а саме: дослідницьку, аналітичну, прогностичну і перетворювальну. При цьому її педагогічна дія спрямовується не тільки на активізацію процесу навчання і збагачення його форм, а й на формування певного типу мислення, удосконалення власної практичної діяльності, що в результаті змінює освітню парадигму в цілому. Тобто суть проективної діяльності полягає в тому, що вона інтегрує всі види діяльності людини: від появи творчого задуму до реалізації готового продукту. Відтак стали очевидними її діагностичні можливості для постановки і вирішення різноманітних педагогічних задач.

Проективно-цільовий підхід у музично-педагогічній освіті сьогодні набуває особливого значення тому, що між фаховою підготовкою студентів кінця XX і початку XXI століття існує досить помітна різниця. Це, перш за все, зумовлено зміною певних освітніх стандартів, переоцінкою життєвих пріоритетів тощо. Педагог-музикант широкого профілю став реальністю сьогодення України. Випускники Інститутів мистецтва педагогічних університетів знаходять застосування своїм професійним знанням і умінням у багатьох сферах музично-педагогічної і музично-виконавської діяльності. Завдяки новим навчальним планам, в яких представлена додаткова спеціалізація, студентська молодь має більш широкі можливості для вибору свого життєвого шляху. Сьогодні студенти досить прагматично ставляться до процесу навчання, намагаючись знайти для себе найбільш перспективні шляхи професійного утвердження. Відповідно й підготовка майбутнього вчителя музики стає дедалі складнішою і відкритою, тобто має передбачати формування інтегрованих знань в галузі мистецтва і уміння їх застосовувати на практиці. З урахуванням цих позицій йому як представнику гуманітарної сфери освіти важливо оволодіти проективними методами в різних варіантах, адже професійна діяльність вчителя спрямовується на формування культурно-освіченої особистості, здатної орієнтуватись в сучасному мінливому середовищі. Від того, наскільки повноцінним і змістовним буде процес його фахової підготовки, які

орієнтири він обере для своєї діяльності, залежить успіх соціально-культурного реформування освіти.

Застосування проектування як способу самостійної організації процесу пізнання дозволяє, по-перше, компенсувати поступове зменшення обсягу аудиторної інформації для фахівців, по-друге, набути досвіду комунікативних навичок та умінь з опанування їх різними видами у професійній діяльності, по-третє, у зв'язку з існуючим сьогодні величезним потоком інформації і неможливістю її широко представити у навчальному закладі, актуальними стають способи набуття самостійного пошуку, аналізу й впровадження знання у практику. Така діяльність забезпечує кожному студенту можливість розкрити свій творчо-інтелектуальний потенціал, опанувати стратегії педагогічного пошуку, оволодіти потужними професійними знаннями.

Проективна діяльність студента передбачає детальну розробку запропонованої проблеми і завершується реальним практичним результатом її вирішення. Під час такої діяльності розвиваються пізнавальні навички, уміння критично мислити і орієнтуватися в інформаційному середовищі. Спрямованість проектування на конкретний результат вимагає самостійності мислення, дослідницького спрямування самої навчальної діяльності, інтеграції різних галузей знань, встановлення різнорівневих зв'язків, актуалізації особистісного досвіду.

Отже, в галузі мистецької педагогічної освіти проективно-цільовий підхід можна представити як практично-орієнтовану діяльність, метою якої є розробка нових форм і методів мистецько-педагогічної діяльності, а також як специфічний спосіб розвитку творчої активності студентів і технологію художньо-естетичного навчання. Його сутнісною ознакою є самостійна діяльність студентів (індивідуальна, парна або групова), яку вони виконують упродовж визначеного відрізка часу; творче розв'язання проблеми, котра передбачає використання різноманітних способів навчання, а також інтегрування знань з різних видів мистецтва і галузей мистецтвознавства; усвідомленість результату виконаного проекту – можливість його використання у педагогічній практиці і подальшій педагогічній роботі. Він дозволяє формувати особистісні уміння студентів, що розвиваються лише в діяльності і не можуть бути засвоєні чисто вербальним способом.

На наш погляд, проективно-цільовий підхід може застосовуватись у всіх традиційних формах (лекційних, семінарських, індивідуальних) навчання і бути продуктивним у багатьох випадках, адже чим більшою є ступінь включення студента в конструювання власного проекту, тим повніше виявляється рівень його самореалізації, тим вище стає результат навчання. У даному випадку набуті теоретичні знання стають практичним засобом пояснення мистецьких явищ, тобто стають «живими знаннями», які можна повноцінно використовувати у власній педагогічній діяльності.

Розмаїття цілей і завдань проектування свідчить про його поліаспектність:1) пізнавальний (під час проектування студенти здобувають нові (інтегровані) знання та вміння); 2) комунікативний (навички спілкування в групі, необхідність презентувати результати діяльності з проектування); 3) практичний (утилітарний аспект проектування); 4) гуманістично-орієнтований (індивідуальна спрямованість діяльності студента); 5) критеріально-оцінювальний (оцінювання педагогом і студентами за встановленими заздалегідь критеріями).

Наш досвід показав, що в системі мистецько-педагогічної освіти можна використовувати усі типи проектування, які використовуються педагогічною наукою і практикою: *інформаційний* (допомагає опановувати різні види дослідницького пошуку, здійснювати компаративний аналіз різних мистецьких явищ, наприклад, під час розробки сценаріїв уроків з музичного мистецтва або художньої культури); *рольовий* (дозволяє зануритись в певну епоху, відчути своєрідність творчості її митців, вступити у діалогову взаємодію з ними з точки зору сучасника тощо). Прикладом такого типу можуть бути проекти «Три портрети», в якому зіставлені три автопортрети художників та три літературних описи цих портретів, «Інтерв'ю з композитором»; *дослідницький* (надає можливість актуалізувати окремі мистецтвознавчі питання, зорієнтувати студентів на

дослідницький пошук). Прикладом цього типу проекту може бути «Постмодернізм як відображення сучасного плюралістичного світу», «Стильові особливості музики епохи бароко». Різні варіанти проектування можуть використовуватися для розробки нестандартних уроків на зразок: урок-диспут, урок-драматизація, урок-екскурсія, урок-змагання, урок-концерт, урок-рольова гра тощо.

Усі типи проектів можуть розроблятись на лекційних, семінарських і практичних заняттях з таких навчальних курсів як «Історія музики», «Аналіз музичних форм», «Історія і методика викладання художньої культури» та ін. При цьому зазначимо, що формування праксеологічної складової мистецько-педагогічної освіченості студента вимагає чіткого поетапного планування кожного типу проекту.

На наш погляд, впровадження у навчальний процес різних проектів найбільш продуктивно відбувається за таких педагогічних умов: 1) формулювання навчальної проблеми, яка вимагає свого розв'язання та виявлення значимості її результатів; 2) забезпечення індивідуальної або групової роботи студентів для розробки проекту і організація викладачем їх пошукової діяльності з використання дослідницьких методів; 3) презентація результатів проектної діяльності студентів та її спільне обговорення.

Отже, в системі музично-педагогічної освіти проективна діяльність студентів набуває універсального характеру. В ній поєднується інформаційна, освітня, дослідницька і праксеологічна функції, які дозволяють організувати фахове навчання майбутніх вчителів таким чином, щоб пролонговане формування їх мистецького досвіду ставало каталізатором якості освіти у вищому навчальному закладі. Це досягається завдяки впровадженню інноваційних за змістом методів навчання: художньо-педагогічного спілкування, врахування когнітивно-інтелектуального ресурсу і навчально-виконавської активності.

Література:

1. Абашина Н.С. Розвиток ключових життєвих компетенцій через метод проектів // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: збірник ; за ред. І.Г. Єрмакова. – К. : «Департамент», 2003. – С. 257–258.
2. Ильин Г.Л. Проективное образование личности / Г.Л. Ильин. – Palmarium Academic Publishing. – 2014. – 196 с.
3. Радионов В.Е. Нетрадиционное педагогическое проектирование / В.Е. Радионов. – СПб. : СПбГТУ. – 1996. – 140 с.

Nikolaienko V. V.

Phd, Associate professor, Institute of Foreign languages

Dragomanov National Pedagogical University, Ukraine

TECHNOLOGY OF PROFESSIONAL-ORIENTED TEACHING RUSSIAN TO FOREIGN STUDENTS MAJORING IN NON-LINGUISTIC FIELDS

Ніколаєнко В.В.

к.п.н., доцент

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Україна

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

The article is dedicated to the description and analysis of the modern technology of professional-oriented teaching Russian to foreign students. The principles of classification of suggested technology are described and singled out.

Keywords: *professional-oriented teaching, Russian language, pedagogical technology.*

Стаття присвячена аналізу сучасних педагогічних технологій професійно-орієнтованого навчання російської мови іноземних студентів. Автор описує та виокремлює класифікаційні параметри зазначених технологій.

Ключові слова: *професійно-орієнтоване навчання, російська мова, педагогічні технології.*

Однією з тенденцій розвитку сучасної освіти є її інтернаціоналізація, яка виражається в збільшенні кількості студентів, що здобувають освіту за межами рідної країни. Інтеграція та глобалізація інформаційних і культурних процесів зумовлюють потреби модернізації

освітньої системи України за всіма напрямами, що вимагає розроблення концептуальних засад у кожному з них. Навчання іноземних студентів є одним з таких напрямів, важливим чинником становлення української держави як рівноправного партнера у створенні світового освітнього простору.

Особливість сучасного стану викладання російської мови як іноземної за професійним спрямуванням полягає у докорінній зміні методичної та методологічної парадигми мовної освіти. Загальну мету освіти науковці вбачають у формуванні всебічно розвиненої людини, і саме вивчення мови є засобом отримання професійної освіти та розвитку особистості у міжкультурному просторі. У зв'язку із цим великого значення набувають пошуки ефективних технологій навчання чим і обумовлена **актуальність** статті.

Слід зазначити, що сьогодні спостерігається змішування понять «технологія» і «методика викладання» та підміна інноваційних технологій новими прийомами і методами навчання. У порівнянні з методикою викладання технологію навчання можна охарактеризувати наступними специфічними особливостями:

1) орієнтацією на охоплення набагато більшої кількості процесів;

2) цілеспрямованим навчанням, вихованням професійно-значущих якостей особистості;

3) науковістю, тобто методологічним і теоретичним обґрунтуванням процесів, з якими технологія має справу;

4) здатністю в результаті цього викликати нові процеси (з акцентом на креативність);

5) більш досконалим, значимим і ефективним управлінням процесом навчання.

Впровадження нових технологій є вкрай важливим ще й у зв'язку з тим, що XXI століття пред'являє інші вимоги до випускників вузів. Технологія навчання минулого сторіччя, заснована на принципі «від знань до умінь» повинна перетворитися на технологію, що базується на закономірностях пізнавальної діяльності студентів, *акмеспрямованості* в навчанні, тобто на досягненні випускниками вершин професійної, творчої та духовно-моральної діяльності [4].

Викладачеві слід забезпечити не тільки введення і закріплення великого обсягу інформації, але і збільшити час активної мовленнєвої діяльності кожного студента. Тому залишається актуальним питання про те, яка методика допоможе нам у формуванні майбутнього фахівця, який був би не гірше знайомий з практикою, ніж із теорією. Доцільною і методично виправданою у немовному вузі є орієнтація навчання російської мови на підготовку іноземних студентів до реального професійного спілкування, оскільки саме мовна спеціалізація виступає потужним стимулом і основним детермінантом мотиваційної та прагматичної цінності вивчення російської мови студентами-нефілологами. Практика показує, що інтерес до предмета зростає тоді, коли він особливо значимий, коли студенти чітко уявляють собі перспективи використання отриманих знань, коли метою навчання стають корисні навички та вміння, які в майбутньому будуть особливо цінними, отже, підвищать особисту конкурентоспроможність і шанси на успіх у бізнесі, науці або будь-якій іншій діяльності.

Освітня практика у сфері вищої школи розвивається настільки динамічно останнім часом, що існує величезна кількість наукових праць, публікацій, що представляють як досвід розробки освітніх технологій різного рівня, так і їх наукове обґрунтування, систематизацію та класифікацію (О.А. Андрєєв, А.С. Бєлкін, В.Л. Беспалько, Л.І. Богомолова, Г.Р. Громов, В.К. Дьяченко, І.П. Козловська, О.Н. Євдокімова, Г.К. Селевко, В.Т. Фоменко).

У зарубіжній педагогічній теорії та практиці проблеми педагогічних технологій досліджували такі вчені, як Л. Андерсон, Дж. Блок, Б. Блум, С. Ведемейер, Г. Веллінгтон, М. Вульман, Т. Гілберт, О. Гохберг, М. Кларк, П. Мітчел, Р. Мейджер, Ф. Персиваль, С. Сполдінг, Р.Томас та ін. .

У науковій літературі даються різні класифікації технологій навчання, які відрізняються один від одного різними принципами, що лежать в основі класифікації. Найбільший внесок у розробку проблеми технології навчання внесли В.П. Беспалько, Н.Ф.

Тализіна, Н.В.Кузьміна, С.А.Смірнов. Науковці довели, що в теорії педагогічної інноватики функціонують фундаментальні закони, знання яких дає змогу ефективно впроваджувати інновації в системі освіти та керувати ними. Це такі закони, як: закон незворотної дестабілізації педагогічного інноваційного середовища, закон фінальної реалізації інноваційного процесу, закон стереотипізації педагогічних інновацій, закон циклічного повторення, зворотності педагогічних інновацій [1, с. 37].

Більшість дослідників сходяться на думці про те, що технологія навчання пов'язана з оптимальною побудовою і реалізацією навчального процесу з урахуванням гарантованого досягнення поставлених дидактичних цілей. Сам же технологічний процес характеризується наступними ознаками: 1) поділом процесу на взаємопов'язані етапи; 2) координованим і поетапним виконанням дій, спрямованих на досягнення цілей; 3) однозначністю виконання включених в технологію процедур і операцій, що є неодмінною і вирішальною умовою досягнення результатів, адекватних поставленій меті; 4) чітко організованою системою контролю засвоєних знань, умінь і навичок студентів.

Спираючись на визначення П.І. Образцова відзначимо, що під професійно-орієнтованою технологією навчання розуміється така технологія, "яка здатна формувати у студента значимі для його майбутньої професії якості особистості, знання і уміння, що забезпечують виконання ним функціональних обов'язків за обраною спеціальністю [2, с.75].

Таким чином, сутнісними показниками професійно-орієнтованої технології навчання є: 1) попереднє проектування навчального процесу (за можливістю також його відтворення на практиці); 2) спеціально організоване цілеНавчання (з можливістю об'єктивного контролю досягнення поставлених цілей); 3) структурна і змістовна цілісність (неприпустимість внесення змін до якогось одного компоненту без урахування інших); 4) вибір оптимальних методів, форм і засобів навчання. 5) наявність оперативного зворотного зв'язку, що дозволяє своєчасно і швидко коригувати процес навчання.

На жаль, проблема технології навчання виявляє ряд істотних суперечностей і проблем, таких як:

- відсутність цілісного системного представлення поняття технологія, її взаємозв'язку з цінностями та перспективними цілями всього навчального процесу;
- часом опис технології носить відсторонений характер і не є зрозумілим, як запропонована автором технологія співвідноситься з освітньою практикою.

Пріоритет самостійності, суб'єктивності, вміння мобілізувати свій особистісний потенціал для вирішення соціальних і професійних завдань – ці риси фахівця і визначають шляхи пошуку підходів до розробки та впровадження професійно-орієнтованої технології навчання російській мові. Відзначимо, що розробка технології залежить від багатьох факторів: пріоритетності цілей освіти, специфіки змісту навчання, складу студентів, рівня розвитку технічної оснащеності навчального процесу.

З безлічі існуючих технологій навчання для цілей нашого дослідження були відібрані чотири групи широко використовуваних технологій:

1) Інформаційно-розвиваючі (когнітивні), орієнтовані на міцне засвоєння великого запасу інформації, формування стрункої системи знань, володіння і вільне оперування набутими знаннями. Провідна мета – підготовка ерудованого фахівця, що володіє стрункою системою знань. Орієнтація при розробці технології – на формуванні системи знань, їх максимальне узагальнення, запам'ятовування і вільне оперування ними. Технології містять в тих чи інших поєднаннях виклад викладачем навчальної інформації, лекційно-семінарський метод, самостійне вивчення літератури, застосування нових інформаційних технологій для самостійного поповнення знань, включаючи використання технічних та електронних засобів отримання інформації.

2) Технології, спрямовані на розвиток розумової активності студентів (розвивальні, проблемне навчання і т. ін.). Провідна мета – підготовка фахівця, здатного проблемно мислити, формулювати проблеми і завдання, вибирати способи і засоби їх вирішення.

Орієнтація при розробці таких технологій – на формування і розвиток проблемного мислення, розумової активності. Вони включають в себе проблемне навчання: проблемні лекції та семінари, навчальні дискусії, навчально-дослідну роботу, організацію колективної розумової діяльності в малих і великих групах.

3) Професійно-орієнтовані, спрямовані на володіння способами професійної навчальної діяльності (контекстне навчання, моделювання професійної діяльності в навчальному процесі). Провідна мета даної групи технологій – підготовка професіонала-фахівця, здатного кваліфіковано вирішувати професійні завдання. Орієнтація при розробці технологій – на формування системи професійних практичних умінь, стосовно яких навчальна інформація виступає інструментом, що забезпечує можливість якісно виконувати професійну діяльність. Технологія включає в себе аналіз педагогічних ситуацій, рішення ситуативних процесуальних завдань, ділові ігри, "занурення в професійну діяльність" (у різних варіантах), моделювання професійної діяльності в навчальному процесі, контекстне навчання. До числа базових технологій професійної підготовки студентів відноситься і згадана нами технологія контекстного навчання. Сутнісною характеристикою такого навчання є послідовне моделювання всієї системи форм, методів і засобів навчання (традиційних і нових), предметного і соціального змісту засвоюваної студентами професійної інформації за допомогою трьох типів взаємопов'язаних моделей: семіотичної, імітаційної і соціальної. У своїй сукупності вони являють собою динамічну модель переходу від навчальної до професійної діяльності.

4) Особистісно-орієнтовані, спрямовані на розвиток особистості, зокрема, на формування активної компетентної мовної особистості в навчальному процесі.

Слід зазначити, що оскільки цілі навчання є різними майже на всіх етапах навчання, то, відповідно, й технології будуть використовуватися так само в різному співвідношенні.

Отже, уявімо такі класифікаційні параметри професійно-орієнтованої технології навчання російській мові студентів-іноземців немовних спеціальностей:

I. *Концептуальні положення:* 1) російська мова – мета і засіб навчання; 2) мова – засіб залучення індивіда до культурних цінностей, а також засіб соціалізації та ідентифікації; 3) студент засвоює матеріал, будучи активним суб'єктом свого навчання.

II. *Акценти поставлених цілей:*

• Формування позитивної Я-концепції студентів;

• Формування вміння працювати з різного роду інформацією, розвиток комунікативних здібностей;

• Розвиток потреби в самореалізації у професійній сфері;

• Забезпечення високого інтелектуального і культурного рівня студента.

III. Кваліфікаційна характеристика:

• за рівнем застосування: загально-педагогічні та власне предметні;

• за концепцією засвоєння: асоціативно-рефлекторні та розвивальні;

• за характером змісту: навчальні та виховні;

• за орієнтацією на особистісні структури: професійно-орієнтовані та інформаційно-операційні;

• за організаційними формами: академічні, групові та індивідуальні:

• за підходами до навчання: особистісно-орієнтоване плюс співробітництво;

• за переважанням: пояснювально-ілюстративний плюс діалоги.

IV. *Принципи*:

- здійснення розвиваючого навчання;
- діалоговий характер навчання;
- синергетика: об'єднання, узгодження і використання багатьох інноваційних технологій і теорій;
- гуманізація: використання багатого гуманітарного потенціалу предмета (російської мови);

- інтеграція індивідуальної роботи з іншими факторами навчальної діяльності; орієнтація на вищі кінцеві результати.

Активність студента при навчанні російської мови проявляється в різного роду комунікативних ситуаціях (далі КС). Так, В.А. Сластенін та І.Г. Руденко виділяють фронтальні, колективні, групові та діадичні КС, що сприяють активізації навчального процесу в рамках технології навчання [3; 5].

Фронтальні КС передбачають взаємодію викладача зі студентами, коли вони в певний момент можуть ставати суб'єктами активної взаємодії з викладачем або між студентами виникає зумовлена навчальними завданнями взаємодія (наприклад, лекція).

Колективна КС передбачає спілкування студентів між собою і з викладачем в рамках контактної групи в процесі реалізації пізнавальної діяльності. У цьому випадку мета заняття може бути досягнута лише тоді, коли всі члени групи об'єднують для цього свої зусилля (цілепокладання); члени групи повинні вступити у взаємодію для оволодіння певними знаннями і для створення суб'єктивно нових знань (предметність); члени групи виробляють і засвоюють певні норми колективної пізнавальної діяльності (продуктивність), комунікативні ситуації, які віднесені до типу колективних, є найбільш ефективними у процесі проведення семінарських занять.

Групові КС в навчальному процесі передбачають вирішення пізнавальних завдань мікрогрупами студентів (3-5 осіб) переважно на лабораторно-практичних заняттях і при роботі з проектами.

У зв'язку з посиленням уваги до самостійної роботи студентів і проблемі керівництва нею з боку викладачів особливої актуальності набувають *діадичні КС*, учасниками яких виступають студент-викладач. Під час індивідуальних консультацій, пов'язаних з організацією самостійної роботи студентів та керівництвом нею, *діадична КС* виникає у зв'язку з тим, що студент об'єктивно потребує інструктування і відчуває потребу в отриманні інформації, поради, допомоги та розуміння з боку викладача.

Усі вищезазначені КС доцільно реалізовувати в рамках технології навчання в залежності від конкретних педагогічних завдань, що вирішуються викладачем на тому чи іншому етапі професійної підготовки студентів, обраних ним дидактичних принципів, методів і організації форм навчання.

Педагогічні технології містять такі елементи як встановлене співвідношення аудиторної та позааудиторної самостійної роботи на користь останньої. А також відповідної організації навчального процесу: встановлення співвідношення обов'язкових та вибіркових курсів на користь других, обов'язкова для іноземних студентів випереджальна самостійна робота (що випереджає лекції та семінари, заснована на використанні інформаційних технологій); індивідуалізація навчання (більш вільний вибір тем, курсів, робота за індивідуальними навчальними планами у своєму темпі), індивідуальні форми контролю знань і умінь, програмоване навчання. Навчально-дослідна робота повинна бути організована таким чином, щоб студент відчував потребу у вивченні літератури для вирішення намічених завдань (з використанням інформаційних технологій); використання проектованої освіти (що припускає самостійне проектування студентом навчального процесу, своєї освітньої траєкторії на основі навчального плану з конкретної спеціальності і встановленням свого темпу роботи.

У основі розробки освітніх технологій лежить проектування високоефективної навчальної діяльності іноземних студентів та управлінської діяльності викладачів. Логіку такого проектування в найзагальнішому вигляді можна представити таким чином:

1. Опис в спостережуваних характеристиках і вимірюваних параметрах очікуваного результату навчання (ступінь володіння поняттями, способами діяльності, характеристики інтелектуального розвитку тощо).
2. Визначення природи, складу, проявів тих психологічних процесів (орієнтовних, логічних, креативних, емоційних, смислотворчих та ін.), які повинні бути актуалізовані у свідомості

студентів, щоб наслідком їх стала поява тих новоутворень, які спроектовані в цілях навчального процесу.
3. Обґрунтування змісту тієї предметної діяльності, на основі якої можуть бути актуалізовані проектовані психічні процеси, розробка тих ситуацій спілкування, які можуть привести студентів до набуття потрібного пізнавального і професійного досвіду.
4. Розробка змістовної і процесуальної сторін нової технології: представлення досвіду, що підлягає засвоєнню у вигляді системи пізнавальних або практичних завдань, пошук спеціальних дидактичних процедур його засвоєння (організація індивідуальної та колективної навчальної діяльності, імітаційних моделей досліджуваних процесів, навчально-ділових ігор).
5. Виявлення логіки предмета; розвиток навчальних ситуацій з метою перенесення освоюваного досвіду на нові сфери діяльності.
6. Розробка процедур контролю, діагностики, вимірювання якості засвоєння, способів індивідуальної корекції навчальної діяльності.

Узагальнюючи вищесказане, зазначимо, що сутність технології навчання полягає, по-перше, у попередньому проектуванні навчального процесу з подальшою можливістю відтворення цього проекту в педагогічній практиці; по-друге, у спеціально організованому цілеенавчанні, що передбачає можливість об'єктивного контролю якості досягнення поставлених дидактичних цілей; по-третє, у структурній і змістовній цілісності технології навчання, тобто в неприпустимості внесення змін в один з її компонентів, не порушуючи інші; по-четверте, у виборі оптимальних методів, форм і засобів, що продиктовані цілком визначеними і закономірними зв’язками всіх елементів технології навчання; по-п'яте, в наявності оперативного зворотнього зв’язку, що дозволяє своєчасно і оперативно контролювати процес навчання. Звідси можна зробити висновок: технологія навчання являє собою цілісну дидактичну систему, що дозволяє найбільш ефективно, з гарантованою якістю вирішувати педагогічні завдання.

Таким чином, технології професійного навчання створюють соціокультурний простір, в якому формуються особистість, воля, інтерес до спеціальності, цілісне ставлення до освітнього процесу і активність студента. Єдність цілей, функцій, змісту, методів навчання, що створюють орієнтацію на майбутню професію, стає технологічним принципом професійної підготовки викладача. У технологіях навчання фіксована нормативна діяльність педагога, що забезпечує найбільш ефективні засоби навчальної діяльності. Від викладача потрібне застосування варіативних технологій, технологічна розробка педагогічного керівництва діяльністю студентів.

Як перспективи подальших досліджень можна виділити ряд тенденцій розвитку технологій навчання, що вимагають детальної розробки, апробації та вивчення: зростання діагностичності, інтенсивності, соціально-ігрової контекстності, діалогічності; моделювання професійних ситуацій; проектування дидактичних функцій в єдності з комунікативними і особистісно-смисловими; модульність, між предметні зв’язки, суб'єктивність і вибірковість; підвищення ролі творчої індивідуальності педагога.

Література:

1. Доронина Н. Н. Организация учебного процесса в вузе с использованием активных методов обучения: методы обучения студ. в вузе / Н.Н. Доронина // Социология образования. – 2011. – № 3. – С. 31–38.
2. Образцов П.И. Психолого-педагогические аспекты разработки и применения в вузе информационных технологий обучения /П.И.Образцов. – Орел: Изд-во ОГТУ, 2000. – 145 с.
3. Руденко Н.Г. О современных подходах к подготовке преподавателя. / Н.Г. Руденко // Педагог. – 1997. – №3. – 176 с.
4. Румянцева Л.Н. Технологии обучения иностранным языкам третьего тысячелетия с позиции акмелингвистики. – СПб, 2003. – 178 с.
5. Сластенин В.А. Формирование личности учителя в процессе профессиональной подготовки / В.А.Сластелин. – М.: Просвещение, 1976. – 159 с.

Научный журнал «ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ» (Украина)
приглашает принять участие в
Международных научно-практических конференциях:

«Экономика, управление, право: стратегии инновационного развития»
которая состоится в **Zhengzhou, China**
28 марта 2016 года

Контрольные даты конференции:

Дата проведения конференции	**28 марта 2016 г.**
Последний срок представления материалов	27 марта 2016 г. **(включительно)**
Срок выхода из печати эл.версии сборника	15 апреля 2016 г.

«Экономика, управление, право: реалии и перспективы»
которая состоится в **Paris, France**
29 апреля 2016 года

Контрольные даты конференции:

Дата проведения конференции	**29 апреля 2016 г.**
Последний срок представления материалов	28 апреля 2016 г. **(включительно)**
Срок выхода из печати эл.версии сборника	15 мая 2016 г.

«Экономика, управление, право: вызовы и перспективы»
которая состоится в **New Delhi, India**
27 мая 2016 года

Контрольные даты конференции:

Дата проведения конференции	**27 мая 2016 г.**
Последний срок представления материалов	26 мая 2016 г. **(включительно)**
Срок выхода из печати эл.версии сборника	15 июня 2016 г.

Тематические направления конференций:

Секция 1. Экономика и управление национальным хозяйством.
Секция 2. Международная экономика.
Секция 3. Экономика и управление предприятием.
Секция 4. Развитие производительных сил и региональная экономика.
Секция 5. Деньги, финансы и кредит.
Секция 6. Бухгалтерский учет, анализ и аудит.
Секция 7. Налогообложение и бюджетная система.
Секция 8. Экономическая безопасность субъектов хозяйственной деятельности.
Секция 9. Математические методы в экономике.
Секция 10. Государственное управление, самоуправление и государственная служба.
Секция 11.Право.
Секция12. Экономика туризма.
Секция13. Менеджмент.
Секция14.Маркетинг.
Секция15.Психология, педагогика и образование.

Форма участия в конференции – заочная (дистанционная).

Рабочие языки конференции: английский, русский, немецкий, французский, украинский и др.

Материалы конференции будут опубликованы в форме **сборника научных статей** и разосланы авторам, а так же доступны в электронном виде на сайте **http://conf.at.ua**

Детальная информация на сайте: **http://conf.at.ua**

Координатор конференции:
кандидат экон. наук, доцент Дробязко Светлана Игоревна
Viber, моб. тел. +38 (068) 851-75-52
Skype: svetlana16471
E-mail: conf.at.ua@gmail.com
Сайт конференції: http://conf.at.ua

График публикации коллективных научных монографий на 2016 год

Название конференции, исходные данные издательства	*Срок предоставления материалов*	*Срок выхода эл. версии*
Экономическая безопасность: теория, методология, практика. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	Январь 2016	Февраль 2016
Стратегический учет, анализ и аудит: теория, методология, практика. GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa	Январь 2016	Февраль 2016
Управление экономической деятельностью: проблемы и перспективы развития. Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America	Февраль 2016	Март 2016
Экономико-правовые проблемы управления человеческими ресурсами. CARICOM, BARBADOS	Февраль 2016	Март 2016
Учет, анализ и аудит деятельности предприятий: проблемы, тенденции, перспективы. SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland	Март 2016	Апрель 2016
Социально-экономические проблемы развития территорий. Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria	Март 2016	Апрель 2016
Проблемы социально-экономического развития предпринимательства: отечественный и зарубежный опыт. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	Апрель 2016	Май 2016
Экономическая безопасность и защита информации: теория, методология, практика. Edizioni Magi, Roma, Italia	Апрель 2016	Май 2016
Управление экономическими системами в условиях нестабильности. C.E.I.M., Valencia, Venezuela	Май 2016	Июнь 2016
Маркетинг в управлении организацией: отраслевой аспект. Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China	Май 2016	Июнь 2016
Эффективность управления предприятиями: инвестиции и инновации. AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland	Июнь 2016	Июль 2016
Актуальные проблемы развития учета и налогообложения. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal	Июнь 2016	Июль 2016
Социально-экономические проблемы менеджмента: теория и практика. Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, Deutschland	Июль 2016	Август 2016
Управление затратами: учетно-аналитический аспект. Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi,India	Июль 2016	Август 2016
Экономические, социальные и правовые аспекты регулирования трудовых отношений. Thorpe Bowker. Melbourne. Australia	Август 2016	Сентябрь 2016
Экономический анализ: отраслевой аспект. Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico	Август 2016	Сентябрь 2016
Интеллектуальная экономика: инвестиционный аспект Anchor Press Ltd, Nelson, New Zealand	Август 2016	Сентябрь 2016
Стратегические проблемы экономики природопользования. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom	Сентябрь 2016	Октябрь 2016
Туристическая индустрия: состояние и перспективы развития. Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE	Сентябрь 2016	Октябрь 2016
Анализ финансового состояния предприятий: отечественный и зарубежный подходы. Les Editions L′Originale, Paris, France	Сентябрь 2016	Октябрь 2016
Экономика знания: вопросы теории и практики. Publishing house «BREEZE», Montreal, Canada	Октябрь 2016	Ноябрь 2016
Современные технологии менеджмента. EDEX, Madrid, España	Октябрь 2016	Ноябрь 2016
Стратегии социально-экономического развития регионов. Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria	Октябрь 2016	Ноябрь 2016
Социально-экономические системы: реалии и векторы развития. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna	Ноябрь 2016	Декабрь 2016
Конкурентоспособность: экономика, маркетинг, менеджмент. C.E.I.M., Valencia, Venezuela	Ноябрь 2016	Декабрь 2016
Экономика предпринимательства в условиях глобализации. FIDELITE EDITIONS, Namur, Belgique	Декабрь 2016	Январь 2017
Аудит и контроль: организация, методика, практика. Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America	Декабрь 2016	Январь 2017

Координатор – секретарь оргкомитета кандидат экон. наук, Дробязко Светлана Игоревна
тел. +38 (068) 851-75-52
E-mail: ecofin.at.ua@gmail.com
Сайт: http://ecofin.at.ua

Scientific journal «ECONOMICS AND FINANCE»

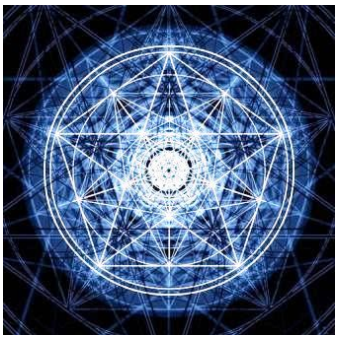

Edizioni Magi

ECONOMICS, MANAGEMENT, LAW: SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF DEVELOPMENT

Collection of scientific articles

Volume 2

Copyright © 2016 by the authors
All rights reserved.

WARNING
Without limitation, no part of this publication may be reproduced, stored, or introduced in any manner into any system either by mechanical, electronic, handwritten, or other means, without the prior permission of the authors
Edited by the authors.

ISBN 978-617-7214-17-4

Edizioni Magi
Via Giuseppe Marchi, 4, 00161 Roma, Italy